DORIN N. URITESCU

Fascinația numelui

STUDIU AL CREAȚIEI LEXICO-SEMANTICE ȘI STILISTICE

EDITURA S.A.I.S.
BUCUREȘTI, 2009

Scanned with OKEN Scanner

Notă introductivă

Domnul Dorin Uritescu este cunoscut prin lucrările sale consacrate vocabularului românei actuale. A publicat recent câteva cărți valoroase în care sunt examinate și o mulțime de inovații apărute în lexicul românesc de după 1990. Autorul se remarcă prin spirit de observație, competență, bună cultură lingvistică și multă pasiune pentru fenomenul lingvistic care se produce sub ochii noștri.

În aceeași linie cu cărțile sale tipărite până acum se înscrie și *Fascinația numelui*.

Cartea este scrisă inteligent, într-un stil propriu, adecvat obiectului cercetat. Răzbate din paginile ei un ascuțit spirit critic, care vine, de fapt, din revolta motivată a autorului față de urâțenia lexicală în care se scaldă vocabularul gazetăresc actual.

E prezentată mai întâi, evident, din punctul de vedere al obiectului cercetării sale, o critică severă a lucrărilor de stilistică retorică din Antichitate până în timpurile moderne (în special a lucrărilor franceze), precum și a celor românești, atâtea câte există, din secolul al XIX-lea, când antonomaza era confundată cu metonimia, sinecdoca și metafora. Autorul încearcă o delimitare în termeni pozitivi a antonomazei față de ceilalți tropi. Urmărește apoi, cu atenție, felul în care este tratată antonomaza în gramatici și în dicționare, înțeleasă, mai simplu, ca trecere a unui nume propriu în categoria numelor comune. În termenii unei critici severe este prezentat comportamentul gramatical al acestei figuri stilistice. Stăruie asupra posibilităților care revin numelor proprii de a căpăta articol (mai ales nedefinit) și felurite determinări, odată transferate în grupul numelor comune.

Reține atenția clasificarea antonomazelor după diferite criterii: proveniența lor, modul de receptare, prezența sau absența în dicționare, indicii gramaticali etc.

Materialul, pe care se întemeiază judecățile teoretice, privind antomazele este imens, cules cu adevărată plăcere din gazetele noastre de după 1990. E interesant însă că și-a ales pentru material, din literatura de dinainte de 1990, *Istoria literaturii române* a lui *George Călinescu*, fiind știut faptul că la autorul acestei capodopere antonomazele se găsesc din abundență.

Un capitol lung este consacrat examinării antonomazelor din perspectivă sintactică, adică a urmărit valorile în propoziție și frază pe care le are cuvântul propriu folosit cu funcția de cuvânt comun, precum și determinările posibile ale acestuia.

Scanned with OKEN Scanner

În partea a doua a cărții domnului Uritescu, care este și cea mai reușită și se citește cu plăcere, sunt discutate omonimiile pe care le dezvoltă antonomaza, „etimologia" unor termeni supuși acestei transformări semantice, legăturile antonomazei cu psihologia colectivă, cu diverse aspecte de sociologie urbană, raporturile cu argourile etc. Paginile tuturor capitolelor sunt admirabile, cu material lexical bogat și bine explicat. Cartea domnului Dorin Uritescu este un studiu serios, întocmit cu multă competență, asupra unei laturi a lexicului românesc din ultimele două decenii, mai exact, un studiu care atrage atenția asupra modului în care lexicul reflectă aspecte, unele reprobabile, ale societății românești de astăzi.

prof. univ. dr. Grigore Brâncuș
membru corespondent al Academiei Române

Scanned with OKEN Scanner

Cuvânt înainte

Cartea pe care o deschidem aici ilustrează, într-un mod aparte, câteva aspecte dintre cele mai caracteristice pentru o direcție importantă din mișcarea de înnoire a lingvisticii românești dezvoltată în ultimele două decenii. Epicentrul acestei mișcări, în direcția vizată, poate fi reperat, fără nicio dificultate, în primul rând, în mediul științific bucureștean, în care mi se pare că putem detecta, în acești ani, o masivă „mutație" a interesului explorării științifice înspre sfera dinamicii socio-culturale a limbajului viu contemporan, cu o atenție specială acordată domeniului mass-media. Avem a face, fără îndoială, cu încadrarea într-o „paradigmă" mai largă, europeană, ce tinde să promoveze o îndepărtare de zona dezbaterilor teoretice fundamentale ale jumătății a doua a veacului încheiat și chiar de asumarea (fie și numai tacită a) vreuneia din marile orientări conceptuale întemeiate atunci (structuralism, generativism, cognitivism), prin situarea mult mai liberă și mai „directă" (sau doar prin schițarea unor linii de principiu foarte generale), într-o **„perspectivă discursiv-textuală"** și prin abordarea cât mai „imediată" a „faptelor" celor mai pregnante, ce definesc integrarea culturală a fenomenelor lingvistice în spațiul diverselor limbi istorice.

Noutatea fecundă pe care o aduc aceste cercetări, la noi, mi se pare că decurge, în primul rând, din refuzul exclusivismului teoretic și al rigidității metodologizante, asociat, în același timp, cu depășirea simplei descrieri pozitiviste și cu promovarea curajoasă a unui **demers explicativ „integral" sau lingvistic-cultural**. Acesta este aspectul care mi se pare ilustrat, cu pregnantă distincție, în admirabila carte a profesorului Dorin N. Uritescu. Autorul și-a probat, anterior, excelenta cunoaștere a dinamicii limbii române contemporane, printr-o serie de lucrări cu caracter preponderent normative și/sau de „cultivare" a limbii (lucrări legate mai direct de activitatea sa didactică, între care aș menționa, în mod special, volumele duble publicate în 2006 și dedicate **pleonasmului** și **contradicției în adaos**). Cartea prezentată acum provine din editarea (firește, revizuită a) tezei sale de doctorat, elaborată sub conducerea unuia dintre cei mai importanți exponenți ai școlii lingvistice bucureștene, profesorul Grigore Brâncuș. Interesul aparte al acestui studiu științific cred că rezidă în modul distinct în care el ilustrează direcția de cercetare menționată. Mi se pare, anume, că volumul lui Dorin N. Uritescu urmărește și rușește, în mare măsură, o îmbinare armonioasă și fericită între efortul de încadrare, în perspectivă explicativă, a fenomenului **antonomazei**, pe de o parte, și investigarea sistematică a

Scanned with OKEN Scanner

celor mai diverse fațete în care se prezintă acest fenomen în realitatea vie a vorbirii românești contemporane, pe de altă parte.

Pentru a sublinia, extrem de succint, cea dintâi dimensiune a cărții, trebuie observat că demersul propus de autor procedează, din capul locului, la o extragere a fenomenului antonomazei și la o eliberare a lui din „chingile" prea înguste și, până la urmă, deformante ale perspectivelor disciplinare care au încercat, fără succes, de-a lungul timpului să-l „stăpânească". În cadrele prea rigide ale retoricii sau ale studiilor de stilistică orientate spre „tropologie", dar și în abordările gramaticale, lexicale și semantice („tradiționale" și „moderne") asupra raporturilor dintre „numele propriu" și „numele comun", cercetările științifice „au fost văduvite de analize largi și profunde ale fenomenului lingvistic cu valori expresive" al antonomazei, iar investigația riguroasă a acestuia a rămas „departe de pătrunderea în procesul formării sensului" și, deci, de explicarea adevăratei „esențe" sau „naturi funcționale" a acestui fenomen. Prin consecință, extraordinara vitalitate și proliferare a acestui fapt lingvistic în „vorbirea actuală" nu putea fi înțeleasă, din oricare dintre aceste perspective disciplinare, decât ca un fapt cu totul „uimitor" sau de-a dreptul „deviant". Cum argumentează convingător Dorin N. Uritescu – dezvoltând personal o linie de cercetare propusă recent, pentru limba franceză, de Sarah Leroy (în 2001) –, „faptul uimitor" poate fi explicat de îndată ce se „pătrunde în intimitatea procesului lingvistic", ca proces de **producere a sensului antonomazic** *în spațiul discursiv-textual în care acesta își dezvăluie finalitatea internă proprie.* Fără a intra, aici, într-o dezbatere mai aprofundată, mă mulțumesc să observ că noua încadrare a antonomazei în perspectiva unei abordări „dinamice" a semanticii discursiv-textuale promovează o *redefinire fundamentală, în extensiune și în comprehensiune*, a acestui fenomen lingvistic și reprezintă *cea mai importantă achiziție științifică a lucrării pe care o prefațăm.* Înscris în prelungirea sugestiilor din lucrarea franceză amintită și încadrat în direcția de ansamblu a mișcării de înnoire a lingvisticii noastre, la care ne-am referit, aportul propriu al acestei lucrări – în ce privește *delimitarea și sistematizarea „ipostazelor" antonomazice,* precum și în *descrierea și explicarea funcțională a varietății „întrebuințărilor" ei discursive* – va trebui examinat și evaluat, cu toată atenția, în această lumină.

Contribuția esențial definitorie și cu adevărat originală a lucrării se relevă, însă, cu preponderență, în dimensiunea investigării de profunzime a modului de manifestare a antonomazei, din acest nou unghi, **în domeniul discursiv-textual românesc.** Dorin N. Uritescu își limitează, deliberat, explorarea faptică a „ipostazelor" antonomazice în limba noastră la ceea ce se numește curent „stilul jurnalistic" (sau „publicistic") și ceea ce autorul numește „stilul criticii literare", cu focalizare netă asupra momentului lor *actual.* Limitarea este, desigur, una strategică, dar opțiunea pentru acest câmp discursiv-textual se dovedește a fi nu numai perfect legitimă, ci și profund motivată. Abundența și varietatea manifestărilor antonomazei în spațiul semantic al acestei investigații mi se pare că asigură, într-adevăr, șanse mult mai mari, pentru cuprinderea

Scanned with OKEN Scanner

întregii bogății structurale și a polivalenței funcționale a fenomenului, decât ar putea oferi orice altă zonă discursivă. Opțiunea autorului este consolidată și validată, în același timp, de excepționala stăpânire a acestor domenii, în procesualitatea istorică atât de complexă a vieții culturale românești. Rezultatele consfințite prin numeroasele și pertinentele sistematizări propuse în această carte reprezintă , dacă judecata nu mă înșeală, rodul unei *adecvări adânci și intime între punctul de vedere adoptat de cercetător și posibilitățile generoase oferite de „cunoașterea originară" ireproșabilă a câmpului faptic examinat.*

Dincolo de coordonatele lingvistice majore între care se înscrie și de evaluarea rezultatelor de specialitate la care ajunge, cartea de față are și marele merit de a fi scrisă cu **o acuratețe și o prospețime a expresiei cum rar se atestă în lucrările de lingvistică**. Într-o epocă în care disciplinele umaniste, în ansamblul lor, tind să își piardă vertiginos atracția pentru o arie mai largă de cititori, cartea lui Dorin N. Uritescu poate trezi interesul genuin al oricărei minți deschise spre cunoaștere și poate furniza o lectură fascinantă pentru intelectualul de orice formație. Or, după cum ne amintesc marii fondatori ai lingvisticii române, de la Sextil Pușcariu la Eugeniu Coșeriu, o asemenea realizare „*nu e puțin lucru*", ci ține chiar de „idealul *cultural*" al științei noastre.

prof. univ. dr. Mircea Borcilă

Scanned with OKEN Scanner

PRELIMINARII LA STUDIUL CREAȚIEI LEXICO-SEMANTICE STILISTICE numite în studiile de specialitate: *antonomază*

Studiu al creației lexico-semantice în vocabularul limbii române actuale, în termeni științifici al **antonomazei**[1], **Fascinația numelui**, s-a ivit din curiozitatea științifică a cercetătorului de limbă de a afla ce se ascunde sub manifestarea lingvistică numită astfel și de a înțelege cum se desfășoară procesul lingvistic din perspectivă morfo-sintactică și semantică atunci când enunțătorul alege dintr-o multitudine de secvențe expresive pe cele de tipul:

„[...] *tot mai mulți americani consideră că* ***Irakul*** *a devenit* ***Vietnamul lui Bush.***"
(Adevărul, 8 aprilie, 2004, p. 9)

(Substantivul propriu ***Vietnamul***, fiind o individualitate distinctă geografic față de ***Irak***, identitatea pusă între cele două realități este un nonsens, în afară de situația în care substantivul ***Vietnamul*** îndeplinește funcția unui substantiv comun, al cărui sens urmează să-l surprindem în urma unei analize de tip analogic, pentru a găsi similitudinile care îi apropie pe cei doi *referenți*[2]);

---

[1] O definiție simplistă și incompletă avem în reproducerea celei cuprinse în DEX '98, p. 48: „**antonomază, antonomaze**, s.f., figură de stil, care constă în folosirea unui nume propriu în locul unui nume comun sau a unui nume comun ori a unei perifraze în locul unui nume propriu; *antonomasie* – din francezul **antonomase**".

O altă definiție, incompletă și ea, este dată în *Mică enciclopedie a figurilor de stil* de Gh. N. Dragomirescu, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1975, p. 111: „**antonomază** (gr. *antonomasia* din *anti-* «în locul» și *onoma* «nume»), figură [de substituție,] prin care se înlocuiește: a) un nume propriu de persoană cu unul comun (tratat ca nume propriu) sau b) un nume comun cu unul propriu (tratat ca nume comun), pe baza unei relații de interpretare cvasisinonimică: numele (comun sau propriu) trebuie să exprime o caracterizare a celuilalt". Relația de interpretare este *referențială* pe baza unor similitudini între referenți.

[2] **referent**, s.m., obiect, concept, la care se referă semnul lingvistic în cadrul denotației; **referent inițial**, purtătorul antroponimului, de la care se culeg similitudinile (*Vietnamul* – intervenția armată, *sfârșitul dezastruos*, ș.a.); **referent vizat** (*Irak[-ul]*) căruia i se atribuie trăsătura referentului inițial exprimată de substantivul propriu (*Vietnamul*) utilizat cu valoare de nume comun (*dezastru* [al politicii militare externe a președintelui Bush]).

Scanned with OKEN Scanner

*„Mi-e teamă că nici **un Decembrie '89 la nivelul învățământului** nu ar fi de ajuns pentru a schimba ceva."*
(Evenimentul zilei, 16 aprilie, 2004, p. 4)

(Cu ce scop a folosit emițătorul mesajului substantivul propriu [denumirea: *Revoluția Română din Decembrie '89]* sub forma prescurtată și însoțit de articolul nehotărât proclitic *un*, marcă a *comunizării*[3] ? Sensul pe care trebuie să-l asociem denumirii este cel exprimat de substantivul „revoluție", ***schimbare radicală***, dar acesta intră în contradicție cu ceea ce se spune despre el: „nu ar fi de ajuns pentru a schimba ceva". Înseamnă că secvența lingvistică *un Decembrie '89,* ca referent inițial, se încarcă semantic cu note care aici sunt transferate, unui referent-țintă *in absentia* și care sunt pecepute la un anumit nivel de informație și de cultură istorico-politică).

*„Realizările vizitei transoceanice sunt demne de marile isprăvi ale **Celui de Tristă Amintire** [...]."*
(România literară, 18-24 august, 1993, p. 2)

(Secvența lingvistică ***Celui-de-Tristă-Amintire***, formată dintr-o înșiruire de elemente lexicale, care, luate separat, nu sunt nume proprii, însă îndeplinesc global funcția de nume propriu, desemnează un individ aparținând unui context cultural (socio-politico-economic) și istoric, ușor de descoperit pentru persoanele care au depășit etapa manifestărilor de negativă *excelență* a acestuia, dispărut în momentul comunicării).

*„Iată, suntem nevoiți ca pe vremea **Tabloului** să luăm un desert săptămânal cu un zer de căpriță îndulcit ideologic de doi lei."*
(Expres magazin, 21.IV-28.IV, 1993, p. 21)

(Substantivul comun *tablou(lui)* este folosit cu valoarea unui substantiv propriu pentru a desemna o persoană, cea a cărei imagine este încadrată și afișată. Aceasta apărea excesiv expusă. Persoana desemnată de substantivul comun, devenit antroponim, **„Tabloului"**, trebuie identificată, iar persoanelor care au cunoscut parțial sau întreaga perioadă 1965-1989 nu le este greu să indice antroponimul celui substituit de numele comun, utilizat cu valoare de nume propriu).

*„Oricum, **mancurții** se află printre noi și triumful lor va fi o rană pentru istorie."*
(România liberă, 16 februarie, 1991, p. 1)

(Substantivul comun **mancurții** este folosit în locul altui substantiv comun, ceea ce impune apelarea unor cunoștințe extralingvistice, în speță enciclopedice, pentru stabilirea valorii lui semantice. Acest tip de substituire a unui nume comun cu un alt

[3] **comunizare**, s.f., concept folosit pentru a exprima pierderea statutului numelor proprii sau a secvențelor lingvistice cu valoare proprială prin câștigarea unui sens și comportarea lor gramaticală ca nume comune (acord, flexiune, plural, determinanți, inițială minusculă) – sinonim cu *lexicalizare*.

Scanned with OKEN Scanner

nume comun, rar citat, totuşi consemnat din motive metodologice, de păstrare a unei simetrii cu situaţia: *nume propriu* în locul altui nume propriu, este abordat n cuprinsul lucrării din perspectiva sociologică a antonomazei.)

*„**Dumnezeu** plecase la o şedinţă, iar cererea mea a rămas necitită şi, evident, nerezolvată până astăzi."*
(Flacăra, nr. 16, 22-28 aprilie, 1992, p. 5)

(Substantivul propriu **Dumnezeu** substituie, n context, un alt nume propriu, cunoscut ntr-o anumită epocă, la un anumit nivel politico-cultural, ca denumind o persoană cu o înaltă funcţie de decizie în domeniul acesta. Fenomenul lingvistic al înlocuirii unui **nume propriu** *cu un alt* **nume propriu** are o frecvenţă accidentală, cu toate acestea, cercetarea lui nu trebuie neglijată ca, de altfel, şi a fenomenului simetric: **nume comun** *pentru* **nume comun**, întrucât aceasta exprimă cu un plus de înţeles ceea ce nu poate fi exprimat decât cu concursul mai multor substantive şi adjective luate împreună.)

Foarte multe nume proprii, utilizate cu funcţia de substantive comune au intrat în dicţionare ca elemente de sine stătătoare, adică s-au lexicalizat şi au fost lexicografiate[4].
Iată câteva exemple din şirul celor împrumutate de limba română:

academie, s.f. (< fr. *académie,* lat. *academia,* cf. gr. ***Akademia,*** şcoala filosofică întemeiată de Platon la Atena, în grădinile consacrate eroului **Akademos** – 1. *naltă instituţie culturală de stat întemeiată pe principiul ocrotirii şi coordonării activităţilor cu scopul slujirii progresului în domeniul ştiinţei, literaturii, artei şi tehnicii; societate înfiinţată de oameni de cultură cu scopul îndrumării artelor, ştiinţelor şi literaturii etc.*; 2. *instituţie de învăţământ superior*):

*„Ca orice **academie** care se respectă, Academia Română are şi o revistă „de viaţă academică".*
(Evenimentul zilei, 7 iulie, 2002, p. 7);

adonis, s.m. („ fr. *adonis,* cf. gr. ***Adonis,*** zeu al tinereţii şi al frumuseţii bărbăteşti în Antichitatea greacă – 1. (fam.) *măr foarte frumos*; 2. *fluture de ziuă cu un colorit albastru strălucitor*):
*„Un **adonis** îi luase minţile şi, după ce s-a produs jertfa erotică, a părăsit-o pe naivă."*
(Cuvântul, 13-19 iunie, 1993, p. 8)

amfitrion, -oană, s.m. şi f. („ fr. *amphitryon,* cf. gr. ***Amphitryon/Amfitrion,*** personaj din mitologia antică – *persoana care ospătează pe cei veniţi în casa lui*; (prin ext.) *gazdă*):

[4] **lexicografiat,-ă,** adj., cuprins în lucrările lexicografice.

Scanned with OKEN Scanner

*„[...] a venit piticuțul Toma Dumitriu, un **amfitrion** în toată puterea cuvântului [...]."*
(Național, 16 august, 2002, p. 7)

Creații românești:
gherlă, gherle, s.f. (pop., *închisoare*, cf. ***Gherla,*** oraș cu închisoare severă, în Transilvania):
*„Se auzea glasul gros, răstit, al lui Dumitru, feciorul cel mare a lui Scăpău – celălalt era la **gherlă** [...]."*
(Petru Dumitriu, *Nopțile de iunie*, 1950, p. 18)

niagară, s.f. (*șuvoi mare de apă*, sau (fig.) *o cantitate imensă de* elemente în plină desfășurare, cf. ***Niagara,*** cascadă binecunoscută, în America de Nord):
*„Am primit cu răsuflarea tăiată criticile tovarășei Ceaușescu, care era o **niagară** de ură."*
(Robinson, anul I, nr. 3, mai, 1990, p. 3)

jamaică, s.f. (*rom de felul celui produs în **Jamaica***, fabricat din trestie de zahăr, cf. ***Jamaica,*** insulă din Marea Caraibilor):
*„Lângă paharul de **jamaică** bolborosea unul de borsec."*
(Phoenix, nr. 37, 15-17 octombrie, 1991, p. 4)

bacău, s.m. (n expresia: *a-și găsi **bacăul*** [cu cineva], *a o păți*, cf. ***Bacău,*** în trecut, oraș cu o vamă strictă):
*Nu-mi umbla cu mâța-n sac și-mi răspunde curat, cum te-ntreb, c-apoi îți găsești **bacău** cu mine.*
(Vasile Alecsandri, *Teatru*, 1953, p. 236)

Utilizarea în vorbire a acestor unități lexicale este foarte frecventă și apare atât în limbajul comun al oamenilor simpli, cât și în cel al persoanelor cu studii înalte. De pildă, într-o plângere dată spre publicare de către un cetățean, apărută în presa noastră actuală, sub titlul *De doi ani, un dosar este îngropat la Parchetul Craiova,* apare formularea:

*„În acea **Bastilie** mafiotă se pătrunde extrem de greu, iar odată ajuns, te întâmpină indiferența."*
(România liberă, 12 aprilie, 1996, p. 5)

Enunțul celui care a reclamat o situație contrară uzanțelor democratice conține vocabula **Bastilie**, determinată de adjectivul demonstrativ *acea* (antepus) și de adjectivul *mafiei* (postpus) – două atribute adjectivale. În această situație ne întrebăm care este, în discurs, rostul unității lexicale *Bastilie*, la transmiterea mesajului ?

Pentru fixarea statutului morfo-sintactic și semantic al substantivului în discuție trebuie să abordăm problema din perspectivă etimologică: în limba franceză, **bastille,** substantiv feminin, comun, reda, în Evul Mediu, *o construcție formată dintr-un*

Scanned with OKEN Scanner

sistem de fortificații, apoi și *castel întărit*. În 1370 a început construcția unui *castel întărit*, la Paris, care, după terminarea lucrărilor, în 1382, a fost denumit *la* **Bastille** *de Paris* (individualizare care, mai târziu, și-a dobândit faima de *închisoare de stat, la* **Bastille**. Până în acest moment avem un *nume comun* devenit *nume propriu*. În 1789, revoluționarii francezi au cucerit, la 14 iulie, ceea ce în limba română a fost denumit de către scriitori (istorici, literați etc.), **Bastilia**, *simbol al absolutismului regal*. Din nume propriu s-a ajuns, prin antonomază, iar la nume comun, transmis în limba română cu sensul: *închisoare pentru suprimarea indezirabililor*.

Prin urmare, trebuie să decidem fie că vocabula **Bastilie** se comportă gramatical și semantic ca un substantiv comun, cu un sens câștigat în discurs, fie că (datorită și inițialei majuscule – notă formală) este vorba de substantivul propriu **Bastilia**, pus într-o relație comparativă cu *Parchetul Craiova* (pe baza fructificării unor cunoștințe enciclopedice).

În limba română, ambele situații, atât substantivul comun **bastilie**, cât și cel propriu, **Bastilia**, sunt incluse în dicționare specializate: **bastilie**, s.f. 1. (în Evul Mediu) *construcție formată dintr-un sistem de fortificații*; 2. *castel întărit*; 3. (fig.) *închisoare, cetățuie fortificată; simbol al puterii absolute* (fr. **bastille**) – în MDN, p. 123; **Bastilia**, *fortăreață la Paris, construită între 1370-1382, apoi închisoare de stat* începând din secolul al XV-lea. Simbol al absolutismului regal, a fost luată cu asalt de masele populare pariziene la 14 iulie 1789 și demolată în 1790 – în DE, 1993, p. 185.

În enunțul dat, secvența lingvistică **Bastilie** este o antonomază a numelui propriu, **Bastilia**, cu înțelesul *loc în exclusivitate pentru protejații cu bani, cu putere politică* sau *cu relații*; dar și *loc în care odată ajuns ești dat uitării, neglijat, ignorat*. Se observă notele de comunizare, de lexicalizare (gramaticale și semantice) ale substantivului [*această*] **Bastilie** [*mafiotă*], exprimând în discurs sensuri pe care substantivul comun împrumutat nu le cunoaște.

Pentru limbajul jurnalistic este ilustrativ următorul pasaj:
„Adevărul se strecoară greu prin ***labirintul*** *Minciunii (mai ales când* ***minotaurul*** *Puterii și legitimează temeiul proliferării sale pe însuși temeiul minciunii din care s-a născut* [...]."
(România liberă, 9 ianuarie, 1991, p. 1)

(Elementul lexical **labirintul** este substantiv neutru, cu sensul de *construcție asemănătoare* **Labirintului** *antic realizat de Dedal, în Creta*, din interiorul căruia nu se putea ieși, datorită arhitecturii complicate a încăperilor, iar substantivul masculin **minotaurul** (în mitologia greacă, progenitura soției regelui **Minos** cu un *taur*), *ființă cu trup de om și cap de taur, fioros și agresiv, mâncător de tineri, care a fost închis în Labirint*. Percepția sensului figurat **labirint**, *spațiu în care orientarea este anulată* sau *se face cu eforturi enorme, supusă hazardului; problemă fără ieșire*, pus în legătură sintactică directă cu atributul substantival genitival (inițiala majusculă utilizată simbolic pentru a sublinia generalizarea efectului a ceea ce exprimă vocabula) și, la fel, a celui figurat redat de substantivul **minotaurul**, *factor distructiv irațional, antisocial* etc., pus în legătură semantică directă cu atributul substantival genitival, *Puterii* (inițiala majusculă pentru a sublinia în mod simbolic covârșitoarea acțiune

Scanned with OKEN Scanner

a ceea ce a fost numit) produce în mintea receptorului imaginea plastică a societății noastre postrevoluționare, presărată cu indivizi bezmetici și corupți).

Înlocuirea unui nume comun cu un nume propriu, ca și folosirea inversă **a unui nume comun pentru un nume propriu**, dar și **utilizarea perifrazei comune pentru un nume propriu** *sau a celei* **propriale** pentru *un* **nume comun**, a fost considerată încă din Antichitate ca o figură de stil sau ca un trop. Surprinderea, numai a acestei *transformări, treceri* de la o stare gramaticală la alta (fără o analiză din perspectiva categorizării gramaticale a elementelor lexicale referente) este insuficientă pentru înțelegerea și definirea realității lingvistice numită, pe această bază, **antonomază** (care, etimologic, chiar acest lucru înseamnă *în locul numelui*).

În lucrarea noastră încercăm să surprindem procesele lingvistice și logice care stau la temelia *antonomazei* și să relevăm relațiile care guvernează funcționarea unei unități propriale ca una comună și invers, definind realitatea dată ca una *referențială*, complexă din punct de vedere gramatical, semantic și stilistic.

Interesul pentru studierea fenomenului și a procesului lingvistic, acoperite de această denumire, **antonomaza**, este justificat nu numai de vechimea și frecvența mare a manifestării ei, ci și de mulțimea **derivatelor** și **compuselor** pe care le vom numi **antonomazice** (având ca punct de plecare o formă sau alta de **antonomază** sau un *nume propriu*, care, datorită proprietăților purtătorului, să permită încărcarea lui cu un sens comun), în al căror corp fonetic se păstrează cu claritate denumirea *referentului inițial* pentru o anumită colectivitate, cu o anumită cultură, într-un anumit context istoric.

De pildă:

„Comisia (de «împăciuire», s.n.) avea rolul de a se încerca să se stingă în față, înainte de a ajunge în fața instanței, conflicte ***moromețiene****, adulteruri* ***bovarice*** *[...], astfel încât, în virtutea străмoșeștii noastre toleranțe* ***mioritice****, finalul dezbaterii se lăsa cu chef [...].”*

(Ziua, 11 mai, 1999, p. 1)

(Adjectivul **moromețian,** are sensul *specific personajelor, întâmplărilor din romanul* ***Moromeții*** *de Marin Preda* sau *specific lui* ***Moromete****: ca în* ***Moromeții,*** iar **bovaric, -ă,** adj., se traduce prin *propriu stării de insatisfacție și autoiluzionare a unei persoane ce se crede altfel decât este și imită felul de a se comporta al altora,* cf. [Emma] **Bovary** din romanul lui Gustav Flaubert. În text, mai apare adjectivul **mioritic, -ă,** *univers spiritual specific românesc,* de la ***Miorița***, titlul celebrei balade populare și al oiței năzdrăvane).

Aceste derivate, care păstrează conținutul individual al numelui propriu de la care provin, formează, uneori, bogate familii lexicale, care conservă numele propriu, cu trimitere clară la purtătorul lui. Luăm, de exemplu, forma împrumutată:

Scanned with OKEN Scanner

apolo, s.m., (*om de mare frumusețe*), **apolinar, -ă**, adj., (*apolinic*), **apolinian, -ă**, adj., (*apolinic*), **apolinic, -ă**, adj. 1. *referitor la zeul* ***Apolo****; apolinar, apoliniar; luminos, senin, echilibrat*; 2. *concept introdus de Nietzsche, care desemnează spiritul meditativ, caracterizat prin armonie, echilibru, măsură, claritate în gândire, în creațiile și faptele de cultură),* **apolinism**, s.n., (*caracter apolinic).* Primele trei sunt împrumutate din franceză: **apollon, apollinaire, apollinien,** al patrulea din germană: **apollinisch**, iar ultimul este formă realizată în limba română **apolin[ic] +** suf.*-ism.*

Avem, de asemenea, un număr mare de familii lexicale formate numai din derivate antonomazice create pe teren românesc. De pildă, lat. **draco, draconis,** *șarpe, balaur* ajuns în românește cu forma **drac**, *duh rău*, stă la baza formării antonomazei de tipul *nume comun pentru nume propriu*, a substantivului **Dracul**, *Spiritul Răului, Întunericului* (opus lui Dumnezeu), ca ulterior, să se petreacă antonomaza de tip invers: nume propriu pentru nume comun, **drac, draci**, s.m., cu același nume și semnficație, care se regăsește în fiecare element lexical al seriei derivative: **drăcărie, drăcării**, s.f., (reg.) *drăcie* (< **drac** + suf. *-ărie*); **drăcesc, -*eas*că, drăcești,** adj., *care ține de drac* (< s.f., *năzbâtie; blestemăție; ciudățenie; vrăjitorie* (< **drac** + suf. *-ie*); **drăcime**, s.f., *mulțime de draci* (< **drac** + suf. *-ime*); **drăcoaică, drăcoaice,** s.f., *perechea unui drac; femeie năbădăioasă* (< **drac** + suf. *-oaică*); **drăcos, -oasă, drăcoși, -oase,** adj., *care se ține de drăcii* (< **drac** + suf. *-os*); **drăcovenie, drăcovenii,** s.f., *drăcie* (< **drac** + suf. *-ov-enie*, după *grozăvenie*), **drăcui, drăcuiesc**, vb. IV tranz. și refl., *a (se) ocărî, a (se) blestema* (pomenind pe Dracul); **drăcuire, drăcuiri**, s.f., *acțiunea de a (se) drăcui* (din infinitivul lung al verbului *drăcui*); **drăculeț, drăculeți,** s.m., *drăcușor* (< **drac** + suf. *-ul-eț*); **drăcușor, drăcușori,** s.m., diminutiv al lui *drac*, (fig.) *copil neastâmpărat.*

Am acordat atenție și derivatelor cu prefixe, deși prezintă o frecvență mai scăzută și o productivitate mult mai mică decât a derivatelor sufixale, întrucât fenomenul lingvistic în speță oferă interesante și importante note în cercetarea procesului formării sensului antomomazic și a structurii antonomazice:

> *„Și pe data de 3 octombrie 1951 am picat pe mâna* ***anticristoșilor*** *comuniști care mi-au spart icoana cu Răstignirea și m-au numit dușman al poporului."*
> (Expres magazine, 26 iunie / 2 iulie, 1991, p. 4)

(Avem în limba română substantivul propriu **Cristos/Hristos** (latinescul **Christus**, care este calchierea grecescului **Khristos**, traducerea ebraicului (aram.) ***mashiah,*** de la care avem pe **Mesia**, *Uns[ul lui Dumnezeu]*, cunoscut din Vechiul Testament, căruia i s-a găsit o ființă opusă, **Anticrist**, din Noul Testament, onomastic analizabil, ajuns în limba română gata prefixat (< **anti-** + **Crist**[*os*]).

După modelul acestuia s-a format un derivat antonomazic din prefixul **anti-** și substantivul **Cristos**: **anticristos/ anticristoși**, care redă pe *indivizii cu un comportament în afara moralei creștine din perioada de început a sovietizării țării*).

Scanned with OKEN Scanner

Nu am neglijat nici fenomenul compunerii care prezintă multiple forme:

„Ferestrele, uşile, cărămizile, dotările apartamentelor neterminate au fost haiducește însuşite de toţi ***tomalimoşii*** *contemporani, abia coborâţi din folclor, pe latura cavalului încoace."*
(Totuşi iubirea, 5-12 august, 1992, p. 20)

(De la **Toma Alimoş** („haiduc din ţara de Jos") s-au obţinut prin sudură şi comunizare: **tomalimoşii**, antonomază lexicalizată, dar nelexicografiată, de mare forţă expresivă, rezultat al selectării din semantismul substantivului **haiduc** (**haiduci**) numai a notei *jefuitor.*)

Între antonomazele realizate prin compunere, adică prin sudarea unor elemente lexicale propriale, existente şi separat în vorbire, cu funcţie onomastică unică şi compusele antonomazice, există o mare diferenţă atât ca structură, cât şi ca rezultat lexico-semantic. Am cuprins în analiză toate formele compuse prezente în Corpus: cu elemente de compunere greco-latine, juxtapuse, cu sublinierea genului folosindu-se cuvintele *femeie* sau *bărbat,* când referentul este genul opus etc.

De pildă:

*„**Femeia-Rombo** şi poetul-muşoar."*
(Cuvântul, 30 martie/5 aprilie, 1993, p. 4)
*„Pod de flori, accent molatec [...] **femeia-Rombo**."*
(Ibidem)

Locul antonomazei în studiile de retorică a fost dintotdeauna restrâns, începând cu cele antice şi terminând cu cele moderne. În aceeaşi măsură, acestea, ca lucrări stilistice au fost văduvite de analize largi şi profunde ale fenomenului lingvistic cu valori expresive, iar când a fost prezentat s-a făcut succint, antonomazele au fost introduse printre tropi, unde figurează repetetat în exemple şi în definiţii de natură literară, devenite canonice, deşi în vorbire şi scriere ele au avut mereu o frecvenţă ridicată.

Nu au fost lăsate la o parte, deşi în număr neînsemnat, antonomazele lexicalizate, care, datorită pierderii legăturii cu etimonul lor şi pentru că au fost frecvent folosite altele, rar utilizate, nu mai prezintă o forţă expresivă, prin opacizarea funcţiei lor sugestive. Putem spune că, aplecându-ne asupra vorbirii actuale, suntem uimiţi de numărul mare de antonomaze prezente în discurs. Mult întrebuinţată, dar rar sesizată, antonomaza nu a beneficiat de o descriere sau analiză morfosintactică sau semantică pe potriva importanţei sale în discursul de diferite tipuri. Puţini cercetători străini s-au încumetat să abordeze studierea acestui fenomen în profunzimea prelucrării sale **procesuale**, dar nici aceştia nu au fost preocupaţi de surprinderea puterii argumentative a antonomazei şi nu au pătruns

Scanned with OKEN Scanner

până la rădăcinile procesului lingvistic care o produce. O singură lucrare reuşeşte să pătrundă intimitatea procesului lingvistic, dar numai din perspectiva **antonomazei discursive** de tipul **nume propriu** *pentru* **nume comun**, restrânsă la materialul oferit de presa franceză, este vorba de *Entre identification et catégorisation. L'antonomase du nom propre en français* de Sarah Leroy, 2001, Presse de L'Université Paul Valéry – Montpellier, lucrare care a deschis un nou drum în cercetarea fenomenului lingvistic, care apare întrebuinţat în toate stilurile limbii, de mai bine de 2000 de ani.

În lingvistica românească apar idei şi analize ce pot ajuta la studierea antonomazei, dar disparate, mai ales în studiile care abordează problemele complexe (gramaticale, lexicale, semantice) ale numelui propriu, majoritatea fiind însă departe de pătrunderea în procesul formării sensului şi al relevării importanţei stilistice de netăgăduit a fenomenului în speţă.

Am considerat că era necesară o abordare ştiinţifică a antonomazelor şi a derivatelor sau compuselor antonomazice în textele cu material lingvistic românesc în legătură cu problematica lingvistică a sensului numelui propriu şi a producerii sensului, în general, dar şi în situaţiile particulare ale unor sensuri pentru numele proprii întrebuinţate antonomazic sau a pierderii acestuia pentru numele comune devenite proprii, subliniind latura forţei expresive în comunicare, pe întinderea discursului care le cuprinde.

În urma analizelor pe text, am înţeles că studierea antonomazei trebuie să se bazeze pe datele atestate, care permit urmărirea **dinamicii** producerii sensului antonomazic şi care antrenează ambele părţi ale procesului: producerea şi percepţia totală a antonomazei, factor important fiind participarea intersubiectivă, după principiul: atât emiţătorul, cât şi receptorul să fie de acelaşi nivel cultural. Astfel, lucrarea se bazează pe secvenţe lingvistice atestate în stilul jurnalistic şi în cel al criticii literare.

Antonomaza este un fenomen lingvistic foarte vechi, cu o răspândire largă şi, în acelaşi timp, are la bază un proces de producere complex, ceea ce impune o surprindere rezumativă a istoriei funcţionării sale, punctând obsevaţiile şi descrierile întreprinse de diferiţi cercetători ai fenomenului.

O analiză argumentată a fost cerută de apariţia antonomazei încă din Antichitate (sporadică la început) până în prezent, când constatăm frecvenţa ei ridicată în mass-media actuală, în stilul jurnalistic, dar şi în celelalte stiluri, deopotrivă.

Lucrările pe această temă, în special dicţionarele, de la cele de specialitate la cele enciclopedice, plasează ***antonomaza*** în domeniul retoricii, existând însă şi multiple abordări lingvistice. Retorica şi lingvistica au prezentat, n ultimele două milenii, diferite analize, au abordat una sau alta din faţetele sau definiţiile fenomenului şi mai puţin a procesului ce o cuprinde.

Bibliografia care ne-a fost accesibilă, cu deosebire aceea în limba franceză, relevă faptul că domeniile, având ca obiectiv limbajul, s-au ocupat, fiecare în

Scanned with OKEN Scanner

parte, uneori denumind-o diferit, de aceeași realitate lingvistică. Dacă ne referim numai la antonomaza discursivă a numelui propriu pentru numele comun, de fapt singura căreia i-au fost acordate studii mai atente în decursul istoriei, putem afirma că a fost apreciată fie ca nume propriu în utilizare metaforică (în Antichitate), fie derivație improprie (în perioada modernă), dar, și într-un caz și în celălalt, este vorba de un fenomen unic.

Secvențele lingvistice:

„*un* **Potemkin** [de Olt]" (Adevărul, 1 noiembrie, 2004, p. 1) – articol nehotărât proclitic + ***substantiv propriu*** (cu inițială majusculă) pentru ***substantiv comun***, cu sensul: *farsor* (păcălirea țarinei de către *Potemkin*, construind sate din carton);

„*niște* **vogorizi** [întârziați]" (Baricada, 4 februarie, 1992, p. 12) – articol nehotărt proclitic (plural) + ***substantiv propriu*** (cu inițială minusculă) pentru ***substantiv comun*** (plural), cu sensul: *antiunioniști* (antiunionistul *Vogoride*, caimacanul Moldovei);

„**lefterpopeștii** [s-au înmulțit]" (Cuvîntul, 23-28 iunie, 1992, p. 10) – ***substantiv propriu*** (compus + articol hotărât enclitic, plural) pentru ***substantiv comun*** (plural), cu sensul: *cel care a suferit un eșec total*; *falit* (*Lefter Popescu* din *Două loturi* de I.L. Caragiale);

„*pe vremea* **Nerăsturnabilului Care Apoi A Fost Răsturnat**" (Cuvîntul, 13-19 iulie, 1993, p. 7) – ***perifrază*** pentru ***substantiv propriu***, patronimul *Ceaușescu* (care se credea conducător pe viață);

„[*din vremea*] **Tovarășului**" (Academia Cațavencu, 12-18 ianuarie, 1993, p. 6) – ***substantiv comun*** (cu inițială majusculă) pentru ***substantiv propriu***, patronimul *Ceaușescu* (*Ceaușescu* se identifica în socialism cu vocabula de adresare impusă de sistem);

„«**caracalenii**» [*lui Tucă*]" (Academia Cațavencu, 6-12 aprilie, 1999, p. 7) – ***substantiv comun*** pentru ***substantiv comun***, cu sensul (injurie): *proștii* (La *Caracal*, spune anecdota populară, s-a răsturnat carul cu proști);

„[*mă,*] **Ceaușescule**, [*tot nu înțelegi*] ? (Almanahul Flacăra, 1998, p. 112) – ***substantiv propriu*** pentru ***substantiv comun***, cu sensul: *dictatorule* ! (specific conducerii comuniste a lui Ceaușescu);

„[*vocație*] **zambacciană**" (Academia Cațavencu, 12-16 februarie, 2002, p. 16) – ***derivat adjectival*** de la ***substantiv propriu***, cu sensul: *de colecționar*, (peior.) *hrăpăreț* (*Zambaccian*, celebru colecționar român);

„[*cei care*] **păltinișează**" (România literară, 19-25 iunie, 2007, p. 4) – ***derivat verbal*** de la ***substantiv propriu***, cu sensul: *filozofează* (*Păltiniș*, reședința forțată a filozofului Constantin Noica);

„[*plăcerile*] **hipersibarite**" (Robinson, anul I, nr. 3, mai, 1990, p. 7) – ***derivat adjectival*** prin prefixare a unui adjectiv provenit prin sufixare de la ***substantiv propriu***, cu sensul: *degradate, perverse* (*Sibaris*, colonie grecească în Italia, celebră prin desfrâul cetățenilor ei);

Scanned with OKEN Scanner

„[*al doilea*] **comunisto-stalinist**" (România liberă, 12 ianuarie, 2007, p. 2) – ***compus adjectival*** prin juxtapunerea derivatelor adjectivale de la ***substantiv comun*** și ***substantiv propriu***, cu sensul: *comunisto-totalitare* (corespunzător celui practicat de *Stalin*);

„[tragedii] **romeo-julietice**" (Național, 8/9 mai, 1999, p. 3) – *compus adjectival* parasintetic prin sudura unui *substantiv propriu*, onomastic, cu un *derivat adjectival* de la alt substantiv onomastic, cu sensul: *sinucideri tulburătoare* (*Romeo și Julieta* de Shakespeare prezintă moartea voluntară a celor doi eroi, victoria sentimentelor asupra prejudecăților), dovedesc ușurința și frecvența cu care limba română actuală formează orice tip de structură antomomazică. Toate aceste secvențe lingvistice se bazează pe *înlocuirea unui substantiv propriu sau substantiv comun cu un alt substantiv fie propriu, fie comun (sau cu alte substantive și părți de vorbire, în cazul perifrazei)*, adică oglindesc același fenomen, *rezultat al unui proces de obținere* (de la nume propriu la nume comun) *sau de pierdere* (de la nume comun la nume propriu) *a unui sens*.

Cercetarea mea, pe baza acestor fapte autentice de limbaj (de vorbire), se concretizează într-o abordare a aspectelor prezente ale fenomenului și procesului în discuție, fără să neglijeze aspectele desfășurării în timp ale problemei. Desigur, o abordare istorică a evoluției cercetării în domeniile: *retorică* și *lingvistică* (în *stilistică* numai ca definiție și exemplificare, uneori nepotrivită), am considerat-o necesară pentru a putea desprinde ulterior o definiție și o clasificare unitare ale antonomazei. Astfel, am urmărit cum studiile de retorică introduc antonomaza în șirul figurilor de stil sau al tropilor, considerând-o figură dublă, care se realizează prin substituirea unui nume propriu cu un nume comun și a unui nume comun cu unul propriu. Despre studiile vechi de gramatică putem spune că au fost interesate în descrierea lexicului și a părților discursului, în special (în ceea ce ne preocupă) de antonomaza numelui propriu, în măsura în care aceasta presupune trecerea de la o categorie gramaticală la alta sau de la subcategoria numelui propriu la subcategoria numelui comun. Ulterior, cercetarea semantică a fost preocupată de derivarea numelui propriu, dar deopotrivă, ceea ce este foarte important, de tratarea sintactică și semantică a numelui propriu, funcționările particulare după care numele propriu poate să se comporte ca un nume comun. Am analizat abordarea fenomenului și procesului în discuție în studii diferite și am constatat că problematica dezbătută se poate grupa în trei direcții privind legătura dintre **limbă** și **discurs**: implicarea problemei ***lexicalizării*** (care nu duce la cuprinderea imediată într-un dicționar a noii situații), care nu este totuna cu ***lexicografierea*** (obținerea unei noi realități lexicale, cuprinse într-un dicționar); *sensul figurat – sensul primar – sensul produs* de utilizarea cu funcția de substantiv comun a substantivului propriu; *schimbarea categorială*, care cere clarificată natura relațiilor între numele propriu și numele comun.

O problemă, poate cea mai importantă și mai interesantă, este aceea că cercetarea antonomazei nu a fost interesată de analiza mecanismului care

Scanned with OKEN Scanner

transformă un nume propriu în nume comun, un nume comun în nume propriu sau o perifrază în nume propriu. Avem foarte multe aprecieri în studiile conscrate antonomazei în legătură cu **fenomenul**, cu efectul produs, dar nu întâlnim abordarea **procesului lingvistic** propriu-zis, adică o cercetare a esenței procesului antonomazei. Facem această remarcă în legătură cu studiile consacrate antonomazei în bibliografia cuprinzând faptele care o privesc în alte limbi, întrucât în limba română s-au făcut aprecieri sporadice și neesențiale, fără abordarea propriu-zisă a antonomazei, cu atât mai puțin a procesului lingvistic al antonomazierii.

De asemenea, am analizat producerea particulară de sens, pusă în legătură cu ***numele propriu modificat*** în folosire metaforică, (nu ca metaforă !) de fapt antonomaza de tip metaforic „[...] *un* **Al Capone** *al României* [...]" (Ziua, 23 decembrie, 2004, p. 6) – **Al Capone**, celebru gangster american, de origine italiană a fost capul (șeful) crimei organizate din Chicago în timpul recesiunii economice, cu sensul, la figurat, *gangster, membru al unei bande, răufăcător*), fără să neglijăm aspectele prezentate de tipul metonimic al antonomazei „*La Moscova se mănâncă cu* **Kalașnikovul** *pe masă*" (Evenimentul Zilei, 22 septembrie, 2002, p. 8) – **Kalașnikov** [Mihail Timofeevici, născut în 1919, realizează după 1947 tipul de mitralieră care-i poartă numele], cu sensul *cu pistoalele pe masă, cu armele pe masă*) sau situația care oglindește o antonomază cu valoare metonimică de mare forță expresivă: „*E un* **Bosch** !", este un produs de *cea mai înaltă tehnicitate; performant din punct de vedere tehnic* (Evenimentul Zilei, 11 mai, 1998, p. 6).

Am urmărit să respectăm principiul extragerii materialului antonomazic din discursurile mai mult sau mai puțin spontane ale presei vorbite (mai rar), elaborate ale celei scrise (majoritatea situațiilor) și chiar a dialogului stradal, fără să neglijăm nici argoul, atât cât a putut să se întindă cercetarea faptelor semnalate.

Datorită acestui mod de selectare a materialului am putut efectua o analiză a procesului antonomazic din perspectiva creării sensului sau a pierderii acestuia, în funcție de tipul de antonomază, dar nu numai a înșirării observațiilor în legătură cu rezultatul obținut, cu fenomenul, cu produsul antonomazic. Raționea culegerii textelor din mass-media actuală, în general, a permis raportarea secvențelor lingvistice antonomazice la întregul context. Aceasta m-a determinat să acord un interes crescut raporturilor în planul microstructural, al grupurilor nominale antonomazice, dar și în cel macrostructural, al frazei și textului.

Am înțeles să propun o încadrare gramaticală a antonomazei și o categorizare a ei, bazată pe funcționarea discursivă și clasificarea aspectelor schimbării categoriale și a lexicalizării sau deslexicalizării în funcție de anumite tipuri de antonomază.

Pornind de la această formare a unui sens pe care numele propriu îl prezintă în antonomază (nu și în alte întrebuințări ale lui, pe care le-am abordat în exemple), l-am analizat în diverse concretizări contextuale. Am plecat de la problematica

Scanned with OKEN Scanner

extinsă din nenumăratele studii destinate numelui propriu, confruntând-o cu aceea a sensului figurat. Undeva, la frontiera dintre cele două problematici, putem situa antonomaza numelui propriu pentru numele comun și pe cea a secvenței *perifrazice proprială pentru numele comun*, al căror sens îl raportăm la cel al substantivului comun și, deopotrivă, la sensul metaforic. De fapt, am delimitat, în cuprinsul lucrării: conținutul numelui propriu, sensul numelui comun și sensul metaforic. Am încercat să surprind și să definesc sensul produs sau născut prin antonomază, analizând funcționarea substantivului propriu și funcționarea substantivului comun. La această analiză am adăugat paralela cu metafora și sinecdoca, antonomaza fiind apropiată ambelor figuri de stil prin anumite laturi ale manifestării sale lingvistice.

Am analizat funcția denominativă a substantivului comun, opusă celei figurate, în diversele ipostaze ale utilizării sale discursive și, de asemenea, mecanismul pierderii sensului său, sau a perifrazei comune în procesul de formare a unui element lexical proprial.

Nu în ultimul rând, am urmărit să subliniez, de câte ori mi-a permis materialul contextual cules, raportul creat de reprezentarea realității din perspectiva receptorului și cea a producătorului, considernd antonomaza o relație interlocutivă.

O problemă interesantă, dar foarte dificil de rezolvat, a fost aceea a apropierilor și diferențelor între sensul antonomazei și cel al metaforei.

Totuși, trebuie reținut faptul că antonomaza nu reia cu fidelitate structura sintactică a metaforei nominale și apare în construcții nespecifice utilizării metaforice a numelui comun. Abordarea semantică a metaforei arată că la un anumit nivel *interpretarea metaforică a antonomazei* poate fi apropiată de *analiza comparativă* a acesteia, dar cele două realități stilistice nu se confundă.

Când surprindem metafora numelui comun într-un enunț:

> „*Vrăjitoarea a fost pe teren* ***un ghepard*** *dezlănțuit, imposibil de depășit, întotdeauna primul la minge.*"
> (Sport, 24 mai, 1998, p. 17)

Figura stilistică rezultă din predicație, în context, nu din secvența lingvistică *un ghepard*, dar când întâlnim:

> „[...] Celino e ***un donjuan.***"
> (G. Călinescu, ILROP, 1986, p. 755, col. II),

antonomaza ***un donjuan*** este de natură figurată și în afara contextului, cu atât mai mult ***un Hercule, un Goliat, o Diană*** ș.a.

Am fost preocupat de efectuarea unor prezentări detaliate ale antonomazei în context, pentru a evidenția efectul estetic, **valoarea stilistică** a acestei figuri, extinzând analiza la toate tipurile de antonomază cuprinse în clasificarea la care am ajuns, iar unde a fost cazul, am relevat legătura evident determinativă a valorilor unei societăți, epoci sau circumstanțe, între acestea și folosirea unui anumit gen

Scanned with OKEN Scanner

de antonomaze din perspectiva referențială – caracterul de **document istoric, sociologic** etc. al antonomazei.

Am schițat un studiu istoric pe o perioadă restrânsă, surprinzând confruntarea naturii și construcției antonomazei în textele aparținând unor perioade succesive de manifestare a puterii și de concretizare a ideilor despre lume a subiecților aflați în dialogul social postrevoluționar.

Am analizat extins prezența antonomazei în două tipuri textuale diferite: presă și literatură (în speță: critică și istorie literară, G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* 1941, și articolele de presă cu tematică diferită).

Nu am neglijat nici aspectul sociologic al valorii de **termen de insultă** în discurs, pe care îl relevă unele sau altele dintre antonomazele fie lexicalizate (un **caion,** un **priboi** un **cațavencu**: de la **Caion** – *C.A. Ion[escu],* denigrator al lui Mihai Eminescu, *critic nedrept, sever-subiectiv,* sinonim cu *aristarh* de la **Aristarh,** defăimătorul lui Homer; de la **Priboi,** politician actual considerat *corupt, ciocoi de tip nou* în cuprinsul mai multor ziare și reviste, și de stânga și de dreapta; de la **Cațavencu,** personajul caragialian din comedia *O scrisoare pierdută, demagog și fără scrupule*) sau lexicalizate și lexicografiate (o **ghenă,** un **cato,** un **cunctator**: de la fr. **géhenne** < lat. ecleziastică **ghenna** < ebraică **ge-Hinnom,** *valea lui* **Hinnom,** loc rău, prin ext. *infern*; de la **Cato** cel Bătrân, din it. *catone, om de o virtute severă*; de la [Quintus Fabius Maximus] **Cunctator,** general roman care a aplicat tactica *temporalizării* în lupta cu Hanibal, (*cel*) *care nu se pripește,* lat. **cunctator**), fie discursive (un **Erostrat,** un **Ferentari**: **Erostrat,** obscur locuitor al Efesului, care dorind să devină celebru, neavând alte mijloace și calități personale, a dat foc templului Artemisei, una din cele 7 minuni ale lumii; **Ferentari,** cartier nesigur, *rău famat,* al Bucureștiului), desigur, cu aprecierea lor numai în context.

Printre noutățile în domeniu subliniem efectuarea unor analize ale antonomazei numelui propriu pentru numele comun *însoțite de imagini grafice sau fotografice* ale referentului-țintă într-o ipostază care sugerează sensul rezultat din relația de similitudine cu trăsături ale referentului inițial.

O noutate, de asemenea, este și *analiza paralelă a unor antonomaze* ale numelui propriu pentru numele comun utilizate în același timp în limba franceză și în limba română.

Tot o noutate este prezentarea situațiilor de *omonimie antonomazică,* cuprinzând o realitate istorică limitată, cu foarte puține șanse de lexicalizare a formei antonomazice în relație cu forma consacrată lexicalizată și lexicografiată (**patrician [-ă, patricieni, -e**], 1. s.m. și f. (în Roma antică), *membru al comunității gentilice, iar mai târziu al aristocrației gentilice, care se bucura de toate drepturile și privilegiile,* **patriciu**; (prin gen.) nobil, senior, asistent (adjectivul) care aparține **patricienilor,** privitor la **patricieni,** de **patricieni**; (prin gen.) *de origine nobilă, aristocratică, cu purtări, gesturi etc. distinse* (din fr. **patricien** „ lat. **pater,** cu

Scanned with OKEN Scanner

sensul de *cap al familiei nobile* + suf.-ien.); 2. s.m. *cârnat preparat din carne de vită tocată, cu condimente, care se consumă fript pe grătar* și perechea omonimă antonomazică **patrician, [-ă, patricieni, -e]**, s.m. și f., *susținători, adepți* sau *membri ai partidului* sau fracțiunii liberale conduse de **Patriciu** (< **Patriciu** + suf. *-ian*).

În abordarea antonomazei din perspectiva greșelilor de logică este analizat *anacronismul antonomazic* – inversarea nejustificată a unor datări (inversarea rolului referentului-țintă, a cărui origine și existență este posterioară originii și existenței referentului inițial, cu acesta din urmă: *„să nu ne închipuim că **Burebista** era vreun **Vadim**"* – inversiunea între referenți este deplasată, ilogică, întrucât similitudinea trebuie găsită plecând de la trăsăturile *urmașului* spre cele ale *înaintașului*; este o abordare *anacronică* să spunem că *înaintașii* seamănă cu *urmașii*).

O prezentare în premieră este și *antonomaza lexicală intrinsecă* (compusul conține relația antonomazică: **„Gorgona-Securitate** repartiza scriitorii pe anume schemă" – cele două nume proprii sunt plasate într-un raport sintactic apozițional intralexical, în care pe primul loc se situează termenul care indică referentul cel mai îndepărtat ca origine, cu funcția de *referent inițial*, iar referentului-țintă, al doilea plasat în construcția lexicală, i se caută similitudini cu acesta).

Din perspectivă ortografică am definit, exemplificat și analizat calamburul *antonomazic* și valoarea lui stilistică de mare expresivitate (în cadrul omonimei antonomazice: *„sub presiunea istoriei de tip țarist* – **Petri-*ficate***" și adjectivul **petrificat, -ă, petrificați, -e** din participiul verbului **petrifica**, *a căpăta sau a face să capete aspect de piatră*; (fig.) *a face să rămână neschimbat* – **petrificate** (adj.f.sg.) și **Petri-*ficate***, de la Petru, Piotr I, țarul Rusiei care a inițiat poliția externă de extensiune ca o prioritate pentru urmași [... Lenin, Stalin...]).

O noutate este și analiza dinamicii procesului de concretizare antonomazică: „[...] *d-l **Gherguț*** [...];[...] Șeuleanu [*un **Gherguț***][...]; [...] *acești **Gherguți*** [...], *reprezentanți ai Puterii slab pregătiți* sau *rău-intenționați*; [...] *aritmetica **Gherguțiană*** [...], *greșită*").

Considerăm că multe din aspectele abordate în această lucrare pot constitui puncte de sprijin pentru dezvoltarea lor în cercetarea lingvistică viitoare.

În încheiere, țin să aduc mulțumiri călduroase referinților științifici ai lucrării: prof.univ.dr. Zamfira Mihail, prof. univ. dr. Ion Coja, prof. univ. dr. Ștefan Găitănaru, prof. univ. dr. Nicolae Saramandu, care mi-au făcut importante observații dându-mi valoroase sugestii și prof. univ. dr. Mircea Borcilă, sfătuitor prețios la pregătirea studiului pentru tipar (cel care a sugerat și titlul cărții). De asemenea, mulțumesc lingvistei Rodica Chiriacescu, redactor fidel al scrierilor mele. În mod special, mulțumesc prof. univ. dr. Grigore Brâncuș, membru corespondent al Academiei, care a manifestat un profund interes pentru această lucrare și mi-a fost alături, acordându-mi un prețios ajutor, în diferitele faze ale elaborării ei.

Autorul

Scanned with OKEN Scanner

ANTONOMAZA – SCURTĂ ISTORIE A TEORIILOR CARE O CUPRIND

Scanned with OKEN Scanner

Definiția **antonomazei**, în studiile care au cuprins-o a cunoscut o extensiune continuă a conținutului, recunoscută de toți cercetătorii fenomenului lingvistic numit. La începutul utilizării ei în discursul frumos, bine argumentat și convingător, antonomaza cunoștea numai forma *substantivului comun pentru substantivul propriu* (**Africanul** pentru Scipio cel Bătrân, 235-183 î.Hr., învingătorul lui Hanibal la Zama, 202 î.Hr.), iar ulterior s-a ajuns la crearea simetriei în exploatarea procedeului prin folosirea *substantivului propriu pentru substantivul comun* (**cezar** după numele lui *Iulius Caesar*, pentru denumirea funcției celor 12 împărați romani, de la August, succesorul lui, până la Domițian, 96 d.Hr.), dar care tipuri nu au fost încadrate decât mai târziu **antonomazei** și au fost prezentate sub diferite alte denumiri. Înainte de acestea, apare *perifraza antonomazică* (**Cuceritorul Asiei** pentru Alexandru Macedon).

Apelativul are punctul de plecare în limba greacă, în care a și fost pentru prima dată folosită figura de stil numită astfel, unde s-a format din αντι, **anti** (*în locul*) și din ονομαξειν (*a numi*), derivat de la ονομα, **onoma** (*nume*), αντονομαξειν (*a chema cu nume diferit*). Preluat de latini, sub forma **antonomasia**, a fost împrumutat de francezi, prin secolul al XIII-lea ca: **anthonomasie,** apoi **anthonomase**[1]. Din franceză, termenul a trecut în limba română: **„antonomază, antonomaze**, s.f., *figură de stil prin care un nume comun este înlocuit cu numele unei persoane* (sau invers)"[2].

Latinii, în studiile și manualele de retorică, foloseau și termenul **pronominatio**[3]. Englezii și americanii îl preferă pe cel de **eponim**[4], pe care l-au preluat tot de la greci.

În tratatele clasice: Marcus Fabius Quintilianus (35-96 î.Hr.), ***De institutione oratoria;*** Donat, Delius (sec. IV), comentatorul operelor lui Terențiu și Virgiliu; Isidor din Sevillia (c. 560-636), ***Originum sive etymologiarum libri***, *antonomaza desemnează un adjectiv sau un apelativ pus în locul numelui*[5]. Antonomaza numelui propriu se opune însă epitetului care nu poate fi folosit decât în prezența

---

[1] Rey, A., *Dictionnaire historique de la langue française, Le Robert*, Paris, 1992, p. 41; Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau Dictionnaire Etymologique et Historique*, Larousse, Paris, VI, 1971, p. 37.

[2] *Dicționarul limbii române moderne*, sub egida Institutului de lingvistică din București al Academiei Române, Editura Academiei, 1958, p. 33.

[3] Leroy, Sarah, *Entre identification et catégorisation, L'antonomase du nom propre en française*, Presse de L'Université Paul Valery, Montpellier, 2001, p. 22.

[4] De la gr. **Eponumas**, din *epi* (deasupra) și *onoma* (nume), care dă sau împrumută numele său unui lucru.

[5] Succint prezentate în ceea ce privește tema lucrării de Sarah Leroy, 2001, p. 24, *op.cit.*

Scanned with OKEN Scanner

unui nume. La acest nivel al cercetării, s-a acceptat definirea **antonomazei** ca *„referirea la un particular a unei trăsături **singulare** sau de **excelență**, care permite caracterizarea chiar a **referentului** nu numai prezentarea sa ca nume propriu"*[6]. Această substituire poate să exprime: 1) *excelența* – **Oratorul** pentru *Cicero* (106-43 î.H., renumit datorită discursurilor sale cu o solidă compoziție, care au servit ca model în toată retorica latină; în tratatele de oratorie pe care le-a semnat a expus principiile artei bunei vorbiri); 2) *filiația*, cu ajutorul adjectivului substantivat patronimic – **Priamidul** pentru fiul lui *Priam, Hector* (fiul cel mare al regelui Troiei, *Priam*; Hector este înfățișat de Homer în Iliada ca erou al războiului troian, căsătorit cu Andromaca; l-a omorât în luptă pe Patrocle, prietenul cel mai bun lui Ahile ...) și 3) poate să fie inspirată de *circumstanțe* – **Necredinciosul** pentru *Eneas*, în definirea Didonei pe care o părăsește (Eneas, prinț troian, care, după cucerirea Troiei de către greci, s-a refugiat împreună cu fiul lui, Iulius, și tatăl său, Anchise – care-l concepuse cu Afrodita – și, ajungând în Cartagina, s-a iubit cu regina Didona pe care a părăsit-o la ordinul zeilor, căci aceștia hotărâseră ca el să devină întemeietorul poporului roman).

Dumarsais *distinge antonomaza de epitet* și tratează paralel cele două figuri, dar o *apropie* pe prima *de sinecdocă*, întrucât aceasta (sinecdoca) *aplică substantivului propriu două variații: pe cea a speciei și pe cea a genului*, la fel cum face antonomaza în privința substantivului comun. Se instituie, astfel, *caracterul dublu al figurii*: 1) antonomaza substantivului comun (**Oratorul**) pentru substantivul propriu (*Cicero*), considerată ca ***gen pentru specie*** și 2) antonomaza substantivului propriu (**Mecena**) pentru substantivul comun: *protector*, cu determinanți: *al literaților* (*Mecena*, cavaler roman, 69-8 î.Hr. – s-a folosit de creditul său pe lângă August pentru a încuraja literele și artele; Vergiliu, Horațiu ș.a. au beneficiat de protecția lui), considerată ca ***specie pentru gen***.

Autorii descriu mecanismul antonomazei în termeni de relație parte-întreg, ceea ce se conturează vizibil în reprezentări conceptuale (*individul este desemnat prin substantivul comun al speciei sau al altui individ al aceleiași specii*, în același timp, *se vorbește despre desemnarea unei specii prin numele unui individ sau prin numele altei specii* etc.), ca apoi să abordeze problema în termeni lingvistici, cuprinzând formele diverse pe care le poate lua antonomaza, desigur, care este numită *un fel de sinecdocă*, înșiruind situațiile: *substantiv propriu* pentru *substantiv comun, substantiv propriu* pentru *substantiv propriu, substantiv comun* pentru *substantiv propriu, substantiv comun* pentru *substantiv comun. Este evidentă confuzia între nivelul conceptual (individul) și cel lingvistic (substantivul propriu, comun) al analizei. La aceasta se adaugă confuzia între limbă și discurs.* Este evident că pentru cercetarea retorică *antonomaza substantivului propriu* aparține

[6] Dumarsais, C.C., *Des Tropes ou des différents sens*, Flammarion, Paris, 1730, reeditat 1988 (și comentat) de Douay-Soublin, p. 271, analizată de Leroy Sarah, *op.cit.*, pp. 24-26.

Scanned with OKEN Scanner

discursului, iar cea a *substantivului comun* se încadrează *limbii*,[7] dar această opoziție nu este explicată în nici o lucrare în care este abordată figura de stil.

De acum înainte, antonomaza va cunoaște desemnări și moduri de abordare diferite. Apar și formulări care se apropie de ceea ce vom numi **antonomaza substantivului propriu**: „*un personaj istoric*, **Nero** (37-68 d.Hr., căruia i se atribuie mai multe crime: asupra lui Britanicus, și asupra mamei sale, Agripina, de asemenea, asupra soției lui, Octavia; a persecutat creștinii, omorându-i cu *cruzime*; se credea geniu poetic și un zeu etc. s.n.; D.U.), *sau un personaj mitologic*, **Penelopa** (soția lui Ulise, care îl așteaptă credincioasă să se întoarcă de la războiul împotriva Troiei; peregrinările lui pe mare au durat 10 ani; s.n. D.U.) *devin reprezentanți tipici ai unei trăsături* ori *ai unei stări*".

În decursul timpului, sub denumiri diferite, apar figuri comparabile cu *antonomaza substantivului propriu*. În *Retorica lui Herenius* se propune, sub numele *permutatio*, situația: „Drusus, *un Gracchus* și *un Numitor depășit*"[8] (Sempronius **Gracchus**, tatăl fraților Gracchi, *Tiberius* (ucis în 133 î.Hr.) și *Caius* (asasinat în 121 î.Hr.), susținătorii legii agrare împotriva aristocraților; **Numitor**, rege legendar al Albei, bunicul lui *Romulus* și *Remus*; **Drusus**, al doilea fiu al lui Germanicus și al Agripinei, care are soarta similară a celor doi: susține ca și **Gracchus**, dar inoportun, drepturile cetățenilor, opunându-se aristocraților și, la fel ca Numitor, este ucis de către fratele lui Nero, prin înfometare, pentru a fi înlăturat de la succesiunea la tron – raport referențial *specific antonomazei*; s.n. D.U.). Quintilian folosește exemple ale *antonomazei substantivului propriu* sub denumirea de *alegorie*: „*Este o* ***Clitemnestră*** *de două parale*" (**Clitemnestra**, soția lui Agamemnon, mama lui Oreste, a Infigeniei și a Electrei; nu a putut ierta sacrificarea Ifigeniei de către greci la plecarea în războiul Troiei și se răzbună, în înțelegere cu Egist, amantul ei, ucigându-și soțul la întoarcerea din campania victorioasă; fiul ei, Oreste, o omoară pentru cele făcute. Sensul cu care se încarcă aici *numele propriu* utilizat ca *nume comun*, pentru caracterizarea unei contemporane, este acela de *ucigașă de soț*, subliniat de completarea „*de două parale*", adică uciderea soțului nu a avut ca mobil răzbunarea fiicei ucise din rațiuni de stat, superioare, ci asasinate din motive neexprimate în context – în episodul mitologic al îmbarcării spre Troia, ca pretext al ofrandei aduse zeului pentru succesul armat și Atenei – avem aici o antonomază a numelui propriu pentru numele comun, s.n. D.U.). De asemenea, Isidor din Sevillia propune, sub numele *exemplum*, această antonomază a numelui propriu: „*A pierit (în)* **Caton din Utica**"[9], adică *în mod*

---

[7] Leroy, Sarah, *op.cit.*, p. 20.

[8] *Ibidem*, p. 27.

[9] (După *op.cit.*, p. 22, Sarah Leroy.) Isidor din Sevilla, *Originum sive etymologiarum libri*, I, p. 37, 64.

Citatele și referințele traduse în franceză sunt împrumutate de Sarah Leroy, *op.cit.*, p. 25, de la Meyer, B. *Synecdoques. Études d'une figure de rhétorique*, II, L'Harmattan, Paris, 1995, p. 85-86, dar explicațiile ne aparțin.

Scanned with OKEN Scanner

curajos" (**Caton din Utica**, 96-46 î.Hr., om de stat roman, fiul cel mic al lui Caton cel Bătrân, **Censorul**, opozant al lui *Cezar*; după înfrângerea de la Thaspsus, 46 î.Hr., şi-a luat viaţa, străpungându-se cu sabia; atât viaţa, cât şi moartea au fost ale unui *stoic*).

În concluzie, termenul de **antonomază** capătă, la început, înţelesul de *desemnare a unui individ, nu prin numele său propriu, ci printr-un apelativ care exprimă chintesenţa individualităţii sale* şi, reciproc, *utilizarea unui substantiv propriu pentru a exprima un tip, un prototip şi astfel* a desemna alţi indivizi, şi folosit sub denumirea de ***paradigmă, exemplum*** sau ***imago***.

Atât din perspectiva extinderii conţinutului antonomazei, cât şi din cea a relaţiilor surprinse cu alţi tropi, nu rezultă, din abordările retorice, ceea ce caracterizează ferm figura de stil analizată.

Până în secolul al XVI-lea **antonomaza** rămâne în centrul sistemului tropic, *asimilată sinecdocei*, folosindu-se într-un joc simetric între substantivul propriu şi substantivul comun – devine o figură constitutiv dublă, o entitate dublă, substituind substantivul propriu substantivului comun şi invers. Aceasta este ceea ce consemnează unele dicţionare moderne în limba franceză: *figură care constă în a înlocui un substantiv propriu cu un substantiv comun pentru a obţine o expresie care să specifice mai bine şi mai sugestiv*[10] Să facem câteva exemplificări: ***Salvatorul, Mântuitorul***, pentru *Iisus Hristos* (**Salvatorul**, **Mântuitorul**, adjective substantivate, devenite nume proprii; date lui Iisus Hristos care prin sacrificiul lui *a salvat, a mântuit* omenirea din căderea în păcatul *adamic* al neascultării, al relelor de tot felul care a cuprins-o până la venirea Lui) sau *un substantiv comun printr-un substantiv propriu*, un **Tartufe** (personajul dramatic din comedia cu acelaşi nume de Molière, *senzual şi cupid, ipocrit* în relaţia cu binefăcătorul său, vrea să seducă soţia acestuia, dar e divulgat ...) pentru un *ipocrit*[11]. În alte dicţionare se consemnează pe scurt: antonomaza constă în *a lua un substantiv comun pentru un substantiv propriu şi un substantiv propriu pentru un substantiv comun*[12].

Alţi autori introduc însă şi situaţia folosirii unui *substantiv propriu pentru un alt substantiv propriu* şi a *unui substantiv comun pentru un alt substantiv comun*. La aceasta se adaugă şi situaţia utilizării *perifrazei ca echivalentă a unui substantiv propriu*.

Dar studiile retorice *nu rezolvă problema măsurii în care procesul lingvistic antonomazic permite substituirea unui* ***substantiv propriu*** *cu un* ***substantiv comun***, *a unui* ***substantiv propriu*** *cu alt* ***substantiv propriu***, *a unui* ***substantiv comun*** *cu un* ***substantiv propriu***, *a unui* ***substantiv comun*** *cu un alt* ***substantiv comun***, *a*

---

[10] Dauzat Albert, Dubois Jean, Mitterand Henri, *Nouveau Dictionnaire Etymologique et Historique*, 1971, Larousse, Paris, p. 37.

[11] Imbs P. şi Quemada B., *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIX-e et du XX-e siècles (1789-1960)*, Klincksieck, Paris, 1918-1994, p. 32.

[12] *Littré:* Littré E., *Dictionnaire de la langue française*, Hachette, Paris, 1863-1873, p. 29.

Scanned with OKEN Scanner

*unui **substantiv propriu** cu o **perifrază nonproprială*** sau a unei ***perifraze propriale*** cu un ***substantiv comun***.

Schimbarea categoriei gramaticale a substantivului propriu în substantiv comun și invers, prin mecanismul antonomazierii, a constituit obiectul: 1) tratatelor de retorică; 2) a celor destinate figurilor artistice și 3) a tratatelor stilistice. Dumarsais precizează: „[...] des noms communs [dont] l'antonomase [...] fait des noms particuliers qui équivalent à des noms propres"[13], iar, mai departe, adaugă: „à la seconde espèce d'antonomase, (qui) est lorsqu'on prend un nom propre pour un nom commun, ou pour un adjectif"[14]. Întâlnim această împărțire a antonomazei la Fontanier în *Les Figures du discours*, iar de la acesta, în bună tradiție retorică, interpretarea s-a transmis în manualele contemporane de stilistică, de pildă, la Fromilhague, unde întâlnim chiar denumirea *„antonomaza numelui propriu"*[15] și *„antonomaza numelui comun"*[16].

Nici un studiu retoric *nu relevă participarea categoriilor gramaticale **substantiv propriu** și **substantiv comun** la producerea sensului figurat în procesul antonomazic.*

În nicio abordare din perspectivă retorică *nu se remarcă rolul schimbării categoriilor gramaticale în funcționarea substantivului propriu ca substantiv comun, a substantivului comun ca substantiv propriu etc., cu efect stilistic* (figurativ).

Trebuie să amintim numaidecât că interpretarea celor două ipostaze antonomazice se face în majoritatea cazurilor în termeni *de excelență* sau în *al tipului*, iar Mazaleyrat și Molinié vorbesc de *„excelență tipică"*[17]. La fel, Fromilhague, despre „obiectul considerat ca unic"[18], iar Molinié, despre „tipul însuși sau al celui mai mare"[19].

Din cele subliniate, rezultă că trăsătura comună a interpretărilor făcute în legătură cu *antonomaza* este faptul de a *excela a unui individ într-un oarecare domeniu de activitate socială*. Chiar Dumarsais remarca în abordarea *antonomazei* că „persoana sau lucrul despre care se vorbește *excelează* în toate privințele în ceea ce poate fi înțeles sub numele comun"[20]. De asemenea, Lamy vorbește despre „starea de *excelență* a celor care își acoperă de glorie numele"[21].

---

[13] Dumarsais, C.C., (Douay-Soublin F. éd.), *Des Tropes ou des différents sens*, Flammarion, Paris, 1730 [reeditat 1988], p. 121.

[14] *Ibidem*, p. 126.

[15] Fromilhague, C., *Les Figures de style*, Nathan, Paris, 1995, p. 72.

[16] *Ibidem*, p. 73.

[17] Mazaleyrat, J. și Molinié, G., *Vocabulaire de la stylistique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1961 [reeditat 1989], p. 25.

[18] *Op.cit.*, p. 73.

[19] Molinié, G., *Dictionnaire de rhétorique*, Le Livre de Poche, Paris, 1992, p. 58.

[20] *Op.cit.*, p. 123.

[21] Lamy, B., *La Rhétorique ou l'Art de parler*, Sussex Reprints, Brighton, 1696 [reeditat 1969], p. 94.

Scanned with OKEN Scanner

Aceste abordări ale *antonomazei* constituie un suport important în conturarea ideii că antonomaza numelui comun (**Cinicul** pentru *Diogene*, 413-327 î.Hr., care trăia într-un butoi, însoţit de un câine şi considera că se poate bea apă şi din palmele făcute căuş, aşa încât a spart şi oala de pământ ars pe care o purta, singurul bun care-i aparţinea; **cinic,-ă** < fr. **cynique** < lat. **cynicus**, împrumutat din greacă, **kunikos**, *câine*) implică excelenţa individului numit astfel (*Diogene*) faţă de toţi membrii clasei vizate de numele comun (*cinicii*; şcoala **cinică**, întemeiată la Atena, în cartierul ***Cynesargos***, în sec. 4 î.Hr., de către filosoful Antistene, care propovăduia „întoarcerea la natură", printr-o viaţă simplă, redusă la satisfacerea celor mai elementare nevoi şi prin dispreţul faţă de convenţiile sociale; adepţii acestei filozofii sunt *sarcastici* în aprecierile lor şi *insolenţi* ...). Întâlnim această idee, dusă însă mai departe pe drumul înţelegerii esenţei fenomenului şi procesului lingvistic cercetat, la Meyer şi Dubucs, care sugerează că antonomaza numelui comun, în valoarea ei de excelenţă *„consideră, în mod hiperbolic, referentul văzut ca singurul reprezentant al clasei date"*[22]. De fapt, cei doi cercetători, plecând de la definiţiile comentate ale lui Quintilian, Dumarsais şi Fontanier, disting *antonomaza* numelui comun, zisă de *excelenţă*, de *antonomaza paradenominativă* de uz sau de ocazie, specificând că, de pildă, **Poetul** şi **poetul prin excelenţă** nu sunt enunţuri echivalente. Se găsesc în această judecată două din funcţiile antonomazei ontice: *excelenţa* şi *circumstanţa*, dar lipseşte *filiaţia*. Putem întregi această prezentare cu observaţiile făcute de Roig-Miranda, care atrage atenţia că ***excelenţa*** este o noţiune relativă şi că *antonomaza substantivului comun este efemeră şi foarte strâns legată, dependentă chiar, de un context cultural şi istoric.* Ideea este preluată de cercetarea ştiinţifică actuală. Exemplificarea făcută cu această ocazie convinge. În secolul al XV-lea dacă cineva zicea *Filozoful* se gândea, fără îndoială, la Aristotel, ca şi cei cărora li se adresa mesajul, deoarece Aristotel era singurul filozof studiat în şcoli şi filozofia lui stătea la baza gândirii scolastice în ceea ce priveşte *primul motor* (idee exploatată de teologie), dar astăzi acelaşi enunţ ar putea părea obscur[23].

Antonomaza substantivului propriu pentru substantivul comun este, de fapt, situaţia inversă a antonomazei substantivului comun pentru substantivul propriu. În această privinţă Sancier şi Fromilhague apreciază că, în loc să numească o calitate, *„apelează la imaginea figurii personajului exemplar care o încarnează cultural*[24]. Adică *un individ, reprezentantul privilegiat al unei calităţi oarecare, devine **prototipul** acelei calităţi.* Aceste note sunt întâlnite la Cressot[25] şi

---

[22] Meyer, B. et Dubucs, M., *La notion de trop considérée a partir de Dumarsais et Fontanier*, în „Le Français moderne", 1-2, 1987, p. 73.

[23] Roig-Miranda, M., *L'antonomase vue de France et d'Espagne*, în „Verbum", 1-3, 1933, p. 122. Pentru unele detalii vezi pp. 119-124.

[24] Sancier, A., Fromilhague, C., *Introduction à l'analyse stylistique*, Bordas, Paris, 1991, p. 159.

[25] Cressot, M., *Le Style et ses Techniques*, Presses Universitaires de France, Paris, 1947, p. 49.

Scanned with OKEN Scanner

Fontanier[26], iar Barthes vorbește, sintetizând remarcele făcute de cei doi, de o *„încarnație a unei virtuți într-o figură"*[27].

Cele susținute de cercetătorii anterior numiți sunt apreciate ca valabile și de către cercetătorii actuali[28]. Se ia, de pildă, substantivul propriu ***Don Juan***, care denumește un personaj cu o sumedenie de trăsături, dar cu caracteristica esențială de *seducător*. Deci, când se zice ***Don Juan***, se înțelege *seducător*. La această analiză vom reveni, cu observațiile deduse din diversitatea oferită de materialele culese, în producerea unor sensuri de către antonomazele consacrate, altele decât cele cu care ne-am obișnuit.

În cadrul antonomazei substantivului propriu a fost introdusă de către Fontanier și situația *substantiv propriu pentru substantiv propriu*[29]. Autorul atrage atenția că Boileau, în *Scrisoare către un grădinar* prezintă pe Ludovic al XIV-lea sub numele de Alexandru (*cel Mare, Macedon*), iar Dumarsais susține că această antonomază este valabilă[30]. De aici s-a ajuns ușor la antonomaza *substantivului comun pentru substantivul comun*. După cum se vede, conținutul figurii se îmbogățește foarte mult, Fontanier distingând cu claritate patru tipuri antonomazice: 1) **substantiv propriu** *pentru* **substantiv comun**; 2) **substantiv comun** *pentru* **substantiv propriu**; 3) **substantiv propriu** *pentru* **substantiv propriu**; 4) **substantiv comun** *pentru* **substantiv comun**, cu precizarea că în cazul modelului **substantiv propriu** pentru **substantiv propriu** se petrece un fel de *confundare, identificare a celor doi indivizi*[31]. Până la un anumit punct, formal cel puțin, după Mazaleyrat și Molinié, enunțul: *Această fată este o Messalină* poate să se transforme fără probleme, în *Maria este o Messalină*[32] (**Messalina**, Valeria, 25-48 d.Hr., a treia soție a împăratului roman Claudiu, renumită prin viciile, excesele de tot felul, mai ales sexuale, care au făcut din ea un *simbol al desfrâului*). Ca atare, schimbarea aceasta nu afectează funcționarea referențială a antonomazei.

Despre antonomaza **substantivul comun** *pentru* **substantivul comun**, Fontanier (*Op.cit.*, p. 17) remarcă *plusul de expresivitate, forța sugestivă* sporită

---

[26] Fontanier, P., *Les Figures du discours*, Flammarion, Paris, 1830 [reeditată 1968], p. 96.

[27] Barthes, R., *L'ancienne rhétorique. Aide-mémoire*, în „Communications" 16, 1970, p. 201.

[28] La Leroy, Sarah, în *op.cit.*, pp. 15-18 sunt făcute și alte observații cu privire la ideea de *excelență* cuprinsă în lucrările retorice. Noi am selectat numai pe cele pe care le-am considerat suficiente în a clarifica viziunea din perspectivă retorică a fenomenului lingvistic dat: **antonomaza**.

[29] *Op.cit.*, p. 96.

[30] *Op.cit.*, p. 95.

[31] *Ibidem.*

[32] La observațiile lui Fontanier, (*op.cit.*, p. 96) se adaugă comentariul cu exemplul (Nero) dat de Dumarsais (*op.cit.*, p. 126). Vom reveni cu distincțiile corecte făcute de Flaux N., *Nouvelles remarques sur l'antonomase*, în „Lexique" 15, 2000, pp. 117-144, unde se vorbește despre *identificare metaforică* și *caracterizare metaforică* în cazul antonomazei - nume predicativ, nedeterminată și determinată nehotărât proclitic.

Scanned with OKEN Scanner

pe care o aduce acest model[33]. El, de altfel, atașează antonomaza la sinecdocă, pe baza găsirii în substituția conținută de model, relația parte-tot[34]. Se dă un exemplu care se vrea convingător (la care vom reveni pe parcursul lucrării, în cadrul capitolului destinat analizei socio-lingvistice a *numelor de insultă*), anume se numește ***iudeu** cel care vinde exorbitant* (de la **Iudeea**, locul numit după tribul lui **Iuda**, de unde se trage poporul **iudeu**; din grecescul **ioudaios** împrumutat de latină **judaeus**, ajuns în limba slavă sub forma **Ijudei**, de unde în română: **iudeu** în limba română însă pentru această situație, cuvânt-injurie, se folosește, tot mai rar și cu o notă ușor permisibilă unitatea lexicală **jidan**); ***arab** cel care pretinde cu o extremă duritate ceea ce crede că i se cuvine* (de la **Arabia**, o parte din *Peninsula* **Arabică** – a cărei populație vorbea o limbă semitică – loc de unde se spune că ar fi plecat Mohamed, răspândind islamismul; în latină **arabus**, împrumutat din grecește **arapos**, ajuns în franceză **arabe**, iar în română **arab**, utilizat cu o notă mai pronunțat negativă astăzi datorită fundamentalismului religios și extremismului declarat, terorismului practicat de o mare parte a indivizilor aparținând colectivităților provenite din această etnie); ***turc**, un om rudimentar și fără milă* (de la **Turcia** – în fr. **Turquie** " s.m. **turc** – păstrează în unele expresii ale limbii române trăsătura de *a fi foarte încăpățânat, a nu vrea să înțeleagă, a nu ține seama de nimic,* **a fi turc** sau *cum e omul așa sunt și faptele lui*, **cum e turcul și pistolul**, iar în franceză **tête de turc**). Autorul depășește problematica temei, atunci când numește *amazoană* o femeie belicoasă, ignorând natura metaforică a substituirii termenilor[35].

Unii autori consemnează *antonomaza perifrastică* pentru *substantivul propriu*, vorbind ca de un aspect al *antonomazei substantivului comun*. Modelul este o moștenire a antonomazei clasice, antice. Quintilian propune în tratatul său să se *substituie perifraza atunci când trebuie să folosim o trăsătură dominantă, printre altele, care desemnează o persoană*. El exemplifică **Tatăl zeilor** *și* **Regele oamenilor** (cel mai important zeu latin, asimilat lui Zeus al grecilor) pentru *Jupiter* și **Distrugătorul Cartaginei** (nu este vorba de Scipio devenit, prin antonomază a *numelui comun* pentru *numele propriu*, **Africanul**, ci de Scipio Emilian, 185-129 î.Hr., fiul lui Paul Emilian și fiul cel mic, adoptiv, al lui Scipio (**Africanul**) cel Bătrân; este cuceritorul în Spania al cetății *Numace*, distrugătorul Cartaginei în 146 î.Hr., supranumit *Cel de al doilea African*) pentru *Scipio Emilian*, iar pentru *Cicero*, **Prințul elocvenței romane** (antonomază perifrastică a numelui comun pentru numele propriu, cu aceeași valoare patronimică pe care o are **Oratorul**, pe baza aceleiași trăsături excepționale).

---

[33] Observația făcută de Fontanier când studiază *Figurile discursului* este una din puținele și succintele referiri la aspectul stilistic al **antonomazei**.

[34] Vom reveni la această argumentație, care nu este falsă, dar neglijează esența mecanismului lingvistic antonomazic: *similitudinea* și *raportul referențial*.

[35] Fontanier, *op.cit.*, p. 112.

Scanned with OKEN Scanner

Retorica la Herenius menționează și ea pentru *Gracchi* perifraza **Fiii cei mici ai Africanului**[36] (substantivul cu inițială majusculă, **Africanului**, fiind, la rândul lui, o antonomază a numelui comun pentru numele propriu Scipio cel Bătrân). Dumarsais reia aceste exemple, la care adaugă **Doctor angelicus** pentru *Sfântul Toma* (d'Aquino) (*doctor*, întrucât a fost cel mai profund cunoscător al teologiei din vremea sa, doctor al Bisericii. Toma are în 1273 o revelație **angelică**, o experiență misterioasă, care l-a oprit să mai scrie ceva, atât de marcat a fost: „nu pot, pentru că tot ceea ce am scris se pare că sunt paie"), **Doctor subtilis** pentru *Duns Scott* (*Scotus*) (c. 1266-1308, pentru precizia argumentației în studiile sale, a fost numit de Biserică, prin antonomaza perifrastică a numelui comun pentru numele propriu: **Doctor Subtilis**) etc. Se adaugă acestora **Învingătorul lui Darius** pentru *Alexandru* și **Autorul lui Telemac** pentru *Fénelon*[37].

Spre deosebire de aceștia, Fontanier nu introduce *perifraza* în cadrul antonomazei, deoarece el consideră că, în general, principala trăsătură a tropului, este structura sa compusă dintr-un singur cuvânt. Perifraza este trecută printre figurile discursului, altele decât tropii[38]. Părerea susținută de Meyer și Dubucs că perifraza este mai mult *o descripție* decât o *denumire*, fiind vorba de o *antonomază paradenominativă*, iar nu *de excelență*[39], este analizată de Sarah Leroy care explică foarte convingător că Fénelon, de pildă, nu poate să fie *Autorul* prin excelență, **înțeles într-un context istoric și cultural precis**, dar perifraza **Autorul lui Telemac**, îl desemnează pe *Fénelon* prin referința la opera lui binecunoscută, stabilește cel mai bine notorietatea sa[40] (François de Salignac de la Mathe-Fénelon, 1651-1715, teolog romano-catolic, scriitor și poet, a scris *Aventurile lui Telemac*, 1693-1694, aparent o nuvelă despre fiul lui Ulise, dar în realitate un atac vehement la adresa monarhiei absolute prin drept divin, fapt ce l-a supărat cumplit pe Ludovic al XIV-lea, dar care a influențat gândirea politică până în pragul Revoluției Franceze, de unde marea importanță a acestei lucrări.).

Permanenta schimbare pe care o constatăm în privința noțiunii și a conținutului *antonomazei*, în abordarea întâlnită în tratatele destinate analizei sale și a figurilor retorice, în general, devine din nou evidentă pentru cercetătorii care au analizat locul ocupat de aceasta în relațiile pe care le realizează cu ceilalți tropi[41].

---

[36] Cornificius, *op.cit.*, p. 182.

[37] Dumarsais, *op.cit.*, p. 125.

[38] Fontanier, *op.cit.*, pp. 326-329 – autorul insistă asupra diferenței existente între *pronominație* (pronomination) și *perifrază*, subliniind că *pronominația* se referă la o idee și nu substituie decât un nume, în timp ce *perifraza* se referă la gândire și este substitutul unei fraze. Propune, astfel, ca echivalent denumirile *pronomination* sau *circonlocution*. Fontanier mai face o observație judicioasă, deși o utilizează greșit, aceea că *perifraza* poate fi folosită atât pentru numele proprii, cât și pentru cele comune, de pildă: *arborele drag Minervei* pentru *lămâi* (perifrază nonantonomazică) ș.a.

[39] Meyer, Dubucs, *op.cit.*, p. 60.

[40] Leroy Sarah, *Entre identification et categorisation, L'antonomase du nom propre en français*, Presse de L'Université Paul Valery, Montpellier, 2001, p. 31.

[41] *Ibidem*, pp. 32-36.

Scanned with OKEN Scanner

Consider potrivit să reamintesc definițiile acelor figuri de stil cărora le-a fost inserat, în concepția unor cercetători, fenomenul antonomazic, ignorându-se specificul procesului lingvistic și semantic al producerii lui ca aspect funcțional și expresiv al discursului.

Când un substantiv sau un verb este determinat, respectiv, de un adjectiv, adverb etc. menit să exprime acele însușiri ale obiectului, care înfățișează imaginea lui așa cum se reflectă în simțirea și fantezia autorului, avem de a face cu un *epitet*. De fapt, *epitetul* conține simultan o metaforă, o metonimie, o hiperbolă etc. sau produce prin apariția sa relevarea acestora (de pildă: *în sufletul meu se zbătea* **zăvorâtă** *durerea pentru pierderea ei*; aici, **zăvorâtă** determină verbul *se zbătea* care presupune o personificare, cu notă metaforică – așa se reflectă în simțirea și fantezia mea – în mod subiectiv, deci – starea „obiectului" care apare sub imaginea *zăvorârii* sale; *durere* **amară**, epitetul **amară** exprimă o însușire metonimică a înlocuirii efectului prin cauză).

Metafora este figura de stil prin care se trece de la sensul obișnuit al unui cuvânt la alt sens, prin intermediul unei comparații subînțelese. Procesul care produce fenomenul metaforic constă în *„punerea semnului identității între două obiecte diferite (lucruri, ființe, persoane) prin numele lor, pe baza unei analogii"*[42] (de pildă: „Când a nopții întuneric înstelatul rege maur // Lasă norii lui molateci înfoiați în pat ceresc" (M. Eminescu, *Memento mori – Panorama deșertăciunilor*) – metafora *înstelatul* ***rege*** *maur*, *rege* (stăpân peste oameni) și *întunericul* (suveran în timpul nopții, stăpânitor al spațiului nocturn; hlamida regală bătută în pietre strălucitoare și stelele strălucitoare de pe bolta cerească noaptea; dar și similitudinea *maur*, negru – *noaptea, întunericul,* fără perceperea vreunei culori).

Metonimia este o figură de stil care se bazează pe înlocuirea unui termen prin altul, dar nu prin asemănare, ca în cazul metaforei, ci pe baza următoarelor raporturi: substituirea *cauzei prin efect* (**cântecele** *au părăsit pădurea* – **cântecele**, efectul, substituie cauza, *păsările* care le produc); substituirea *efectului prin cauză* (șoseaua clocotea **de mașini** și **de tramvaie – mașinile** și **tramvaiele** cauza, substituie efectul, zgomotul produs de ele); substituirea fenomenului psihic prin partea corpului implicată, sub forma cuvintelor care le denumesc (*om cu* **cap – cap**, partea corpului uman, substituie fenomenul psihic, *inteligența*, pe care îl implică); conținutul *e substituit* prin obiectul care îl conține (a curs **ibricul** în foc) **ibricul**, obiectul, substituie *conținutul* (ceai, lapte etc.); *abstractul substituie concretul* (**nemernicia** conduce lumea – **nemernicia**, abstractul, substituie concretul, *oamenii care o produc*) și alte trei situații intrate în clasa *metonimiei*, prin tradiție în studiile de stilistică, dar care în ultimile cercetări sunt atribuite *antonomazei* (asupra lor vom veni cu argumente științifice în capitolul clasificării antonomazei): **opera** substituită de numele autorului (am cumpărat un superb **Grigorescu**); **produsul** substituit de numele locului din care provine (avea o învelitoare de **damasc**), substituirea numelui unui obiect (în sens larg) cu simbolul lui (**Semiluna** dorea să cuprindă Europa), situații cărora nu li se ia în considerare transformarea denumirii

Scanned with OKEN Scanner

propriale a *referentului inițial* într-una *apelativă*, cu obținerea unui sens, care denumește *produsul, originea* acestuia sau *simbolul* unui obiect.

Sinecdoca selectează alte raporturi: **obiectul** este substituit *de materialul* din care e confecționat (ne-am apărat moșia cu **fierul**) *pluralul* prin *singular* (**românul** se descurcă peste tot); întregul prin parte (nu era de **nasul** lui).

Cercetătorii, din perspectivă retorică a expresivității discursului, alunecă ușor în asocierea antonomazei cu alte figuri de stil. Așa se face că în secolul al XVI-lea unii autori atașează **antonomaza sinecdocei**, cazul: *genul* pus în locul *speciei*, adică antonomaza nu este decât o sinecdocă văzută ca *generalul* pus în locul *specimenului*, al individualului[43]. Se observă, în abordarea aceasta, părerea că antonomaza este o formă secundară de funcționare a sinecdocei prin care *genul* este semnificat prin *specie*. Ar fi vorba de antonomaze de tipul: *un **Homer*** pentru *un poet.*

La rândul lui, Fontanier numește mecanismul procesului lingvistic *sinecdoca individului* sau *antonomaza*, datorită conceperii sinecdocei ca un sistem al conexiunii. Putem cita, în acest sens, aprecierea autorului: „[...] *desemnarea unui obiect de către numele altui obiect cu care el formează un ansamblu, un tot, sau fizic sau metafizic, existența sau ideea unuia găsindu-se înțeleasă în existența sau ideea celuilalt*"[44]. Ca atare, antonomaza este integrată relației *parte-întreg* ca o relație *individ-specie*. Continuând raționamentul lui Fontanier, aflăm că, după acesta antonomaza constă: „*atât în a desemna un individ, de către numele comun al speciei* [relația parte/tot] *sau de către numele unui alt individ ale aceleiași specii ca a lui* [relația de parte la parte prin intermediul întregului]; *mai curând a desemna o specie prin numele unui individ sau prin numele unei alte specii, prin raportare la care, ea este aproape ceea ce este un individ, prin raportare la un alt individ*"[45].

Pentru Dumarsais, *antonomaza* este o specie de *sinecdocă*. El sesizează însă, cu precizie, relația *antonomazică*, și anume despre care se vorbește, **seamănă** cu cel al cărui nume propriu este utilizat (ca *referent inițial*, s.n., U.D.) datorită celebrității celui pe care îl desemnează, prin anumite vicii sau virtuți. Putem spune, așadar, că antonomaza pentru Dumarsais, constituie o sub-figură a *sinecdocei*. Dar, spre deosebire de Fouquelin și Fontanier, care vorbesc despre relația individ-specie *în termenii logicii*, Dumarsais abordează mai mult aspectul schimbării categoriei nominale (*perspectiva gramaticală*).

Mulți autori contemporani reiau de la Fontanier[46] noțiunea de sinecdocă și relația parte-întreg.

---

[42] Coteanu, I., *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Albatros, București, 1982, p. 375.

[43] Fouquelin, A., (în Goyet, F.éd) în *Traités de poétique et de rhétorique de la Renaissance*, Le livre de Poche, Paris, 1555 (reeditată în 1990), p. 376.

[44] *Ibidem*, p. 17.

[45] *Ibidem*, p. 95; observațiile făcute în parantezele drepte aparțin comentării acestui fragment de către Leroy Sarah în *op.cit.*, la p. 33, reluat de noi integral pentru acuratețea sesizării relațiilor logice.

[46] Leroy, Sarah, *op.cit.*, p. 42, amintește pe: Herschberg-Pierrot, *Stylistique de la prose*, Paris: Berlin, 1993; Reboul, O., *La Rhétorique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1989.

Scanned with OKEN Scanner

Am subliniat anterior că Lamy, în lucrarea sa, include *antonomaza* în *metonimie*. El consideră că antonomaza este o specie de metonimie ce se produce atunci când aplicăm un substantiv propriu, care desemnează o anumită entitate, la altele, o asociere de idei de felul celei care se naşte atunci când vorbind despre elocvenţă imediat ne vine în minte ideea de **orator** şi imaginea lui **Cicero** ori numele lui[47]. Această concepere a antonomazei ca metonimie este reluată de mulţi autori contemporani, dintre care unii vorbesc chiar de o combinaţie inedită *metonimie-sinecdocă*, definită prin combinarea definiţiilor celor două figuri de stil[48].

Unii autori au considerat antonomaza ca *subfigură* încadrată altor figuri, reţinând-o cu denumirea specifică, ceea ce îi dă implicit nota funcţionării semantice figurate, dar nu au reţinut comportamentul figurat ***specific***, inconfundabil, amestecând-o, din acest punct de vedere, cu sinecdoca, metonimia sau metafora, şi *nu clarifică rolul antonomazei ca figură de stil cu valoare expresivă.*

Autorii, în special de dicţionare, reiau ideea lui Fontanier că legătura metonimică este de ordinul corespondenţei şi că metonimia constă în desemnarea unui obiect prin numele altui obiect şi care „fait comme lui un tout absolument à part, mais qui lui doit ou à qui doit lui-même plus ou moins, ou pour son existence, ou pour sa manière d'être"[49].

La Suhamy întâlnim exemple ale **antonomazei** ca *metonimie* din punctul de vedere al *relaţiei inovator – invenţie* (**pubelă** – de la [Eugène] **Poubelle**, care numit în 1872 prefect de Isère a fost uimit de murdăria din Grenoble şi ia măsuri drastice pentru curăţenia oraşului; numit în 1884 prefect de Sena el a dat un ordin [7 martie] de folosire a unui *recipient* pentru adunarea murdăriilor menajere, acesta fiind repede numit de vorbitorii beneficiari **poubelle**, împrumutat de limba română sub forma *pubelă, pubele*), **cardan** (de la **Cardano**, Gerolamo, 1501-1576, matematician: a stabilit formula pentru rezolvarea ecuaţiei algebrice de gradul trei; medic, astrolog şi filozof renascentist italian; a inventat suspensia, care-i poartă numele, concretizată în sistemul de suspensie în care corpul suspendat păstrează o poziţie invariabilă: **cardan** – folosit la construcţia busolei) şi **diesel** (de la **Diesel** [Rudolf Cristian Karl], 1858-1913, inginer german, inventatorul motorului cu aprindere prin compresiune, brevetat în 1893, care îi poartă numele); *un* **Picasso** (de la **Picasso** [Pablo], 1881–, pictor, grafician, sculptor, ceramist şi scriitor spaniol, unul din cei mai de seamă reprezentanţi ai artei moderne) şi **Goblene** (de la **Gobelin** manufactură înfiinţată în 1601 la iniţiativa lui Henric al

---

[47] Lamy, B. *La Rhétorique ou l'Art de parler*, Brighton: Sussex Reprints, 1696 (reeditată în 1969), p. 78.

[48] A se vedea: Mazaleyrat, J. et Molinié, G., *Vocabulaire de la stylistique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1961 (reeditat: 1989), pp. 25-26; Aquien, M., *Dictionnaire de poétique*, Le livre de Poche, Paris, 1993, p. 58; Bacry, P., *Les Figures de style*, Belin, Paris, 1992, pp. 90-91; Molinié, G., *Dictionnaire de rhétorique*, Le Livre de Poche, Paris, 1992, p. 58, indicate de Sarah Leroy, *op.cit.*, p. 43.

[49] Fontanier, P., *op.cit.*, p. 79.

Scanned with OKEN Scanner

IV-lea în casa unei renumite familii de boiangii, **Gobelins**, în care au fost create tapiserii de o rară frumusețe, numite **gobelin**, **gobelines**, împrumutat în română, **goblen**, substantiv comun, neutru)[50]. Reamintim că la Dumarsais se întâlnește aprecierea făcută în legătură cu folosirea *numelui autorului pentru operă* (*un **Vergiliu*** (de la **Vergilius** [Publius Maro], 70-19 î.Hr., cel mai mare poet latin: timbrul *suav și grațios* [Bucolicele], tonalitate gravă, elogiul vieții tihnite [*Georgicele*], superbă glorificare a virtuților romane [*Eneida*]; este poetul ales de Dante Aligheri drept ghid în *Divina Comedie*), *un **Rembrandt*** (de la **Rembrandt** [Harmensz van Rijn, zis], 1606-1669, celebru pictor și gravor olandez, de valoare universală, care duce la perfecțiune clarobscurul, detaliul caracteristic de o mare forță expresivă *sau a numelui locului pentru obiectul realizat acolo* (**damasc**) (de la **Damasc**, în arabă **Dimashq** *as-Sham*, cea mai veche capitală din lume în funcțiune, important centru meșteșugăresc și comercial; exportă în întreaga lume țesături fine cu desene satinate pe fond mat, cu flori și ornamente în relief, care vor fi comercializate sub denumirea generică de **damasc** [< it. **damasco**]), ca fiind aspecte metonimice, iar nu **antonomazice**, de tip tropaic[51].

Relația antonomază-metaforă a fost surprinsă încă din Antichitate. Istoria observațiilor pe această idee etalează o sumedenie de păreri diverse, unele chiar divergente.

Mă opresc asupra câtorva abordări, începând cu aceea făcută de Gilbert care pleacă în demersul său analitic de la concepția aristotelică, foarte largă, a metaforei, incluzând cele două ipostaze ale antonomazei: prima, când se împrumută numele *genului* pentru a se da *speciei* (**Oratorul** pentru *Cicero*) sau invers, (**ciceronii** pentru *oratori*)[52]. Dar în cazurile acestea putem vorbi mai mult de o utilizare sinecdotică, decât de una metaforică a termenilor. În schimb, Fontanier remarcă faptul că uneori antonomaza oferă o metaforă și dă exemplele: *Alexandru al șoarecilor, Atila șoarecilor* pentru o pisică, ceea ce este, de fapt, ilustrarea unei metafore prin citarea unor exemple devenite canonice. Unii autori contemporani și actuali reiau cu prea multă ușurință părerile autorilor vechi. De pildă, Cressot[53] vorbește de anumite forme ale metaforei și exemplifică: *antonomaza*. De asemenea, Peyroutet[54], consideră și el *antonomaza* o varietate de metaforă, iar Guérn[55] reia chiar eticheta de s*inecdoca individului*.

---

[50] Suhamy, H., *Les Figures de style*, Presses Universitaires de France, Paris, 1981, p. 54.

[51] Dumarsais dă exemple de metonimie și atunci când vrea să oglindească efectul provenit dintr-o cauză activă inteligentă sau morală (*un Vergiliu*) și în alte cazuri pe care nu le mai înșirăm aici. Vezi *op.cit.*, pp. 217-221. – Propunerea și analiza exemplelor ne aparține. (D.N.U.)

[52] Gibert, B., *La Rhétorique ou les règles de l'éloquence*, Thiboust, Paris, 1730 (a II-a ediție 1742), pp. 555-558.

[53] Cressot, M., *Le Style et ses Techniques*, Presses Universitaires de France, Paris, 1947, p. 73.

[54] Peyroutet, C., *Style et Rhétorique*, Nathan, Paris, 1944, p. 61.

[55] Guéraud, *op.cit.*, 1972, p. 35.

Scanned with OKEN Scanner

Referindu-ne la cercetările din domeniul retoric, putem afirma că, pentru majoritatea lor, *caracteristica definitorie a antonomazei o reprezintă schimbarea* ***substantivului propriu*** *în* ***substantiv comun*** *și a* ***substantivului comun*** *în* ***substantiv propriu***. *Schimbării între categoriile gramaticale de același fel (****substantiv propriu*** *pentru* ***substantiv propriu*** *și* ***substantiv comun*** *pentru* ***substantiv comun****), dar și dintre acestea și* ***perifrază*** *li s-au acordat un rol secundar, marginal.*

Antonomaza în studiile de retorică românești

În studiile de retorică publicate în limba română întâlnim una sau alta din abordările în domeniu apărute în lucrările din străinătate sau un amestec de informații din surse diferite, de la antici până la moderni.

O primă abordare a artei bunei cuvântări este *Curs de retorică* de Simion Marcovici, publicat în 1834. Autorul însă neglijează prezentarea figurilor de stil, ocupându-se de „izvodirea retoricii" și se vede interesat „pentru dovezi" și „pentru confirmație".

În *Poetica* lui Timotei Cipariu, acesta analizează figurile de stil oratorice, dar trece în rândul acestora numai *metafora, alegoria* și *prosopopeia*, și nimic despre *antonomază*.

Abia Dimitrie Gusti în *Retorica* (...) *pentru tinerimea studioasă*, vorbește despre „**anatonomasia**, adică substituirea" care este o figură de stil și „numește lucrul nu cu numele său, ci c'un altul, de exemplu: **Oratorul roman** în loc de *Cicero* – ***Vindetoriul*** în loc de *Iuda* – **Vrăjmașul** în loc de *Diavolul*. De asemenea se zice: *unu* **Tiberie,** *unu* **Ludovic XI,** *unu* **Lăpușneanu** [...] **Șepesci** în loc de *un principe viclean și crud*". După cum se poate lesne observa, exemplele date ilustrează, o parte, *antonomaza numelui comun* pentru *numele propriu*, altă parte, *antonomaza numelui propriu* pentru *numele comun*.

Interesant de remarcat este faptul că același tip de exemplificări sunt utilizate de autor în prezentarea *sinecdocei*: ***Poetul*** *– Omir;* ***Oratorul*** *– Cicero;* ***Psalmistul*** *- David.*

În continuare, avem explicația: „adică *cineva este un* ***Omir*** sau *un* ***Cicero*** echivalent cu *cineva este un* ***poet*** sau *cineva este un* ***orator***".

Tot aici se strecoară exemple potrivite antonomazei *numelui propriu* pentru *numele comun*: „*un* ***Alexandru*** */ un* ***Nero*** */ un* ***Omir*** */ un* ***Sardanapal*** */ un* ***Matusalem*** în loc *de un general mare, un crud cumplit, un poet mare, un bogatu însemnat* sau *un desfrânatu, un îndelungu viețuitoriu*".

Autorul surprinde și efectele semantice ale flexiunii plurale a substantivelor, remarcând că, „punându-se *înmulțitul* (pluralul) în loc de *singuritm* (singularul) d.e.: *unul dintre* ***Omirii*****;** **Vergilii** sau **Ciceronii** *noștri*" se poate înțelege *un poet* sau *orator mare;* de fapt, corect este: unul dintre *autorii, poeții* sau *oratorii* noștri.

Scanned with OKEN Scanner

De asemenea, metonimia cuprinde exemple ca: *citesc pe* ***Omir*** în loc de poezia (lui *Omir*), **Semiluna** în loc de *Imperiul Otoman* sau *Turcia* etc.

Concluzia nu se lasă așteptată: „**antonomasia** seamănă foarte mult cu unele părți din „*sinecdochi*", din care s-ar părea că și face o parte".

O abordare a *antonomazei* întâlnim și în *Retorica* (1718) lui Ioan Piuariu Molnar, dar succintă și destul de încâlcită.

Astfel, autorul subliniază că antonomaza „numește lucru nu cu numele său, ci cu altul, care, după întâmplare i s-ar cuveni, drept aceea zice: ***țiitorul cheilor cerului*** (...) în loc să zică *Petru apostolul* (...) ***limba cea curgătoare, de aur și de miere*** în loc să zică (...) *Ion Zlataust*". De fapt, exemplele sunt valabile numai pentru *antonomaza perifrastică*. Autorul găsește corect caracteristica unor antonomaze ca *nume de insultă*, dar în forma *numelui comun* pentru *numele propriu*, de pildă: „Și iarăși *pre defăimare*, în loc de a zice *Iuda*, zice **Vânzătorul**, zice **Vrăjmaș**, în loc de a zice *Diavolul*", urmează explicația cu raportarea corectă la ideea de *excelență:* „pentru că adevărat are omul și alți *vrăjmași*, însă *Diavolul* este cel mai groaznic și mai stricător vrăjmaș decât toți, fiind păgubitoriu de suflete".

Din abordările retorice se desprinde dificultatea sesizării naturii antonomazei. Deși se precizează *originea* acestei figuri și *valoarea ei argumentativă*, definițiile pe care le conțin studiile retorice sunt nesatisfăcătoare, se repetă de la autor la autor, mai mult, ele *nu reușesc să descrie* ***mecanismul producerii figurative*** *a antonomazei.*

Observații de dată recentă cu privire la antonomază o definesc ca figură semantică, trop clasicizant, pretențios construit prin substituție și aluzie culturală (nume propriu emblematic pentru o categorie de „obiecte" vs. nume comun și invers).[56]

Cătănescu, pe un spațiu foarte restrâns, face aprecieri cu valoare generală, ca de pildă: „*În publicistică acest trop nu mai este neapărat figură savantă fondată pe aluzii culturale înalte și stabile (mitologice, biblice, literare), ci apare deseori strict și direct dependent de circumstanțe* [...]" sau „antonomaza publicistică are reprezentări perisabile, eventual cu mică atestare",[57] care nu se susțin. Numărul de apariții ale aceluiași referent inițial este foarte mare și o dovedește ocurența unor antonomaze nu numai lexicalizate sau lexicalizate și lexicografiate, ci și a numeroase antonomaze discursive, de pildă: **donjuan** (17), **Don Juan** (12), **Pinochio** (9), **Olimp** (11), **Everest** (21), **Napoleon** (10), **Marillyn** (Monroe) (5), **Vietnam (5), Kuweit** (4) **apocalips** (12), **Le Pen** (7), **Cristos** (17), **Lolita** (6), care sunt prezente și în presa franceză; **țuluși** (5), **priboi** (22), **gherguți** (18), **Mischii** (4), care denumesc vremelnice multiplicări ale unor personaje politice

---

[56] Cătănescu, Maria, *Retorica publicistică de la paratext la text*, Editura Universității din București, 2006, p. 48.

[57] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

(Țuluș, Priboi, Gherguț, Mischie); **Odi** (14), **Odiosul** (18), **Ceașcă** (7), **Tabloul** (9), care sunt antonomaze ale numelui comun pentru numele propriu, dar ale aceluiași referent-țintă (Ceaușescu) sau **Doamna de Fier, Atletul lui Dumnezeu** (antonomaze perifrastice intenționale pentru *doamna Thatcher* și papa Ioan Paul al II-lea) și foarte multe altele cuprinse în Corpusul lucrării noastre.

Este adevărată remarca în legătură cu decodificarea antonomazelor: „lectura corectă fiind posibilă numai într-un spațiu socio-cultural și politic clar delimitat"[58] idee susținută și de alți cercetători ai procesului și fenomenului lingvistic în discuție.

Autoarea extinde antonomaza la fragmente celebre de origine cultă, care le conține într-o reproducere deformată: „*UN REGAT PENTRU O MUSCĂ*, aici, Mona Muscă: (J[urnalul] N[ațional], 29.VII.2005, p. 4)" – cuvintele rostite de personajul *Richard al III-lea* în drama cu același nume de Shakespeare în timpul bătăliei de la Bosworth, cu rostirea completă în limba română „*Un cal ! un cal ! Regatul meu pentru un cal !*"[59]

În legătură cu afirmația: „*de notat și forme atipice de reprezentare, rezultate din sudarea prenumelui și a numelui*: **Gigibecalii** (E[venimentul] Z[ilei], 25.IV.2005, p. 1)",[60] subliniem că numărul de exemple atât din rândul antonomazei lexicografiate, cât și din cel al antonomazelor nelexicografiate, dar lexicalizate, ne îndreptățește să nu le mai considerăm atipice, de pildă: **adidas, adidași** (Adi Dasler); **alendelon, alendeloane** *Alain Delon* **chequevariști** (*Che Guevara*), **antonpanesc** (*Anton Pann*), **romeojulietice** (*Romeo [și Julieta]*, **tomalimoșii** (*Toma Alimoș*), **budaideleanul** ([Ion] *Badai-Deleanu*) și multe altele.

Considerăm ca valoroasă, nouă în domeniu, următoarea observație: „o serie de titluri culese recent din cotidiane sunt relevante pentru capacitatea antonomazei de a submina propriile stereotipuri; de aceea, uzul frecvent al procedeului nu înseamnă neapărat și uzură: reținem în acest sens antonomaza «*nume de instrument*» (reprezentată gramatical prin nume comun generic, singular, articulat hotărât, provenit dintr-un patronim: *Guvernul lovește cu darabonțul* R[omânia] L[iberă], 9.VII.2004, p. 2), despre promovarea într-o funcție înaltă a lui *Darabonț*, fost primar de sector în București; cu precizarea că jurnalistul oferă cheia de lectură: «Așadar, Guvernul vrea să dea lovitura cu **darabonțul**, *devenit sinonim cu un ciocan care și-a pierdut măciulia*» [...] și antonomaza «*unitate de măsură*»: *Listele parlamentare măsurate cu* **boc-ul** (A[devărul], 22.VII.2004, p.1). *Boc*, nume de om politic " «*boc*»; «*Boc-ul* indică noutatea candidatului *în prim-planul politic*, voința acestuia de a pune interesul general mai presus de cel personal...»)."[61] La care putem adăuga **beuron(ul)** (doctorul *Beuran*) ca *unitate de măsurat plagiatul*; **păunesc**(ul) (poetul *Păunescu*) ca *mijloc de manipulare*

---

[58] *Ibidem.*

[59] Uritescu, Dorin, N., *Degradarea unităților frazeologice în limba română actuală*, Editura Vox, București, 2006 – cu analize ample ale unor situații similare.

[60] Cătănescu, *op.cit.*, p. 46.

[61] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

/ influențare a opiniei publice prin presă; **remeșul** (ministrul Remeș) ca indicator al nivelului de trai și multe altele care sunt analizate pe parcursul lucrării de față.

Din mulțimea de lucrări care se ocupă de figurile retorice în mod tradițional *nu se înțelege dacă schimbarea sensului, de fapt obținerea, crearea sau pierderea unui sens, este fenomenul care se relevă în urma schimbării categoriei gramaticale a substantivului fie propriu, fie comun, sau dacă, invers, schimbarea categoriei gramaticale a acestora este o consecință a schimbării sensului în procesul antonomazic, în funcționarea antonomazei ca trop.*

Trecând la surprinderea unor elemente aflate în directă legătură cu **antonomaza** din cuprinsul studiilor vechi de gramatică, am observat că toate au consacrat câte un capitol *substantivului*, incluzând acestuia *substantivul propriu* și pe cel *comun*. Rezultă că, din perspectiva studiilor gramaticale vechi, substantivul se caracterizează prin împărțirea în *două subcategorii*: cea a *substantivului* ***propriu*** și cea a *substantivului* ***comun***.

Este fapt cunoscut că celui din urmă i s-a dat întotdeauna o importanță mai mare. În comparație cu acesta, **substantivul propriu**, a fost *puțin abordat* și *superficial analizat* în gramatici, or *cunoașterea acestuia din perspectivă* ***lexicală, morfo-sintactică*** *(ipostaze flexionare: gen, număr, caz; funcții sintactice) și* ***semantică*** *stă la baza înțelegerii procesului* ***referențial*** *al antonomazierii și a* ***valorii stilistice*** *a fenomenului lingvistic numit* ***antonomază***.

O esențială distincție a fost aceea că *substantivul comun* „desemnează *categorii* sau *concepte*"[62], iar substantivul propriu „efectuează *distincții unice* sau *distincții individuale*"[63], care desemnează „*individul, considerat el însuși*, de unde trăsătura sa proprială, cuprinzând ideea de *unicitate*"[64]. Interesantă și singulară, la jumătatea secolului trecut, este părerea lui Dauzat, care, abordând *individualitatea ființelor* sau *lucrurilor* desemnate de substantivul propriu iar nu desemnarea unică, prefigurează analizele lingvistice și pragmatice[65] prezentate de Riegel, care reclamă faptul că legarea de un ***referent unic*** nu este asigurată decât în situația în care substantivele proprii aparțin enunțului, adică discursului produs[66]. Această remarcă trebuie pusă în legătură directă cu alta făcută de Clarinval în privința posibilității distingerii mai multor indivizi de către *numele propriu*, ceea ce nu se poate admite decât prin posibilitatea fluctuației de număr, cu alte cuvinte a îndeplinirii funcției de *nume comun*[67].

---

[62] Togeby, K., *Grammaire française*, tome 1, Akademisk Forlag, Copenhague, 1982, p. 120.

[63] Wagner, R.L., et Pinchon, J., *Grammaire du français classique et moderne*, Hachette, Paris, 1962, p. 45.

[64] Darmesteter, A., II volume, *Cours de grammaire historique de la langue française*, Delagrave, Paris, 1895, p. 6.

[65] Leroy, Sarah, *op.cit.*, p. 42.

[66] *Ibidem*, p. 43.

[67] Clarinval, B., *Essai sur le statut linguistique de nom propre*, în „Cahiers de lexicologie", nr. 11-12, p. 69, 1967.

Scanned with OKEN Scanner

O altă trăsătură care diferențiază substantivul propriu de substantivul comun este prezentată de lucrările de gramatică abordând problema sensului, apreciind că *substantivul propriu* **nu are sens** lexical, nu întreține relații sintactice și tocmai din această cauză nu ar putea fi susceptibil unei definiții[68].

Acestor caracteristici *semantico-referențiale* li se pot adăuga și caracteristici *formale și sintactice*, de pildă, marcarea cu *inițială majusculă* și *absența parțială a determinanților*. Aceste ultime trăsături vizează *perspectiva prescriptivă*, cu un reper formal, convențional, dar și cea *descriptivă* privind genul și numărul substantivului propriu. Despre acestea se spune în mod tradițional că sunt invariabile, deci fiecare substantiv propriu are un număr și un gen date.

Cu toate încercările de delimitare a categoriei gramaticale în discuție, aceasta nu se conturează net și nu putem vorbi mai ales de o definire clară a sintaxei substantivului propriu, ceea ce duce la încadrarea în excepții a numeroaselor folosiri specifice ale acestuia printre care situăm și *antonomaza*.

Abordând folosirea numelui propriu cu funcția de nume comun în studiile de gramatică vechi, cercetătorii nu reușesc să releve distincțiile semantice specifice acestei transformări lingvistice.

Gramaticile consultate, fără excepție, *nu sunt preocupate de **aspectul stilistic** al substantivului propriu* întrebuințat ca *substantiv comun*, dar pun accent pe interpretarea ***antonomazei*** din punct de vedere ***lexical***. Rămâne să vedem dacă cercetarea gramaticală a răspuns întrebării: trecerea *substantivului propriu* în *substantiv comun* sau a *substantivului comun* în *substantiv propriu* constituie o *îmbogățire*, respectiv, o sărăcire sau numai o *schimbare* a structurii acestor două categorii lexicale ?[69]

Toate cercetările de gramatică relevă că trecerea unei secvențe lingvistice dintr-o *categorie nominală* ***în altă*** *categorie nominală* aparține faptelor de limbă, iar nu discursului. Am întâlnit însă recent în presă și enunțuri care cuprind o mulțime de ipostaze ale trecerii *numelui propriu* **într-o altă categorie** *gramaticală*: de pildă, **adjective**: *lewinskyan* (Lewinsky – stagiara lui Clinton), *vanghelian* (Vanghelie, primarul sectorului 5), *maoist* (președintele chinez Mao), ***verbe***: *sovietiza, românіza, suediza, iugoslaviza* (de la nume de țări: Uniunea Sovietică, România, Suedia, Iugoslavia), *păltinișează* (nume de localitate: Păltiniș), *pesedizați !* (nume de partide: PSD), *batiștiza* (nume de stradă: Batiște) ș.a., **adverbe**: *pe ceaușește* (nume de persoane politice: Ceaușescu), pe lângă binecunoscutul, mereu citat: ***a boicota*** vb., I, tranz., *a aplica un* **boicot** (*sistare*

---

[68] Riegel, M., Pellat, J.-C., Rioul R., *Grammaire méthodique du français*, Presses Universitaires de France, Paris, 1994, pp. 175-176.

Aceștia reanalizează teoriile *logicii* pe această temă, pe care nu le înșirăm din motive de spațiu și fiind binecunoscute.

[69] Leroy, Sarah, *op.cit.*, vezi răspunsul extins la această întrebare, pp. 45-46.

Scanned with OKEN Scanner

organizată, totală sau parțială a relațiilor cu o persoană, cu o organizație, cu un stat, în sens de protest față de anumite acțiuni ale sale) „ fr. **boycotter** „ engl. **(to) boycott** „ **Boycott**, numele latifundiarului irlandez împotriva căruia țăranii au aplicat metoda care-i poartă numele). Trecerea de la o categorie nominală la alta este apreciată gramatical, în aceste lucrări, ca o trecere firească, naturală, o evoluție obișnuită a limbii, dar în *situația utilizării (trecerii) unui substantiv propriu în substantiv comun* **nu este analizat mecanismul producerii** ***sensului,*** *ci numai* **rezultatul** *acestui proces lingvistic*, numai fenomenul lingvistic. Se remarcă obiectiv faptul că substantivele proprii au originea în cele comune, oglindită în numele de persoane, denumiri geografice etc.[70] De asemenea, trecerea substantivului propriu în substantiv comun este considerată ca o excepție a funcționării primei categorii gramaticale. Procesul lingvistic în discuție a fost numit în diverse feluri: *ipostază* semantică, *alunecare* de sens[71], *conversiune, transfer, transpoziționare, translație*[72].

O altă denumire, care a devenit foarte des folosită este cea introdusă de lingvistica ultimelor decenii în Franța: *derivație improprie*. Numele comun și numele propriu nu constituie propriu-zis două categorii distincte, ci mai curând două subcategorii ale numelui; trecerea numelui propriu în nume comun este inventariată printre *derivațiile improprii* ale numelui. Nici o altă posibilitate de productivitate a numelui propriu nu este numită. Modurile de transformare după care numele propriu se preschimbă în nume comun sunt considerate[73]: **I)** *cel după care se realizează o reprezentare a* **continuității** *între referentul numelui propriu și conceptul desemnat de numele comun*: **a)** *substantiv desemnând obiecte sau produse al căror nume este cel al unui inventator*: **decovil**, s.n. 1. *cărucior care se deplasează pe roți de cale ferdată îngustă, folosit la exploatări locale și temporare*. 2. cale ferată îngustă stabilă, cu ecartamentul de 400-600 mm – *de la [Paul]* ***Décauville*** (pron. *décovil*) francez, fondatorul uzinei (prima de acest fel din lume) de material rulant, în orașul Petit-Bourg. Pe materialele produse (demontabile și mobile) el imprimă numele său ca marcă a fabricii. Muncitori, care dădeau tot timpul cu ochii de inscripția-marcă **Decauville** au substituit, în limbajul lor professional acest nume propriu, numelui comun *wagonnet* (cu notă englezească) și astfel se obține un nume comun, sinonim cu

---

[70] Vezi Beauzée, H., *Grammaire générale ou exposition raisonnée des éléments nécessaires du langage, pour servir de fondement à l'étude de toutes les langues*, F. Frommann, Stuttgart-Bad Cannstatt, 1974, p. 243. În limba română avem un studiu pe această temă concretizat în *Dicționar al numelor de familie românești* de Iorgu Iordan, Editura Academiei, vezi reeditarea din 1983.

[71] Dubois, J., Guespin, L., Giacomo, H., Marcellesi, C., Marcellesi, J.B., Mevel J., *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, Larousse, Paris, 1994, pp. 222-223, 226; am preferat traducerea termenilor din franceză confruntată cu a celor din *dicționar*, termeni utilizați astfel în unele lucrări pe tema în discuție.

[72] Riegel, M., Pellat, J.-C., Rioul, R., *Grammaire méthodique du français*, Presses Universitaires de France, Paris, 1994, pp. 175-176; am preferat traducerea termenilor din franceză.

[73] Explicațiile și exemplele corespunzătoare ne aparțin.

Scanned with OKEN Scanner

cel înlocuit, **décauville**, ajuns în română scris și pronunțat ***decovil***; **b)** *numele unor persoane care le-a generalizat utilizarea*: ***sanviș*** – de la John Montagn, al patrulea conte de **Sandwich** și prim-lord al amiralității engleze, mare jucător de cărți, fapt ce îl determina să renunțe la mesele principale spre supărarea bucătarului său care a imaginat, în jurul anului 1760, feliile de pâine unse cu unt pe care le etaja introducând bucăți de friptură, șuncă etc., la fiecare suprapunere – astfel se putea mânca bine, jucându-se cărți fără întrerupere.

Produsul poate lua numele celui pentru care a fost făcut: **faeton**, s.n. 1. trăsură cu osiile înalte, roți mari, ușoară, pe arcuri, cu o singură banchetă, deschisă, elegantă, trasă de un cal; 2. trăsură înaltă, ușoară, cu patru roți și cu capotă pentru scaunul din față, având o capacitate de 6-8 persoane; 3. autoturism asemănător cu o trăsură (< fr. **phaeton**), de la **Phaethon (Faeton)**, fiul lui **Helios** (zeul *Soarelui*) și al oceanidei Clymena. Acesta, spune legenda, a cerut părintelui său zeesc să-i dea permisiunea de a conduce o zi *carul ceresc, de foc*, tras de patru armăsari fabuloși, înaripați, în care **Helios** traversa bolta cerească, în fiecare zi. **Phaethon** cere această favoare lui *Helios* pentru a proba spusele mamei sale *Clymena* că este cu adevărat fiul zeului (*Soarelui*) și *Helios* jură că îi va îndeplini rugămintea, recunoscându-l astfel ca fiu. El îi dă sfaturi cu privire la modul în care trebuie să conducă atelajul zeiesc pentru a da căldură și lumină, deopotrivă *Cerului* și *Pământului* – să urmeze *calea de mijloc*. Dar fiul nu urmează sfatul părintesc și, abătându-se din drum, caii nu mai pot fi struniți întrucât ei simt că în car nu mai este *„cuvenita povară"* (Ovidiu). Imprudent, **Phaethon** era pe cale să dea foc Cerului și Pământului. Atunci, Zeus, la rugămintea disperată a Gliei (Geei) îl trăsnește și-l aruncă în apele Eridanului (Padului). Când a apărut acest model de trăsură cu roți mari în diametru, ușoară, cu caroseria de o înălțime exagerată față de celelalte căruțe, pe arcuri extrem de sensibile, ceea ce îi conferea un foarte mare balans, în funcție de denivelările drumului – dându-i un aer de *fragilitate, instabilitate*, de *minimă securitate* – oamenii au făcut analogie cu mitologicul *car de foc* și cu pățania lui **Phaethon**, care l-a folosit în circumstanțele știute, numind-o **faeton**; cel al locului în care a fost creat: **camembert** (de la **Camembert**, localitate în departamentul Orne, în Normandia – Franța, în care crescătorii de animale au produs pentru prima dată sortimentul de *brânză fermentată, moale, grasă, din lapte de vacă*, iar numele localității a fost transferat produsului)[74]. În interpretarea lucrărilor retorice aceste

---

[74] Darmesteter, A., *Cours de grammaire historique de la langue française*, Delagrave, Paris, 1895, vol. 3, pp. 53-54.

Tot aici sunt desfășurate cele șapte procedee ale trecerii substantivului propriu în substantiv comun (explicațiile ne aparțin): 1) *nume de autori sau de inventatori care trec asupra operelor inventate, cărților*; 2) *nume de personaje celebre, istorice, literare, care desemnează caractere, vicii sau anumite obiecte*; 3) *prenume devenite nume comune cu semnificație defavorabilă* (*o magdalenă*, de la [Maria] **Magdalena**, [din **Magdala**], în Noul Testament, discipolă a lui Iisus după ce Mântuitorul a scos din ea 7 draci, fiindcă era o femeie care se prostitua, vorbitorii au reținut din biografia ei [*Evanghelia după*

Scanned with OKEN Scanner

transformări sunt considerate *metonimii*, iar unii autori de gramatici au preluat denumirea.[75]

Un alt mod de transformare este: **II)** *cel care constă în trecerea numelui propriu în nume comun, interpretată ca exprimând asemănarea între referentul numelui propriu și conceptul, sau tipul, desemnat de numele comun*: (o) **dulcinee**, s.f., *eroină a unui amor ridicol*, de la **Dulcineea** *de Toboso* din capodopera scriitorului spaniol *Cervantes (de), El inpenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*, Don Quijote repudiază realitatea unei Spanii decadente și se refugiază într-o *lume imaginară*, generoasă, dar ineficientă, utilizând iubirea pentru **Dulcineea** ca un substitut general, căci zice: „eu mi-o reprezint *în imaginație* așa cum mi-o doresc". Imaginea deformată a femeii reale devine astfel *prototipul iubitei ca obiect al unui amor ridicol*; (un) **calepin**, *carnețel de buzunar pentru diferite însemnări*, de la *Ambrogio* **Calepino**, călugăr italian născut la Bergamo (1440) și care avea preocupări în domeniul lexicului latin și italian. Munca sa sârguincioasă și tenacitatea l-au ajutat să ducă la bun sfârșit întocmirea unui dicționar latin-italian, de fapt un compendiu al științei universale cunoscute până atunci, cu titlul: *Dicționar al limbii latine* (1502). După moartea lui **Calepino** (1510) numele lui a fost dat unor carnețele de însemnări *diverse*, **calepino**; din italiană, a fost împrumutat în limba franceză, **calepin**, și a ajuns în limba română

Luca] acest aspect, numind astfel femeile care practicau aceeași meserie – **magdalenă, magdalene**, substantiv comun nelexicografiat); 4) *nume de persoane sau de locuri pe care capriciile modei le-a dat anumitor obiecte, **mazagran*** de la **Mazagran**, așezare algeriană în apropiere de Mostaganem, asediat de o trupă de francezi de la 3 la 6 februarie 1840, situație în care, din motive întemeiate, soldații serveau cafeaua preparată cu apă nefiartă, „rece", în care turnau alcool – în cinstea, în amintirea situației s-a dat numele de **mazagran** băuturii de acest fel, servindu-se astăzi și caldă), *o **siluetă*** (de la **Silhouette** [d'Etienne] numit în 1759 controlorul general al Finanțelor în Franța, care a aplicat reforme dure, insuportabile, ceea ce a dus la ridiculizarea lui, numindu-se **siluetă, siluete** [< fr. *silhouette*] figurile umane având numai contur, sugerând dimensiunile la care erau reduși contribuabilii datorită măsurilor sale); 5) *nume de locuri care au trecut asupra obiectelor produse în acele locuri, fabricate acolo* (**caşmir** de la **Caşmir**, ținut muntos, la nord-vest de Himalaya, pe cursul superior al fluviului Indus; aici, la înălțimea de 1600 m, pe o câmpie alpină se crește o rasă de capre, fără coarne, cu urechi mari, clăpăuge, păr rezistent sub care se află un puf cu calități deosebite, culeș în timpul năpârlirii de primăvară prin pieptănare zilnică [250-300 gr de la o singură capră]; obiectele de vestimentație, *celebrele șaluri* etc. au primit numele locului: **caşmir**); **tul** (de la [*Tulle* în fr.] **Tüll**, germ., oraș în care s-a produs pentru prima dată o țesătură de mătase, subțire și ușoară, comercializată în toată lumea sub denumirea orașului de proveniență, în română, **tul**); **olandă** (de la **Olanda**, țara în care s-a fabricat pentru prima dată o pânză de in, fină și deasă, din care se confecționează lenjeria; comercianții au denumit produsul cu numele țării de proveniență: **olandă**); 6) *nume etnice luate într-un sens general, obișnuit defavorabil* (**arab; gascon** (de la **Gasconia** [Franța], locuitorii regiunii numiți **gascon, gasconi** se caracterizează prin lăudăroșenie, fanfaronadă și pălăvrăgeală, ceea ce a produs sensul *fanfaron, palavragiu* adăugat celui de *locuitor al provinciei: **gascon, gasconi*** întărit și de existența derivatelor **gasconadă**, *lăudăroșenie* și **gasconism**, *predispoziție pentru fanfaronadă* (prin extensiune, specifică francezilor) și *locuțiune, pronunțare* specifică gasconilor); 7) nume proprii de persoană date animalelor (**Bernard**).

[75] Le Bidois, G. et Le Bidois, R., *Syntaxe du français moderne*, Picard, Paris, 1935, p. 55, pentru care aceste nume proprii, „prin metonimie absolută au devenit pure nume comune".

Scanned with OKEN Scanner

sub forma **calepin**. La baza denumirii stă analogia cu caracterul mozaical, enciclopedic al dicționarului lui **Calepino** – tipul de antonomază pe care retorica o punea în relație cu *sinecdoca*[76]. Este vorba de situația în care un personaj celebru desemnează un individ cu trăsături apropiate, numele lui exprimând, de fapt, un ***tip***.

Analiza procesului lingvistic al trecerii celor două nume proprii în nume comune creează premisele științifice pentru *abordarea în lucrările lingvistice moderne a antonomazei metonimice* pentru prima modalitate și a *antonomazei metaforice* pentru cea de a doua (*tipul metonimic* și *tipul metaforic*).

Observații ortografice și sintactice

Unele lucrări în domeniu oferă și o abordare sincronică a antonomazei, descriind modurile de transformare a substantivului propriu în substantiv comun. Antonomazele, total lexicalizate sau aflate pe o treaptă inferioară a lexicalizării, se caracterizează prin *utilizări sintactice* și *semantice* distincte, care sunt aproape invariabil prezentate ca folosiri particulare ale numelui propriu. Este urmărită *grafia, ortografia, determinările* numelui propriu, dar și observații în legătură cu **consecințele semantice** ale acestei utilizări a numelui propriu.

Majuscula sau *minuscula inițială*, adăugarea *determinanților,* care pot duce și la folosirea acordului la plural, au utilizări oscilante în funcție de felul antonomazei și de acela al gradului ei de lexicalizare, ceea ce duce la descrieri, uneori contradictorii.

Nu există o regulă a modificării grafiei, inițială majusculă sau inițială minusculă, prin utilizarea substantivului propriu ca substantiv comun și nici a substantivului comun ca substantiv propriu, pe care gramaticile să o impună, dar nu este nicio poziție consecventă în această privință.

Totuși există unele distincții pentru grafia *antonomazei metonimice* și cea a celei ***metaforice***, în funcție de gradul de *comunizare*. Astfel, în situația în care lexicalizarea este înaintată și *antonomaza* este considerată *catacreză*, se utilizează inițiala minusculă. De pildă, numele inventatorului **Barrême** este uitat, în timp, de majoritatea vorbitorilor, și ***barem*** (***bareme***, *tabel/tabele de calcule gata făcute, care dau valorile unor elemente sau date, în funcție de alte elemente sau date variabile – ale căror autor a fost* ***Barrême***) devine un veritabil *substantiv comun*, cuprins în dicționare și, la un anumit nivel de cultură, de școlarizare, de informație, *aduce în memoria vorbitorilor omul de știință care a purtat acest nume*).

Alte exemple:

bazedov, s.n., *boală provenită din hipersecreția celulară a tiroidei și care se manifestă prin tendința de ieșire a ochilor din orbite, stare nervoasă, accelerarea*

---

[76] Darmesteter, A., *op.cit.*, p. 48.

Scanned with OKEN Scanner

pulsului, palpitații și, de obicei, mărirea volumului glandei tiroide – din **Basedow** (nume propriu – medic german care descrie primul, în 1840, o hiperfuncție a tiroidei) (DLRM '58, p. 71);

bogomil, *bogomili*, s.m., *adept al bogomilismului* – din ***Bogomil*** (nume propriu, preot bulgar al cărui nume are în bulgară sensul de „prieten al lui Dumnezeu") (DLRM '58, p. 87);

godin, *godinuri*, s.n., *sobă de fier (cilindrică) folosită la încălzit* [var.: goden, s.n.] – fr. ***Godin*** (nume propriu – fondatorul societății de fabricare a sobelor din fontă) (DLRM '58, p. 341).

Pentru *antonomaza metaforică* (Este un adevărat ***T/tartuf*** [*ipocrit*]; Ce ***H/harpagon !*** [*hrăpăreț, zgârcit, avar*]) (personaje ale celebrelor piese *Tartuffe* și *L'Avare* semnate de Molière) o îndelungată utilizare nu face din ea cu certitudine un veritabil substantiv comun[77].

De pildă:

„*Cică doi **chițaci** au fost molestați duminică în Piața Universității [...]. [...] celor doi **chițaci** [...].*"
(Expres, 8-14 iunie, 1990, p. 6);
„*Doar în fața căminului cultural, un grup de **chițaci** tineri [...].*"
(Gazeta de Vest, 26 mai 1990, p. 7);
„*Ministrul Babiuc sare să-i apere pe **chițaci** și stănculești [...].*"
(Academia Cațavencu, 27 iulie – 2 august 1999, p. 16)

Chițac este numele unui general care s-a remarcat prin ordine de reprimare, date fără temei legal. Numele generalului **Chițac** a devenit antonomază, **chițac**, dar deși perioada utilizării acestuia se întinde pe foarte mulți ani (din 1990, prima atestare, până în 1999, ultima atestare reținută de mine; din acest an nici nu am mai urmărit forma lexicală) este riscant să spunem că acesta a devenit un substantiv comun care va fi lexicografiat (cuprins și în dicționarele de limbă). Trebuie să recunoaștem, totuși, că acesta, lexicalizat, s-a folosit, exprimând sensul *polițist* (*care se abate de la rosturile misiunii sociale cu care a fost investit prin lege*), o bună perioadă de timp, în care cei denumiți astfel erau în număr mare. Nu i se poate nega valoarea istorică, documentară, argumentativă și expresivă în redarea unui aspect al realității social-politice naționale !

Unii autori prezintă aceleași aspecte, dar nu unitar, oscilând între inițiala majusculă și minusculă în situațiile antonomazice amintite. Alții, printre care Guéraud[78] și Riegel[79], sunt de acord cu folosirea minusculei atunci când *lexicalizarea este foarte înaintată* și *se produce acordul*. Alte studii susțin că în

[77] Aceste idei aparțin lui Grevisse, M., *Le Bon Usage*, Duculot, Gembloux-Paris, 1963 (reeditat 1964), pp. 122-173.
[78] Guéraud, *op.cit.*, p. 180.
[79] Riegel, *op.cit.*, p. 178.

Scanned with OKEN Scanner

situația utilizării substantivului propriu ca substantiv comun, indiferent de felul antonomazei, se constată o comunizare a celei dintâi și scrierea se impune a fi făcută cu inițială minusculă[80].

De pildă:

„Mai multe nu vom spune, pentru că nu-i prudent să scrii despre ***tarzanii*** *președintelui Iliescu* [...]."
(România liberă, 29 decembrie, 1992, p. 2)

Tarzan, substantiv propriu, numele personajului imaginar, popularizat (mai ales) prin film, prietenul animalelor *sălbatice*, crescut de mic într-o colectivitate de *gorile, în jungla* africană, eroul unor aventuri fabuloase, este utilizat, în enunțul reprodus: cu *inițială minusculă*, cu *prepoziție, în acuzativ, articulat enclitic, hotărât*, cu *desinență de plural, determinat de atributul substantival genitival, președintelui* – tratament gramatical identic cu al oricărui *substantiv comun*, de genul masculin în limba română: **tarzanii**. Acest tratament morfo-sintactic justifică și acceptarea câștigării unui sens, care rezultă din particularitățile de comportament ale *referentului inițial* (purtătorului numelui *Tarzan*), transferate, prin selecție, asupra *referenților-țintă* (susținătorii președintelui), *lipsiți de maniere, sfidători ai convențiilor sociale, datorită lipsei de educație cetățenească* („chelfănirea unui fotoreporter al «României libere»").

În privința fixării comportamentului ortografic al antonomazelor, această tratare fluctuantă, între minusculă și majusculă, este surprinsă și în ipostaza oscilării grafiei în cadrul aceleiași lucrări, de pildă: „un **h**arpagon, un **G**argantua"[81]. Situația se regăsește în presa noastră actuală:

„[...] este uns ***Cezar*** *cu forța de O.C. și implorat să nu se supere și să accepte în continuare sprijinul partidului [...]."*
„[...]. Drumul de la baroni la ***cezari*** *nu a durat decât câteva ore."*
(Adevărul, 8 aprilie, 2004, p. 1)

Funcția de substantiv comun pe care o îndeplinește substantivul propriu în situația creării unei *antonomaze* produce și o schimbare totală în comportamentul sintactic al secvenței lingvistice vizate. Apariția determinanților marchează gramatical schimbarea categoriei substantivului propriu. De exemplu:

„Călătoria s-a transformat într-o adevărată ***odisee***."
(Evenimentul TV, 5-11 martie, 2004, p. 20)

---

[80] Dauzat, *op.cit.*, p. 59.

[81] Wagner, R., L. et Pinchon, J., *Grammaire du français classique et modern*, Hachette, Paris, 1962, p. 53.

Scanned with OKEN Scanner

Unii cercetători notează acest fenomen, dar nu îl comentează[82], iar alţii procedează inconsecvent de la o lucrare la alta în privinţa tratării grafice a antonomazei[83].

Apare şi ideea *elipsei elementului comparat sau a adverbului de comparaţie* urmată de prezenţa articolului hotărât: „Le Versailles de cette capitale est Lunéville"[84], **Versailles-ul** *acestei capitale este* **Lunéville** (La **Versailles** s-au semnat multe tratate internaţionale, iar în castelul din secolul al XVIII-lea din **Lunéville**, regiunea *Meurthe-et-Moselle*, Tratatul din 1801 între Franţa şi Austria – altă similitudine a referenţilor nu există). Sintagma *om* ***ca,*** *persoană* ***ca,*** *personalitate* ***ca*** este subînţeleasă în formulări care cuprind antonomaze de tipul: *un Don Juan, nişte* ***Wertheri***[85]. Aceste aspecte nu sunt însă şi explicate. Folosirea unei determinări nu este nici ea decât rar adusă în discuţia gramaticilor şi deloc comentată.

În privinţa determinării (*nişte*) şi a notei gramaticale de plural (*-i*) pe care le prezintă secvenţa lingvistică *„nişte* ***Wertheri***" era nevoie să se explice ipostaza nivelului de lexicalizare a numelui propriu, de *comunizare* a acestuia. În primul rând, trebuie să lămurim pe cine denomineză substantivul, antroponimul, **Werther** şi, în al doilea rând, să descoperim atributul similar al unui referent-ţintă (*in praesentia* sau *in absentia*) care poate să fie exprimat prin acest nume propriu **Werther**, cu funcţia de apelativ al trăsăturii de excepţie a purtătorului său. Numele propriu Werther este al personajului principal din romanul *Die Leiden das jungen Werthers* de Goethe (1774) – *Suferinţele tânărului Werther*. Acesta ajunge la autodistrugere în urma trăirii chinuitoare a conflictului dintre pasiune şi realitate, dintre elanul sufletesc şi constrângerea împrejurărilor. El este oglinda situaţiei fatale la care duce o sensibilitate subiectivă exacerbată. Werther este un îndrăgostit fără noroc şi îşi pierde viaţa şi puterea, fiind incapabil să găsească un contact cu lumea şi, negăsind altă ieşire, optează pentru *sinucidere*. De fapt, aceasta este boala epocii excesiv de sentimentale într-un moment când pietismul se laicizează precipitat. Generaţia lui *Werther* s-a simţit zguduită de acest aspect, iar numărul *sinucigaşilor* a crescut. *„Nişte* ***Wertheri***" sunt acele persoane care, prin analogie cu *referentul iniţial*, personajul literar, eşuează în stăpânirea conflictului pasiune-realitate şi duc acest eşec până în moarte, adică sunt *nişte* ***sinucigaşi***. Atât timp cât numele propriu în discuţie capătă mărcile morfo-sintactice ale numelui comun şi sensul *sinucigaş*, prin referinţă la purtătorul lui, iniţiala majusculă nu mai este *ortografică*.

---

[82] Leroy, Sarah, *op.cit.*, p. 52, cu referire la Wagner şi Pinchon autorii gramaticii franceze din 1962.

[83] *Idem*, cu referire la Darmesteter, care, în 1979, susţine scrierea cu iniţială minusculă (vezi *op.cit.*, p. 48), dar în 1995, vol. 3, al *Cursului de gramatică...*, p. 32, dă exemple comportând o iniţială majusculă.

[84] *Idem*.

[85] Togeby, K., *op.cit.*, pp. 162-163.

Scanned with OKEN Scanner

Analiza, făcându-se până la acest nivel, ar fi fost foarte ușor să se specifice că determinantul *niște* (și alte completări posibile, mai mult sau mai puțin extinse) este un indicator al funcționării substantivului *Werther* ca substantiv comun, iar *nu ca o consecință* a acesteia[86].

Se specifică, de asemenea, faptul funcționării antonomazelor numite metonimice fără articol (***pubelă***) în timp ce antonomazele numite metaforice se utilizează și chiar sunt prezentate cu articol (***un mecena, un tartufe***)[87]. Modul diferit în care se fac exemplificările ascunde o altă distincție, între *limbă* și *discurs*, care notează gradația lexicalizării. Mai este intuită o distincție, aceea a *antonomazei metaforice*, percepute ca o realizare discursivă, iar tipul *antonomazei metonimice*, cu o lexicalizare mai evidentă, ca o manifestare în limbă.

Când se pune în discuție flexiunea numelui propriu, acesteia i se relevă, cu regularitate, caracterul invariabil, dar atunci când apare antonomaza numelui propriu, pot să apară și mărcile genului și cele ale numărului[88]. În gramaticile cercetate, genul numelor de persoană în antonomază este abordat rar și neaprofundat, dar întâlnim totuși remarca faptului că în cazul numelor proprii folosite ca nume comune se petrece o conformare a genului la sexul personajelor care poartă acel nume[89], iar în această situație, genul natural nu are nici o influență (de pildă ***o siluetă*** s.f. cf. ***Silhouette***, numele unui *bărbat*)[90]. În privința mărcilor de plural nu întâlnim decât într-un singur studiu observația: „Numele proprii capătă marca de plural [...] când acestea sunt folosite ca **antonomaze** pentru a desemna speciile, tipurile [...]"[91]. În orice caz, putem spune că ortografia pentru aceste situații a rămas indecisă, mai mult, unii gramaticieni chiar susțin „scrierea după voința fiecăruia, fie cu marca pluralului, fie fără ea"[92]. Gramaticienii englezi sau specialiști în englistică se remarcă în scrierile lor prin susținerea fermă a mărcilor de plural în situațiile similare celor din limba franceză, dacă nu chiar obligativitatea evidențierii lor[93].

Interesant și diferit față de părerea celor mai mulți gramaticieni, Grevisse și Groose remarcă: „numele propriu devine dintr-o dată nume comun dacă se scrie cu inițială minusculă și ia marca pluralului"[94], dar **nu** *este analizată* **cauza**

---

[86] Leroy, Sarah, *op.cit.*, p. 53, menționează faptul că Riegel M., Pellat, T.-C., Rioul, R., în a lor *Gramatică metodică a limbii franceze*, publicată în anul 1994, se apropie de această abordare a numelui propriu în procesul comunizării sale, dar nu reușesc să o exprime clar.

[87] Întâlnim astfel de distincții la Le Bidois, G. et Le Bidois R., în *Sintaxe de français moderne*, Picard, Paris, 1935, pp. 55-56 și la Dauzat, A., în *Grammaire raisonnée de la langue française*, I.A.C., Lyon, 1948, p. 59.

[88] Leroy, Sarah, *op.cit.*, p. 54.

[89] Wagner, R.L., et Pinchon, J., *Grammaire du français classique et moderne*, 1962, Hachette, Paris, p. 53.

[90] Leroy, Sarah, *op.cit.*, p. 55.

[91] Grevisse, M., *op.cit.*, p. 230.

[92] Wagner, R., et Pinchon, J., *op.cit.*, p. 63.

[93] După Jespersen, O., *op.cit.*, pp. 80-81; Jens Otto Harry (1860-1943), lingvist danez.

[94] Grevisse, M. et Goosse, A., *Nouvelle Grammaire française*, Duculot-Gambloux, Paris, 1980, p. 14.

Scanned with OKEN Scanner

transformării, *procesul* **trecerii de la o categorie gramaticală la alta** și *condițiile care influențează* **efectul lingvistic**.

Valori semantice ale numelui propriu utilizat ca nume comun

Pe lângă observațiile formale și sintactice, cercetările gramaticale pot pune în discuție **valorile semantice** *ale utilizării* **substantivului propriu** *ca* **substantiv comun**, numai că ele sunt surprinse cu superficialitate, fiind considerate *excepții ale funcționării numelui propriu*. Acest aspect este pus mai mult pe seama caracterului metaforic al tipului de antonomază despre care am vorbit.

În privința *substantivului propriu* nimic nu este mai complicat de explicat decât comportamentul acestuia în antonomază, unde se constată ***o achiziție de sens*** și o *nouă* ***categorizare***, deși absența sensului lexical al substantivului propriu în situația inițială a unei desemnări unice este susținută de majoritatea cercetătorilor în domeniu. Totuși, se recunoaște posibilitatea numelui propriu de a deveni numele unei specii de sine stătătoare, compusă din mai mulți indivizi. Pe de altă parte, în unele gramatici, se specifică: *„niciodată substantivele proprii nu-și pierd în mod cert statutul lor proprial"*[95], precizându-se că semnificația câștigată de substantivele proprii este particulară pentru că acestea au implicit un număr mare de trăsături de înțeles, care sunt cele ale individului desemnat, la care, în momentul vorbirii, prin analogie, ne întoarcem.

Antonomazele lexicalizate metonimice nu ridică probleme întrucât acestea sunt asimilate substantivelor comune, despre a căror etimologie vorbitorul nu se întreabă, de pildă: **calvados**, s.n., *rachiu distilat de cidru*. Departamentul francez **Calvados** cuprinde o parte din Normandia istorică. Numele de **Calvados** vine de la o navă spaniolă din Invincibila Armada care s-a scufundat în apropierea țărmurilor din această parte a Normandiei și care era botezată **Calvados**. Regiunea este renumită prin băutura alcoolică pe care locuitorii o obțin din fermentarea mustului de mere sau de alte fructe (*cidrul de Normandia*). Ceea ce fac în plus *calvadonienii* este distilarea acestui suc și obținerea unui rachiu superior de cidru care și-a câștigat renumele prin tăria și parfumul lui, și care a fost numit **calvados**.

Cardigan, s.n., *jachetă bărbătească de sport, din lână tricotată, cu mâneci largi, încheiată în mijlocul părții din față*. Acest articol vestimentar și-a făcut apariția la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, prin septembrie 1945, fiind atestat în scris în jurnalele sportive și de modă ale francezilor. Proveniența sa o stabilim raportând ceea ce desemnează aceasta la prezența în telejurnalele cinematografice și în revistele mondene a contelui de **Cardigan** (**Cardigan** este numele în engleză al orașului galez *Aberteifi*, din Țara Galilor). Acesta, persoană publică importantă, avea confecționat la comandă o vestă de lână tricotată cu

[95] Reproducerea este o traducere în limba română făcută, după Leroy, Sarah, *op.cit.*, p. 58.

Scanned with OKEN Scanner

mâneci largi, cu nasturi până la gât, dar pe care o încheia doar la un singur nasture aflat la jumătatea părții din față, atunci când juca golf. Popularitatea personajului a făcut binecunoscută și vesta care a început să fie fabricată în producție de serie mare, fiind identificată cu numele purtătorului ei: **cardigan.** O întrebare se pune pentru antonomazele achiziționând un sens conceptual prin care numele propriu poate fi recunoscut: care este *natura* sensului, conținutului semantic asociat la numele propriu ?

Unii cercetători interpretează această realitate lingvistică *în termeni de tipicitate*: „un personaj celebru se găsește în situația deposedării de personalitatea sa și redus la a nu fi decât un *tip*"[96].

Alți autori conturează dificultatea prezentând *antonomaza* ca o *elipsă*, ceea ce permite să se transfere *categorizarea* și *semantismul* asupra numelui comun elidat (**om** *ca* – subînțeles). De asemenea, trebuie amintite situațiile în care antonomaza este abordată numai prin analiza exemplelor, ceea ce permite evitarea generalizărilor, sau trimiterea înapoi la retorică[97].

Urmărind studiile destinate antonomazei în gramatici putem spune că majoritatea lucrărilor consideră *sensul numelui propriu ca figurat.*

Antonomaza de tip *metonimic* vehiculează un sens care nu are a face cu o influență a numelui propriu originar sub aspect figurat. De pildă, **bordo** (cf. ***Bordeaux***, oraș în Franța), desemnează un soi de vin nobil și faptul că numele lui vine de la numele locului său de proveniență, care nu are nici o influență asupra semnificației sale ca produs viticol, deși se știe că atributele băuturii sunt popularizate prin reclamă și că acestea o diferențiază de altele.

În cazul antonomazelor de tipul: *cezar*, sau *Cezar*, acestea exprimă o asemănare, care pune în discuție proprietățile sau calitățile unui *referent* și anume a celui care poartă numele propriu și care sunt aplicate altei persoane.

Ca atare este vorba de punerea în relație a *doi referenți* care au una sau mai multe caracteristici comune. *Antonomaza* de acest tip face legătura între cei doi indivizi, identificându-i. Acest mod de a interpreta antonomaza (metaforică) în termeni de identificare prefigurează analiza lingvistică[98]. În această privință reamintesc aprecierile făcute de Riegel[99]: *„referentul la care trimite numele propriu în antonomază nu este nici purtătorul numelui, nici o porțiune a purtătorului numelui, dar este totuși o entitate unită cu acest purtător"*. Acest *liant*, cum îl numește Leroy[100], cu purtătorul originar al numelui propriu este înfățișat ca o

---

[96] Brunot, F., *Précis de grammaire historique de la langue française*, Masson, Paris, 1887 (reeditat în 1933), p. 146.

[97] Leroy S., *„Une exception au functionnement de la catégorie nominale: l'antonomase du nom propre dans quelques grammaires du français"* în Siouffi, G. et Steuckardt, A., *La norme lexicale*, Presse de l'Université Paul-Valery, Montpellier, 2000, p. 96.

[98] *Ibidem*, p. 105.

[99] Riegel, M., Pellat, J.C., Rioul, R., *Grammaire méthodique du français*, Presses Universitaires de France, Paris, 1994, p. 178.

[100] Leroy, Sarah, *op.cit.*, 2001, p. 60.

Scanned with OKEN Scanner

elipsă sau ca o relaţie de contiguitate (metonimia) ori ca o similitudine (metaforă).

În studiile de gramatică nu se face o clasificare a diferitelor tipuri de antonomază, şi nici nu există o preocupare serioasă pentru aspectele semantice şi figurative (expresive) ale fenomenului lingvistic în discuţie.

De asemenea, nu este acordată atenţia necesară *lexicalizării* şi *dezlexicalizării* ca fenomene specifice antonomazei. Adevărat, se discută pierderea majusculei ca fiind principalul criteriu al trecerii de la categoria gramaticală a numelui propriu la cea a numelui comun. Pe lângă aceasta se aminteşte şi acordul la plural, dar se recunoaşte caracterul foarte instabil al acestor mărci, ceea ce măreşte confuzia. Reducerea forţei figurate a numelui propriu în antonomază prin folosire îndelungată, lexicalizarea certă însemnând şi pierderea statutului de figură de stil, intră în contradicţie cu acceptarea punerii pe acelaşi plan a *antonomazei lexicalizate* şi a *antonomazei vii.*

Antonomaza în studiile de gramatică româneşti

În ceea ce priveşte gramaticile vechi româneşti trebuie să subliniem ponderea inegală a studierii numelui propriu în una sau alta dintre aceste lucrări. La fel ca în celelalte limbi europene, în speţă cea franceză, constatăm fie o ignorare, fie o marginalizare a descrierii numelui propriu de care este legată studierea antonomazei. Dar nici studierea morfologică a substantivelor proprii nu este aprofundată în afara unei oarecare tratări a diferitelor aspecte morfologice şi, mai cu seamă, a atenţiei mai mari care se acordă declinării şi articulării acestor substantive. În gramaticile consultate se acordă o atenţie limitată substantivului propriu faţă de substantivul comun, în majoritatea situaţiilor sunt surprinse numele de persoană şi de locuri[101].

Totuşi, preocupări pentru studierea numelui propriu au fost. Gramaticienii s-au străduit mai întâi să găsească un termen care să acopere adecvat realitatea lingvistică în specificul ei. Astfel, s-a folosit termenul (de *nume osebit* (1757, în *Gramatica românească* de Eustatievici-Braşoveanul, Dimitrie) adică nume aparte faţă de cele comune; *nume osebite* ar fi însemnat cele care denumesc *deosebitul, unicatul.* Apoi întâlnim termenul *nume însuşi* şi în ipostaza gramaticală *nume însuşit* (1787, în *Observaţii sau băgări de seamă asupra regulilor şi orânduielilor gramaticii româneşti* de Ianache Văcărescu şi 1840, în *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticeşti* de Iordache Golescu) sugestivă pentru relevarea legăturii intime între identificat şi identificare. Se utilizează şi termenul de *nume propriu* (de pildă la Ianache Văcărescu, şi îl întâlnim tot mai des: Măcărescu Nicolae

[101] De la Samuel Micu, *Elementa linguae daco-romanae sive valahicae*, Viena, 1780 şi până la Ioan Slavici, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1914, analizând cele vreo zece gramatici de autor apărute la noi, niciuna nu se remarcă în privinţa studierii numelui propriu, iar despre *antonomază* nu întâlnim în niciunele vreo remarcă.

Scanned with OKEN Scanner

(1848), Timotei Cipariu (1854) ș.a.). Ulterior, gramaticile românești adoptă termenul *substantiv propriu*, ceea ce relevă cu claritate clasificarea cuvintelor de acest tip în cadrul substantivului.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea sunt reluate și dezvoltate unele idei în legătură cu numărul numelor proprii, abordate în gramaticile anterioare, printre care „lipsa numărului mulțumitoriu" (*Gramatica românească*, 1757, Dimitrie Eustatievici-Brașoveanul, *Tentamen criticum...*, 1840, August Treboniu Laurian), de pildă, prezența pluralului la substantivele proprii care transformă aceste unități lexicale în nume comune (*Gramatica limbii românești*, 1895, I. Luchianu: **Ciceronii, Demostenii**, oratorii). Numele proprii în ipostaza de plural, ca excepții, sunt consemnate mai târziu de *Gramatica limbii române*, 1945, Rosetti, Al. Byck, *Limba română contemporană*, 1954, Iorgu Iordan și *Gramatica Academiei*, 1963.

Gramaticile, publicate în ultimele decenii ale secolului al XX-lea, prezintă pasaje interesante din punctul de vedere al studierii *antonomazei*, dar nu despre *antonomază propriu-zis*. Mai toate indică clasele de obiecte cuprinse în definiția substantivului propriu (*antroponimele* în mulțimea cărora intră *supranumele*[102], zoonimele, toponimele, astronimele și nume sau titluri de opere literare, științifice, artistice sau de documente istorice, nume de sărbători, nume de evenimente istorice, nume de mărci, de produse industriale).

Interesantă este aprecierea: „Între cele două clase de substantive – comune și proprii – există, pe de o parte, substantive aflate la limita dintre ele, cu statutul intermediar, neprecizat sau controversat, și, pe de altă parte, trecerea de la o clasă la alta"[103]. Se continuă apoi cu remarca „numele proprii se transformă în nume comune și invers, prin *evoluții semantice* și *modificări gramaticale*"[104]. Termenul de *evoluție* este ușor ambiguu pentru oglindirea nașterii în discurs a sensului antonomazic, după care, evident, urmează o transformare a numelui până la *lexicalizarea* sa sub formă comună și cu sensul câștigat, devenit stabil.

În aceeași gramatică întâlnim și una din modalitățile de transformare a numelui propriu în nume comun, *elipsa:* ***marghiloman*** „cafeaua lui **Marghiloman**; **murfatlar** < *vin de* **Murfatlar**; *o* ***dacie*** < *o mașină* ***Dacia***; *un* ***iuda*** < *un trădător* ***ca Iuda***[105].

Cea mai recentă gramatică a limbii române aduce, față de celelalte gramatici academice, publicate anterior, unele referiri mai largi la numele proprii care „pot denumi mai multe obiecte dintr-o clasă [și] realizează, ca și numele comune, cele două valori ale categoriei singular și plural, acceptând contexte adjectivale specifice."[106] În cadrul acestora se surprinde o clasă de nume proprii cu forma de

---

[102] Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei, București, 1956, p. 31.

[103] *Ibidem*.

[104] *Ibidem*.

[105] *Ibidem*, p. 32.

[106] Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Gramatica limbii române*, I, *Cuvântul*, Editura Academiei, 2005, p. 123.

Scanned with OKEN Scanner

plural, sugerând denominația multiplă, care poate fi metaforică, valorificând stilistic unele trăsături ale denumirii, cum sunt: *circulația numelui în anumite straturi sociale: Nu vrea să ieie plata ... de la **Gheorghi** și **Marini*** (C. Negruzzi, *Păcatele tinereților*) [...] sau *în anumite medii etnice: Perechi duminicale de **Else** și de **Hans** /* Suiau la hanul mare din deal, unde e dans (I. Barbu, *Burg medieval*), *specializarea denominativă* (nume de femei): *și-alcătuiește din lumini / amare și din dulce vânt **Ofelii, Margarete, Beatrice*** (L. Blaga, *Sonata lunii*), precum și *calitatea obiectului denumit*: [...] *vor să dărâme **Jilavele internaționale*** (P. Istrati, *Pescuitorul de bureți*) [...]."[107]; dar toate aceste nume proprii din exemplele date sunt **antonomaze** certe ale **numelui propriu** *pentru **numele comun***, lipsindu-le însă explicația procesului lingvistic care le-a pus în situația de a funcționa gramatical și semantic ca nume comune.

Când se abordează problema flexiunii de număr a numelor proprii din diferite subclase onomastice, dar mai ales cea a numelor de persoană, și se subliniază prezența unor opoziții morfologice *specifice* între terminațiile de singular și desinențele de plural se dă ca exemplu o antonomază a *numelui propriu* pentru *numele comun*, iar nu un nume propriu în utilizarea primară, nonfigurativă: „*Sunt sătul de **Tomi** necredincioși* (B.H. Hasdeu, *Sarcasm și ideal*) [...] Nație de **Leonizi**, *de* **Mitici**, *de* **Cațavenci** ... (E. Lovinescu, *Pași pe nisip*)."[108]

Prima secvență proprială **Tomi** *necredincioși* este utilizarea substantivului propriu **Toma** (apostolul) pe care Iisus l-a lăsat să-i atingă rănile răstignirii pentru a se convinge de învierea lui, spunându-i: *„și nu fi **necredincios**, ci credincios"*(!), de aici i s-a spus **Toma Necredinciosul**, prin transformarea numelui comun *necredincios* în patronim, *Necredinciosul*, iar denominarea luată în întregul ei cu funcția de *nume comun* însemnând *neîncrezător,-i.* Pluralele **Leonizi, Mitici** și **Cațavenci** (de la [*Conu'*] *Leonida* [*față în față cu reacțiunea*]; *Mitică*, prenume foarte frecvent denominând inși / indivizi / persoane și *Cațavencu* – toate personaje binecunoscute ale operei lui I.L. Caragiale – folosite ca referenți cu trăsături de excelență, care pot crea clase de indivizi similari: *nevricos* (Leonida); *demagog* (Cațavencu), *clevetitor* (Mitică, dar și Leonida și Cațavencu sunt niște **mitici**; G. Călinescu găsește pentru Mitică 16 semnificații când devine antonomază a *numelui propriu* pentru *numele comun*).

Tot la acest capitol este considerată *metaforă* utilizarea numelui propriu în enunțuri de felul: *„un **Harpagon** mascat, un **Eminescu** al zilelor noastre, o **Dulcinee** visată* sau *metonimie: un **Grigorescu**, un **Aman*** (tablouri), *un **Sadoveanu*** (volum)",[109] deși se face remarca „prezența articolului nedefinit marcând conversiunea numelui propriu în substantiv comun",[110] ceea ce este echivalentul cu recunoașterea antonomazei.

---

[107] *Ibidem*, p. 124.
[108] *Ibidem.*
[109] *Ibidem.*
[110] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

Sunt luate în considerație și alte tipuri de derivare în afara celei considerate improprii. Se propune, de pildă, să fie încorporate antonomazei și numele comune obținute prin sufixarea numelui propriu. Consider merituoasă această idee, întrucât convingerea mea este că derivarea cu sufixe și prefixe și, de asemenea, compunerea) demonstrează, oglindește, faptul că elementele lexicale obținute **păstrează legătura cu referentul inițial** *prin identificarea rădăcinii lor lexicale cu numele propriu care-l denumește.*

Meritul studiilor gramaticale este acela că: au remarcat în cazul numelui propriu *folosirile specifice, comportamentul lui particular* cu privire la *gen, număr* și *articol definit, majusculă/minusculă inițială, determinarea numelui propriu în situația derivării improprii, care permite trecerea în categoria numelor comune*; au pus problema *sensului numelor proprii*, au abordat numele proprii dintr-o *perspectivă sintactică și funcțională*, au clasat numele proprii după natura lor (nume de țări, de provincii, de orașe, de străzi, de persoane...). S-a făcut, de asemenea, remarca diferenței de grad, dar nu de natură, între numele propriu și numele comun.

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaza – modalităţi de abordare din perspectiva ramurilor moderne ale lingvisticii

În lucrările actuale de lingvistică distingem diferite modalităţi de abordare a *antonomazei*, unele se plasează în continuitatea tradiţiilor de analiză retorică şi morfo-sintactică, altele aduc noutatea prin folosirea instrumentelor teoretice ale domeniului pe care le aplică în spiritul lucrărilor asupra numelui propriu, vorbind, în principal, de *antonomaza numelui propriu*, celelalte tipuri de antonomaze fiind superficial tratate.

Nu vom zăbovi asupra lucrărilor tributare unei abordări retorico-lingvistice, care se remarcă prin reluarea problematicii şi a instrumentelor retorice (ale filosofiei, studiilor literare şi lingvistice), interesul cercetării căzând pe funcţionările figurative şi **nu** *pe schimbarea categorială, cu distingerea clară a antonomazei de metonimie.*

Acelaşi tratament îl vom acorda cercetărilor lexicale care se plasează în continuarea celor din gramaticile vechi, în care *antonomaza este cuprinsă într-un cadru al descrierii semantice a lexicului*, fenomenul antonomazic fiind înscris de opoziţia saussurieană între limbă şi vorbire, fixând-o în cadrul limbii, ocupându-se de ceea ce vechea retorică şi unii teoreticieni ai figurilor de stil cu privire la *antonomaza cristalizată, lexicalizată,* numesc *catacreză*. Totuşi, voi reţine pasajele care abordează antonomaza din perspectivă *deonomastică* şi din cea a unor *reflexii metalingvistice*, delimitând *statutul lexicografic al acesteia.*

Am dat atenţie lucrărilor cuprinzând *analiza lingvistică a numelui propriu*, care a constituit mult în timp, în astfel de studii, un obiect extralingvistic. Numele propriu este analizat în cadrul acestora din punct de vedere *semantic* (*sens* şi *referinţă*), la care se adaugă cercetarea lui din punct de vedere *sintactic*, şi considerarea *antonomazei ca obiect al discursului.* Se urmăreşte analiza cazurilor particulare în concordanţă cu teoria asupra *prezenţei sensului* sau, mai puţin, *absenţei acestuia* în ceea ce priveşte utilizarea numelui propriu, şi, de asemenea, *rolul determinărilor sintactice* şi *a numărului acestora.*

O serie de cercetători recunosc inexistenţa de fapt a *unei definiţii a antonomazei.* Roig-Miranda[1] vorbeşte despre *dificultatea încercării de a defini*

---

[1] Roig-Miranda, M., *L'antonomase vue de France et d'Espagne*, în „Verbum" nr. 1-3, 1993, p. 121, studiu care ne-a inspirat în concretizarea unei succinte paralele între antonomaza numelui propriu pentru numele comun, în franceză şi română.

natura funcționării ei tropice, iar Capt-Artaud subliniază că antonomaza este în contradicție flagrantă cu structura bipolară propusă de Jakobson, și *„nu există definiții care să poată diferența antonomaza de metonimie, sinecdocă și metaforă, susținând fixarea acelor criterii semiologice operatorii în acest caz"*[2]. Același autor insistă asupra *„**importanței contextului** în interpretarea antonomazei numelui propriu pentru numele comun, în vederea reliefării forței sale poetice"*[3]. Sunt, de asemenea, amintite noțiunile de ***memorie colectivă*** și de ***cultură a cititorului*** (lectorului)[4]. Un fapt foarte important îl introduce în discuție Roig-Miranda atunci când afirmă că *„antonomaza este **aluzivă*** și **nu are sens decât într-o cultură dată"**[5], adică *ceea ce exprimă antonomaza, perceperea ei, trebuie să fie acceptat de o comunitate dată.*

De pildă:

„Dan Zamfirescu, această hahaleră de geniu, *remarcabilă **Mahaia**, contemporană* [...]."
(România Mare, 21 mai, 1993, p. 2)

În perioada stalinistă a *stahanovismului*, când se cultiva *performanța* pentru a demonstra superioritatea societății socialiste, comuniste, față de sistemul capitalist, s-a popularizat numele unei vaci sovhosnice, **Mahaia**, care dădea o cantitate de lapte imensă. În contextul mai îndepărtat, referentul vizat, Dan Zamfirescu, este făcut „hahaleră de geniu" ceea ce ne aduce aminte de maniera călinesciană a transformării sensului negativ într-unul pozitiv prin atribuirea unei note semantice care să distingă o extremă a realității de alta. Astfel, Călinescu transformă *divagația* „bate câmpii" în *digresiune*, adăugând „cu grație", adică *a te abate de la subiect cu scopul de a îmbogăți informațional și estetic discursul*, ceea ce nu se întâmplă în situația autorului antonomazei *„remarcabilă* **Mahaia** *contemporană"*, unde sensul antonomazic câștigat este clar: *vacă, animal*. Sens concret cu valoare negativă, creat în aceeași manieră ca și „hahaleră de geniu", în care atributul *de geniu* nu schimbă valoarea depreciativă a determinatului. Persoanele definite *hahalera, hoțul, criminalul*, rămân declasate oricât de talentate sau inteligente ar fi.

Dintr-un grup de 182 de adolescenți și de tineri nu a știut nimeni *ce a fost* **Mahaia** ?, dar dintr-altul format din 27 de persoane, între 50 și 65 de ani, au

---

[2] Capt-Artaud, M.C., *L'antonomase, figure du destin*, în „Cahiers Ferdinand de Saussure", nr. 48, p. 31, interesante notele făcute din perspectiva poeticii și a celor care pot fi folosite într-o abordare sociologică a antonomazei.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem*, p. 25-26.

[5] Remarcă făcută de Leroy Sarah în *op.cit.*, p. 72, cu referire la pertinentele analize efectuate asupra folosirii antonomazei numelui propriu, printre alte utilizări ale acestuia, de către Meyer și Balayn în articolul *Autour de l'antonomase de nom propre*, 1/81, „Poétique", nr. 46, pp. 183-199.

Scanned with OKEN Scanner

știut 24, *o **vacă** sovietică dată ca exemplu de productivitate*; *o **vacă** de solvhoz performantă* ș.a. Ceea ce confirmă că utilizarea antonomazei *numelui propriu* **Mahaia** *pentru numele comun: vacă*; *animal*; *falsă valoare*, este percepută și acceptată de o colectivitate dată, pentru care amintirile din timpul comunismului victorios în URSS s-au păstrat cu o notă *ridicolă* și *ironică*. Interesantă la această autonomază este relația dintre **referentul inițial** la *feminin* și *referentul-țintă la **masculin*** ceea ce oferă un element hotărâtor în dezbaterea originalității antonomazei, a diferențelor care o separă de metaforă, sinectocă și metonimie, în situația ei fiind vorba de un sens căutat, cules în context din similitudinile oferite de prezența referenților.

Cu toate aceste contribuții, problema antonomazei rămâne totuși încurcată, întrucât nu se poate rezolva în întregime aspectul originalității sale.

Semantica structurală oferă o perspectivă mai clară decât celelalte modalități de abordare a antonomazei, vorbind despre o folosire a substantivului propriu în ipostaza sa primară (unde este văzut ca o categorie determinată și definită), încărcat, în urma funcționării mecanismului antonomazic, cu *caracteristici **semantice**, **grafice** și **sintactice***.

Meyer și Balayn găsesc patru trăsături ale numelui propriu aflat într-o *întrebuințare **antonomazică***: „a) eventualitatea unei *minuscule inițiale*; b) posibilitatea de a fi *determinat de un articol nehotărât*; c) *absența* (utilizare primară) sau prezența (utilizare antonomastică) *unui semnificat* (*signifié*); d) absența (utilizare primară) sau *prezența* (utilizare antonomazică) *unui cuplu* (*semnificant/semnificat*) *Sa/Sé* (*purtătorul numelui propriu / semnificația* pe care cuvântul, numele propriu, și-o asumă în întrebuințarea antonomazică) definind tropul”[6]. Pentru ansamblul de grafeme / foneme constituind numele propriu, autorii folosesc simbolul Sa (*numele propriu-zis propriu*). Autorii dau două exemple: „*Grandet avait une fille prénommée Eugénie* și *Son père était un Grandet*. Ei susțin că în prima propoziție, numele propriu Grandet este utilizat în ipostaza sa primară, iar în a doua propoziție, acesta semnifică (*om*) *avar*. Dualității saussuriene: *semn (Sa)* și *semnificație (Sé)* i se adaugă reprezentarea tropului în trei elemente: Sa, Ea, Eé [a) *ansamblul de grafeme/foneme care constituie cuvântul, **numele propriu-zis propriu*** (Grandet); b) *personajul balzacian care poartă acest nume, **semnificatul*** (obiectul denumit de un anumit cuvânt); c) ***sensul*** (care este un *exprimat al referentului*), *avar*)][7]. Ca atare, autorii propun o *analiză semică* a antonomazei numelui propriu în definiție:

„**Un substantiv propriu** *care în utilizarea sa primară* trimite *fără a semnifica* la un **referent unic** R_1 – **Ea** dobândește, continuând în același timp să **evoce** R_1 –

---

[6] Meyer Bernard et Balayn Jean, Daniel, *Autour de l'antonomase de nom propre*, în „Poétique”, nr. 46, 1987, p. 185.

[7] *Ibidem*, p. 187.

Scanned with OKEN Scanner

Ea un semnificat **Se – Eé** desemnând susținătorul unei calificări care este ? mai mult sau mai puțin **specificabilă;**

– provine **sinecdotic** din R_1 – Ea, care o prezintă într-un mod eminent și, trimițând, printr-o predicație mai mult sau mai puțin explicită la un (niște) sau alt (alți) **referent (referenți)** R_2, care:

– prezintă și ei Q și care, prin aceasta,

– seamănă cu R_1 – Ea și *funcționează* prin determinantul care îl precedă (cu excepția anumitor funcțiuni: opoziții sau nume predicative în care substantivul comun el însuși și-ar pierde determinantul) ca un substantiv comun, păstrându-i majuscula în scris"[8].

Exemplul dat de cei doi lingviști nu este deloc potrivit ilustrării definiției **antonomazei** propuse de ei, întrucât *Son père était un* **Grandet** / *Tatăl său era un* **Grandet** poate să fie interpretat și ca enunț în care **Grandet** nu este purtătorul unui semnificat (*avar*), ci reprezintă o persoană unică, aparținând familiei **Grandet** (numele propriu având în context o întrebuințare extensivă) înregistrată la starea civilă.

Când întâlnim însă:

> *„Scriitorul își amintea de marele ban Tudorache Văcărescu, soi de* ***Harpagon*** *valah, care da bani cu camătă rudelor și examina galben cu galben spre a se asigura de integritatea zimților și exactitatea greutății."*
> (G. Călinescu, ILROP, '85, p. 381, II)

este clar că între Văcărescu și Harpagon nu este identitate, ci o *asemănare* pe baza *zgârceniei* ca manifestare *de excelență* a lui Harpagon, actualizată de faptele similare ale referentului-țintă (Văcărescu). De fapt, titlul comediei, *Avarul* de Molière anticipa construirea tipului în desfășurarea dramatică. Acum putem să aplicăm definiția din perspectiva semanticii structurale:

Un **substantiv propriu** (**Harpagon**) care *în utilizarea lui primară* trimite *fără a semnifica* la un **referent unic $R_1 – E_a$** (**Harpagon**, *personajul* din *Avarul* de Molière) dobândește, continuând [în același timp] **să evoce $R_1 – E_a$** (**Harpagon**, *personaj*) *un semnificat* **$S_e – E_é$** (*avar*), desemnând susținătorul unei calificări mai mult sau mai puțin specificabilă; provine sinecdotic din $R_1 – E_a$ [autorii forțează utilizarea termenului cu valoarea de parte (*avar*) a întregului, toate manifestările lui Harpagon, mai ales că, aici, **Harpagon** este o antonomază a *numelui propriu* pentru *numele comun*, de tip metaforic] care o prezintă într-un mod *eminent* și trimite, printr-o predicație mai mult sau mai puțin explicită, la un/niște sau *alt*/alți *referent* (**Văcărescu**)/referenți **R_2** (**Văcărescu**), care prezintă și *el*/ei Q (*trăsătură similară*) și care, prin aceasta, seamănă cu **$R_1 – E_a$** (**Harpagon**) și *funcționează* prin determinantul care îl precede (*soi de*) (cu excepția anumitor

[8] *Ibidem*, p. 188.

Scanned with OKEN Scanner

funcțiuni: opoziții sau nume predicative în care însuși substantivul comun el însuși și-ar pierde determinantul) **ca un substantiv comun**, păstrându-i *majuscula* în scris.

După cum se prezintă definiția, aceasta ocolește funcția *figurativă a antonomazei*.

Aceiași autori dau și o versiune prescurtată a definiției: *„În antonomază, un nume propriu se încarcă cu o semnificație, funcționând ca un nume comun"*[9] (cu privire numai la antonomaza *numelui propriu* pentru *numele comun*).

Referitor la această definiție, Sarah Leroy, face următoarea observație: „Dacă numele propriu în antonomază se încarcă cu o semnificație (sens) comparabilă cu aceea a unui nume comun, unde este figurativitatea utilizării sale ?"[10]

Observația este judicioasă. Pentru o și mai bună înțelegere a procesului lingvistic și o mai bună evaluare a fenomenului lingvistic rezultat, adăugăm următorul exemplu:

> *„Vasile era un **harpagon** bătrân și rău. Mătușa Chiva îi zicea, întinzându-și buza de jos, **arpagon**."*
> (Almanahul Flacăra, 2001, p. 112)

Avem în enunț substantivul comun **harpagon** și varianta lui, **arpagon**, ambele masculine, cuprinse în dicționarele noastre de limbă: **„harpagon, harpagoni**, s.m., *om avar, zgârcit; zgârie-brânză* [var.: **arpagon**, s.m.] – din fr. **harpagon**" (DEX '98, p. 444, I). Avem aici situația în care numele propriu *s-a lexicalizat* și *este lexicografiat*, substantiv comun, ca toate celelalte substantive comune care nu au o valoare figurativă în special pentru vorbitorii care îi cunosc forma și semnificația luate dintr-un dicționar, necunoscându-l ca personaj dramatic. Dar, cultura cititorului (lectorului, receptorului) care a cunoscut personajul în desfășurarea dramatică a operei care-l cuprinde, *Avarul* de Molière, aduce în memoria acestuia imaginea, gesturile, comportamentul și mentalitatea referentului **Harpagon** și puterea *aluzivă* a antonomazei lexicalizate și lexicografiate construiește o imagine artistică de mare forță expresivă.

Evident, această funcție figurativă este concretizată altfel decât la alte situații tropaice.

Trecem la abordarea lucrărilor care pun problema studierii *numelui propriu* ca *element lexical*. Se știe că numele propriu a rămas mult timp în cadrul studiilor onomastice, recunoscându-i-se *individualitatea, intraductibilitatea* și *absența flexiunii*. De aceea, numele propriu a fost considerat nu ca un element lingvistic, ci ca un *evocator al unei realități*, așa cum îl consideră Clarinval în încercarea sa de a-i surprinde statutul[11].

---

[9] *Ibidem.*

[10] Leroy Sarah, *op.cit.*, p. 94.

[11] Clarinval, B., *Essai sur le statut linguistique du nom propre* în „Cahiers de lexicologie", nr. 11-12, 1967, p. 32.

Scanned with OKEN Scanner

Cu toate acestea, sunt și autori care reclamă multe afinități pe care le are numele propriu cu lexicul și pe care nici nu le bănuim[12]. Afinitățile cu morfologia substantivului, remarcate de Clarinval se adaugă susținerii studiului numelui propriu în lexicologie[13], deși reduce posibilitățile flexiunii, la prenume. În aceeași direcție putem aminti studiile întreprinse de Molino referitoare la *productivitatea morfologică a numelui propriu*, adică la posibilitatea acestuia de a-și adăuga prefixe, sufixe sau cuvinte și elemente de compunere savante pentru a se obține derivate și compuse, dând și exemple: *tartuffier* (de la Tartuffe – Substantivul comun **tartuff** l-am împrumutat în limba română din franceză, **tartuf** (cu un singur **f**, de la **Tartuffe**, personaj din comedia cu același nume de Molière) *om fățarnic, ipocrit*. În franceză, a fost semnalizat de Sarah Leroy verbul **(en)tartuffier**, al cărui sens nu-l formulează, dar pe care îl presupunem: *a se transforma într-un fățarnic, a se comporta ca un ipocrit*, iar pe teren românesc s-a format **tartufism** (**tartuf** + *-ism*), *fățărnicie, ipocrizie*) sau ***hugolien*** (de la [V] *Hugo*). Adjectivul **hugolian**, *care este specific lui* **V. Hugo**, putea să fie împrumutat, dar, foarte bine, și creat pe teren românesc). Numărul foarte mare, exagerat chiar, al acestor derivate în critica românească literară contemporană, a constituit obiectul de studiu al lingvistei Luiza Seche, care semnalează: ***baconian*** (< Francis **Bacon**), **bacovian** (< Bacovia), ***balzacian*** (< **Balzac**), ***benucian*** (< **Beniuc**), ***blagian*** (< Blaga), ***bogzian*** (< **Bogza**) și foarte multe alte derivate[14]. Trebuie reținută afirmația lui Clarinval că numele proprii au o posibilitate minimală pentru derivare și compunere în afară de situația în care ele devin nume comune[15].

Putem aprecia faptul că un șir mare de cercetători sesizează tendința numelui propriu de a avea un sistem morfologic la fel cu al numelui comun.

Revenind la forma din franceză **(en)tartuffier**, care s-ar putea să pară extravagantă, aducem câteva note în completare. În limba română, s-au utilizat în sec. al XIX-lea formele verbale, pierdute pentru limbajul actual, **a se înjobena** și **a se încrăvăta**, de la care, foarte frecvent, apar în textele vremii participiul trecut adjectivat:

> *„[...] am început [...] **a ne încrăvăta** gâtul și credem că am schimbat și ideile cele vechi ale fanariotismului [...].”*
> (G. Călinescu, ILRP, p. 134)

---

[12] Vezi pentru o largă informație în această privință comunicarea științifică susținută de E. Büchi la al XX-lea Congres internațional de lingvistică și de filologie romană (Zürich, 1982), în tom. IV al lucrărilor de la Tübingen, 1983, pp. 69-78.

[13] Clarinval, B., *studiul cit.*, pp. 37-38.

[14] Seche, Luiza, *Despre formațiile de tipul „eminescian, arghezian” în critica românească contemporană*, în „Limba literară”, p. 62 (556).

[15] Molino, J., *Le nom propre dans la langue*, în „Langages” nr. 16, 1982, pp. 9-10.

Scanned with OKEN Scanner

*„[Al. Odobescu] [...] **înjobenat**, butonat, la bătrâneţe şi suferind de podagră, boala marilor castelani [...].”*
(*Ibidem*, p. 343)

Adjectivele derivate de la nume proprii sunt foarte multe în limba română. De pildă:

*„Alecsandri a prins cu uşurinţă mecanica **hugoliană** [...].”*
(*Ibidem*, p. 305)

Regele Franţei, Ludovic al XIV-lea, avea în slujbă un regiment de cavalerie **croat,** *Royal*-**Croate** (mercenari aduşi din **Croaţia**). **Croaţii** din gardă purtau la gât o eşarfă îngustă ale cărei capete se prelungeau pe piept, plecând din legătura fixată în dreptul nodului lui Adam. Această eşarfă a fost numită francizat: **cravate**. Din franceză l-am preluat noi, scriind şi pronunţând substantivul neutru: **cravată, cravate**. De la substantiv s-a format verbul **a se încrăvăta**, *a-şi pune cravată* după acelaşi mecanism care a produs în franceză **(en)tartuffier** (de la **Tartuffe, tartufe**, *ipocrit*). La fel, pălărierul de origine franceză **Jobin** a creat tipul de pălărie, purtat azi doar ceremonios, care-i poartă numele **joben** (în limba română). De la **joben** s-a format verbul **a se înjobena**, *a-şi acoperi capul cu pălăria* respectivă, dar şi cu o oarecare notă figurată, *a se emancipa*.

Adjectivul **hugolien**, în limba franceză, cu referire la [Victor-Marie] **Hugo** (1802-1885), teoreticianul romantismului, apare în limba română sub forma **hugolian,-ă** pentru a reda cu o mare forţă expresivă pentru cunoscătorii operei referentului iniţial *„hiperbolismul, truculenţa, locvacitatea, gigantismul, babilonicul, ilimitarea perspectivelor, clocotirea forţelor naturii, plăcerea sângelui, infernalul şi seraficul”* (G. Călinescu, ILR, 85, p. 305) cu privire la V. Alecsandri şi versurile lui, cele din *Legende* şi *Legende nouă*, adăugând „fără a pătrunde însă în toate subtilităţile ei” [ale mecanicii sale stilistice].

Deonomastica vine şi ea cu studii care se plasează pe o poziţie mai fermă în acceptarea importantei productivităţi derivaţionale a numelui propriu. Aceasta este considerată disciplina (recentă) care *are ca obiect studierea derivatelor numelor proprii*. Este, de fapt, pe de o parte, o ştiinţă rezultată din interacţiunea *onomasticii şi lexicologiei*, iar, pe de altă parte, ea prezintă tipul unităţilor lexicale studiate şi concurează în această ipostază cu termenul *eponym* (anglo-saxon) şi *éponym* (franco-canadian).

Obiectul **deonomasticii** acoperă în mare parte ceea ce ştim până acum că se înscrie sub numele de *antonomază*. Acest obiect poate fi considerat foarte larg sau foarte restrâns. Materialul deonomasticii este constituit din **derivatele „morfologice”**, de pildă: *Sade; sadisme* (În romanele sale, *Justine*, 1791, *Juliette*, 1798 etc., [*Donatien* marquis de] **Sade** a urmărit să oglindească revolta omului

Scanned with OKEN Scanner

liber contra societății și a Creatorului. Personajele trăiesc un erotism puternic, dezlănțuit, feroce. De la numele autorului, **Sade** (1740-1814), în medicină a apărut, în al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea, substantivul neutru **sadism**, redând sensul *perversiune sexuală*, care constă în plăcerea sexuală obținută prin supunerea partenerului la suferințe fizice și psihice) sau **derivatele «semantice»** ale numelor proprii **prin metonimie** (**delon**, s.n. *haină din blană de oaie, întoarsă, argăsită, scurtă* – de la actorul de cinema [Alain] **Delon**, care a purtat acest articol vestimentar, iar admiratorii lui l-au transformat în modă: «[...] *își luă* ***delonul,*** *și-l puse pe umeri* [...]»", în România literară, 17 IV 1994, p. 15, după Florica Dimitrescu DCR, 1998, p, 82), sau **prin metaforă**, sau **antonomază** (**canicula**, s.f., *căldură dogoritoare, zăpușeală caracteristică zilelor de vară.* În perioada 22 iulie-23 august, steaua, de la care vine numele fenomenului natural, **Canicula**, răsare și apune odată cu Soarele. Intervalul 22 iulie-23 august este unul al *zăpușelii.* S-a făcut astfel analogia cu prezența stelei și s-a numit **canicula** *căldura dogoritoare din această perioadă*)"[16]. Alți autori propun o delimitare și mai largă a obiectului *deonomastic* integrând și **unitățile frazeologice** ca: *a descoperi America, bătrân ca un Mathusalem* (**A descoperi America**, expresie, utilizată ironic, familiar, se spune în bătaie de joc despre cineva, care se laudă, că ar fi făcut o mare descoperire, deși au făcut-o alții înaintea lui. **Matusalem** – cum îl scriem și îl pronunțăm în română este bunicul lui Noe și se spune în Vechiul Testament că a trăit 969 de ani). Devenit *simbol al longevității*, referentul desemnat de antroponimul **Matusalem** este și cuvântul de bază de la care s-a derivat (+ suf. **-ic**) adjectivul **matusalemic, matusalemică, matusalemice** (vârstă *foarte înaintată*); **compuse**, *în faza primară, de grupuri lexicale stabile*: *Eau de Cologne* (Romanii au fondat în sec. I d.Hr., pe teritoriul de azi al Germaniei occidentale cetatea **Colonia**. În anul 1815 orașul a fost atribuit Prusiei, francezii numindu-l **Cologne**, germanii **Köln**, iar italienii au păstrat numele **Colonia**. Un chimist celebru de la începutul secolului al XVII-lea, Jean-Marie Farina, creează o *apă aromatică* care s-a răspândit în toată Europa, cu denumirea *acqua di* **Colonia**, *eau de* **Cologne**, adică *apă de* **Köln**, (prin elipsă – **colonie**; **unități lexicale complexe**: *efect* **Jones** (Este vorba de inginerul *Paul* **Jones**, care a creat efecte speciale în cinematografie, utilizând materiale de ultimă oră și tehnici ultramoderne; **nume comune obținute prin derivare improprie** (de fapt, cazuri de antonomază): *o havană* (**Havana**, sp. **La Habana** este capitala Cubei și încă de acum 500 de ani avea ateliere sau producători individuali de țigări din foi de cea mai bună calitate de tutun). Cu timpul, produsul a fost comercializat peste mări și țări, fiind vândut cu denumirea orașului de proveniență **havană, havane,**

[16] Fontant, M., *„Sur le traitement lexicographique d'un procédé linguistique: l'antonomase de nom propre"*, în „Cahiers de lexicologie", nr. 73, 1998, pp. 5-6. Exemplele și explicațiile ne aparțin, iar ceea ce numește Fontant *metonimie* și *metaforă* noi înțelegem **antonomază** *metonimică* și, respectiv, **antonomază** *metaforică.*

Scanned with OKEN Scanner

purtând cu ele și nota semantică de *exotic*, datorită unor anecdote privind modul în care tinere creole aplicau o tehnică *extravagantă* în obținerea formei lor), *un curie* (Savantul **Pier Curie** (1859-1906), laureat al Premiului Nobel pentru fizică (1903), a descoperit importante fenomene și a explicat multiple procese fizice. Ca recunoștință și respect, la diferite congrese învățații au denumit performanțele în domeniu, care i-au aparținut, cu numele lui: *punctul* **Curie**, *legea* **Curie** (-Wein) și *unitatea activității substanțelor radioactive egală cu 3,7 x 10^{10} dezintegrări pe secundă și reprezentând activitatea unei mase de sodiu de 1 gr.*, **curie** [fratele său, Paul, și soția savantului, Maria Sklodowska-*Curie*, colaboratori fideli ai acestuia, sunt cuprinși și ei în această „comemorare" lexicală]); *trecerea unui* ***nume propriu*** *într-o altă categorie lexicală prin* ***afixare***: *America* > **american** și prin ***compunere***: (*saxo+phone* > *(un) saxophone* > rom. **saxofon** (În 1844, producătorul de instrumente muzicale *Adolph*, pe numele său de naștere [*Antoine-Josef*] **Sax**, belgian naturalizat francez, inventează/creează o familie de instrumente de suflat, care au fost denumite **saxophones** (în franceză), alipindu-se numelui **Sax** grecescul **phône** în transcrierea franceză **phone** [**phones**], *voce* [voci] – compus antonomazic din nume propriu + vocala de legătură **o** + nume comun) și chiar din **proverbe**: *Toate drumurile duc la Roma*[17].

În lucrările deonomastice noțiunea de *derivare* se racordează celei de *lexicalizare* în privința numelor proprii. **Deonomastica**, fiind *știința apelativelor derivate de la nume proprii*[18], studiază și consemnează numai formele trecute în vocabularul comun prin pierderea uneia din caracteristicile care făceau din ele nume proprii. Ea este interesată de funcționarea numelor proprii în limba curentă, fără a uita numele propriu care a stat la originea vreunui derivat, eponimul acestuia. Sunt două aspecte ale cercetării: unul asupra eponimelor, cu plasarea etimonului (*bahic*, cf. *Bachus*. Adjectivul: **bahic**, *consacrat lui* **Bacus**; *de băutură, de chef*; substantivul neutru: **bahic**, *cântec de petrecere*, și substantivul masculin: **bahic**, *picior metric* (antic) *dintr-o silabă scurtă și două lungi*, le-am împrumutat din franceză: **bachique**, lat. **bacchicus** și au ca referent inițial pe **Bachus**, zeul vinului, al viței de vie și al *beției orgiastice*, în mitologia romană), altul, asupra deonomasticelor înseși (*donjuan*, cf. *Don Juan; donjuanesc; donjuanism.* Substantivul masculin (fam.): **donjuan**, bărbat atras excesiv de *aventuri amoroase; om seducător, crai* (< fr. **donjuan**); adjectivul: **donjuanesc**, *de donjuan* (< fr. **donjuanesque**); substantivul neutru: **donjuanism**, *atitudine, caracter de donjuan; atracție morbidă pentru sexul feminin, cu imposibilitatea stabilirii unei relații stabile* (< fr. **donjuanisme**) au ca referent inițial personajul

[17] Bernet, C., *Le nom propre dans la phraséologie et le lexique*, L'exemple du mot *Amérique* et de ses derive", în Kremer, D. (éd.) Actes du XVIII-lea Congrès International de linguistique et de philology romanes, 1986, reeditat 1989, vol. IV, Niemeyer, Tübingen, p. 520.

[18] La Stella, E., *Dizionario storico di dionomastica. Vocabuli derivati da nomi propri, con le corrispondenti forme francesi, inglesi, spagnole e tedesche*, L. S . Olschki, Firenze, 1984, p. 15.

Scanned with OKEN Scanner

Don Juan din cronicile spaniole, figură legendară de seducător cinic, prototipul pentru *Seducătorul din Sevilla* de Tirso de Molina, *Don Juan*, de Molière ș.a.).

Acest mod de a privi lucrurile creează confuzie și, nu este de mirare, că Bernet C. (în *Le dictionnaire d'éponymes*, 1990, Berlin), tratează, de fapt, deonomastica, iar Lapierre (în *Problématique des éponymes en français contemporain*, 1989, Tübingen), propunându-și să analizeze eponimele, ajunge să se ocupe de derivatele numelor proprii, după cum subliniază Leroy Sarah[19]. Confuzia se accentuează când găsim în *Dictionary of Eponyms* 1982, Londra, de Martin Manser, tratate în același mod cuvintele: *vandal* (la figurat) și *atlas*. În 1732, Voltaire folosește la figurat numele de **vandali** (fr. **Vandales**), popor germanic, care a răvășit *Imperiul Roman de Apus*, la începutul secolului al V-lea, distrugând, deopotrivă, bunurile, valorile culturale și artistice. Deci, **vandal, vandali** înseamnă *persoană care comite acte de distrugere a unor valori materiale și culturale*. Derivatul **vandalism** (creat de abatele *Grigoire* în 1793) redă o atitudine și o acțiune primitivă, barbară, față de valorile amintite. Din franceză, limba română a împrumutat și adjectivul **vandalic** (< fr. **vandalique**), *propriu vandalilor*, (fig.) *necivilizat, barbar,* iar cu material românesc s-a creat verbul a **vandaliza** (**vandal** + suf. **-iza**), *a produce acte de* **vandalism**. Alt substantiv considerat eponim: *atlas*. În mitologia greacă este surprinsă lupta dintre titani și zei. Titanul **Atlas**, în urma învingerii semenilor, a fost pedepsit să susțină pe umerii lui cerul. La sfârșitul secolului al XVI-lea, matematicianul și geograful flamand Mercator a pus pe frontispiciul unei culegeri de hărți figura lui **Atlas**, ținând în spate, ca un veritabil atlet, bolta cerească, titlul însuși al lucrării cuprinzându-i numele: **Atlas** *sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura*. Toate culegerile de hărți, ulterior, au fost numite **atlas, atlase** (< fr. **atlas**). Mai târziu, în 1654, Th. Gelié, medic, a numit prima vertebră a gâtului tot **atlas**, prin similitudine cu trăsătura referentului inițial **Atlas**, care susținea bolta cerească, așa cum aceasta susține, la temelia gâtului, cutia craniană. De asemenea, sunt trecute ca eponime derivate ale numelor proprii, ca *narcisism*. Substantivul neutru **narcis** (fr. **narcisse** + *-ism*; **narcisse** < lat. **narcissus** < gr. **narkissos**) de la numele personajului mitologic **Narkissos**, care, privindu-se în apa unui izvor, s-a îndrăgostit de înfățișarea sa și a sfârșit tragic. Zeus l-a metamorfozat într-o floare care îi păstrează și azi numele: **narkissos** (lat. **narcissus**), **narcisă**. Tot de la trăsătura esențială a personajului amintit, ca referent inițial, s-a creat termenul, folosit atât în critica literară, cât și în psihiatrie, **narcisism** (< fr. **narcissism**, la începutul secolului al XX-lea) reluat de limba română cu sensul: *admirație contemplativă față de sine însuși; anomalie în care persoana proprie devine obiectul instinctului sexual.*

Într-un astfel de amalgam, deonomastica, introduce antonomaza numelui propriu.

---

[19] *Op.cit.*, p. 17.

Scanned with OKEN Scanner

Numele proprii în dicționare

Numele proprii pot fi cuprinse în dicționare distincte, fie că au un suport enciclopedic, fie că sunt componente ale unei nomenclaturi date. Datorită faptului că sunt deosebit de numeroase și au un statut lingvistic care impune referința la un obiect specific, unic, ele nu pot fi prezente în dicționarele de limbă. Ele desemnează, prin urmare, indivizi sau realități individuale, neputând să fie definite, ci numai descrise; ca atare, nu corespund unei idei generale, unui concept. De aceea s-a precizat de către unii autori, în speță de A. Rey: *„categoria numelor proprii nu poate să fie descrisă decât după o structură nonlingvistică"*[20].

Totuși, în practica lexicografică, apar nume proprii în dicționarele de nume comune și *nume comune* în dicționarele *enciclopedice*:

„[...]
(***acheminer*** [...])
Achéron [okeron], n.pr.m. (mit.). **Acheronte**
achérontia [akerosia], s.n. (zool.) **acheontia** (f.)
achérontique [akerontik], adj. (mit.) **acheronteo**
(***achetable*** [...])
[...]"[21]

„[...]
(***Carpaccio***, Vittore [...])
carpatic,-ă (, fr.) adj. *Din Munții Carpați, al Carpaților*, privitor la Carpați, carpatin
carpatin-ă („ fr.) adj. *Carpatic*
Carpați, sistem montan european [...]
Carpați, societate patriotică (1892-1918) [...]
(***Carpeaux*** [carpo], ***Jean Baptiste*** (1827-1875) [...])
[...]"[22]

Aceasta dovedește, pe de o parte, dificultatea lexicografilor de a crea două ansamble separate: 1) nume comune și 2) nume proprii, dar și legătura între numele proprii și restul lexicului.

---

[20] Rey, A., *Le lexique: images et modèles. Du dictionnaire à la lexicologie.* Armand Colin, Paris, 1977, p. 73.

[21] vezi *Dizionario Garzanti francese-italiano, italiano-francese*, sub redacția lexicografică Garzanti, în mod direct de Giorgio Cusatelli, cu supervizionarea editorială a lui Giorgio Brunacci, Bordas, Paris-Bruxelles, 1966, p. 13, col. II.

[22] xxx *Dicționar enciclopedic*, vol. I, A-C, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 330, col. II.

Scanned with OKEN Scanner

În această situație revine necesitatea analizei reproșului făcut cu aproape două sute de ani în urmă de Jacques François Daniel[23] autorilor *Dicționarului Academiei* [franceze] din 1835: de ce sunt cuprinse în dicționar numele persoanelor care, în viziunea redactorilor, merită un loc prin ceea ce au realizat într-un domeniu sau altul, și apar sub forma de apelative ? Este vorba de *antonomaze*.

Rămâne însă de rezolvat problema derivatelor și compuselor din nume proprii, în parte neglijate: *barbian, echinoxist, alpaleontologic* și); toate derivatele de la nume proprii denumind indivizi ai unor colectivități etnice: *gabonez, kenyan, guianez*; mașini sub nume de mărci: *dacia, trabant, toyota, mercedes*; termeni unde numele propriu poartă semnificația unei subclase: *maladia Alzheimer* și până la locuțiunile care conțin un nume propriu (care nu sunt nici ușor de încadrat numelor proprii, nici ușor de încadrat numelor comune).

O soluție intermediară ar fi trecerea deonomasticelor în liste la sfârșitul lucrărilor lexicografice, cum se procedează (*Le Petit Robert 1)*. O altă soluție ar fi să se realizeze opere specializate în tratarea numai a deonomasticelor. Astfel de opere s-au realizat, dar interesul pentru cele conținute în cuprinsul lor variază[24].

O observație se desprinde în legătură cu aceste lucrări: dicționarele deonomastice propun o nomenclatură destul de bogată, iar dicționarele de limbă nu pot propune o listă deonomastică foarte largă (de fapt, extensibilă la nesfârșit) – este necesară o selecție. S-au găsit și principalele criterii în acest sens:

1) frecvența și actualitatea unui cuvânt;

2) importanța culturală a entității denumite în sânul colectivității / comunităților lingvistice;

3) bogăția semantică a derivatului, ținând seama de numele propriu ca sursă a sa[25].

Pe de altă parte, unii cercetători străini propun ca lista derivatelor de la numele proprii să fie trecută la sfârșitul lucrărilor lexicografice și numai dacă un derivat sau altul are un sens ori o întrebuințare specifică el să fie trecut la nomenclatură[26].

Amintim remarca lui W. Schweickard, după Sarah Leroy[27], care face distincție între *adjectivul relațional* și *cel calificativ*, indicând plasarea primului tip în

---

[23] După Leroy, S., *op.cit.*, p. 79.

[24] Unele se înscriu într-o problematică lingvistică: Boillot, F., *„Répertoire des métaphores et des mots français tirés des noms de villes et de pays étrangers*, Presses Universitaires de France, Paris, 1929; Migliorini, B., *Dal nome proprio al nome comune [...]*, Olschki, Genève, 1927, altele, care sunt *repertorii de curiozități* după Leroy, S., (*op.cit.*, p. 80), de pildă Henry, G., *Dictionnaire insolit des mots qui ont une histoire*, Tallandier, Paris, 1989.

[25] Fontant, M., *Sur le traitement lexicographique d'un procédé linguistique: l'antonomase de nom propre* în „Cahiers de léxicologie", nr. 73, p. 10.

[26] Rey-Debove, J., et Rey, A., *„Préface du nouveau Petit Robert"*, în *Le Petit Robert. Dictionnaire de la langue française*, Dictionnaires Le Robert, Paris, 2000, pp. IX-XIX.

[27] *Op.cit.*, p. 81.

Scanned with OKEN Scanner

apendicele lucrărilor lexicografice, iar a celui de-al doilea tip, în partea alfabetică. În această direcție susțin unii cercetatori prioritatea antonomazelor metaforice (*utopie*) față de cele metonimice *(atlas)*.

Observăm, de asemenea, că în unele dicționare, anumite nume proprii, antonomaze întâlnite în uz, se inserează celor comune (**NDN, 1997**: *Anadioméne, Bidermeier, Burbon, Coran, Cornwall, Cotnar, Eldorado*, să ne rezumăm numai la acestea).

Alteori întâlnim menționarea succesivă a două forme (**D.E., 1996**: DAMASC [...] țesătură de *in* [...] DAMASC [...] *capitala Siriei* [...]; FAETON [...] *trăsură înaltă* [...] FAETON [...] *fiul lui Helios* [...] etc.

Întâlnim în alte dicționare cum numele comun constituie o singură intrare, cu o notiță în care apare originea proprială a numelui comun (**DEX**, 1998: ***gablonz, gablonzuri*** [...] *cristal* [...] Pr. Gablonț – *din n.pr. Gablonz*; ***harpagon,*** **harpagoni** [...] – din n.pr. Harpagon.

Sunt dicționare care au la intrare un singur nume propriu și un alineat la sfârșitul articolului în care este semnalată utilizarea numelui propriu ca nume comun.

Dar nici un dicționar român din cele cercetate nu înregistrează un nume propriu ca nume comun cu sublinierea *prin antonomază*.

Uneori nici nu se menționează *nume propriu*, nu se menționează explicit originea proprială a numelui, enunțul etimologic vorbește despre *semn* iar nu despre *referent*: (**BORDO** adj., invar., *roșu – închis* – fr. [vin de] **Bordeaux**; **ARGUS** s.m. 1 (mit.) *personaj legendar cu 100 de ochi*; 2) fig. (om cu privire ageră; vigilent [...]; 3) *gen de păsări* [...] l. fr. *argus* cf. **Argus**, fiul lui Zeus și al Niobei). Avem și situații în care numele propriu figurează ca etimon în aceeași manieră ca un nume comun (**Harpagon, harpagoni**, s.m. *Om avar, zgârcit; zgârie-brânză* [var.: **arpagon** s.m.] – din franceză: *harpagon*; **CERBER**, cerberi, s.m. 1) în mitologia greacă) *animal fabulos imaginat ca un câine cu trei capete* [...]; 2) Fig. (livresc) *paznic rău, crud* – fr. **cerbere, DLRM**, 1958.

Sunt situații în care se pendulează între descrierea semnului și descrierea referentului: ARPAGON (n.pr. **Harpagon**, personaj principal din piesa „Avarul" de Moliere) s.m. *om avar; zgârcit;* ***Amfitrion***, rege legendar al Tirintului; descendent din Perseu și soț al Alcmenei. Potrivit mitului, din legăturile acesteia cu Zeus s-ar fi născut Hercule, recunoscut apoi de Amfitrion ca fiul său. *Atribuindu-i-se o fire generoasă*, Amfitrion a ajuns un simbol pentru *gazdă*, pentru *stăpânul casei*. Plaut, Molière ș.a. au scris piese cu acest titlu. (**DER**, 1962).

Alteori întâlnim definiția antonomazei și pe cea a referentului cu trăsăturile similare care constituie baza procesului lingvistic, în urma căruia sensul câștigat determină un statut lexical distinct fenomenelor antonomazei: HALIMA, s.f., *povestire, întâmplare complicată, extraordinară*; fig. *situație încurcată amestecătură, confuzie*. HALIMA, carte populară alcătuită din fragmente ale colecției de povestiri și basme arabe sub titlul „O mie și una de nopți" (...) DEX 1998.

Scanned with OKEN Scanner

Constatăm un dezechilibru metodologic între diferitele dicționare, de limbă și enciclopedice, privind enunțurile etimologice, explicarea mecanismului apariției numelui comun din numele propriu.

Un lung șir de abordări îmbogățesc cercetarea teoretică a numelui propriu care până acum era surprins izolat, în formulări canonice.

Se pune accentul pe două problematici majore: *sintaxa și semantica* numelor proprii. Se urmărește *surprinderea unui sens* a numelui propriu, din perspectivă sintactică; demontarea construcțiilor lexico-sintactice până la aflarea a ceea ce se numește *nume propriu modificat* a găsi o utilizare *metaforică* permițând o interpretare antonomazică.

Numele proprii modificate vor fi cercetate din perspectivă **semantică, referențială** și **sintactică.**

Există două teze: 1) *numele propriu este vid de sens, este un semnificant lipsit de semnificat* și 2) *numele propriu are sens, are mai mult decât numele comun.*

M. Bréal afirma că dacă s-ar clasa numele după cantitatea de idei pe care le deșteaptă, numele proprii trebuie să fie puse în capul listei, întrucât ele sunt cele mai semnificative dintre toate, fiind cele mai individuale[28].

Logicienii au susținut dintotdeauna că numele propriu nu conotează nimic și că strict vorbind nu are nici o semnificație[29]. Alții au susținut că numele proprii efectuează un act de **referință,** că ar fi echivalent al descrierii referentului lor[30].

În acest cadru s-a remarcat faptul că numele propriu ***referă*** (la ceva) fără să semnifice (ceva). Această idee se bazează pe *caracterul nondescriptiv* al numelor proprii, teză susținută de Kleiber, și pe faptul că cea mai mare parte a numelor proprii sunt ignorate de majoritatea locutorilor datorită imposibilei lor traduceri și a absenței lor din dicționarele de limbă[31]. Remarcând desemnarea de către numele propriu a unui individ în virtutea unui lanț cauzal a cărui origine este legată de un act de botez, Kleiber a fixat statutul acestuia, considerându-l un „desemnator rigid". Tot Kleiber specifică *sensul individual al numelui propriu* ca fiind *o descriere a **referentului**, o descriere care identifică univoc referentul.* Într-o versiune mai puțin fermă, el susține ideea *sensului individual* al numelui propriu „comportând una sau câteva trăsături descriptive ale referentului: om / oraș / eveniment; masculin / feminin / neutru, animat / neanimat ș.a." Dar această listă este atacată de Jonasson dintr-un punct de vedere logic: „descrierea constituind definiția numelui propriu nu este analitic vorbind adevărată pentru

---

[28] Bréal M., *Essai de sémantique*, Montfort, Brionne, 1887, reeditată în 1982, p. 183.

[29] Mill J.S., *Système de logique déductive et inductive*, Alcan, Paris, 1724, reeditat în 1896, p. 35.

[30] Kleiber, G., *Problème de référance: descriptions définies et noms propres*, Klincksieck, Paris, 1981, p. 353. Kleiber, în opera citată, dezvoltă 4 argumente în legătură cu *descrierea* în definiția numelui propriu: referința se poate prezenta „fără descrieri identificatoare", aceste descrieri „nu sunt întotdeauna univoce", ele „pot să fie false", și să „reprezinte fapte empirice".

[31] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

referent"[32]. Dintr-un punct de vedere lingvistic, „ea neglijează existența numelui propriu la nivelul sistemului lingvistic"[33], reținându-se în afara folosirii sale referențiale.

Printre primele *aprecieri propriu-zis* **lingvistice** ale sensului numelui propriu este aceea făcută de Kleiber, care propune să se înțeleagă numele propriu într-o *perspectivă* ***semantică și referențială***, ca o *prezentare a predicatului de denominație: a fi numit (N)*[34]. Predicatul denominației, *care nu descrie individul, dar îi dă un nume*, constituie, după el, singurul conținut semantic al numelor proprii.[35]

Într-o **perspectivă lingvistică**, se face distincția între *sensul* și *conținutul* numelui propriu, ***sensul*** fiind *„o proprietate care caracterizează numele propriu în calitate de* ***unitate de limbă***, foarte bine *reprezentată de* ***predicatul de denominație***, în timp ce **conținutul** numelui propriu corespunde unui *ansamblu de proprietăți ale* ***referentului inițial***, care intervine în interpretarea anumitor enunțuri, conținând acest nume".

Aceste proprietăți nu se confundă cu acelea care servesc la stabilirea identității *referentului inițial*, care poate să apară în definiția enciclopedică a dicționarelor numelor proprii. De pildă:

> *„**Aristide** (c. 590 – c. 467 î.Hr.) om politic atenian. Conducător al grupării oligarhice, principal adversar al lui Temistocle, șeful partidei democratice. A participat la bătăliile de la Maraton, Salamina și Plateea. Principalul organizator al Ligii Maritime de la Delos (478/477 î.Hr.)."*
> (Dicționar enciclopedic, 1993, p. 113)

> *„[Ciocoii, Sarsailii horărâră, s.n., DNU] «să peară [...] Heliade. Li se urâse atenienilor cu un **Aristide** de a tot auzi că e drept [...]»."*
> (Eliade Rădulescu, *Memorii* [...], după G.C., ILROP, p. 138)

În DE'93, p. 113, sunt consemnate următoarele proprietăți ale referentului purtător al numelui **Aristide**: 1) om politic; 2) conducător politic; 3) oligarh; 4) strateg; 5) organizator politico-militar. Nici una din aceste proprietăți nu este relevantă în enunțul aparținând lui Eliade Rădulescu, în care numele propriu cu articol nehotărât **un** (semnul utilizării lui cu valoarea unui *nume comun*) oferă *referentului-țintă*, cu ajutorul elementelor semantice ale contextului, selectarea similitudinii: „drept", **Aristide** având în epocă și supranumele **Dreptul** (**antonomază** a *numelui comun* pentru *numele propriu*), iar Eliade supralicitând ideea de *dreptate* care l-ar fi reprezentat. Mai mult, se știe de Aristide că ar fi fost

---

[32] Jonasson, K, *Le Nom propre. Constructions et interprétations*, Duculot, Louvain-la-Neuve, 1994, p. 116.
[33] *Ibidem.*
[34] Kleiber, G., *op.cit.*, p. 331.
[35] *Ibidem*, p. 333.

Scanned with OKEN Scanner

ostracizat datorită unor intrigi, ceea ce sugerează Eliade că ar sta în intenția contemporanilor lui, numiți cu un *derivat antonomazic* „atenienilor", adică „moldovenilor". În context, substantivul propriu **Aristide**, utilizat ca substantiv comun, are sensul: (*un*) **justițiar**. Conținutul *numelor proprii* nu comportă deci „decât câteva (anumite) proprietăți în relația directă cu contextul și este definit în cadrul universului *de credință al interlocutorilor*[36].

Conținutul numelor proprii, în afară de faptul că el „reprezintă înscrierea referentului inițial în funcționarea semantică a numelui propriu, integrează o dimensiune enunțiativă în timp ce este în raport cu *condițiile producerii enunțului*[37].

Din perspectivă **„praxematică"**, puțin diferită de cea prezentată în teoria **lingvistică și a producerii sensului**, Siblot abordează *semnificația numelui propriu* într-o viziune largă a sensului numelui propriu, *integrând contribuțiile științelor umane conexe și mai ales dimensiunea socială, la lingvistică*. Urmărind primele reflexii asupra numelui propriu într-un cadru praxematic, avansate de Lafont[38], deplasând analiza din planul limbii în planul limbajului și integrând numele propriu funcționării generale a praxemelor, ceea ce conduce la postulatul nume propriu ca *dimensiune individuală vidă de sens*[39], se ridică astfel problema inadecvării acestei viziuni circulante a sensului numelui propriu *și producerii sensului numelui propriu în discurs, relevate de analiza textuală*. El preferă să vorbească mai curând de „suspendarea producerii inițiale a sensului" decât de *evidență* sau de o *vacuitate* a acestuia. Aceasta permite realizarea unui cert număr de posibilități ale *semnificației* numelui propriu ca reactualizare etimologică, semnalarea unei apartenențe etnice sau religioase, capitalizarea și actualizarea informațiilor asupra individului. Mai amănunțit Siblot arată:

1) Prezentarea praxematică originară poate resuscita în actualizarea în discurs sau poate să fie obiectul unei *restaurații savante*; 2) un nume propriu este una din multiplele posibilități care oferă paradigma apelativelor. De asemenea, **alegerea sa este în discurs producătoare de sens**; 3) înscris în sistemele sociale ale clasării, numele propriu poate semnifica o apartenență religioasă, un angajament ideologic sau, și mai evident, apartenența etnică; 4) funcționând în mod egal ca *praxem obișnuit*, el capitalizează și actualizează informații asupra individului; 5) denumirea de nume propriu asigură unei clasificări particulare, individualitatea, prin care un element al realului se vede recunoscut ca individ singular; 6) diversele capacități de a semnifica ale numelui propriu exersează eficacitatea lor asupra individului desemnat[40].

---

[36] Gary -Prieur M.N., *Grammaire du nom propre*, Presses Universitaires de France, Paris, 1994, p. 57.

[37] *Ibidem*, p. 96.

[38] Lafont, R., *Le Travail et la Langue*, Flammarion, Paris, 1978, pp. 124-132.

[39] Siblot, P., *Comme son nom l'indique*, Thèse de doctorat d'État, Université Montpellier III, 1985, pp. 112-112.

[40] *Ibidem*, pp. 122-123.

Scanned with OKEN Scanner

Cunoscând acestea, se poate schița o perspectivă pentru **analiza semantică** *a antonomazei numelui propriu.*

La acest nivel de analiză, dacă numele propriu în utilizare referențială *nu mai este considerat ca exclusiv și prototipic, antonomaza* însăși nu este abordată. Pentru o astfel de abordare este necesar să apelăm la ceea ce, începând cu Kleiber, s-a numit *„folosirea modificată a numelui propriu"*.

Observarea de către lingviști a *construcțiilor efective* ale numelui propriu în enunțuri pune în evidență *frecvența determinărilor numelui propriu.* Luarea în considerație a acestor utilizări care, deși gramaticale, sunt ignorate sau ținute pe margine în lucrările teoretice despre numele propriu, duce spre noțiunea de *„nume propriu modificat"*. Acesta **„se prezintă însoțit de determinanți care îi produc pierderea caracterului «unic»** în mod frecvent asimilat la marca specifică care îl opune (pe nume propriu) numelor comune"[41].

Numele propriu modificat poate fi obținut prin ***pierderea caracterului unic,*** ceea ce presupune o *perspectivă referențialistă,* și prin *prezența unui determinant,* ceea ce se relevă într-o *perspectivă sintactică.*

Exemple:

*„România a ajuns o **Cenușăreasă** a Europei."*
(Evenimentul zilei, 27 iunie, 20 oct., p.5);

*„[...] să nu ne imaginăm că suntem un fel de **Ileana Cosânzeana** a Europei de Est."*
(Evenimentul zilei, 16 aprilie, 2003, p. 1)

Articolul nehotărât proclitic **o** al substantivului propriu, antroponim, **Cenușăreasa,** face ca acesta să desemneze un element extras dintr-o clasă de elemente de același fel, nu mai desemnează un unicat. Interesantă această analogie între țara noastră în momentul producerii enunțului și personajul din ficțiunea literară aflat în ierarhia treburilor gospodărești pe treapta cea mai de jos, **Cenușăreasa**. Completarea atributivă, *a Europei*, ca și articularea proclitică, **o**, arată că substantivul propriu se comportă morfo-sintactic ca un substantiv comun. Se obține sensul potrivit similitudinii referențiale: *lăsată la urmă, neglijată,* din perspectiva externă a Uniunii Europene, și *codașă*, din cele realizate pe plan intern în vederea admiterii.

Numele propriu complex **Ileana Consânzeana** denominează pe eroina *preafrumoasă, norocoasă* și ***mult prețuită*** a basmelor populare românești. Ea este prototipul neprihănitei seducătoare de voinici, în ipostaza de răpită datorită dragostei pe care a stârnit-o în inima de fiară a zmeului. În ceea ce referentul denominat astfel *excelează* este exprimat de adjectivul *dorită* (*ca soață, ca parteneră ...*). Secvența lingvistică **un** *fel de* scoate din starea de unicat *referentul*

[41] *Ibidem*, p. 332.

Scanned with OKEN Scanner

inițial (Ileana Cosânzeana) și îl transformă într-un element al unei mulțimi cu componenți identici din perspectiva de [parteneri] **doriți**, [parteneri] **acceptați**. Revenind la contextul apariției numelui propriu constatăm că acesta este utilizat cu sensul mai sus specificat, și aceasta pentru că îndeplinește funcția de substantiv comun: „să nu ne amăgim că suntem [parteneri] **doriți** ai Europei de Est [pentru Uniunea Europeană]".

În *perspectiva referențialistă* putem spune că *determinarea numelui propriu modifică* funcția sa de *desemnare individuală*, numele propriu nu mai desemnează direct și în întregime referentul său inițial, ci un alt referent, o „fațetă" a acestui referent. Când se zice *un Creangă* aceasta este pentru a vorbi despre Creangă sau despre oricare altă persoană care este un mare *povestitor*.

Într-o perspectivă sintactică se consideră că *determinantul*, **criteriu distinctiv** *al numelui propriu modificat*, face din numele propriu, numele unei clase virtuale sau efective[42]. Aceste abordări nu sunt exclusive: 1) prezența unui determinant nu indică ferm că numele propriu nu mai desemnează *referentul inițial*, iar pe de altă parte, că 2) un nume propriu folosit fără determinant, nu desemnează cu forță referentul său inițial.

Să ilustrăm prima situație:

*„După Neculce, istoriografia moldovenească nu mai prezintă multă vreme vreun interes literar. **Un** Axinte Uricariul [...] care avea [...] un fiu Nicolae și o fată măritată cu **un** Gligoraș diac [...]."*
(G. Călinescu, ILRDP, 1985, p. 26, col. I)

Pentru situația a doua, exemplificăm cu:

*„[...] granițele să fie deschise oricui [...]. România devenită **Alască** !"*
(G. Călinescu, I.L.R.O.P., p. 592, col. I)

*„Hitler este **Anticrist**."*
(Ibidem, p. 642)

Se vede că această folosire modificată a numelui propriu este mai dificil de delimitat decât pare și că apropierea de „condițiile folosirii numelui comun" nu explică totul[43].

---

[42] Noailly M., *„La querelle des noms propres"*, în „Modèles lingvistiques" 20-1, 1999, p. 110.

[43] Pentru diferite tipuri de interpretare a numelor proprii modificate vezi Jonasson, K. *Sens dénotative, sens connotative et noms propres modifiés*, Lidvall L. (éd.), în *Actes du Xe Congrès des romanistes scandinaves*, Lund, 10/14 août 1987, Lund: Lund University Press, pp. 219/225 și Gary-Prieur M.N., *«Quand le référént d'un nom proper se multiplie»*, în „Modèles linguistiques", 11-12, 1989, pp. 111-133.

Scanned with OKEN Scanner

Aspectele sintactice ale numelui propriu modificat metaforic

În ciuda diferențelor terminologice, lingviștii regăsesc, sub denumirea *„numelui propriu modificat metaforic" – antonomaza numelui propriu.* Abordările lingvistice se articulează, în dubla perspectivă a studiului numelor proprii modificate, în jurul caracteristicilor sintactice ale acestei folosiri și ale acestor aspecte semantico-referențiale.

Construcția numelui propriu modificat metaforic poate fi observată din punctul de vedere *microstructural* al elementelor sintagmei nominale, al cărei nume propriu constituie elementul lexical de reper, și din punctul de vedere al *macrostructurii*, al inserției acestei sintagme nominale în frază. *Microstructură* și *macrostructură* sunt termeni utilizați de Jonasson (*Nom propre. Constructions et interprétations*, 1994).

La nivel microstructural, **antonomaza** în calitate de nume propriu modificat se caracterizează, înainte de toate, *prin determinarea sa.* Pentru Jonasson „nu există restricții nici în ceea ce constă tipul de determinant care introduce numele propriu, nici în ceea ce constă numărul".[44]

Gary-Prieur menționează și analizează folosirea metaforică în capitolele consacrate construirii numelui propriu cu determinanți diferiți[45].

Cele mai frecvente situații pentru numele propriu metaforic sunt cele ale utilizării cu articol definit și indefinit, la fel ca numele comun, iar absența articolului este semnalată[46] în situații identice cu cele ale folosirii numelui comun: 1) apoziție, 2) fraze nominale, 3) regimul propoziției.

Ceea ce caracterizează însă microstructura antonomazică de acest tip este prezența *expansiunii*, a unei determinări și completări în dreapta numelui propriu utilizat cu funcția de nume comun. Apoi, de asemenea, secvențele lingvistice care constituie un revelator al folosirii metaforice a numelor proprii, de felul: *un fel de, un adevărat* etc., pe care Lakoff le explică sub noțiunea de **„enclosures"**: *„predicate modificatoare de predicate care se disting față de alte predicate* [...] prin două aspecte: 1) *nu constituie ele înseși predicate ca* ***pasăre*** *(oiseau) sau* ***roșu*** *(rouge) cărora li se poate aloca o clasă de indivizi* [...]; 2) *ele scot în relief componentele semantice ale predicatelor pe care le modifică*"[47].

---

[44] Jonasson, K., *„Le nom propre en fonction d'attribut"*, în „Studier i modern språkventenskap", 10, 1994, p. 124.

[45] Gary-Prieur, M.N., *Grammaire du nom propre*, Presses Universitaires de France, Paris, 1994, p. 65.

[46] Leroy, Sarah, *op.cit.*, p. 95.

[47] Gary-Prieur, M.N., *op.cit.*, p. 131.

Scanned with OKEN Scanner

Funcția semantică a numelui propriu modificat

Numele proprii modificate câștigă, achiziționează, o funcție nu numai *distinctivă* și *identificatoare*, dar și *descriptivă* și *clasificatoare* sau *caracterizatoare*. Ca atare, în loc să *individualizeze*, numele propriu, în această ipostază, *caracterizează*, ajungând să se prezinte ca un nume comun[48]. Capacitatea aceasta, care presupune o *clasă*, nu anulează posibilitatea desemnării unui *particular unic*, numai că această *unicitate* trece pe un plan secund, întrucât sintagma nominală, care cuprinde numele propriu modificat, este interpretată mai întâi ca *denotând* un rol, apoi *desemnând* o valoare (**referent**)[49].

Natura acestui rol se schimbă după tipul de nume propriu modificat: dacă pentru numele propriu modificat de *tip denominativ*, corespunde un *predicat de denominație*, în cazul *tipului metaforic*, acest rol *este mai descriptiv, întrucât este definit* de *proprietățile caracteristice*, nu de rolul social al unui purtător cunoscut în comunitatea lingvistică.

Ceea ce se obține prin lexicalizarea sensului metaforic este un veritabil nume comun (în cazul antonomazei numelui propriu pentru numele comun: (*un*) ***donjuan***). Există totuși deosebire între *numele propriu lexicalizat* și cel *discursiv* (respectiv, schematic: (*un* +) ***nume propriu*** pentru un caz – [...] domnul acela, care e sportman, om de lume, **donjuan** [...] nu e în fond nimic. (Camil Petrescu, *Teatru*, 1946, vol. I, p. 95) și *un* + ***nume propriu*** *expansiune*, pentru celălalt caz: Celălalt e *un* **Don Juan**, *melancolic, de 18 ani* [...]. (G. Călinescu, ILROP, 1985, p. 553, col. II).

Trebuie amintită, imediat în situația antonomazei *numelui propriu* pentru *numele comun*, importanța *contextului apropiat* (sintagma nominală, fraza) sau a celui larg (textul) în interpretarea sensului numelui propriu. Funcționează aici cele remarcate de Siblot și Leroy din perspectiva analizei textuale în afara sintagmei antonomazice, și anume apelarea la contextul larg, care permite constituirea *sensului antonomazei*, aplicându-se un ansamblu complex de analogii bazate pe indicii contextuali, care instalează o paralelă între *referentul dicursiv* și *referentul originar*[50].

De pildă:

> *„[...] Avem cazuri de ofițeri de securitate la Președinție, la Ministerul Justiției [...] avem ofițeri de Securitate în Parlament, în administrația primăriilor de la sate [...]. Iar despre senatoarea* ***Jiga****, această* ***Ana Pauker*** *a PRM, cea care a semnat raportul subcomisiei lui Predescu în cazul CNSAS, se spune chiar din interiorul CNSAS că a făcut parte din completul de judecată al disidentului Gheorghe Ursu. [...]."*
> (Național, 13 martie, 2003, p. 3)

---

[48] Jonasson, *op.cit.*, p. 197.

[49] *Ibidem.*

[50] Siblot P. et Leroy S., 2000, *L'antonomase entre nom propre et catégorie nominale*, în „Mots" 63, p.101.

Scanned with OKEN Scanner

În contextual dat, *referentul discursiv* [*senatoarea*] **Jiga**, este legat de *referentul originar*, **Ana Pauker** [*a PRM* ...], aplicându-se o amplă analogie bazată pe indici contextuali, care scot în evidență trecutul securist și caracterul de tip combativ communist al senatoarei, care asigură similitudinea comportamentală politică a acesteia cu cea a kaghebistei și cominternistei *Ana* **Pauker**, membră a biroului politic al PCR la începutul Republicii Populare Române. Astfel se selectează sensul *politrucă*, sens care face împreună cu indicii sintactici prezenți, ca substantivul propriu să fie folosit cu funcția unui substantiv comun: *această* **politrucă** *a PRM*.

Lingvistica numelui propriu în lucrări românești

Problema antonomazei este strâns legată de cea a numelui propriu. Dar numele propriu a fost mult timp marginalizat, introducerea în dicționare a acestuia a fost văzută de lingviști, în general, ca un obiect străin, exterior sistemului[51]. În ultimele decenii, problema numelui propriu a fost reînnoită, aspectele generale sunt depășite și se trece la analiza atentă a construcțiilor și interpretărilor lui în enunțuri pentru a se continua cu revigorarea teoretică bazată pe „o bună cunoaștere a faptelor"[52].

În lingvistica românească în această privință se înscrie lucrarea *Gramatica numelor proprii în limba română* de Domnița Ichim-Tomescu, considerată de Mioara Avram, care o prefațează, ca fiind dovada sincronizării lingvisticii românești cu preocupările din lingvistica internațională actuală.[53] Autoarea, în prezentarea sa, reproduce puținele și nedeplinele observații cu privire la funcționarea sintactică și la ipostazele morfologice ale numelor proprii, din gramaticile românești, de la Dimitrie Eustatievici-Brașoveanul, *Gramatica rumânească*, 1757, până la tratatul academic, *Gramatica limbii române*, I-II, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1966.

Studiul *Gramatica numelor proprii în limba română* conține multe aprecieri la adresa figurii de stil la baza căreia se află anumite substantive proprii, fără să o numească *antonomază*, dar subliniind funcția expresivă metaforică a formelor de plural și chiar întâlnim afirmația că acestea sunt excluse numelor proprii, fiind considerate nume comune, cu remarcarea faptului că în unele gramatici românești, pentru unele se recomandă evitarea inițialei majuscule.[54]

---

[51] Gary-Prieur M.N., *„Le nome propre constitue-t-il un catégorie linguistique ?"*, în „Langue française" 92, 1991, pp. 4-25, interpretează *numele propriu* distingându-l de cel *comun, bazându-se pe relația acestuia cu ceea ce el denumește*, referentul inițial.

[52] Saussure, F. de, *Cours de lingvistique générale*, Payot, Paris, 1915, reeditat în 1972, p. 237 subliniază: „numele proprii nu permit nici o analiză și în consecință nici o interpretare a elementelor lor".

[53] Avram, Mioara, *Cuvânt înainte* la *Gramatica numelor proprii în limba română* de Domnița Ichim-Tomescu, Editura All, București, 1998, p. V.

[54] *Ibidem*, p. 118.

Scanned with OKEN Scanner

Autoarea recunoaște că formele *metaforice de plural* sunt considerate în lucrările de specialitate fie exemple de *metonomie*, de *sinecdocă generalizatoare* sau de **antonomasie** (folosirea numelui propriu pentru numele comun), fie exemple de *metaforă* propriu-zisă. Este o observație adevărată, dar nu se clarifică diferența dintre *comparația propriu-zisă*, cea *subînțeleasă din cadrul metaforei* și *comparația între aspectele referenților antonomazici, neechivalente* și *care cer explicații suplimentare*, întrucât raportul referențial este de *similitudine*, neselectând întotdeauna însușirile esențiale ale referentului inițial. Foarte clar este surprins procesul *selectării calității evidențiate*, aceasta fiind considerată *variantă situațională*.[55]

Deși, în mod declarat, nu urmărește concluzii stilistice, studiul cuprinde, totuși, afirmația că repartiția formelor de plural metaforic este strict stilistică.[56]

Lucrarea în discuție este o contribuție valoroasă la studierea numelor proprii, mai ales din perspectivă gramaticală, publicată cu întârziere, într-o perioadă în care, totuși, interesul pentru această temă în lingvistica internațională a devenit prioritar.[57]

[55] *Ibidem*, p. 119.

[56] *Ibidem*.

[57] Guțu-Romalo, Valeria, în „Revue roumaine de lingvistique", XL, 1995, 1-3, p. 45: „numele propriu pare a-și fi regăsit un loc privilegiat în cercetările – filozofice și lingvistice – ale ultimului deceniu".

Scanned with OKEN Scanner

NUMELE PROPRIU – ÎNTREBUINȚĂRI DISCURSIVE. IPOSTAZE ANTONOMAZICE

Scanned with OKEN Scanner

Numele propriu, numele comun și secvențele lingvistice perifrastice în construcția antonomazei și în afara ei

Vom urmării multiplele și diversele ipostaze antonomazice, plecând de la analiza utilizării lor nontropaice, ale numelui propriu, numelui comun și perifrazei.

Întrebuințări nontropaice ale numelui propriu

Întrebuințarea originară a numelui propriu

În această situație, numele propriu are funcția specifică de a denomina, prin identificare și individualizare, sau pe aceea de a se referi la un obiect extralingvistic, real sau imaginar, unic, distins prin denominația lui de obiectele de același fel:

*„Se pare că **Meduza** fusese de o frumusețe neobișnuită și a avut chiar îndrăzneala să-și dispute frumusețea cu Atena, uitând că zeii sunt în această privință la fel de vanitoși ca și oamenii. Zeița s-a iritat atât de tare, încât a schimbat în șerpi buclele părului glorios al **Meduzei** și le-a dat ochilor ei proprietatea funestă de a preface în piatră tot ce priveau."*

(Octavian Paler, *Mitologii subiective*, 1976, p. 238)

*„La naștere, mama sa, **Tetis**, îl cufundase pe **Ahile** în apa **Stixului** și-l făcuse invulnerabil, cu excepția călcâiului de care-l ținuse."*

(Octavian Paler, *Mitologii subiective*, 1976, p. 86)

Vocabulele **Meduza, Styx, Thetis** și **Achile** sunt, în contextul dat, substantive proprii utilizate sub forma lor **primară, originară**: 1. din punct de vedere semantic, nu au semnificat, nu au alt semnificat decât denumirile lor înseși; sunt pur desemnative (desemnează pur și simplu); 2. din punct de vedere sintactic, fiecare, în parte, trimite la un referent unic, sunt autodeterminate, poartă în ele înseși propria lor determinare, nu au nevoie de determinante pentru a forma o sintagmă nominală; 3. din punct de vedere grafic, toate au inițiala majusculă.

Scanned with OKEN Scanner

În contextele:

„Valurile, care vor agita oceanul prezidențial, vor arunca la mal ***meduzele*** *prezidențiale de tipul SRI-ului. Nu vor mai fi agresați «discret» oameni de cultură, precum Petru Creția ori Banu Rădulescu [...] [care] publică documente zguduitoare despre gulagurile românești ? Chiar credeți că trebuie să trimitem asupra lor* ***meduze*** *încălțate în bocanci ?"*
(România liberă, 30 martie, 1991, p. 4)

„Parisul, luat ca exponent al Occidentului, e « iad, urlând de răutate», e infernul dantesc, cu un ***Styx****, Sena, pe care trec cadavre de înecați, cu o populație de apași și femei pierdute [...]."*
(G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, [...] 1986, p. 526)

„Dar Brânduşa, mama lui, un fel de ***Thetis*** *pentru acest* ***Achil*** *oacheș, îl vrăjise să nu-l strice nici o armă."*
(*Ibidem*)

Dacă revedem anunțul cu utilizarea originară a substantivului propriu **Meduza**, reținem că, în urma metamorfozării de către zeiță, aceasta devine dintr-o femeie frumoasă, un monstru cu trăsătura principală de a *împietri, imobiliza, reprima*, orice ființă pe care ar privi-o. În enunțul al doilea, care cuprinde vocabula, aceasta exprimă identitatea oamenilor Puterii cu *agresorii*. Este redată foarte plastic situația de *împietrire* a opozanților sau a celor indezirabili din perspectivă politică. Substantivul propriu, **Meduza**, este folosit în enunț cu funcția substantivului comun *opresor, imobilizator*.

Sena este văzută ca un *râu al morții*, așa cum în Infernul mitilogic **Styxul** era râul pe care Caron transporta decedații spre teritoriile acherontice. De fapt, criticul literar adaugă aproape tautologic: „[...] pe care trec cadavre de înecați". Substantivul propriu **Styx** și-a pierdut valoarea proprială, având funcția de nume comun cu sensul de *râu al morții*.

Peleu, regele insulei Phthia, a primit-o de soție pe Tethys, iar aceasta l-a născut pe Ahile/Achil, pe care, zeiță a apelor fiind, îl scaldă în Styx, făcându-l astfel invulnerabil, cu excepția zonei călcâiului de care îl ținuse ea la îmbăiere și peste care apele fermecate nu au putut trece. La vârsta bărbăției, **Tethys** îi dă fiului arme fabricate de Vulcan, cu ajutorul cărora să aibă superioritate tehnică asupra adversarilor. Brânduşa, mama lui Parpanghel, procedează la fel, „îl vrăjise să nu-l strice nici o armă". Analogia care se face: *„Dar Brânduşa, mama lui, un fel de* **Thetis**[...]" poate continua, pentru a restabili simetria între personajele *Țiganiadei* și cele ale epopeei Iliada. Întâlnim a doua antonomază: substantiv propriu, **Achil (Ahile)**, pentru substantiv comun, *erou*.

Prima antonomază este la nivel gramatical un atribut apozițional cu o determinare extinsă, formând, la rândul ei, o antonomază în care substantivul propriu **Achil** are determinantul *acest* cu valoare fundamental desemnativă,

Scanned with OKEN Scanner

antepus, și determinantul *oacheș*, care reașează exagerarea antonomazică în cadrul potrivit personajului comparat. **Achil** este considerat în Antichitatea greco-romană drept o întruchipare a idealului eroic, epopeic, grandios, în timp ce Parpangel este un erou local, cu fapte memorabile în mișcarea epopeei *Țiganiada*, de unde și posibilitatea realizării raportului referențial, dar numai la nivelul similitudinii formale, fapt realizat discursiv prin atașarea determinatelor: *acest*, adjectiv demonstrativ cu notă familiară și adjectivul *oacheș* cu notă ironică și cu forță expresivă în a sugera apartenența celui vizat la o colectivitate anume.

În primele propoziții, substantivele proprii: **Meduza, Thetis, Achile** și **Styx** nu au nici un semnificat, dar în contextele care urmează în șirul exemplificărilor substantivale **meduzele** *prezidențiale*, **meduzele** *încălțate în bocanci*, *un* **Styx**, *un fel de* **Thethis**, *acest* **Achil** *oacheș*, toate patronimele și hidronimul au căpătat un conținut conceptual, primul pe acela de *imobilizator*, iar cel din al doilea enunț pe acela de *râu al morții*. Al treilea patronim se încarcă semantic, devenind echivalent cu *protectoare*, iar al patrulea cu cel de *erou*. Aceste conținuturi conceptuale sunt percepute ca elemente componente ale unor clase de obiecte, în sens larg (aceea a *agresorilor*, *precauților*, *eroilor* și a *râurilor infernale*). Cele patru nume sunt determinate de articolul nehotărât proclitic, articol hotărât enclitic sau demonstrativ, ca orice nume comun. Considerate de enunțător ca îndeplinind funcții de substantive comune, cele patru substantive, provenite din nume proprii, sunt scrise trei cu inițiala majusculă, iar unul cu inițială minusculă, adică este perceput ca lexicalizat. Aici, substantivele nu se referă la persoanele înseși, mitologice, ci la altele cu care întrețin un raport de asemănare. Această *diferență de referință* a declanșat o *cerere de sens*, astfel că numele proprii, care nu au sens în primele exemple (contexte) capătă, sunt încărcate cu unul în cadrul celorlalte enunțuri, ceea ce le dă *valoarea antonomazică*.

Întrebuințarea largă, extinsă

Avem următoarele contexte:

„[...] În ***Morometii*** *(vol.2) este, pentru prima oară în literatura publicată în țara noastră, pusă la îndoială «transformarea socialistă a agriculturii» [...].”*
(România literară, 12 august, 1996, p. 7)

„Nicolae Costin, fiu al doilea al lui Miron și al logofetesei Ilina (o ***Moghileasă****), se născuse nu se știe când, dar se presupune [...] prin 1660 [...].”*
(G. Călinescu, *Istoria literaturii române* [...], 1986, p. 23)

„În ediția operelor lui Iancu Văcărescu s-au publicat «câte s-au putut găsi din poeziile a toți patru ***Văcărești****» [...].”*
(*Ibidem*, p. 112)

Scanned with OKEN Scanner

*„Că nu știu cum îîi zicea străzii unde stăteau **Arnotenii**, nu trebuie să pară ciudat [...].”*
(Mateiu Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, 1929, p. 67)

În toate aceste contexte, numele proprii au inițialaa majusculă, semn că nu li se recunoaște statutul de purtătoare a vreunor semnificate. Numele folosite trimit (trei dintre ele) la mai multe ființe, dar nu ca rezultat al comunizării lor, ci în virtutea identității de nume, nu a unor caracteristici comune. Articolul nehotărât (*o **Moghileasă***) nu prezintă, aici, obiectul desemnat ca fiind necunoscut, nu este un mijloc de transformare a unui nume propriu într-unul comun, ci el precizează că avem a face cu o persoană care aparține familiei Moghilă, nume care formează pe cel al fiecărei persoane, unice ca personalitate, aparținând *familiei* Moghilă. În aceste contexte, *funcția*, atât a articolului hotărât, cât și a celui nehotărât este ***clasificatoare**, **nu determinativă***, iar pluralul oglindește extinderea denumirii la toți care aparțin după nume familiei indicate, fiind fiecare, luat în parte, o entitate unică. Numele proprii: **Moromeții, Arnotenii, Văcărești**i nu oglindesc ***pluralitatea unui individ*** (mai mulți indivizi de același fel), ci ***indivizii unici, în pluralitatea lor***.

De la această *utilizare **extinsă*** se poate ajunge ușor la *utilizarea **antonomazică***:

*„Țăranii, care discută cu candidatul în fața căminului cultural, ajuns discotecă sătească, sunt toți niște **Moromeți**, iar acesta nu se prinde de ce au procedat ei cum au procedat cu loturile redobândite, or se știe, «ca să se mire proștii».”*
(Curierul Național, 14 noiembrie, 2000, p. 11)

*„**Moromeți** întârziați ai Câmpiei Dunării dezbăteau, cu pauze pentru înjurături, problema agrară postrevoluționară.”*
(*Ibidem*)

Pentru prezența în enunțul care urmează, a vocabulei **Moromeții**, interpretarea nu poate să fie fermă. Se poate considera fie că aceasta identifică *indivizii formând familia Moromete*, fie că exprimă sensul *țărani*. În prima situație avem utilizarea extinsă a numelui propriu, iar în situația a doua, folosirea antonomazică a acestuia (numele propriu câștigând un sens, cel arătat):

*„Primii care au înțeles avantajul financiar al vinderii loturilor pentru construirea caselor de vacanță de către trustul bucureștean au fost **Moromeții** din Crucea.”*
(Povești adevărate, 21 octombrie, 2005, p. 19)

Scanned with OKEN Scanner

Întrebuințarea de circumstanță

Această întrebuințare se reflectă în textele care urmează:

„Preferă în secret, acum, o ***Europă*** *faarâmițată, fiindcă o* ***Europă*** *mixtă ar crea un cât de cât echilibru."*
(Cotidianul, 11 aprilie, 2003, p. 1)

„Vechea ***Europă*** *ceartă Noua* ***Europă*****."**
(As, 3-10 martie, 2003, p. 2)

„Prefer un ***Dinescu*** *ironic unui* ***Dinescu*** *tragic."*
(Dilema veche, 14-20 februarie, 2002, p. 5)

Astfel, secvențele lingvistice «*o* **Europă** *fărâmițată*» și «*o* **Europă** *mixtă*», prin determinantele atributive (adjectivale), trimit la întinsa istorie a continentului pe care s-au profilat țări cu interese similare sau opuse, cu alianțe și rivalități, cu izbucnirea a numeroase războaie sau fixări de blocade etc. Sigur că această stare a determinat o anumită mentalitate popoarelor europene și o ideologie specifică a relațiilor externe, care, în momentul creării enunțului (2003), sunt inadvertente cu cele ale *uniunii europene*. Celălalt enunț surprinde Europa în două ipostaze istorice: „**Europa** *Veche*", altfel spus, *Europa fărâmițată* (compusă dintr-un număr mare de state cu organizare socială și politică diferită) și „**Europa** *Nouă*", care are o configurație economico-politică mult schimbată, bazată pe o ideologie (economică, politică, socială, administrativă și națională) revoluționară.

În al treilea enunț, este vorba de o singură persoană, poetul Dinescu, în ipostaze psihologice diferite, una *ironică*, alta *tragică*, preferința emițătorului fiind pentru starea *ironică* a personalității literare în discuție.

În concluzie, în această utilizare, care cuprinde numele propriu în diverse circumstanțe, acesta privește un singur referent, dar care este abordat sub mai multe aspecte ale sale (o multiplicare în subunitaați numărabile).

Substantivul propriu într-o astfel de întrebuințare poartă obligatoriu inițială majusculă, nu are semnificat, se leagă încă de un referent global unic. Din punct de vedere sintactic, această prezență a numelui propriu în context este însoțită de una sau mai multe extensiuni determinative, *care au rolul* **să separe, să distingă** *două aspecte* ale unui *singur referent.*

Întrebuințarea particularizantă

Avem textele:

„[...] nu putem înțelege de ce un ***G. Călinescu*** *[...] se umilește în fața lui* ***Caliban*****."**
(România literară, 12 XI 2002, p. 5)

Scanned with OKEN Scanner

*„Ceea ce a scris un **G. Călinescu**, nu putea scrie un **Caion**."*
(*Ibidem*)

Numele proprii utilizate în contextele anterioare, fiecare în parte marcate grafic cu inițiala majusculă, trimit la un referent unic, persoana însăși care poartă numele, excepție făcând în grupul nominal: „în fața lui Caliban", numele propriu **Caliban** care se referă la o altă persoană, un potentat al deceniului șase românesc, *in absentia*, și îi împrumută, îi transferă acestuia, sensul *brută*, fiind o antonomază tipică a numelui propriu pentru numele comun.

Celelalte nume proprii nu au un semnificat și nu putem distinge în utilizarea lor între posesorul numelui și un oarecare semnificat pe care l-ar exprima. Această utilizare se apropie de utilizarea primară, dar se diferențiază de aceasta prin prezența articolului nehotărât cu valoare *particularizantă*, care insistă asupra *identității persoanei în chestiune, asupra ansamblului calităților pozitive sau negative care o constituie*. Exemplele sunt ilustrative pentru un început de semnificat, la un semnificat indeterminat, care trimite la ceea ce este persoana. Ar fi o apropiere de antonomază, dar a uneia cu semnificat slab specificat.

Într-o formulare ca:

*„Ne-ar trebui un **Negruzzi** pentru a zugrăvi această scenă, care, sunt sigur, ar deveni istorică, preluată, desigur, de cei care scriu despre această perioadă."*
(TV Soti, 14 iulie, 1994, ora 21[32])

*un **Negruzzi*** poate să fie interpretat ca o trimitere fie la scriitor (întrebuințare particularizantă), fie la un scriitor care are sau ar avea calitățile lui Negruzzi (întrebuințarea antonomazică) – o diferențiere semantică greu de făcut.

Folosirea retorică

Folosirea retorică implică prezența în citat a numelor proprii de tipul:

*„Trebuie să înstrunăm împreună cu muzele lira lui Apolo și să devenim asemeni „**Omirilor, Ovidiilor, Metastasiilor și Rosinilor**".*
(G. Călinescu, *Istoria literaturii române* [...], 1986, p. 117)

Plurarul nu joacă aici decât rolul de prezentare retorică, numele proprii trimițând tot la un referent unic, purtător al numelui și neavând semnificat.

Scanned with OKEN Scanner

Folosirea familiară

Numele proprii utilizate în anumite contexte nu au un semnificat, ele au un referent unic, purtătorul însuşi al numelui. Determinările marchează valoarea familiară a întrebuinţării numelor proprii.

De pildă:

*„Această **Marie** a ta ne-ar putea spune ce s-a întâmplat cu adevărat, dar nu este de găsit."*

*„De **Ionuţul** tău, ce să mai vorbim ! ?"*

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaza metonimică
(de autor sau de producător)

Să luăm exemplele:

*„Un **Dali** recuperat după patru ani."*
(Ziua, 5/6 septembrie, 2003, p. 16)

*„Astfel, ne putem lesne închipui bătrânele cuprinse de **parkinson** atacate de privirile pofticioase ale unui octogenar aflat într-un scaun cu rotile."*
(*Hărțuieli sexuale la locul muncii*, în Cațavencu internațional, anul II, nr. 23 (35), iunie 1991, p. 3)

*„Și culmea, din buzunarul halatului îi ieșea capătul unei cutii pline de **kent-uri**."*
(Roxana Paladi, *Cutia cu mărgele*, Editura Albatros, 1985, p 28)

*„**Jacuzzi**, un fel de **Ferrari** al căzilor cu hidromasaj."*
(Național, 18 decembrie, 2004, p. 5)

*„**BMW-urile**, «ursulești» cum le alintau băieții pe cele din anii '80, sau mai noile «pisicuțe» din anii '90, împărțeau terenul de joacă cu un **Chrysler** sculat din morți de la un cimitir de mașini."*
(Evenimentul zilei, 12 decembrie, 2003, p. 18)

*„[...] dreptul de a trage în compatrioți [...] cu turnurile „marilor afaceri" cu laserele «ingineriilor financiare» [...] cu **katiușele** uriașului front al minciunii postdecembriste [...]."*
(*Ibidem*)

*„Citesc **Eminescu** în fiecare seară."*

În aceste texte, numele unui autor, creator sau fabricant, a cedat numele produsului, obținut prin creație sau fabricație, în procesul lingvistic al mecanismului antonomazei metonimice. Deși în majoritatea lor, numele proprii

care sunt în situația aceasta prezintă inițialaa minusculă, cele care sunt nume ale creatorilor de excepție, în special al operelor de artă, poartă inițială majusculă: *(un) **Dali***; *(un) **Chrysler***, respectiv un tablou pictat de *Salvador **Dali*** (1904-1989) și un automobil, marca ***Chrysler***.

Pe lângă sensul de obiect produs, mai ales în cazul mărcilor, unele au o încărcătură semantică suplimentară. În enunț *(un fel de)* ***Ferrari*** este clar un nume propriu în antonomază pentru numele comun, cu sensul de *culme, vârf, creație de cea mai bună calitate în domeniu.*

De reținut:

*„**E un Bosh** !"*
(Evenimentul zilei, 11 mai, 1998, p. 6)

Aici, inițiala majusculă se păstrează pentru a sublinia distincția referentului inițial și pentru faptul că sunt produse mai multe obiecte tehnice performante în întreprinderea Bosh, substantivul care o denumește, fiind încărcat în enunț cu sensul: *obiect de calitate.*

În privința originii și titlului prezentate în manieraa metonimică, dar și a majorității antonomazelor metonimice de autor, vom discuta la capitolul antonomazelor lexicalizate și lexicografiate. Tot acolo vom aborda antonomazele metonimice de cauză formală.

Exemple asupra cărora merită să ne oprim, având în vedere complexitatea manifestărilor antonomazice, sunt:

*„Ca toți artiștii care fabrică mult, Tudor Arghezi își simplifică și își perfecționează tehnica. Astfel făcea **Tițian** care a lăsat un număr mare de **Tițieni**."*
(G. Călinescu, ILROP, 1985, p. 815)

*„[...] Don Pedro, chiar dacă reforma e «**țais**» gândită în cabinet, maniera în care e aplicată pe teren e o jale cu J mare."*
(România liberă, 10 aprilie, 1991, p. 3)

*„[...] un antagonism de catifea între PCR și UTC, între un colectivist și un individu-alist [...], între un colecționar de autografe de actrițe și unul de **Tonițe** [...]."*
(Național, 22 V 1998, p.4)

Substantivul propriu **Tițian**, numele unui celebru pictor italian transmis operelor sale într-un proces lingvistic metonimic este surprins în forma de plural, **Tițieni**, adică tablouri semnate de **Tițian**. Acest fapt a fost posibil și datorită structurii fonetice, ba chiar și silabației acestuia. De pildă, Corneliu Baba nu ar putea prezenta o formă de plural decât cu ajutorul unor mărci exterioare: *două **Corneliu Baba*** (două tablouri semnate de Corneliu Baba), dar putem spune,

Scanned with OKEN Scanner

renunțând la prenume, *trei* ***Luchieni*** sau chiar ***Luchienii de pe pereți*** ori *două* ***Baba***, fără marca pluralului pentru realizarea acordului cu determinantul atributiv (*două*), altfel producându-se omonimia cu *două Babe* și, implicit, ambiguizarea enunțului, o treaptă mai aproape de lexicalizare.

În situația antonomazei metonimice, din al doilea text, observăm că aceasta s-a lexicalizat și prezintă un sens consacrat: *perfect*. Este vorba de proprietarul firmei cu același nume, producătorul de lentile, Karl Zeiss, ale cărui produse optice și-au căpătat renumele de performante. Numele propriu s-a lexicalizat și apare sub forma unui substantiv comun deși nu este lexicografiat în niciun dicționar de limbă sau enciclopedic român.

Observăm diferențe de comportament în fixarea pluralului: unele antonomaze metonimice formează pluralul în funcție de forma masculină sau feminină a denominantului, iar nu a referentului inițial sau a referentului-țintă: *trei* ***Luchieni*** sau *trei* ***Toniță***, ambii referenți originari fiind bărbați, iar referentul-țintă fiind de genul neutru *tablouri*. Altă dată, mărcile sunt exterioare: *două* ***Corneliu Baba*** sau *două* ***Ciucurencu***. Formele de plural ale cuvintelor, de genul celor întâlnite în contextele care urmează, sunt certe derivate antonomazice cu sensul, *adepți ai pictorului...* sau *imitatori, urmași ai pictorului*:

> *„Lucrul este făcut bine și frumos în mare grad de profesionalitate cu exuberanțaa polemică după grupul «**ciucurentiștilor**» lui Constantin Piliuță, care s-au întâlnit prietenește cu colegii lor «**babiștii**» din tabăra de la Agafton [...].”*
> (România literară, 11 XII 1996, p. 16)

Antonomaza numelui propriu pentru *numele comun*

În întrebuințarea antonomazică numele propriu are funcția unui nume comun, primind un semnificat în urma similitudinii, dintr-un anumit punct de vedere, a ***referentului-țintă*** cu ***referentul originar***.

Exemple de **antonomaze** *descriptive*:

> *„Ciocoii, **Sarsailii**, au decis «să peară» [...] Heliade.”*
> (G. Călinescu, ILROP, 1986, p. 138)

> *„Postelnicul Zimbolici este un **Arnolphe** și Agapița o **Agnes**.”*
> (*Ibidem*, p. 215)

> *„Bolintineanu în Dacia, zeii Daciei și-a schițat bizara-i mitologie. Eudocia, un fel de **Caron** și în același timp de **Freja**, aduce sufletele, pe care Zamolxe le judecă dându-le noi forme [...].”*
> (*Ibidem*, p. 240)

Scanned with OKEN Scanner

*„Avem în fața noastră un **Des Grieux**, care, înșelat, părăsit, nu poate trăi fără o **Manon** [...]. Și atunci toată gelozia lui Gheorghidiu rămâne un fenomen psihic particular."*
(*Ibidem*, p. 240)

*„Eroii romanului vin din provincie în Capitală să-și cucerească existența, așa cum vin eroii lui Balzac spre **Sodoma** franceză."*
(*Ibidem*, p. 768)

În enunțul *„Postelnicul Zimbolici este un* **Arnolph**...", substantivul propriu, care se identifică în antonomază cu referentul inițial, **Arnolph**, capătă un conținut conceptual, prezentându-se ca un ***substantiv comun,***, datorită faptului că în *L'école des femmes* de Molière acesta chiar are cuprins în mumele său, provenit de la un ***substantiv comun*** (drumul invers gramatical), trăsătura caracteristică: *De la Souche*. **Souche**, în limba franceză, s.f., înseamnă la propriu *buștean*, iar la figurat *tont*. Fiind vorba, în cazul referentului inițial, de o caracterizare prin nume, este ușor de întrevăzut rezultatul antonomazierii: Postelnicul Zimbolici este un *tont*, adică un *nătărău*, un *stupid*.

Pentru formarea sensului antonomazic de caracterizare a **Agapiței**, se pleacă în această situație, de la „prezentarea personajului în piesa lui Molière, pe foaia de titlu, *tânără nevinovată, crescută de Arnolph*", ca atare o *ingenuă*. Sensul, produs prin utilizarea antonomazică a numelui **Agnès**, concretizează o trăsătură de comportament din perspectiva subiectivă a postelnicului, pentru că, în realitate, **Agapița** este o *adulteră perfidă*.

Din trăsăturile lui **Sarsailă** (personaj literar) este selectată aceea de *ignorant* (*ignoranți*, s.m.). Aceea de *demagog*, de pildă, este neacceptată de contextul mai larg –, antonomază spontană, nelexicalizată. Este voba de contemporanii lui Heliade, *in absentia* pe care acesta îi consideră neputincioși în aprecierea obiectivă a rolului social și politic.

Sodoma se păstrează în memoria subiectului creștin ca orașul culme al depravării, cetatea stricăciunii totale. În context, capitala Franței surprinsă în opera lui Balzac este considerată un *loc al pierzaniei*, al *pierderii inocenței*, *al depravării*. Este o antonomază *in absentia*, întrucât referentul vizat (Parisul) nu apare în discursul critic. De asemenea, avem o antonomază de factură metaforică, discursivă. S-a pus semnul identității între cele două orașe prin numele lor, pe baza unei analogii. Contextul ne ajută să intuim celălalt termen al asemănării chiar în absența lui, ceea ce demonstrează că în înțelegerea antomazei nu putem face abstracție de suportul acestuia.

Caron este personajul mitologic care trece sufletele morților peste apa Styxului, într-o luntre. Alte amănunte despre **Caron** sunt greu de găsit, în mitologia antică. El rămâne ca simbol al *luntrașului mortuar*.

Scanned with OKEN Scanner

Despre **Freja**, aflăm din mitologia popoarelor nordice că transporta sufletele morților la judecata zeilor.

Zeița dacică Eudocia este văzută de autor ca o combinație între **Caron** și **Freja**. Avem din nou o antonomază în praguri, fiecare referent aducând trăsăturii de bază, caracterologică, diferite note, care nuanțează semnificatul: cărăuș(e) a(l) morții, cioclu zeiesc.

În fragmentul frastic: „Avem în fața noastră *un nou* **Des Grieux**, care, înșelat, părăsit, nu poate trăi fără o *Manon*" are în structura lui, o dată, o antonomază discursivă *in distanția* (*un nou* **Des Grieux**), și, a doua oară, o antonomază discursivă *in absentia*, (*o* **Manon**). Ștefan Gheorghidiu, din *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* de Camil Petrescu, idealist fără leac, deși crede în infidelitatea soției sale (Ela) caută mereu, până la limitele iraționalului, noi dovezi, multe din ele închipuite. *Dependent erotic*, **Des Grieux** devine un tip literar, celebritatea trasformîndu-l în referent inițial (comparant) pentru alte personaje literare posibile în situația de referenți vizați (comparați).

Eroina romanului semnat de abatele Prevost «Manon Lescaut» este o tânără venală, interesată, infidelă, tandră, fără a iubi sincer, coruptă de o singură plăcere a vieții, banii. Cumulul antonomazic poate fi înțeles astfel: *un* **dependent erotic** (*Des Grieux*, în context, Ștefan Gheorghidiu) *nu poate trăi fără* o **voluptuoasă** (*Mannon*, în context, Ela, sau altă substitută care să-i alimenteze gelozia).

Exemple de **antonomaze** *lexicalizate* și *lexicografiate*, utilizate în discurs:

„Ocazie de bucurie pentru nuntași, evenimentul reprezintă un adevărat ***calvar*** *pentru toți din zonă, muzica dată la stații [...], nereușind să închidă un ochi toată noaptea."*
(România liberă, 9 august, 2002, p. 2.)

„Pe cap purta o ***gambetă*** *cenușie, pătată."*
(România literară, 22-28 aprilie, 1993, p. 15)

„Pentru a face carieră, femeile trebuie să-și găsească un ***mentor****, la locul de muncă: o persoană influentă, care să le vrea binele, care să le ajute să-și canalizeze eforturile [...] spre succes."*
(Național, 21 iunie, 2002, p. 13)

„Călătoria se transformă într-o adevărată ***odisee****: cei doi se rătăcesc [...]."*
(Evenimentul TV, 5-11 martie, 2004, p. 20)

Cuprinderea lor în *DEX'98*: **calvar, calvaruri**, s.n., *chin, suferință, durere îndelungată; încercare grea* – din fr. **calvaire**, lat. **calvarium** (p. 129); **gambetă, gambete**, s.f., *pălărie bărbătească din fetru tare, cu calotă ovală și borurile ușor răsfrânte; melon* – din **Gambetta** (n. pr.) (410); **mentor, mentori**, s.m., *conducător spiritual, povățuitor, îndrumător; preceptor, educator, altoi dintr-o plantă bătrână*

Scanned with OKEN Scanner

grefat pe o plantă tânără pentru a-i transmite acesteia însușirile sale – din fr., lat. **mentor**, germ. **Mentor** (p. 620); **odisee**, s.f., *călătorie lungă și plină de aventuri*; șir de întâmplări neprevăzute; viață plină de percepții (pr.: -se-e) – din fr. **odyssée** (p. 713).

Observăm, și cu privire la aceste nume comune provenite din nume proprii, inconsecvența abordării etimologice, la unele specificându-se proveniența dintr-un nume propriu la altele, nu. Completăm: calvar < fr. **calvaire**, lat. **calvarium**, însemnând *craniu*, **căpățână**, calc din ebraicul *Golgotha, Colina Căpățînii*, locul unde a fost crucificat Iisus; **gambetă**, de la **Gambetta** (n. pr.), *Leon* **Gambetta** (1838-1882), ministru francez, prim-ministru; **mentor** de la **Mentor** (în *Odiseea*) prieten credincios al lui Ulise, învățătorul și sfătuitorul lui *Telemah*, fiul eroului legendar; **odisee** de la **Odiseea** de Homer.

Derivate antonomazice lexicografiate

Exemple de **derivate** *antonomazice lexicografiate:*

*„O țățărie **dâmbovițeană** ține în ultima vreme loc de bătălie a principiilor încinsă ca să zic așa, pe marginea «intervenției» democratice și umanitare în Iugoslavia [...].”*
(Jurnalul național, 7 mai, 1999, p. 5)

*„Printr-o fericită operație **miciurinistă**, mlădițele din cartierul Primăverii altoite pe trunchiul NATO pot ciocni azi cu yankeii un pahar cu Ballantine's [...].”*
(Dilema, 15-21 octombrie, 2004, p. 3)

*„Tulburările din Valea Jiului scot pregnant la iveală existența nefastă a uneia dintre ultimele redute ale **stalinismului** [...].”*
(România liberă, 19 ianuarie, 1999, p. 1)

Cuprinderea lor în dicționare:

dâmbovițean, ă, *dâmbovițeni, -e*, s.m. și f., adj.; s.m. *persoană născută și crescută în județul* ***Dâmbovița***; adj. *locuitor în județul* ***Dâmbovița – Dâmbovița*** (n.pr.) + suf. – **ean** (**DEX**'98, p. 262); **stalinism**, s.n., *nume dat teoriilor și metodelor de lucru ale lui Stalin și ale adepților lui* (< fr. **stalinisme** – n.m. **Stalin**); **miciurinism**, s.n., *teorie elaborată de T.V.* ***Miciurin***, care se referă la metodele de hibridare artificială, de educare dirijată și de selecție artificială a organismelor. (< **Miciurin**, n.pr. + **-ism**)
(**MDN**, 2006, p. 591)

Cele trei derivate au, fiecare în parte, datorită provenienței lor propriale, o notă semantică diferită de a celorlalte vocabule din aceeași categorie gramaticală, dar cu etimon nonproprial. Este tocmai măsura aceea semantică cu care le încarcă

Scanned with OKEN Scanner

referentul lor inițial: **Dâmbovița** nu este numai un *toponim*, este și spațiul vieţuirii unei colectivități îmbibată de *mitici* cu o mentalitate *miticistă* (superficialitate, șmecherie, imitație fără valoare, demagogism, discuții inutile, certuri continue fără un motiv serios etc.). Substantivul neutru **stalinismul** (ale *stalinismului*) atribuie înțelesului determinat, cu un accent aparte, figura antipatică, crudă, a *„Tătucului popoarelor"* cu șirul lung de oribile crime care îl însoțesc, așa cum **miciurinist, -ă** nu redă numai teorii și metode botanice, ci și o notă evidentă de *revoluționare descoperiri* în domeniu, de inovație certă la un înalt nivel.

Exemple de *derivate antonomazice numai lexicalizate, nu și lexicografiate*:

„D-lui Dumitrașcu îi place să fie vedetă (...) A și subliniat că „... în sală, pe lângă oamenii de presă, se află și ziariști...". Asta ca nu cumva gradul său de „cultură", împletit cu incontestabilul «talent» oratoric ***farfuridiesc*** *să treacă neobservat."*
(Rambo, nr. 5, anul II, 1991, p. 5)

„Trecând peste gravitatea faptului subliniat în cor de presa noastră, aceea că într-o Românie cu aspirații europene, un ziarist poate fi «umflat» în stil ***pristandatic*** *[...]."*
(Cotidianul, 15 aprilie, 2003, p. 9)

Scanned with OKEN Scanner

Compuse antonomazice lexicografiate sau numai lexicalizate

Exemple de **compuse** *antonomazice lexalicalizate:*

„Consiliat la greu în anii petrecuți în opoziție și ai ultimului mandat, tătucul Ion Iliescu a reușit să-și îndese blana de vulpoi ***kaghebist*** *sub o mantie de bunicuță."*
(Cotidianul, 18-19 decembrie, 2004, p. 18)

„Barem pramatia aia a lu' Valter înțeleg să-i placă, că l-a crescut tac-său numai cu vânat dă mic, după ce l-am scos pă linie moartă pă el și pă restu' dă ***cominterniști****."*
(Academia Cațavencu, 27 iulie-2 august, 1999, p. 11)

Aceste derivate antonomazice, unul, adjectiv: **kaghebist** (< **KGB** + suf. **-ist**) celălalt substantiv masculin: **cominternist** (< **KOMM -ist**, pl. **-iști** +, **Interna**[țională] **Com**[unistă] [III], 1919, Moscova) sunt frecvent utilizate în limba română, dar nu au fost cuprinse în dicționarele de limbă din motive evident extralingvistice, bine cunoscute. Aceste vocabule trebuie să fie cuprinse în viitoarele ediții ale dicționarelor românești.

Exemple de **compuse** *antonomazice lexicografiate:*

„Cu sacul plin: câte un ***aragaz*** *și un aspirator de familie."*
(Adevărul, 14 decembrie, 1998, p. 3)

„Nu orice seducător este un ***donjuan****."*
(Octavian Paler, *Viața ca o pradă*, 1987, p. 260)

Aragaz, s.n. *mașină de gătit, reșou, la care se folosește combustibilul* **gaz** (s.n. *amestec de gaze petroliere – butan, propan + eton, penton etc., lichefiate, folosit drept* combustibil comprimat în butelii speciale) (< **A**[*stra*] **R**[*română*] + **gaz**) (MDN, Saeculum I.O., 2006, p. 84); **donjuan, donjuani**, s.n. (fam. și ir.), *bărbat care umblă întruna după aventuri amoroase; om seducător, crai.*

Substantivul comun **aragaz** (**aragaze**) are opacizat etimonul proprial întrucât denumirea instituției, care constituie referentul său inițial, se regăsește cu greu în grupul de sunete (cuvinte, al compusului, fiind parțial (trunchiat) redată. O remarcă necesară este aceea că, de fapt, nu despre **Astra Română** este vorba (care era o asociație monopolistă în domeniul petrolului, ci de **Astra-Vagoane**, o societate

Scanned with OKEN Scanner

tot monopolistă dar care deținea uzine metalurgice (*Romloc* – Brașov, *Vulcan* – București, *Unio* – Satu-Mare ș.a.) în care s-au produs aceste obiecte casnice, **aragazele**. Mai mult, numele propriu **Astra** trimite la societatea economică inițială, **As**[*ociațiunea*], **Tra**[nsilvană] [pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român]. Astăzi, este adevărat, foarte puțini vorbitori mai actualizează această denumire, rostind-o sau citind-o în anumite împrejurări.

Substantivul comun **donjuan**, este frecvent utilizat în discursurile orale, în cele de critică literară și cinematografică, dar mai puțin în presa scrisă cu teme politico-economico-sociale. Lexicalizarea și lexicografierea acestuia sunt realizări definitive datorită faptului că referentul inițial **Don Juan** este prezent încă în cronicile spaniole și reluat la un nivel superior al realizării artistice de Tirso de Molina în *Seducătorul din Sevilla*, apoi apare în multe opera literare (Molier, G.B. Show, Byron) și musicale (Mozart ș.a.).

Exemple de **compuse** *parasintetice recent lexicografiate*:

*„**Alpaleologia** e o artă a argumentației, poate [...]. Cel mai interesant este însă că V.C. are curajul intelectual de a-și asuma modalitatea **alpaleologică** a criticii chiar ca pe o artă a autoportretului."*
(Săptămîna, 21 XII, 1984, p. 8, apud Florica Dimitrescu, DCR, 1997, p. 24)

*„Frumosul și binele sunt paradigmele cele mai puternice ale viziunilor poetice **anablandiene**."*
(România literară, 17 VII, 1982, p. 5, apud Florica Dimitrescu, DCR, 1997, p. 25)

Alpaleologie, s.f., **artă** *a argumentației* (din n.pr. **Al. Paleologu**); **alpaleologic,-ă**, adj., *specific lui* ***Al. Paleologu***; **anablandian,-ă**, adj. *specific* ***Anei Blandiana***.

Exemple de **compuse** *parasimetrice lexicalizate*, dar nelexicografiate:

*„Apar tot felul de personaje **binladenizate**."*
(Evenimentul zilei, 15 septembrie, 2002,. p. 3)

*„«Biserica țiganilor» este de fapt, în spirit **antonpanesc**, povestea unei cunoscute «vorbe» [...]."*
(Radio România, 12-18 aprilie, 2000, p. 13)

În afară de numele proprii cu funcție de nume comun în discurs, toate celelalte forme antonomazice se comportă morfologic, sintactic și semantic ca și clasa părții de vorbire căreia i se încadrează.

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaza numelui comun *pentru* numele propriu

Această formă antonomazică rezultă în urma transformării unui substantiv comun în substantiv propriu, dar și a oricărui cuvânt, parte de vorbire, substantivat.

În afara funcției antonomazice, aceste cuvinte se comportă semantic, morfologic și sintactic, dar și stilistic, ca orice unitate lexicală care aparține clasei substantivului comun, celei a adjectivului sau a adverbului: *Nu afla un singur gând* ***mântuitor****, un singur chip de scăpare*; *Dacă se văzu scăpat, îmbrățișă pe* ***mântuitorul*** *său și-i mulțumi*; *Afaceri* ***necurate***; *I se păru făcătura slugii un lucru* ***necurat***; *Săptămâna viitoare apare* ***decretul***; *Căzuse* ***ciuruit*** *de gloanțele dușmanului.*

Cuvintele subliniate sunt substantive comune, cuprinse în orice dicționar de limbă: **mântuitor (-oare, mântuitori,-oare,** adjectiv, *salvator*); ***mântuitorul,*** adjectiv substantivat (articulat cu articol hotărât proclitic), *salvatorul*; ***necurate*** **(necurat,-ă, necurați,-te)** adjectiv, *necinstite*; **necurat (-ă, necurați,-te),** adjectiv, *blestemat;* **decretul,** substantiv neutru, *act emis de puterea executivă a statului;* **ciuruit (-ă, ciuruiți,-te),** adjectiv (din participiul lui **ciurui**), *cu găuri multe,* (fig.) *împușcat.*

Spre deosebire de procesul antonomazei numelui propriu, care în majoritatea cazurilor este o schimbare de categorie morfologică, în situația antonomazei numelui comun, de cele mai multe ori, este și o schimbare a categoriei gramaticale:

„Am avut astfel privilegiul de a fi părtași, prin intermediul acestei televiziuni, alături de sutele de mii de credincioși din Roma, la o emoționantă ceremonie religioasă, de o impecabilă coerență și limpezime, totul convergând spre acest adevăr al jertfei ***Mântuitorului****: iubirea învinge moartea."*
(Evenimentul zilei, 22 aprilie, 2004, p. 2)

„Tare mă tem că s-ar putea ca în respectiva bancă (Banca Religiilor, s.n.), într-un moment de moțăială sau de lipsă de vigilență spirituală, printr-o manevră greu depistabilă, să fi intrat acționar însuși ***Necuratul.***"
(Evenimentul zilei, 18 februarie, 2004, p. 2)

„[...] ajunge încet, încet (dar eficient), șeful de cabinet al lui Constantin Dăscălescu, pe vremea când acesta era prim-ministrul ***Ciuruitului.***"
(Academia Cațavencu, 29 iunie-5 iulie, 1993, p. 7)

*„****Actualul*** *ce zice ?"*
(Academia Cațavencu, 12-18 ianuarie, 1993, p. 6)

Scanned with OKEN Scanner

*„Zâmbetul **Actualului** ascunde marile taine ale comunismului cu față umană."*
(Ibidem)

Mântuitorului, Necuratul, Ciuruitului, Actualul și **Actualului** sunt antonomaze ale *numelui comun* pentru *numele propriu*. Substantivul, adjectivul, participiul și adjectivul (adesea folosit adverbial) respectivelor părți de vorbire, de la care s-a plecat, au fost mai întâi substantivate întrucât *tot ceea ce este unic se exprimă, aproape fără excepție, prin substantive sau perifraze cu valoare de nume*[1].

Faptul că toate aceste unități lexicale au inițiala majusculă demonstrează convingerea propunătorilor că ele au un statut proprial. Aceste substantive sunt articulate cu articol hotărât, semn al statutului originar și imposibilitatea de a fi folosite cu articol nehotărât, în această nouă situație, dovedește că ele nu mai desemnează concepte, ci individualitatea, devenind cuvinte unice care notează existențe unicat. În această nouă ipostază, aceste apelative, la origine utilizate în frază cu funcție proprială, nu sunt compatibile cu opoziția de număr.

În cazul îndepărtării profunde de la exprimarea conceptuală a apelativului se poate realiza reversibilitatea procedeului lingvistic, numele propriu obținut din nume comun se poate transforma în nume comun din nou, dar de cele mai multe ori cu valori semantice suplimentare, generate de trăsăturile de personalitate, comportament ș.a. ale referentului denominat astfel:

*„Vom avea nevoie de mai mulți **mântuitori** ai neamului pentru a săvârși iertarea păcatelor din trecutul nostru comunist [...]."*
(Oblio, 19 august, 1990, p. 2)

*„Și-vom oare să ocolim tentațiile la care ne împing **necuratii** strecurați în sufletul nostru ?"*
(Lucifer, 12 decembrie, 1993, p. 3)

*„Antecedentul format, nu se știe niciodată câți **ciuruiți** vom mai da istoriei."*
(Formula As, 22/28 octombrie, 2002, p. 3)

Iisus reprezintă forma grecească a numelui ebraic **Ioshua**, calchiat, *Mântuitorul*, adică a unui nume comun folosit cu funcția de nume propriu. Cu timpul, și trecând din limbă în limbă, numele propriu pierde legătura cu nota semantică originară, cu rolul conceptual al cuvântului originar și apare în contextul dat ca *nume propriu* cu funcția de *nume comun*, sensul în enunț fiind acela de (la plural) *sacrificați, martiri.*

---

[1] Coja, Ion, *Preliminarii la Gramatica rațională a limbii romââne*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1983, p. 58.

Scanned with OKEN Scanner

Desigur, cele mai multe antonomaze ale numelui comun pentru numele propriu sunt creații discursive, care se risipesc cu timpul, dar unele rămân legate de personalitatea puternică a purtătorului, ființa reală sau imaginată, și sunt lexicografiate în dicționarele de limbă și în cele enciclopedice (**Mântuitorul, Necuratul,** etc.). Sensul care stătea la baza numelui comun se pierde cu timpul, se opacizează ca în cazul oricărui nume propriu antroponim, devenind numai denominativul referentului-vizat și atât, ca în cazul substantivelor proprii de tipul: *Pătatul [Vasile], Surdu [Viorel], Strâmbu [Cornel]* etc., luate din cartea de telefon și care inițial exprimau trăsaaturi ale celor numiți.

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaza perifrastică

Avem următoarele consemnări contextuale:

*„După ce a urlat de bucurie la telefon, după spusele Adinei, sora cântăreței și cea care i-a dat marea veste, în sufletul fostei iubite a «**Luceafărului huilei**» s-a născut o dilemă: să își lase sau nu viața de peste Atlantic pentru a fi din nou alături de Cozma ?"*
(Ziarul, 17 decembrie, 2004, p. 2)

*„Figura lui Ion Iliescu, neadormit și nehrănit, [...] sunt cuvinte calde închinate conducătorului iubit actual, altul decât cel publicat pe prima pagină a «Vremii» sale de **bardul Delabârca**."*
(Expres magazin, 24.III-31.III, 1993, p. 5)

*„Aici intervine **Marele Bârcan** atins la coarda cenaclistă și întreabă: [...]."*
(Cuvântul, 8-14 septembrie, 1992, p. 11)

În producerea perifrazei antonomazice se procedează analitic, adică se alege o înșiruire de cuvinte, care uneori poate fi întâlnită ca un grup liber de cuvinte, de pildă: *întâiul vânător al țării,* în cazul rezultatelor obținute la un concurs de vânătoare la nivel național. Când această înșiruire de cuvinte se folosește cu sens nu obiectiv, ci ironic, sau cu scopul sublinierii unei patimi pentru vânătoare, cu trimitere directă la o persoană care intră în conștiința socială cu o astfel de caracteristică, grupul lexical capătă o valoare individualizatoare, de denumire a unicatului uman, ușor de recunoscut de contemporanii lui.

Luceafărul poeziei românești este denominativul antonomazic al lui Mihai Eminescu, întrucât s-a plecat de la ipostaza de *vârf al creației poetice* pe care opera sa o prezintă și care dă strălucire autorului printre confrați, așa cum lumina astrului eclipsează stelele nopții.

În **Bardul de la Mircești**, sugestivă antonomază perifrastică pentru numele propriu Vasile Alecsandri, se pleacă de la oglindirea în pasteluri a peisajului specific Mirceștiului, ceea ce dă personalitate versurilor, diferențiind creația și autorul de alte creații și alți autori de același fel. Din înșiruirea de cuvinte se alege unul care exprimă fațeta inconfundabilă a denumitului astfel, iar adăugarea determinanților fixează diferența specifică. Parafrazarea unor perifraze antonomazice este un mijloc eficient de formare a altor antonomaze perifrastice: **Bardul de la Bârca**

Scanned with OKEN Scanner

sau **bardul Delabârca**, dar ocazionale, discursive – născute în discurs și valabile pentru o anumită epocă și pentru un anumit public receptor, care sesizează nota ironică și căruia îi este clară antonomaza.

Deși funcția perifrazei antonomazice este a unui nume propriu, totuși pierderea totală a semnficațiilor cuvintelor folosite nu se petrece, dar se adună toate, realizând o prezență lingvistică globală, echivalentă ca desemnare cu denominativul consacrat: **Bardul de la Mircești** nu este perceput mot à mot ca *bardul* (poetul) *de la Mircești (născut la Mircești sau din Mircești),* ci în mintea receptorului se formează imaginea lui Vasile Alecsandri fără suprapunerea imaginii localității amintite.

Scanned with OKEN Scanner

ÎNCADRĂRI SINTACTICE

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaza – încadrări sintactice

Grupul nominal antonomazic apare în frază în toate situațiile pe care le poate ocupa o sintagmă nominală, îndeplinind diferite funcții sintactice: subiect, toată gama de complemente, nume predicativ și atribut.

În vederea surprinderii unei sau unor construcții sintactice preferențiale, am analizat toate grupurile antonomazice adunate în *Corpusul* lucrării. Am sesizat în subcapitolul anterior apariția frecventă a antonomazei ca nume predicativ (86% din antonomazele înregistrate în Corpusul lucrării) și apoziție. Rămâne să aprofundăm studierea câtorva poziții care se deosebesc preferențial în exprimarea antonomazei.

Antonomaza – nume predicativ

*Antonomaza **numelui propriu** pentru **numele comun***

Înțelegem *numele predicativ* ca pe o „funcție cerută de un centru verbal copulativ, reprezentând o clasă de substituție (adică de echivalente funcționale substituibile în același context verbal) având ca termeni prototipici adjectivul și nominalul în nominativ (altul decât nominalul-subiect), iar ca relație sintagmatică specifică, o relație obligatoriu ternară, implicând verbul centru de tip copulativ și un nominal-subiect."[1]

În raport cu subiectul, pentru studierea antonomazei, ne interesează numai două roluri, cu valori semantice precise: rolul integrator și categorizant și rolul ecuativ (contând în stabilirea echivalenței între entitatea-subiect și entitatea nume predicativ).

Antonomaza în această poziție sintactică este una de tip *in praesentia* în care *referentul vizat* este subiect, iar referentul ***originar*** atribuie, prin mecanismul procesului antonomazic, o trăsătură de excepție bazată pe similitudinea cu referentul-țintă, adusă la dimensiuni acceptabile de sensul determinanților acestuia.

I) 1. Numele comun poate indica statutul unei persoane, dar nu toate numele comune pot îndeplini această funcție[2].

---

[1] Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Române, București, 2005, vol. II, *Enunțul*, p. 263.

[2] După Flaux N., *L'antonomase du nom propre ou la mémoire du référent*, în „Langue française" 92, 1991, p. 29 „*Il est le professeur* funcționează; *Il este viellard*, nu est acceptabil".

Scanned with OKEN Scanner

2. În schimb, un adjectiv derivat de la un nume propriu (adică un derivat antonomazic) produce aceeași caracterizare, proprietate, stare sau statut.

*„[B.P. Hasdeu, s.n. U.D.]. El este [un] **talmudist**."*
(G. Călinescu, ILROP, 1985, p. 378)

*„[N. Gane, s.n. U.D.] era [...] și [un] **talmudist** erudit."*
(*Ibidem*, p. 432)

Criticul literar utilizează în ambele contexte, cu rol de identificare, substantivul **talmudist,-ă** (întrucât cu sensul lui nonfigurat acesta nu acoperă semantic decât *o profesiune masculină*), la figurat: cu sensul, *cel care judecă lucrurile scolastic, dogmatic* sau *care face exces de subtilități și de exprimări artificiale*, împrumutat din franceză, **talmudiste** (de la ebraicul **Talmud**, cartea sfântă a evreilor, de la verbul ebraic **lamad** (în fr. **apprendre**, *a învăța, a afla*; de fapt sensul de bază reflectă pe cel al verbului originar: *cel care cunoaște și știe* să interpreteze învățăturile Talmudului, *adept al acestor învățați*)). Sensul din primul enunț este preluat în al doilea cu privire la N. Gane. Este vorba, cum lesne se poate observa, de aceeași caracterizare, de un mod de abordare analitică plină de subtilități. Ca atare, cei doi *referenți-țintă*, B.P. Hasdeu și N. Gane sunt identificați cu statutul de **talmudiști** în corpul fonetic al derivatului antonomazic distingându-se grupul care desemnează *referentul originar*.

II) 1. Numele comun cu un determinat definit (articol hotărât enclitic) exprimă o relație de echivalență referențială cu subiectul: **El** *este* **conducătorul**.

2. Un nume propriu, substituit grupului nominal constituit în jurul unui nume comun, exprimă aceeași relație de echivalență referențială. Subliniem că în această simetrie numele propriu care substituie grupul nominal cu numele comun ca pivot sintactico-semantic, trebuie să fie pe o treaptă înaintată de comunizare sau utilizat revifiat după ce s-a comunizat și este lexicografiat:

*„[...] și astfel educați, Dumitrașcu și Vadim, devin, în scurt timp, **cațavencii** notorii ai politicii autohtone."*
*„[...] Funar este **Sosia**."*
*„[...] Aceste **sosii** politice au menirea să atragă asupra lor atacurile adversarilor, epuizându-le."*
(Dreptatea, 5 februarie, 1997, p. 3)

Cațavencu, personajul din *O scrisoare pierdută* de I.L. Caragiale, are, ca principală caracteristică, *demagogia*. Numele propriu este utilizat frecvent pentru a numi persoane aflate în tumultul luptei politice, de la prezentarea piesei și până astăzi. Deși nu este lexicografiat, prin antonomază, funcționează ca un nume comun și, în ipostaza sintactică de nume predicativ, se înscrie în relația

Scanned with OKEN Scanner

referențială cu subiectul propoziției, substituind sensul numelui comun: *demagog, demagogi.*

Sosie, valetul în mitologia greacă a generalului Amfitrion, a fost trimis de acesta să înștiințeze pe cei de acasă că războiul s-a terminat și învingătorii se întorc. Însă în fața porții palatului îl așteaptă o mare surpriză care îl face să rostească: *„dacă n-aș fi sigur că sunt eu aș crede că sunt celălalt"* (Molière, *Amphitryon*, 1668, după Plaut, Titus Macius, poet comic latin, *Amphitrion*, 212). Ce s-a întîmplat: Zeus a luat înfățișarea lui Amfitrion și l-a transformat și pe Hermes, în **Sosie**, întrucât fiind îndrăgostit de fidela Alcmena, soția generalului, nu a putut s-o cucerească altfel. Prin antonomază, **Sosie** a devenit nume comun: **sosie, sosii**, *persoană care seamănă leit cu alta, persoane care nu pot fi deosebite fizic.* În enunț identitatea este de factură politică. Gramatical, numele predicativ **sosie**, articulat hotărît enclitic, **sosia**, se află într-o relație referențială de echivalență cu subiectul, o dată: *Dumitrașcu și Vadim*, a doua oară: *Funar*. La această funcționare sintactică a contribuit și treapta de lexicalizare și lexicografiere pe care se află substantivul antonomazic (prezent în DEX, 1998, p. 1004 și în MDN, 2006, p. 864).

III) 1. Identificarea subiectului cu un nume comun precedat de un determinant indefinit (articol nehotărât proclitic), care redă un membru al clasei:

> *„Am fost plecat în concediu [...]. Nu televizor, nu presă, nu telefon. La întoarcere, am recuperat, rapid, dulcea toxină autohtonă. Fusesem demascat în Gardianul [...], rejudecat, în Ziua [...], bălăcărit în toate felurile de internauți mai mult sau mai puțin anonimi (citez din memorie: „**Pleșu e un porc !**") [...]."*
> (Dilema Veche, 8-14 septembrie, 2006, p. 3)

Situațiile de acest fel exclud posibilitatea substituirii grupului nominal, al cărui pivot sintactico-semantic este substantiv plus articol nehotărât proclitic, cu un substantiv propriu, întrucât această schimbare duce la o echivalență referențială nefirească:

Pleșu e Răzvan Theodorescu

Nu se poate substitui secvența lingvistică „un porc" cu un nume propriu – schimbarea numelui predicativ articulat indefinit *„un porc"* cu un nume propriu *Răzvan Theodorescu* a dus la o *echivalență referențială nefirească*. Este o absurditate să identifici o persoană cu alta, deși, gramatical nu avem o construcție sintactică greșită.

Când substitutul numelui predicativ este un nume propriu antonomazic, în sensul că se află pe o treaptă superioară de lexicalizare, fiind utilizat frecvent în ipostaza lexico-semantică de nume comun, situația se prezintă astfel:

Scanned with OKEN Scanner

„Clinton a fost un mincinos în timpul depoziției din procesul Lewinsky",

devine, după substituire:

„Clinton a fost «Pinochio», în timpul depoziției din procesul Lewinsky."
(Național, 18 mai, 1999, p. 11)

IV) 1. Se poate substitui un substantiv propriu cu un grup nominal cu articol nehotărât proclitic dacă substantivul propriu are aceeași determinare pe lângă relevarea unei similitudini de comportament, mentalitate etc. a referenților:

„[...] *Iustin Marchiș devenise* „**o Mona Muscă**" *a clerului* [...]."
(Dilema Veche, 8-14 septembrie, 2006, p. 3)

Se poate transforma fără probleme în:

„Iustin Marchiș devenise **un informator** *al clerului."*
(Academia Cațavencu, 28 III, 2003, p. 9)

cu schimbarea formelor de feminin ale articolului nehotărât proclitic și a celui posesiv postclitic cu formele de masculin corespunzătoare pentru realizarea necesară a acordului. La substituirile de acest gen contribuie încărcarea cu sens a numelui propriu, în ipostaza de *referent originar*, cu un comportament recunoscut de majoritatea vorbitorilor. Se știe că parlamentarei Mona Muscă i s-a dat din partea CNSAS-ului verdictul de *colaboratoare cu securitatea*, iar preotului Iustin Marchiș i s-a găsit aceeași vină, *informator*.

V) Numele propriu articulat hotărât enclitic se constituie într-o antonomază, dar nu indică echivalența referențială la fel de cuprinzător ca un nume comun:

Năstase, Văcăroiu, Hrebenciuc [...] *sunt* **Hristoșii** în care cred cu sfințenie oamenii de bine, *teoctiștii* manipulați ai zilelor noastre.
(România liberă, 9 august, 2000, p. 4)

În context, numele propriu a admis variația de număr și articularea enclitică, a păstrat numai nota proprială a inițialei majuscule. Cu toate acestea el nu indică o echivalență referențială foarte clară cu cele trei personalități politice, similitudinea căutată ar putea fi: *învățătorii* (după cum, altădată, erau numiți Marx, Engels, Lenin și Stalin), *propovăduitorii* (noii credințe a oamenilor în capitalism), *mântuitorii, salvatorii* (păcătoșilor din regimul trecut ? *informatorilor*, politrucilor care „au întinat idealurile nobile ale socialismului" ?) sau *demni de urmat* (în ce privință ?).

În situația aceasta, o echivalență referențială clară o realizează numele comun: **zeii**. Înlocuind în context, rezultă: [...] *sunt* **zeii** în care cred [...] oamenii [...].

Scanned with OKEN Scanner

VI) Echivalența referențială indicată de numele comun în poziția de nume predicativ este reversibilă:

„*Directorul* uzinei *era* ***Petre Popescu***."
„Petre Popescu *era* ***directorul*** *uzinei*."

Articulat nehotărât proclitic sau hotărât enclitic, numele propriu antonomazic răspunde atipic cerințelor vorbirii limbii române.

„*Un Amfitrion a fost Petre Popescu.*"
„*Amfitrionul a fost Petre Popescu.*"

Pentru o bună legătură sintactică trebuie adăugați și alți determinanți:

„*Un Amfitrion desăvârșit a fost Petre Popescu.*"
„*Amfitrionul întâlnirii a fost Petre Popescu.*"

VII) Negația este „un echivalent la o disjuncție referențială între doi indivizi"[3]:

„*Sigur, Vasili nu e* ***Socrate****, Victor nu e* ***Alcibiade****.*"
(Flacăra lui Adrian Păunescu, 16 aprilie, 2004)

VIII) Numele propriu în antonomază, articulat hotărât enclitic sau având o altă determinare definită, redă, pe lângă o echivalență referențială (ca și numele comun în aceeași situație sintactică) și o proprietate a subiectului care nu poate fi redată explicit fără să se petreacă o recunoaștere a trăsăturilor referentului original. Ca atare, în cazul acesteia, predicația antonomazei „include o referință"[4] și constituie o suprapoziție a predicației și referentului:

„***Murilo Benicio este Antonio Banderas*** al Braziliei."
(Atitudini, 16 aprilie, 2004, p. 5)

IX) Numele propriu precedat de un determinant nehotărât fără alte determinări formează o antonomază, articolul nehotărât proclitic indicând membrul unei clase: *Clinton a fost un* ***Pinocchio*** *(Clinton a fost un mincinos).*

Să vedem și o construcție fără determinant: *Clinton a fost* ***Pinocchio***.

Meyer și Balayn susțin că din punctul de vedere al conținutului nu există nici o diferență într-o construcție de acest tip și cealaltă, dar că există una în maniera

---

[3] Remarca făcută de Riegel M., Pellat J.-C., Rioul R., *Grammaire méthodique du français*, Presses Universitaires de France, Paris, 1994, p. 138.

[4] Gary-Prieur, M. N., *„Prédication et référence: quand un prédicat devient désignateur, et inversement"*, în Forsgren M., Jonasson K., Kronning H. (éd.), *Prédication, assertion, information. Actes du colloque d'Uppsala en linguistique française, 6-9 juin 1996*, Acta Univarsitatis Upsaliensis, Uppsala, 1998, p. 204.

Scanned with OKEN Scanner

de a spune. În primul caz se remarcă o exagerare bazată pe identitatea între cele două persoane, fără nici un fel de notă semantică suplimentară sau adusă în context de un element lexical sau gramatical. Această asemănare prin indentificare este refuzată de competența enciclopedică (retorică) care sesizează similitudinea pe baza căreia s-a produs procesul antonomazic în urma căruia a rezultat construcția sintactică dată. Când rostim a doua construcție, identificarea este redusă la similitudinea oferită de trăsăturile referentului inițial, care pot fi transferate referentului vizat, caracterizându-l. În primul caz, Nelly Floux, spune că ar fi vorba de o ***identificare metaforică***, iar în al doilea caz, de o ***similitudine referențială***. Numele propriu în antonomază precedat de un articol nehotărât proclitic exprimă mai mult decât identificarea subiectului ca un membru al unei clase, proximitatea subiectului cu un tip, un model.

Folosirea într-o construcție sintactică în poziția de nume predicativ al numelui propriu cu funcția de antonomază *in praesentia* evidențiază câteva nepotriviri între grupul nominal ce o cuprinde și grupul nominal a cărui nume comun constituie pivotul construcției.

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaza apozițională

Relația apozitivă este un tip special de echivalență discursivă, care se constituie între o secvență lingvistică referențială – baza (pe prima poziție) și apoziția (pe cea de-a doua):

„*Geoană*, ***Pinochio*** *pentru Băsescu.*"
(Jurnalul Național, 6 februarie, 2008, p. 9)

„*Mocioaca*, ***Dumnezeul*** *pădurilor.*"
(Estrada maramureșană, 21-27 iulie, 2007, p. 9)

„*Prin întâlnirea revelatoare cu maiorul Ortiz,* ***mentorul*** *său, de mai târziu, Giovani Drogo intuiește izolarea totală a ofițerilor garnizoanei [...].*"
(Național, 18 august, 2002, p. 7)

În enunțurile de mai sus, avem trei feluri de antonomază: (1) *numele propriu* **Pinochio** pentru *numele comun*, **mincinos**; (2) *perifraza proprială*, **Dumnezeul pădurilor**, pentru *numele comun*, **stăpânul; maimarele, suveranul** și (3) antonomaza lexicalizată și lexicografiată **mentorul** (de la Mentor învățătorul fiului lui Ulise, Telemac) sinonim cu *sfătuitor, călăuză, povățuitor*.

Apoziția și baza sa sunt pe poziții sintactice identice. Ele sunt la același nivel *referențial*, întrucât indică același referent.

Antonomazele cu funcția de apoziție sunt de tipul *in praesentia* cuprinse în expresiile predicative care le conferă acest statut. În această situație, construcția lor nu se deosebește de cea a unui grup nominal care are ca pivot sintactic un nume comun. Ele pot fi surpinse în limbajul jurnalistic atât antepuse, cât și postpuse elementului nominal la care se leagă:

„*Geniile, mai ales ele, nu scapă privirii înguste și mioape, cu ochelarii epocii: Nichita Stănescu, constructorul* ***Amfion****, care-și arunca steaua pe cerul poeziei românești pe la începutul deceniului 7 al acestui veac, nu face excepție de la această regulă.*"
(Adevărul literar și artistic, 6 ianuarie, 2000, p. 4)

„*Că era mai important pentru liniștea țării să ni se arate* ***antanta cordială****, Iliescu-Stănculescu-Câmpeanu ?*"
(Baricada, 3.III.1990, p. 7)

Scanned with OKEN Scanner

Autorul enunțului reia sub formă antonomazică ceea ce remarca Marian Papahagi în *Scriitori români* (volum colectiv), 1978, p. 439, despre Nichita Stănescu: „Un vitalism cast și vibrant modelează concomitent verbul poemelor. Acesta devine abstract fără ostentație și oscilează cu seninătate și firesc între noțiuni și imagini, construind cu aceste elemente o lume poetică al cărei personaj reprezentativ este **Amfion**, înălțând prin cântec *edificiul* poeziei." Antonomaza apozițională („[...] *Nichita Stănescu, constructorul* **Amfion** [...]") are ca referent inițial pe fiul lui Zeus și al Antiopei, poet și muzician, care cântând, făcea să se miște și pietrele de frumusețea sunetelor lirei sale. Similitudinea evidentă este prezentată într-o *expresie predicativă. Structura sintactică a secvenței lingvistice antonomazice propriale apozitive, postpuse, nu se deosebește de aceea a unui grup nominal care are ca pivot sintactic un nume comun.*

Aceeași situație este oglindită și în enunțul în care antonomaza *numelui propriu* pentru *numele comun* este *apoziție antepusă*. **Antanta Cordială** (începutul sec. XX, grupează Anglia, Franța și Rusia în *lupta pentru hegemonie mondială*) este cunoscută și sub denumirea de **Tripla Înțelegere** (în fr. **entente** înseamnă *înțelegere*) ceea ce explică utilizarea ei în a exprima „*înțelegerea*" de moment între cele *trei* personalități de orientare politică diferită: *Iliescu-Stănculescu-Câmpeanu*. Utilizată ca nume comun, **alianță** (politică), antonomaza antepusă (apozițională) **Antanta Cordială** se comportă morfo-sintactic și semantic identic cu elementele cuprinse în această categorie gramaticală, față de elementul nominal la care se leagă.

Prezența determinantului pe lângă elementul antonomazic de bază al apoziției este firească, exact ca și în situația apoziției construită în jurul numelui comun.

De pildă:

*„N-a lipsit de la pupitru nici **Nastratin Hogea al Camerelor reunite**, dl. Ștefan Cazimir, cu o snoavă din lumea Salvărilor [...]."*

*„Pustiitoarea monotonie în care se desfășoară procesul generalului Iulian Vlad e întreruptă din când în când de apariția **Angelei Băcescu**, personajul cel mai caraghios al literei tipărite actuale. **Eftimița mișcării securisto-naționaliste române**."*
(Expres magazin, 19-25 iunie, anul II, p. 2)

În folclorul oriental și balcanic, **Nastratin Hogea** are reputația unui personaj legendar, înzestrat cu o înțelepciune adâncă, exprimată în anecdote și povestiri. Având un *dezvoltat simț al umorului*, acesta ridiculizează lăcomia, prostia și alte scăderi ale semenilor (din punct de vedere moral, social, juridic etc.). Specialist în analiza comicului literaturii artistice, **Ștefan Cazimir**, ajuns în Parlamentul României, și-a făcut obiceiul să prezinte, în discursul lui, asemănări cu situația politică din momentul vorbirii. Similitudinea făcută cu **Nastratin Hogea**, se bazează pe aceste fapte. **Nastratin Hogea**, referentul inițial al relației

Scanned with OKEN Scanner

antonomazice, este utilizat în enunț, funcționând gramatical și semantic ca un *nume comun* cu sensul *hâtrul*, altfel spus, *mucalitul* și, în consecință, primește firesc determinarea *al Camerelor* (*reunite*), locul relevării sensului.

Numai pentru cunoscătorii piesei de teatru *Conu Leonida față în față cu reacțiunea* de I.L.Caragiale antonomaza: **Eftimița** *mișcării securisto-naționaliste române (nume propriu* cu determinare extinsă pentru *nume comun)* exprimă sensul de *rezoneră*, personaj care *aprobă* mișcarea securistă întrucât purtătoarea inițială a prenumelui *aproba inepțiile politice ale soțului vârstnic,* **admiratoare** *fără rezerve a unei stupidități.* Prezența determinării extensive este firească din punct de vedere sintactic și permisă datorită utilizării cu funcția de substantiv comun a substantivului propriu.

Substantivul comun în apoziție poate fi folosit singur, fără determinant: „**Poliţai**, ***Petrescu*** *respectă ordinele*"; „***Mihai Mihăilescu,*** **arhitect**, *cunoștea detaliile construcției*".

Nu același lucru este permis antonomazei numelui propriu, întrucât, este știut, determinările de orice fel, într-o bună măsură și pentru o bună parte dintre situații, asigură chiar statutul de antonomază al construcției.

Fără determinanți se pot afla în apoziție două substantive proprii, dar numai în aceste situații:

„*Monica Preda,* ***Ofelia****, a convins prin prestația scenică.*"
(Teatru, nr. 165, 23 noiembrie, 1984, p. 31)

„*Mihai Popescu,* ***Catilina****, a impresionat prin prestația dezinvoltă.*"
(Almanah Luceafărul, 1985, p. 89)

Raportul de identitate, caracteristic relației sintactice apozitive, se obține prin utilizarea substantivului propriu precedat de o descriere definită: „*Colegul meu,* ***Catilina****, pierdea lunar la ruletă*"; „*Vecina mea,* ***Ofelia****, a câștigat concursul*".

Privind apoziția substantivului comun ca o predicație, raportul dintre regentul substantival și aceasta se aseamănă celui existent între subiect și numele predicativ prin intermediul verbului ***a fi***, dar există totuși nuanțe pe care construcția copulativă nu le poate reda ca aceea apozitivă.

Noi aprecieri se pot face, privind antonomaza apozițională a *numelui propriu* pentru *numele comun*, din următorul enunț:

„*Volumul intitulat «****Karl Marx, Cristofor Columb*** *al Capitalului» va fi publicat în noiembrie, în colaborare cu revista «Quinzaine litteraire» [...].*"
(7 plus, 19 septembrie, 2006, p. 5)

Ceea ce se petrece cu antonomaza în apoziție nu este altceva decât un raport de identitate între elementele construcției sintactice: **Karl Marx** și **Cristofor Columb** *al Capitalului* desemnează, fără îndoială, același referent, numai că

Scanned with OKEN Scanner

statutul antonomazic al secvenței lingvistice date *scoate în relief și adaugă ceva particular acestui raport de identificare*. **Karl Marx** și **Cristofor Columb** desemnează același referent, *dar sunt și doi referenți diferiți*. Prezența substantivului propriu, în apoziție cu elementul principal, păstrează încă *referentul originar* în fonetismul său și relevă limitele identității antonomazice. Antonomaza în apoziție, prin juxtapunerea sa la grupul nominal, văzut ca suport sau ca substantiv propriu în poziția de *referent discursiv*, concretizează un comentariu, o descriere a unei calificări a acestui referent discursiv.

Întâlnim foarte des în presa scrisă antonomaza apozitivă ca titlu:

„*Neobositul cuplu* ***C.T. Popescu și Ion Cristoiu, Tanța și Costel*** *varianta electorală.*"
(Evenimentul zilei, 15 decembrie, 2004, p. 129)

„***Ilfov****, mica* ***Sicilie****.*"
(Gândul, 18 aprilie, 2006, p. 1)

Într-o perioadă dinainte de Revoluție, TV România, Programul 1, prezenta un serial cu episoade scurte, intitulat **Tanța și Costel**, în care cele două personaje își dezvăluiau incultura și fudulia, stârnind râsul prin aprecierile lor naive, uneori cu vădită critică tovărășească, dar în legătură cu aspecte minore ale realității, conform înțelesului expresiei „*a se afla* (cineva) *în treabă*". Din conținutul articolului care cuprinde antonomaza apozitivă aflăm că **C.T. Popescu** *și* **Ion Cristoiu** au etalat o ostilitate consecventă „*în a-și da cu părerea*" și după victoria acestuia, despre cel ales. Citind titlul aproape că nu mai trebuie să parcurgem articolul, atât de clar este sensul *clevetitori* urmat de calificarea descriptivă „*varianta electorală*".

Motivația sensului obținut de grupul antonomazic, apozițional, *mica* **Sicilie** o avem expusă în discurs: „*Secretarul primăriei Dobroiești a angajat asasin să-l elimine pe primar*" (întărit prin derivat antonomazic: „*metode* **siciliene**", *mafiote*). **Mica Sicilie** exprimă clar înțelesul de *spațiu al* **mafiocrației**.

Astfel, în titlul unor articole, antonomaza apozitivă are rolul de a prezenta succint cuprinsul.

Antonomaza – subiect

Antonomaza numelui propriu, când funcționează ca subiect în propoziție, se constituie într-o expresie referențială și nu se deosebește în comportamentul ei de un grup nominal cu pivotul substantiv comun în aceeași poziție sintactică.

Interpretarea gramaticală nu suportă niciun fel de modificări dacă se petrece substituirea celor două forme:

„***Cernobîlul*** *monetar trebuie stăpânit.*"

Scanned with OKEN Scanner

Defectarea unui reactor nuclear de la centrala atomică din orașul **Cernobâl** (Ucraina) a produs iradieri nocive până în Japonia, ceea ce a determinat presa să numească evenimentul perceput global, cu o notă accentuat negativă: **dezastru**. În contextul dat, avem de-a face cu o antonomază a numelui propriu **Cernobîl** pentru numele comun **dezastru**. Dacă substituim substantivul comun **dezastru** substantivului propriu **Cernobîl**, în enunțul dat, interpretarea *gramaticală* și *semantică* nu se schimbă:

***Dezastrul monetar** trebuie stăpânit.*

Substantivul propriu, prenume francez, **Gavroche**, este binecunoscut vorbitorilor nu numai conaționali, dar și celor care au citit *Mizerabilii* de V. Hugo, în roman fiind construit epic ca un *adolescent revoluționar, spiritual* și *generos*. În contextul dat, numele propriu **Gavroche** este utilizat ca antonomază pentru numele comun **revoluționar**, fiind determinat de atributul adjectival antepus *falsul*, întrucât este vorba nu de un **revoluționar** autentic, ci de un subtilizator de identitate. Rocada lexicală între substantivul propriu și cel comun ca purtător al sensului, câștigat prin antonomazierea primului (în franceză, lexicalizată și lexicografiată) nu schimbă cu nimic rezultatul analizei gramaticale și semantice:

*„**Falsul Gavroche** a fost trimis în judecată."*
(Evenimentul zilei, 6 februarie, 1999, p. 12)

***Falsul revoluționar** a fost trimis în judecată.*

Astfel, spre deosebire de antonomaza care formează o expresie predicativă, construcția dată formează o expresie referențială ca orice grup nominal cu substantiv comun în aceeași situație.

Putința de a apărea ca antonomaze *in praesentia* sau *in abstentia* se concretizează și în ocuparea unei funcții de subiect:

*„Câți **Pilați** din Pont, apoi, nu au fost, spălându-se pe mâini, pentru o judecată formal corectă, în esență profund injustă."*
(TVR Cultural, 26 octombrie, 2007, ora 8[46])

*„**Ioana D'Arc** a democraților în lupta pentru putere, doamna **Clinton**, convinge, pe zi ce trece, tot mai mult, electoratul american."*
(Național, 5 martie, 2002, p. 2)

Guvernatorul roman al Iudeii, **Pilat** *din Pont*, a rămas în memoria posterității datorită gestului său cu *spălarea pe mâini* urmat de cuvintele: *„sunt nevinovat de moartea acestui judecat, voi sunteți cei care veți răspunde"*. De aici s-a născut expresia *„a se spăla pe mâini"* pentru a sublinia *declinarea responsabilității* pentru

Scanned with OKEN Scanner

o afacere oarecare. Toate acestea s-au petrecut cu ocazia predării lui Iisus Cristos preoților înalți ai iudeilor pentru a fi judecat și de ei, găsindu-l ulterior vinovat de blasfemie și destinat morții prin crucificare. Grupul nominal **pilații** *din Pont* este, în contextul dat, antonomază a numelui propriu, cu note de lexicalizare clare: *câți* (determinant acordat în număr și gen cu substantivul care denumește *referentul inițial*), forma de plural (**Pilați** – cu inițiala majusculă numai pentru a marca etimologia numelui utilizat cu funcția de denumire a unei clase de indivizi a căror trăsătură *comună* ar trebui să fie **declinarea responsabilității, neangajați** și sunt *in absentia*. Sensul câștigat în discurs însă este: **injustițiari**.

Referentul inițial, purtătoarea numelui **Ioana D'Arc**, prezintă pentru *doamna* **Clinton** o multitudine și o diversitate de trăsături, care, unele, pot fi puncte de realizare a unor similitudini, păstrând măsura comparației. Eroina franceză este cunoscută pentru că s-a angajat să elibereze Franța de invazia englezilor, la începutul secolului al XV-lea. În fruntea unei mici armate, ea a obligat armata engleză să despresoare orașul Orléans (1429) și să se retragă spre nord. Lăsând la o parte celelalte date biografice, cititorului nu îi este greu să rețină similitudinea dintre referente, pe ideea *salvării politice*. Așa cum **Ioana d'Arc** *a salvat, a condus* (în luptă) pe francezi, așa *conduce* (*salvează*) doamna Clinton, acum, pe democrații americani (Partidul Democrat) în lupta pentru putere în S.U.A. Sensul câștigat de numele propriu (**Ioana D'Arc**) folosit ca nume comun este *salvatoarea*.

În funcție de subiect, antonomaza poate să apară și *in distantia*:

> *„El Zarkawi de România urma să detoneze o încărcătură de două butelii !"*
> (Unirea, Alba Iulia, 14 august, 2006, p. 1)

Numele propriu **El Zarkawi** aduce în memoria vorbitorilor actele contra umanității provocate de purtătorul lui, agent al terorismului internațional. În enunțul extras din presa actuală, acesta este utilizat ca antonomază a numelui propriu pentru numele comun: **terorist(ul)**, determinarea atributivă de tip arhaic: *de România*, coboară imaginea excelenței negative la nivel mondial la una de nivel local, rizibilă, întrucât armamentul *referentului-țintă*, un tânăr român, refulat, cu idei extravagante, era compus din... *două butelii* de aragaz. Antonomaza este *in distantia*, deoarece, în discurs, dintr-o propoziție afirmativă, aflăm cine este referentul-țintă.

Complement direct

Să urmărim funcția sintactică a ontonomazelor din enunțurile:

> *„Sigur e că acest post-clasicism [...] ascunde un fel de mistică palingeneziacă elogiind «veacul de aur» și o Arcadie câștigată în Valahia."*
> (G. Călinescu, ILROP, p. 113)

Scanned with OKEN Scanner

*„Dintre toate națiunile aflate în fostul lagăr, doar ai noștri nu putură scoate în față un '56 unguresc, un **Soljeniţîn**, un **Walessa**, un **Havel** sau barem un **Kadare**, de sămânță."*
(Adevărul literar și artistic, 3 septembrie, 2002, p. 7)

Arcadia este țara fericirii câmpenești. Substantivul propriu este utilizat ca substantiv comun pentru a desemna un loc similar atmosferei de simplitate rustică, pastorală, într-un mediu *pitoresc* prielnic *idilelor*. Antonomaza din fragmentul de discurs reprodus transformă substantivul propriu **Arcadie** într-unul comun prin determinarea proclitică, **o**, și extensiunea *„câștigată în Valahia"* (care ar fi o contradicție în adaos, dacă secvența lingvistică ar avea în context statutul lexical de geonim. *Arcadia* nu poate fi *Valahia* – nonsens) și prin cîștigarea sensului analog trăsăturilor referentului-țintă pe care le înglobează: **paradis**, asupra căruia sensul verbal *a elogia* (*„elogiind"*) se răsfrânge în mod direct.

În al doilea enunț, avem un cumul de antonomaze (din perspectivă stilistică) și un complement direct multiplu (din perspectivă gramaticală). Înșiruirea antonomazică transformă numele proprii în nume comune după cum urmează: *un* **'56 unguresc** – *o* **revoluție autentică**; *un* **Soljeniţîn** – *un* **disident** *celebru*; *un* **Walessa** – *un* **protestatar** *popular*; *un* **Havel** – *un* **opozant** *de prestigiu* (european); *un* **Kadare** – *un* **conducător** *comunist* mai puțin dictatorial, aflat în afara cultului personalității.

Aici antonomaza desemnează un referent-țintă care nu este citat și de aceea îl numim *in absentia*.

Complement prepoziţional

Relativ frecvent în forma sa prototipică, *complementul prepoziţional* are o reprezentare antonomazică săracă. Să-l urmărim cuprins în enunțurile reproduse:

*„[...] Costel Busuioc, tenorul-zidar care a ridicat în picioare Spania. [...]. Să ne întoarcem la **«Pavarotti din Banat»**."*
(Gândul, 15 februarie, 2008, p. 12)

*„[...] soțului i-ar putea fi implantat un cip cititor de gânduri care să monitorizeze ce se întâmplă în mintea lui odată ce și-a dat seama că s-a însurat **cu un Pavlov pe tocuri**."*
(Cotidianul, week-end, 15-17 februarie, 2008, p. 26)

Complementele prepoziționale, exprimate antonomazic în cele două enunțuri sunt componente ale grupurilor verbale *„să ne întoarcem* **la Pavarotti** (*din Banat*)" și *„s-a însurat* **cu un Pavlov** (pe tocuri)", cerând o anumită propoziție, care la rândul ei, plasează termenul nominal subordonat, la cazul acuzativ, impunându-i

Scanned with OKEN Scanner

rolul semantic: în prima situație, de *destinatar*, iar în cea de a doua, de *comitativ* (care exprimă ideea de asociere).

În primul fragment de discurs, antonomaza *numelui propriu* (la) **Pavarotti** (*din Banat*), pentru *numele comun*, *tenor* (de geniu), rezultă din crearea relației referențiale între *Costel Busuioc* (zidar român, cântăreț amator, descoperit ca fiind un mare talent cu ocazia unui concurs muzical pentru neprofesioniști, inițiat în Spania, unde acesta își exersa meseria) și celebrul tenor italian **Pavarotti**, care prezintă aspectul unei similitudini, în limitele fixate de atributul substantival prepozițional *din Banat*. În al doilea fragment de discurs, pe baza cunoștințelor enciclopedice, este actualizat indirect, neexprimat, *reflexul condiționat* prin care o soție ar vrea să transforme un soț (*in absentia*, în enunț) într-un executant dependent de voința ei, exercițiu aplicat cu succes pe animale de savantul rus **Pavlov**. Similitudinea, odată găsită, determină semantic substituirea numelui propriu, *Pavlov*, cu subtantivul comun, *dresor* (reflexul condiționat fiind mijlocul cel mai eficient în dresajul animalelor). Nota ironică și hazlie a imaginii plastice la care contribuie reglementarea proporțiilor prin atributul substantival, prepozițional *pe tocuri*, este percepută.

Complement de loc

Circumstanțialul de loc este un constituient al enunțului, care indică reperele spațiale ale situației de comunicare sau ale situației comunicate, având ca realizare definitorie adverbul *unde*. Sfera semantică a *circumstanțialului de loc* privește două aspecte ale spațialității – (a) *localizarea* sau *situarea spațială* și (b) *direcția* sau *orientarea spațială* –, corespunzătoare delimitării a două tipuri semantice: *circumstanțialul de localizare* și *circumstanțialul de direcție*.[1] Diferitele tipuri de antonomază sunt surprinse în aceste ipostaze sintactico-semantice, în diferite enunțuri, însă numărul lor nu este foarte mare.

De pildă:

*„Cu greu ne putem aștepta acum la un dezgheț al comunicării cunoștințelor, pentru că într-o **Siberie** morală, în care am trăit, într-un frig spiritual cu care ne-am înveșmântat, era firesc ca terorismul sufletesc să ofere suspiciunii posibilitatea de a deveni monedă națională de schimb."*
(Comunismul nud, anul 1, nr. 1, p. 1)

*„Iată de ce, în chiar clipa înălțării dv. politice în **Olimpul** actualului partid de guvernământ prin actul tragicomic al convertirii de la liberalism la pedeserism, nu am cum să nu vă adresez, cu nedezmințite sentimente prietenești, onticul avertisment: «Cave ne cadas !» («Păzește-te să nu cazi !»)."*
(România liberă, 24 ianuarie, 1994, p. 3)

[1] Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Gramatica limbii române*, I, Editura Academiei, București, 2005, p. 488.

Scanned with OKEN Scanner

Secvența lingvistică „*într-o* **Siberie** *(morală)*" este folosită în enunț cu funcția de *circumstanțial de localizare* exprimat printr-o antonomază a *numelui propriu*, **Siberia**, pentru *numele comun*, **necomunicare** (imposibilitatea comunicării deschise într-o societate comunistă sub teroarea luptei de clasă și a neabaterii de la ideologia revoluționară a dictaturii proletariatului). *Referentul inițial*, **Siberia**, regiune naturală cu ierni lungi și foarte aspre (în nord cu temperaturi coborâte până la -70°C), iar verile scurte și reci, prezintă similitudini, cu *referentul discursiv*, **regimul socialist** apreciat din perspectivă morală. Se creează astfel o imagine artistică de o reușită plasticitate, de o mare forță expresivă în oglindirea transformărilor esențiale, la nivel social și personal, suportate de români după instaurarea democrației postrevoluționare.

Circumstanțialul „**în Olimpul** *(actualului) partid (de guvernământ)*" subliniază *direcția* înălțării în forumul cel mai înalt al puterii naționale (pământești) care este cel al *guvernării*, analogic celui zeiesc din mitologia antică (*Olimpul zeilor*). Relația referențială de similitudine determină substituirea mentală a numelui propriu, **Olimp**, cu numele comun, **guvernarea** (formă actuală de manifestare a puterii în stat) – utilizarea cu funcția de *nume comun* (câștigarea unui sens, pierderea notelor gramaticale lexicale ale proprialității) și valoare stilistică.

Atribut substantival

Atributul reprezintă componentul sintactic care face parte din grupul nominal, funcționând ca adjunct al centrului nominal. Între atribut și centrul său sintactic se stabilește o relație de dependență. Atributul restrânge sfera semantică a regentului, introducând noi componente semantice, utile identificării referentului reprezentat prin regent.[2]

Atributul substantival (funcție care poate fi îndeplinită de antonomaza numelui propriu pentru numele comun și de cea a numelui comun pentru numele propriu) se exprimă prin substantive care apar ca determinanți atașați direct centrului (la genitiv, dativ, nominativ și – în mod excepțional – la acuzativ), sau prin substantive incluse în grupuri prepoziționale (la genitiv, dativ și acuzativ).[3]

a) *Atributul subtantival prepozițional*

Atributul substantival prepozițional este un adjunct realizat dintr-un substantiv precedat de o prepoziție simplă sau o locuțiune prepozițională care impun substantivului un anumit caz.

---

[2] Academia Română [...], *op.cit.*, p. 592.

[3] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

De pildă:

„*Ponta a votat un Parlament fără* ***Mischii***."
(Adevărul, 21 noiembrie, 2004, p. 4)

„*Reuniune de* ***Ben Ladeni*** *în Belgia.*"
(Evenimentul zilei, 15 septembrie, 2002, p. 3)

„*Mi-a alunecat mașina pe pavajul de gresie umedă din fața mausoleului [...].*"
(Flacăra, 12 martie, 1990, p. 6)

Secvența lingvistică *fără* **Mischii** determină substantivul articulat proclitic, *(un)Parlament*, și atribuie acestuia *o calificare* inclusă ideii *de categorizare*. Gramatical și semantic, avem un *atribut substantival prepozițional* exprimat prin antonomaza *numelui propriu*, *(fără)* **Mischii**, pentru numele comun, *corupți* (rezultat din similitudinea referențială între *parlamentari acuzați* de corupție, în mass-media națională, și referentul inițial dovedit ca excelând într-o mulțime de acte incriminate public ca penale.

În cazul denominativului *(de)* **Ben Ladeni**, remarcăm legarea lor, ca adjunctant atributiv, de centrul nominal cu *prepoziția tipic atributivă* **de**. Atributul substantival prepozițional *de* **Ben Ladeni** exprimă apartenența mulțimii de indivizi reuniți la categoria *teroriști*. Acest sens este cules din nenumăratele trăsături ale denumitului, *ca element de referință*, excelând în acte violente, care produc teamă și nesiguranță prin ignorarea oricăror norme umanitare. Este o antonomază discursivă *in absentia*, întrucât nu există un *referent-țintă*, nu se transferă proprietățile unui referent asupra altuia. În enunț, *numele propriu*, *(de)* **Ben Ladeni**, delimitează conceptual o noțiune. Antonomaza *numelui propriu* **Ben Laden**, altfel spus, utilizarea acestuia cu funcția de nume comun creează o *clasă de obiecte* plecând de la *referentul original*, purtătorul numelui propriu.

Substantivul neutru **mausoleu**, **mausolee**, *construcție funerară de proporții mari, ridicată în memoria unei personalități în diferite domenii, a unor eroi etc.* (din lat. **mausoleum**, germ. **Mausoleum**, fr. **mausoleu**) este o antonomază lexicalizată și lexicografiată (fără ca în dicționarele DIRM '58, DEX '98 și MDN 2006 să se amintească etimonul proprial **Mausol** (**Mausolos**), satrap al Cariei (377-363 î.Hr.) căruia soția sa, Artemisa, i-a construit mormântul, considerat una dintre cele șapte minuni ale lumii antice). Fiind vorba de o comunizare sfârșită, de un *nume comun*, legat de regentul său, *(pe) pavajul*, cu ajutorul locuțiunii prepoziționale *din fața* este clară poziția sintactică atributivă pe care o deține.

b) *Atributul substantival genitival*

Atributul substantival genitival este un adjunct specific substantivului și este exprimat antonomazic prin *substantivul propriu* pentru *substantivul comun* la genitivul sintetic cazual:

Scanned with OKEN Scanner

„De unde vin ei, pe unde s-au ascuns până acum, pe ce mal al ***Amazonului*** *autohton, nimeni nu știe."*
(Național, 03 aprilie, 2006, p. 3)

Referentul inițial **Amazon** este fluviul cu cel mai mare debit din lume și care are izvoarele la cea mai mare înălțime deasupra nivelului mării. Numele lui este reținut însă mai ales pentru narațiunile despre căutarea El Doradului, de sutele de expediții din care rarii supraviețuitori se întorceau cu impresii tulburătoare despre *triburile care trăiau ascunse în jungla ecuatorială* și care, cele mai multe erau ostile indiscreților exploratori, având reflexul primar al marcării teritoriului. Autorul enunțului găsește interesant să pună în *analogie* cu descoperirea de noi și noi colectivități în *Amazonia*, care revendică dreptul de proprietate asupra unor regiuni considerate spații naționale, de stat, a pretențiilor unei etnii minoritare stabilite pe teritoriul românesc cu sute de ani după stabilirea strămoșilor noștri și cerând să fie reprezentate în Parlamentul țării. Secvența lingvistică **„al Amazonului** (*autohton*)" exprimă pe lângă regentul său, substantivul **mal**, *relația de posesie*, în speță pe cea de *apartenență*, fiind un adjunct specific cu funcția de *atribut substantival genitival*, cu sensul **al spațiului** (autohton) [național].

Deși substituția numelui propriu antonomazic cu numele comun este acceptată în majoritatea cazurilor, ceea ce ar duce la interpretarea antonomazei ca fiind o schimbare categorială, trecerea unui nume propriu într-un nume comun, cum dovedesc alte exemple, relevă o serie de diferențe inerente complexității unui astfel de proces lingvistic, aflat într-o continuă dinamică de la nume propriu la nume comun și invers.

Scanned with OKEN Scanner

CLASIFICAREA ANTONOMAZEI

Scanned with OKEN Scanner

Numele propriu *pentru* numele comun

Pentru a fixa o tipologie a antonomazei este necesară cunoaşterea funcţionărilor discursive, distincte, ale acesteia. Sunt diferite tipuri de realizări ale antonomazei în discurs.

Evaluând diferenţele formale, surprinse în determinări, completări, tipuri de nume propriu, pe scurt, trăsăturile microstructurale şi cele macrostructurale ale antonomazei, dar şi diferenţele dintre tipul de exprimare referenţială sau predicativă se poate ajunge la o fundamentare a distincţiilor pe baza opoziţiilor funcţionării retorice (sinecdotice şi metaforice).[1] Trebuie luată în vedere şi lexicalizarea mai mult sau mai puţin avansată şi fructificate observaţiile în legătură cu diferenţele în funcţionarea discursivă a antonomazelor.

Apar astfel două tipuri de antonomază a substantivului propriu pentru substantivul comun: 1) tipul referenţial *in absentia* şi 2) tipul predicativ *in praesentia*, dar şi o serie de cazuri în care se încrucişează cele două tipuri.[2]

Antonomaza referenţială in absentia

Felul antonomazei numită *in absentia* este pus în legătură cu tipul exprimării referenţiale. Această caracteristică macrostructurală nu este despărţită de caracteristicile microstructurale. Am reperat apariţia antonomazei de acest gen în funcţiile sintactice de subiect, obiect direct sau indirect şi atribut.

Revenim cu exemple:

*„[...] adevărat „**Triunghi al Bermudelor**”, faimosul bloc D-3, care a înghiţit până acum aproape două milioane de lei.”*
(România liberă, 9 februarie, 1999, p. 3)

*„**Iisuşii** noştri, răstigniţi, sufletul nostru mereu umilit şi îngenuncheat.”*
(Oblio, 7 aprilie, 1990, p. 1)

---

[1] Leroy, Sarah, *Entre identification et catégorisation, L'antonomse de nom propre en français*, Presse de l'Université Paul Valéry, Montpellier, 2001, p. 197.

[2] *Ibidem.*

„Dacă serviciile secrete românești nu vor fi responsabile, atunci există riscul apariției unui nou ***Ceaușescu.***"
(România Mare, 21 mai, 1993, p. a 2-a)

Numele arhipelagului din Oceanul Atlantic, **Bermude**, este legat de dispariția inexplicabilă a unor vapoare, submarine și aeronave în perimetrul unui *triunghi* convențional trasat pe harta golfului Floridei, ceea ce a fost numit, explicabil, **Triunghiul Bermudelor**. Trăsătura fundamentală a spațiului delimitat geografic printr-o figură geometrică s-a ivit din asocierea acestuia cu numărul mare de obiecte de tot felul, înghițite de ape din cauze necunoscute. *Sensul* numelui propriu antonomazic, aflat în contextual sintactic specific unui nume comun, se produce în două faze: 1) aceea a reperării, identificării antonomazei și 2) aceea a interpretării, înțelegerii ei. Prima fază este dependentă de unele competențe ale cititorului, dar nu atât de ferm, încât, pentru antonomazele descriptive, vii, nelexicalizate și nelexicografiate, simpla lor plasare ca element primar (originar) al unei analogii este factor de declanșare a procesului de interpretare. Trebuie însă să precizăm că pentru numele propriu antonomazic, în cazul nostru, **Triunghiul Bermudelor**, utilizat metaforic, nici o proprietate nu se prezintă *a priori* ca fiind caracteristică referentului inițial. În cazul toponimelor, cum este cel prezent, putem constata că ele nu evocă, uneori, numai un loc, ci și, mai ales, fenomene care se produc acolo. **Triunghiul Bermudelor** este o denumire geografică pe care o găsim folosită în articolele culese din presă în două ipostaze, *una a denumirii unui loc similar cu cel amintit din perspectiva fenomenelor naturale sau neclasificabile încă, produse în acest areal*, alta, a *trecerii trăsăturii dispariției materiale asupra unui obiect extrageografic, extranatural, de factură metaforică*. În contextul dat, avem a face cu a doua ipostază, urmată de o extindere explicativă: „[...] *adevărat «**Triunghi al Bermudelor**», faimosul bloc D-3, care a înghițit până acum aproape două miliarde de lei*". Sensul produs este: *înghițitor/ gaură neagră* (la figurat), *cheltuitor nejustificat*...

Ardealul și Basarabia, în contextul dat, formează o înșiruire metonimică – numele locului pentru numele locuitorilor – folosită cu scopul de a sublinia bine cunoscuta problemă a frontierelor statului român, cele două teritorii fiind îndepărtate de vatra strămoșească. Este, totodată, o personificare realizată de identificarea metaforică a acestor provincii cu personajul mistic, simbol al supliciului îndurat, al umilinței la care a fost supus și al speranței într-o judecată deasupra celor trecătoare, omenești. Dar toate acestea sunt numai trepte în realizarea imaginii artistice întrucât, avem a face cu o **antonomază** metaforică, discursivă, *in praesentia*, prin schimbarea categoriei gramaticale a substantivului propriu și plasarea sa prin forma de plural, la care se adaugă determinarea pasivă, pe o treaptă înaintată de lexicalizare. Rară, într-un astfel de mecanism, este relația referențială *nonuman, neanimat – uman, animat*: Ardealul și Bucovina – **Iisușii**. Determinarea imediată extensivă; (**Iisușii**) *noștri răstigniți* și cea îndepărtată

Scanned with OKEN Scanner

extensivă, pozitivă: *sufletul nostru mereu umilit și îngenunchiat*, fac trimitere directă la una din trăsăturile esențiale, prezentate de referentul inițial: *martirajul*, aici, cu sensul figurat de *suferința profund umană, provocată de realitatea nedrept impusă de forțe superioare și ostile concretizării idealului național.* În situația dată, singură inițiala majusculă mai marchează legătura cu statutul proprial al substantivului utilizat antonomazic.

Să reproducem contextul imediat apropiat antonomazei: „Dacă serviciile Secrete românești nu vor fi supravegheate, atunci există riscul apariției *unui nou* **Ceaușescu** !" Avem în context o antonomază referențială **in absentia**. *Referentului inițial nu-i corespunde nici un referent extralingvistic, nu se transferă proprietățile unui referent asupra altuia, nu există un referent-țintă.* Acest exemplu relevă faptul delimitării conceptuale a unei noțiuni; se creează o clasă, plecându-se de la referentul original al numelui propriu. Acest tip de antonomază nu poate să ajungă la o funcționare predicativă *in praesentia* întrucât referentul-țintă nu există, *nu poate fi numit*. Prezența condiționalului, evident, confirmă această ipoteză. Rămânând în istorie ca prototipul *dictatorului* comunist, pentru români, **Ceaușescu**, în antonomază își schimbă categoria gramaticală și redă sensul amintit.

Deci, aceste antonomaze, cuprinse în textele de mai sus și analizate fiecare în parte se caracterizează prin determinări definite și indefinite, la singular sau plural. După Sarah Leroy, *funcționarea antonomazelor referențiale in abstentia relevă în mod vizibil clasificarea (categorizarea)* sau *trecerea dintr-o categorie individualizată într-o categorie comparabilă cu cea a unui substantiv comun, adică la delimitarea conceptuală a unei noțiuni, la decuparea realului, plecând de la trăsături comune, în clase de obiecte ordonate sub aceeași denumire.* Și mai clar, lingvista franceză apreciază că antonomazele de felul acesta *nu par să transfere proprietățile unui* ***referent*** *asupra altuia, nici să spună ceva despre referentul secund*, dar că acestea *creează o* ***clasă de obiecte*** *plecând de la* ***referentul originar*** al numelui propriu[3].

După cum se vede, s-a remarcat apropierea acestor antonomaze de substantivele comune din perspectiva comportamentului atât gramatical, cât și semantic, ceea ce corespunde manifestării ca un nume comun a antonomazei referențiale *in absentia* și trecerii acesteia în nume comun la sfârșitul procesului de lexicalizare. Vom sublinia, ceea ce se degajă din exemplele existente, conținutul semantic care rămâne stabil în discursurile ce le cuprinde.

Majoritatea determinărilor se plasează în jurul articolului nehotărât proclitic de singular, **un, o**:

*„Un **Cernobîl** diplomatic."*
(România liberă, 25 martie, 2002, p. 8)

[3] Leroy, Sarah, „Antonomase et contexte discursif', „Chaiers de l'Université de Perpignan", nr. 31, 2000, p. 204.

Scanned with OKEN Scanner

„Un Nae Girimea, un Figaro de bordură."
(Național, 20 decembrie, 2002, p. 12)

„Un Rembrandt al vignetelor la gazetele de perete fruntașe."
(Național, 19 aprilie, 2003, p. 12)

De obicei antonomazele relevă o așa-zisă continuitate ontologică: când referentul originar al numelui propriu este un reprezentant uman, referentul discursiv al antonomazei este la fel. Este posibil să apară ca referenți discursivi și alte elemente ontologice, dar numai umanizate prin personificare. În unele cazuri însă, referentul-țintă (discursiv) nu mai respectă o corespondență de acest fel. Numele propriu poate reflecta o întâmplare sau un eveniment. În această situație antonomaza toponimică se construiește *in absentia*, ca în contextul dat. Titlurile sau subtitlurile articolelor de presă conțin în mod special acest tip de antonomază, de pildă: *Un* ***Cernobîl*** *diplomatic ?* Aici, **Cernobîl**, denumirea unui oraș industrial în care este construită o centrală atomică, la care defecțiuni ale reactorului au produs iradieri nucleare nocive, emanate în Ucraina și ajunse până în Japonia, se referă cert la un loc, dar mai ales la evenimentul respectiv (explozia reactorului, referențiere ea însăși reprezentată global negativ (iradiere nucleară). Determinantul *diplomatic* cu rol de *epitet* e folosit cu scopul de a exprima trăsătura a ceea ce denumește regentul său (*antonomază a numelui* ***propriu*** pentru *numele* ***comun***), așa cum se reflectă aceasta în simțirea și fantezia autorului enunțului, atenționând cititorul în legătură cu natura ideii de **dezastru** în acest domeniu de activitate, iar art. nehot. procl. *un* marchează substantivul propriu în funcția de substantiv comun, apartenența acestuia, datorită sensului câștigat, la o serie de obiecte, în sens gramatical, de același fel. Caracterul toponimic al numelui propriu, fără să fie total șters, trece pe planul secund al reprezentării și deci al referențierii. Eșecul negocierilor între Viena și Praga în legătură cu menținerea sau închiderea centralei nucleare de la Temelin se prezintă în antonomază ca un *dezastru* diplomatic, care, datorită naturii domeniului reperat, sugerează dezastre induse în multiple domenii ale practicii umane.

Titlul articolului: „Ce hair-styler, *un* ***Nae Girimea, un Figaro de bordură***" prezintă o construcție complexă antonomazică. În primul rând, avem o antonomază discursivă referențială *in absentia* (**Nae Girimea**), care desemnează un personaj caragialian, un *frizer* de mahala, priceput la nivelul pretențiilor clientului de periferie, iar, în al doilea rând, avem tot o antonomază discursivă referențială *in absentia*, în situația sintactică a înșiruirii a doi termeni de același fel, *antonomaze ale numelui propriu* pentru *numele comun*, cu sensul *frizer, bărbier*, în context, înșiruire care conduce la amplificarea ideii de *aranjare capilară*. Este o antonomază discursivă, revivifiată dintr-una lexicalizată și lexicografiată: **figaro**, s.c. (fam.) *coafor, bărbier*. Receptorul chiar dacă nu are competența enciclopedică sau culturală, nu știe despre personajul lui Baumarchais nimic, dar are competența lingvistică sau lexicală a cunoașterii sensului după definiția de dicționar, percepe

Scanned with OKEN Scanner

sensul cu care a fost utilizată antonomaza, mai mult, percepe analogia la dimensiunile acceptabile la care o aduce întrebuințarea atributului substantival prepoziţional cu rol de epitet: *„de bordură"*, adică la periferie (margine), intrând în contrast cu denumirea infatuat savantă: *hair-styler*.

Antonomaza, prezentă în contextul dat, participă, cu sensul pe care îl cere în procesul de funcţionare ca un nume comun, la construcţia unei imagini artistice plină de expresivitate, constituindu-se în prim element al unei contradicţii în adaos. Este o bună ocazie de a sublinia faptul că antonomaza îşi poate amplifica sensul, puterea de sugerare a acesteia sporind, atunci când conţine în acelaşi timp o altă figură de stil (la fel ca metafora sau epitetul), când contribuie la naşterea unei figuri de stil sau este însoţită de o figură de stil (prilejuieşte apariţia acesteia). Importanţa contextului se relevă şi de data aceasta, întrucât el conţine secvenţe lingvistice care pregătesc apariţia şi înţelegerea antonomazei: „un titan al prozei raionale" (*titan* intră în contradicţie cu nivelul *raional*); *„un geniu al reportajului angajat" (geniu* intră în contradicţie cu nivelul scăzut al produsului, *reportajul angajat*) ş.a. Apoi, apare antonomaza: „[...] *un **Rembrandt***" urmată de epitetul *„al vignetelor"* şi de completarea extensivă: *„la gazetele de perete fruntaşe* [...]". În extensiunea lărgită, explicativă, remarcăm nota distinct politică a unei perioade de glorie a comunismului la noi. Prezenţa articolului nehotărât proclitic înaintea numelui propriu marchează sintactic că avem de-a face *cu un individ extras dintr-o clasă* sau *existenţa unei clase definite de anumite proprietăţi ale referentului iniţial*, purtătorul patronimului **Rembrandt**. Numele propriu în această ipostază discursivă îl putem interpreta ca superpoziţionarea a doi indivizi, a două imagini care coincid (evocate şi asimilate), aceea a referentului original şi aceea a referentului discursiv *in absentia*. Extensiunea determină, la nivelul contextului, îndreptarea interlocutorului în găsirea aspectelor pe care trebuie să le selecteze referentului originar al numelui propriu. Expansiunea este un indiciu al construirii unei reproduceri imaginare sau a unei imagini contrafăcute a referentului iniţial (**Rembrandt**) cu care referentul discursiv (*in absentia*) este identificat. Se produce o paralelă bazată pe un complex de analogii cu susţinere contextuală. Sensul antonomazei care se naşte în context este cel de *maestru* (ironic, raport la domeniul exersării calităţii).

Apare, rar, şi articolul hotărât enclitic:

*„**Stalinul** irakian."*
(Ziua, 8 aprilie, 2003, p. 4)

*„[...] născuţi în **Bethleemul** Ardealului şi al Basarabiei [...]."*
(Oblio, 7 aprilie, 1990, p. 1)

În limba rusă *stalin* înseamnă *oţel*. Numele comun a fost transformat în antroponim chiar de purtătorul ulterior al acestuia. Anecdota, care a facilitat

Scanned with OKEN Scanner

schimbarea categoriei gramaticale a substantivului comun, nu interesează aici. Ca atare, avem inițial o antonomază a numelui comun pentru numele propriu, cunoscută la nivel mondial datorită celebrității referentului desemnat. Apoi, avem o antonomază discursivă a numelui propriu pentru numele comun, numele propriu schimbând, la rândul său, categoria gramaticală odată cu funcționarea sa ca substantiv comun în urma similitudinii de trăsături ale referentului inițial, generalisimul **Stalin**, conducătorul statelor sovietice, cu omologul său, conducătorul popoarelor din statul irakian, absent în context, dar puternic sugerat de adjectivul-epitet etnic. Avem o antonomază discursivă referențială *in absentia* pentru care culegem sensul: *autocrat*. Numele propriu funcționând ca *nume* ***comun***, articulat enclitic, nu revine la sensul pe care l-a avut inițial, ci la cu totul alt sens, determinat de trăsăturile celebrității care l-a purtat.

Locul nașterii lui Iisus este **Bethleemul** Iudeii. Magii, după indicațiile profeților, au urmat steaua de pe cer, au ajuns la Ierusalim, și au întrebat „unde este regele iudeilor ?" Auzind acestea, Irod s-a tulburat, deoarece el era atunci rege în țară și a chemat magii și i-a îndemnat să cerceteze nașterea celui despre care se zicea că va fi Conducătorul Israelului, dar aceștia nu l-au ascultat și Irod, văzându-se amăgit, a dat ordin sa fie uciși toți pruncii până la doi ani. Iisus scapă, fiind dus de părinți în Egipt. Această întâmplare a făcut din Bethleem simbolul *masacrării pruncilor*. *Masacrele* din Ardeal și Bucovina întreprinse de ocupanții vremelnici au cuprins și copii. Iată de ce antonomaza discursivă, „[...] *născuți în* ***Bethleemul*** *Ardealului și al Bucovinei* [...]" de tip metaforic, capătă în context sensul actului pe care îl simbolizează denumirea locului săvârșirii lui. Prezența cratimei între substantivul în forma sa primară și articolul hotărât enclitic marchează grafic conștientizarea utilizării acestuia cu funcția de ***substantiv comun***: **masacru**.

Determinarea atributivă se concretizează în folosirea adjectivelor-epitete, dar și în cuvinte, consacrate cu acest rol datorită frecvenței intrării lor într-o astfel de construcție: *alt, nou, mic* ș.a.:

„[...] ***noului Titulescu.***"
(România literară, 16-25 aprilie, 2003, p. 2)

„[...] ***un mic Napoleon.***"
(România Mare, 15 ianuarie, 1999, p. a 22-a)

Numele renumitului om politic român (ales de două ori președintele Ligii Națiunilor), protagonist al diplomației în mișcare (până la el diplomația era efectuată la nivelul cabinetelor, al birourilor) a fost utilizat ca antonomază discursivă referențială *in absentia*, referentului vizat nefiindu-i precizat numele în desfășurarea jurnalistică a anchetei, analizei politice. Antonomaza a fost lansată în public de către președintele PSD în legătură cu tânărul Ponta, membru al

Scanned with OKEN Scanner

aceluiași partid, numai că jurnalistul, care semnează articolul, îl vede altfel: „un exemplu de slugărnicie juvenilă cum rareori am întâlnit chiar pe plaiurile noastre intens irigate de fanariotism", ceea ce îl îndepărtează de comparant, în esență. Numele propriu modificat **Titulescu**, folosit în microstructura sintatică dată, cu un determinant, atribut adjectival antepus, pierde caracterul de „unic" sau „singular", frecvent asimilat ca marcă specifică, opunându-se numelui propriu, utilizându-se ca nume comun. Această perspectivă referențială (după care se reține ca criteriu pierderea caracterului unic sau singular) împreună cu perspectiva sintactică (prezența determinantului), schimbă funcția de desemnatar individual al substantivului propriu **Titulescu**, care nu mai desemnează direct și în întregime referentul său inițial, ci un alt referent, mai preis un aspect al acestui nou referent. La asocierea celor două figuri a stat, lucru cert, și o asemănare fizică pe baza căreia s-a făcut paralela, cu prezumția de confirmare în viitor, ceea ce nu implică necesar adeverirea ei și nici nu expune, din nici un punct de vedere, pe autor. Reluată, în contextul dat, antonomaza *„noului **Titulescu**"* selectează din conținutul numelui propriu un aspect care să valideze comparația prin obținerea unui sens potrivit folosirii acestuia cu funcția de substantiv comun: *(eminent) diplomat, bun tactician.*

Importanța textului în sprijinirea creării sensului se dovedește, și de data aceasta, covârșitoare. Din multitudinea de semnificații transferabile de numele propriu, cu funcție de nume comun, referentului vizat, se optează pentru cea mai potrivită bunei înțelegeri a mesajului. Vorbindu-se despre „oastea" referentului vizat (minerul Cosma), autorul selectează din trăsăturile referentului inițial, **Napoleon** (*Bonaparte*), pe cea concretizată de vocabula *general*, întrucât compatibil cu formația armată surprinsă în exprimarea discursivă, nu este decât gradul militar avut de purtătorul numelui celebru. Situația antonomazei prezentate în discurs confirmă teza după care substantivul propriu nu are sens. Ceea ce caracterizează antonomaza nu este sens propriu/sens figurat, ci faptul că, funcționând ca etichetă a unui referent unic, substantivul propriu (în cazul nostru, **Napoleon**), ca și un ***substantiv comun,*** (*general*, în context) se încarcă cu un sens (denumire generică folosită pentru gradele de ofițeri superioare gradului de colonel; persoană care are un astfel de grad) pentru a desemna un gen. Tocmai pentru că nu are sens în utilizarea sa primară, substantivul propriu cunoaște această dedublare și capătă un statut ambivalent. Legătura memorială care se face între substantivul propriu antonomazic și referent, se naște, deoarece, în calitate de „desemnator rigid", substantivul propriu nu este semnul unui concept, ci denotă un individ unic, loc al unui număr infinit de predicații care corespund tot atâtor „cunoștințe" asociate acestui referent și variabile de la subiect vorbitor, la subiect vorbitor. Un ansamblu al acestor proprietăți este selecționat (în contextul dat, *general; comandant*), constituindu-se în sensul adoptat de substantivul propriu antonomazic, permițându-i acestuia să funcționeze ca ***substantiv comun***. Trebuie să subliniem că substantivul propriu **Napoleon**, în utilizarea lui primară,

Scanned with OKEN Scanner

desemnează un individ, fără să treacă însă prin medierea unui concept, ceea ce nu intră în contradicție cu faptul de a fi luat ca semn al ansamblului proprietăților care caracterizează personalitatea **Napoleon** (corsican, ofițer de artilerie, general, consul, împărat, soțul Josefinei, autorul codului civil francez, împăratul francezilor etc.) și îl distinge de ceilalți oameni. Atunci când folosim cuvântul **Napoleon**, nu putem pretinde că evocăm numai existența unei persoane care se numește **Napoleon**. Dar aceasta nu înseamnă că **Napoleon** este semnul unui concept. Cuvântul *general*, dimpotrivă, nu desemnează un individ decât prin medierea unui concept, care trebuie delimitat. El nu este semnul ansamblului de proprietăți care permit să se distingă un individ, o persoană, de toți/toate ceilalți/celelalte, întrucât el permite numai să lege un individ/o persoană de un gen. Remarcăm, de asemenea, că pentru a înțelege folosirea unui substantiv propriu, avem nevoie de alte cunoștințe decât cele pentru a înțelege utilizarea unui substantiv comun. Ca să interpretăm: *Mihaela este o vulpe* ne este de ajuns să cunoaștem sensul cuvântului *vulpe*, ceea ce nu impune să cunoaștem o *vulpe* anume. Dar pentru a interpreta *Paul este un **Napoleon** (local)*, trebuie să știm cine este (a fost) **Napoleon**. De la această distincție au plecat unii lingviști în susținerea eronată că numele propriu este mai încărcat de sens decât substantivul comun. Dacă această afirmație ar fi adevărată, antonomaza nu ar exista, întrucât ea este caracterizată ca figură de stil nu de dualitatea sens propriu/sens figurat, ci de faptul că, funcționând ca etichetă a unui referent unic, substantivul propriu antonomazic se încarcă de un sens pentru a desemna o specie sau un gen, la fel ca un substantiv comun.

Cu referire la acest aspect a apărut la Gary-Prieur ideea de ***clonare***, bazată pe realitatea multiplicării referenților, identici sau foarte mult apropiați cu referentul originar al numelui propriu[4].

Apar și determinări descriptive:

*„Siturile pornografice românești sunt pline la rândul lor de **Lolite** mioritice pe care pedofilii mapamondului le accesează în disperare."*
(Național, 21 februarie, 2004, p. 3)

*„[...] apare câte un **Don Juan** în căutarea victimei."*
(Expres magazin, 3 -10 februarie, 1993, p. 6)

Este aici bine exemplificată ipostaza distinctă a acestui tip de antonomază, aceea că *se formează o clasă de indivizi cu trăsături plecând de la cele prezentate de referentul originar al numelui propriu și care trăsături sunt persistente,*

[4] Gary-Prieur, M. N., *L'individu pluriel. Les Noms propres et le nombre*, C.N.R.S. Editions, Paris, 2001, p. 87.

Scanned with OKEN Scanner

neschimbătoare pentru toți membrii cuprinși în această clasă. Nu este vorba de o clasă comparabilă cu cea a substantivului comun, avem în vedere primul exemplu, întrucât ea nu dispune de un conținut semantic înscris în limbă. Totuși, în exemplul al doilea, datorită *lexicalizării* (*donjuan*) numelui propriu (*Don Juan*) și apariției lui în dicționare (lexicografierii) se poate vorbi de o consacrare a trăsăturilor indivizilor aparținând unei clase, fără abatere.

Referitor la primul gen de antonomază referențială *in absentia*, Gary-Prieur face, de asemena, o observație, numind clasa unor astfel de obiecte „clasă discursivă"[5], adică valabilă numai în momentele perceperii discursului *și al cărei conținut semantic se bazează pe proprietățile referentului originar, care poate explica operația de multiplicare efectuată, plecându-se de la referentul originar*[6].

Antonomaza in absentia *în utilizare nonspecifică*

Uneori antonomaza *in absentia* prezintă o folosire nonspecifică, deoarece ea se constituie într-o microstructură mai apropiată de tipul predicativ *in praesentia* decât de cel referențial *in absentia.*

„O Piață a Universității germană ar fi, fără îndoială, de neînțeles."
(România liberă, 22 aprilie, 1998, p. 3)

Există aici o deosebire a determinantului (*germană*) neîntâlnită în folosirile tipului referențial *in absentia.* Aici doar se sugerează funcționarea particulară a unui referent-țintă imaginar și, atât timp cât referentul-țintă nu există, el nu poate fi numit și acest tip de antonomază nu poate, într-adevăr, să prezinte o funcționare predicativă *in praesentia.* Prezența modului condițional optativ confirmă concluzia noastră.

Antonomaza predicativă in praesentia

Antonomaza *in praesentia* este de tip predicativ și are un comportament, în discurs, total diferit dacă nu chiar opus celui oglindit de funcționarea antonomazei de tip refernțial *in absentia.* Pentru oglindirea acestei observații ne interesează rezultatele analizei antonomazei care formează o expresie predicativă fie apozitivă, fie ca nume predicativ și construită *in praesentia,* referentul lor vizat, fiind menționat în contextul mai mult sau mai puțin apropiat (includ, deci, și situația antonomazei *in distantia*)[7]:

---

[5] Gary-Prieur, M. N., *Le noms propres au figuré*, în *Léonard M. et Nardout-Lafarge E.* (ed.), *Le Texte et le Nom*, XYZ, Montréal, 1996, p. 79.

[6] Leroy, Sarah, *Entre identification et catégorisation, L'antonomase du nom propre en français*, Presses Universitaire, Montpellier, 2001, p. 194.

[7] *Ibidem*, p. 199.

Scanned with OKEN Scanner

*„Publicația franceză „**Le Canard enchainé**”, un fel de **Academia Cațavencu** a verilor noștri latini, a imaginat un răspuns dat judecătorului de către un eventual arestat [...].”*
(Național, 30 mai, 2003, p. 5)

*„Orfeu a fost un prim **Phaeton** [...].”*
(România liberă, 11 ianuarie, 1999, p. 11)

În articolul extras din presa ultimului deceniu, autorul utilizează denumirea unei publicații săptămânale franceze *Le Canard enchainé*, necunoscută publicului larg românesc, pe care o pune în analogie cu **Academia Cațavencu**. Firesc, referentul originar etalează multiple trăsături și bine cunoscute cititorului român de presă. Astfel se selectează cea mai potrivită trăsătură pentru a putea să răspundă uneia similare în ceea ce privește revista franceză, altfel apropierea comparativă a celor două publicații nu ar fi valabilă. În text, se remarcă modul în care revista (referent-țintă) străină privește și analizează un fapt social-politic, fluierarea imnului național francez cu ocazia unui meci al corsicanilor de la Bastia împotriva campioanei Franței (moment în care Chirac a părăsit furibund tribuna). Publicația franceză imaginează un posibil răspuns dat judecătorului de către un eventual arestat: „Domnule, e adevărat că am fluierat, dar am făcut-o în picioare și doar ca să acompaniez orchestra” – tipic unei *publicații de satiră și humor*, am spune, în stilul **Academiei Cațavencu**. Astfel ne dăm seama că între *Le Canard enchainé* și **Academia Cațavencu** există o similitudine în abordarea problemelor, asemănare, dar nu identificare, fapt evidențiat de antepunerea secvenței lingvistice *un fel de* referentului originar (**Academia Cațavencu**) și postdeterminarea atributivă (*a verilor*) cu extensiune (*noștri latini*) a acesteia, încadrare sintactică necesară reducerii analogiei la un nivel acceptabil.

Sub grafia *faeton*, numele zeului, născut din Apolo și oceanida Clymena, este cuprins în dicționarele românești ca o antonomază lexicalizată cu sensul: 1. *trăsură elegantă, înaltă și ușoară, deschisă, pe arcuri, cu o singură banchetă, trasă de un cal.* 2. *șaretă cu patru roți și cu capotă pentru scaunul din față, autoturism asemănător cu o trasură. (fr. phaeton, cf.* ***Phaeton****, fiul lui Helios/ zeul Soarelui/la greci).* Curioasă antonomaza încercată de poetul Ion Gheorghe în enunțul: „Orpheu a fost *un prim* **Phaeton**”. Despre Orfeu știm că a fost poet-cântăreț mitic la vechii greci. **Phaeton** a rămas până astăzi ca *imprudentul mânuitor al carului ceresc* în care era purtat Soarele, iar Orfeu, tot neascultând sfatul zeiesc, *nu a putut să o scoată vie din tărâmul focului nestins pe Euridice, iubita lui.* În aceasta să conste asemănarea ? Dacă ambele personaje *nu au ascultat de sfatul zeiesc*, atunci similitudinea explică sensul utilizării antonomazice a numelui propriu: *neascultăror.*

Frecvența utilizării articolului nehotărât proclitic merită discutată și în cazul acestor antonomaze.

Scanned with OKEN Scanner

Construcții apoziționale, în poziție postpusă:

„Angela Gheorghiu este la ora actuală o voce foarte apreciată, o ***Maria Callas*** *a vremurilor noastre."*
(Evenimentul zilei, 4 iunie, 2003, p. 13)

Maria Callas (1923-1977) a fost o voce de o mare întindere și cu un vast repertoriu, de la coloratură la roluri dramatice – o celebritate a operei, greu de egalat. Astăzi, grație repertoriului acumulat, clarității și frumuseții vocii sale, datorită apariției sale pe marile scene ale lumii, Angelei Gheorghiu i s-au găsit trăsături analogice cu celebra cântăreață. Acest aspect extralingvistic a servit la folosirea numelui propriu **Maria Callas** cu funcția unui ***substantiv comun,*** în cadrul contextului ce îl cuprinde. Cum soprana Angela Gheorghiu este mai puțin sau deloc cunoscută publicului nostru larg, ea cântând și remarcându-se mai mult în străinătate, jurnalistul, pentru a face cunoscut receptorului, referentul-țintă, alege pentru funcționarea analogiei un referent inițial presupus cunoscut, **Maria Callas**. Desigur, acesta este numai punctul de plecare pentru realizarea unei antonomaze, trebuie să urmeze menționarea unui număr de trăsături care să justifice și să modeleze această apropiere: același registru vocal, prezența pe marile scene ale lumii ș.a. Antonomaza este, din acest punct de vedere, utilizată ca un vector de cunoștințe destinate să exploateze ceea ce este cunoscut pentru a deschide drumul receptorului spre ceea ce îi este necunoscut. Datorită acestui procedeu stilistic, acestei schimbări a valorii gramaticale și cererii de sens pentru substantivul propriu în ipostaza sa de funcționare sintactică, la fel ca un ***substantiv comun,*** se face economie în ceea ce privește o eventuală prezentare desfășurată pe o largă arie frastică.

Construcții apoziționale, în poziție antepusă:

„El ar putea argumenta că tocmai când «evangheliile» comunismului cuprinseră jumătate din glob, a apărut un ***Iuda*** *(Gorbaciov)."*
(România liberă, 22 aprilie, 1998, p. 1)

Antonomază lexicalizată, **iudă, iude**, s.f., *om trădător, om fățarnic*, s-a format din numele propriu **Iuda**, unul din ucenicii lui Cristos, care, în schimbul a treizeci de arginți, l-a dat pe învățător, dușmanilor. Celebritatea negativă a gestului a fost sancționată de mulțimea credincioșilor care a utilizat numele propriu cu sensul gestului înfăptuit de referentul inițial. Deși lexicalizat de multă vreme, în contextul discursiv este ortografiat cu inițială majusculă. Explicăm acest fenomen prin aceea că întrebuințarea cu inițială majusculă corespunde mai ales unei antonomaze predicative *in praesentia*. Este un caz, ca multe altele, de actualizare a numelui propriu în antonomază. Semnificația creată prin analogie este explicit formulată: „[...]*un* **Iuda** *(Gorbaciov) care, în doi timpi și trei mișcări, l-***a vândut** *pe Lenin*".

Scanned with OKEN Scanner

Construcție apozițională, în titlu, postpusă:

„Istambul, un Matache Măcelaru."
(Evenimentul zilei, 22 septembrie, 20025, p. 8)

Imaginea pieței, a zonei **Matache-Măcelaru'**, este binecunoscută oricărui bucureștean: o înghesuială pestriță de oameni, orășeni și țărani, provinciali (în apropierea Gării de Nord), bișnițari, meseriași de tot felul cu prinosul muncii lor sau cu marfă de furat (mai de mult, din uzine, astăzi, de la patroni), țigani cu „afaceri tradiționale", hală murdară de pește și carne, bazarul plin de curiozități contrafăcute, praf, o îmbulzeală în care hoții de buzunare operează la intervale numai de ei știute, populația fiind mereu alta și grăbită, când vine omul în Capitală cu trenul, cumpără ceva din **Piața Matache**, când pleacă omul din Capitală, se aprovizionează din același loc. Bineînțeles, microtoponimul desemnează cea mai orientală zonă a Bucureștiului. Remarcăm în formarea antonomazei schimbarea, inversarea referenților, întrucât, de fapt, zona românească este un produs al influenței Instanbulului, de veacuri poate, și nu invers. Jurnalistul inversează referenții, alegând ca referent inițial **Matache-Măcelaru'** iar ca referent-țintă Istanbulul ceea ce face din cuvântul românesc compus, cu funcția de substantiv comun, un cuvânt de injurie, foarte curajos aruncat asupra unui oraș care are și foarte multe laturi pozitive. Sensul acestuia în funcția de antonomază este: *babilonie* (dezordine, zăpăceală).

Construcție apozițională, în titlu, antepusă:

„O Fata Morgana – Sesiunea extraordinară a Senatului."
(Adevărul, 8 aprilie, 2003, p. 11)

Antonomaza lexicalizată, lexicografiată **fata morgána** are sensul unui ***substantiv comun,*** compus: *formă de miraj din regiunile călduroase, în care imaginile obiectelor situate dincolo de orizont apar mai aproape și răsturnate, ca reflectate într-o apă*; (la fig.) *vis înșelător, iluzie, nălucire*. Inițial, ea a fost un nume propriu, *zână* din romanele cavalerești ale Evului Mediu, **Fata morgana** (în care it. *Fata = zână*, de fapt pluralul în limba latină al lui *fatum=destin*, dar în limba populară era ***substantiv propriu,*** **Fata**, *zâna destinelor*, iar **Morgana** este un cuvânt arab reținut în derivatul *mărgăritar=perlă*, dar și *Perla,* **Margăn**). În această ipostază a categoriei gramaticale de nume propriu apare în discurs, reactualizând imaginea referentului inițial pe care îl denumește. Folosită des în limbajul obișnuit, cu sensul consacrat al definiției de dicționar, antonomaza discursivă predicativă *in praesentia* **Fata Morgana** relevă neputința realizării unui obiectiv: titlul (de campioană la fotbal) pare să fie mai degrabă o *iluzie*, nu este deci un obiectiv real.

Scanned with OKEN Scanner

Se observă că referentul inițial, în ambele enunțuri analizate, este format dintr-un substantiv propriu în compunerea grupului nominal al căruia intră un termen secund, un determinant atributiv inclus (*Măcelarul; Morgana*)

Atributul adjectival cu valoarea etnică:

„La cei 82 de ani ai săi, Brucan apare aproape asexuat, [...] un ***Richelieu balcanic*** *îmbrăcat într-o tunică lungă, și cu ciorapi albi în picioare."*
(Național, 1 februarie, 2003, p. 12)

„Generalul Stănculescu și Gelu Voican, care se visa, probabil, un fel de ***Che Guevara dâmbovițean*** *au elaborat, la 23 decembrie 1989, un scenariu de suprimare a soților Ceaușescu."*
(România Mare, 3 ianuarie, p. a 3-a)

Din mulțimea de trăsături care ar putea constitui o bază a comparației între personalitatea politică a lui **Richelieu**, personalitate franceză de prim-rang și Brucan Silviu, despre care aflăm din *Dicționarul enciclopedic*, ultima ediție, că este politolog și diplomat român, uitându-se să se noteze faptele activistului comunist, adept al centralizării comuniste și a absolutismului partinic comunist, este greu să desprindem un element care să facă posibilă analogia. Continuând excursia caracterologică aflăm că **Richelieu** (1585-1642) a fost un mare om de stat, cel mai de seamă reprezentant al absolutismului, nimicitorul hughenoților, a contribuit la instalarea centralizării monarhice a statului etc. În legătură cu referentul-țintă aflăm din context câteva trăsături prezentate în viziunea autorului cărții *La răsărit, spre tartaria*, Robert Kaplan: „aproape asexuat, eunucul de la curte, creier fără trup, icoană vie a Războiului Rece". Antroponimul **Richelieu** este plasat în ipostaza de element al unei mulțimi prin folosirea articolului nehotărât proclitic, care nu poate să apară pe lângă un substantiv propriu în poziția folosirii sale cu statutul primar. Astfel, desemnatorul **Richelieu** se desparte de purtătorul său, persoana **Richelieu**, deși rămâne în legătură cu aceasta prin fonetismul lui. Se anulează apoi legăturile de identitate cu comparantul, datorită adăugării atributului-epitet *„balcanic"*, care reflectă trăsătura apartenenței sale regionale, bogată în înțelesuri, coborând și ea, foarte mult, imaginea comparantului la dimensiuni potrivite unei similitudini cu celebrul comparat. Sensul care apare din acest paralelism este selectat cu o învăluită complicitate de către cititorul competent din perspectivă enciclopedică: *diplomat abil*.

Referentul original, purtătorul numelui **Che Guevara**, a fost un celebru revoluționar sud-american, de origine argentiniană (1918-1967). A participat la revoluția comunistă a cubanezilor împotriva dictatorului Batista. A scris cărți fundamentate marxist, publicate în Cuba, printre care *Socialismul și omul în Cuba*. S-a remarcat prin folosirea unor metode *radicale* pentru construirea comunismului și ameliorarea sărăciei în țările Americii latine. A murit luptând ca partizan în

Scanned with OKEN Scanner

Bolivia. Gelu Voican, referentul-țintă, un emanat al Revoluției Române din 1989, a apărut la televizor în acele momente, pozând în figura unui insurgent intransigent, o poză de revoluționar ce nu a scăpat spiritului de observație al ziariștilor, care au taxat-o ca fiind teatrală. Grijuliu cu propria imagine, cu Gelu Voican se petrecea ceea ce la 13 ani de la Revoluție apreciază autorul articolului care conține antonomaza: „[...] *se visa probabil, un fel de* ***Che Guevara*** *dâmbovițean* [...]". De fapt, secvența lingvistică *un fel de* înseamnă „un lucru asemănător cu [...] ceva care vrea să fie sau să pară [...]" și rostul ei este să sublinieze rolul gramatical al substantivului propriu determinat, acela de a putea primi sintactic diferite determinări ca oricare ***substantiv comun,*** iar semantic de a reduce identificarea la o asemănare convenabilă. În microstructura sintactică a antonomazei mai avem și un atribut adjectival „*dâmbovițean*" care are aici un sens ironic depreciativ, *neautentic, neserios*. Sensul cerut de antonomază se relevă a fi: *radicalist*, apropierea între cei doi referenți bazându-se și pe aspectul bărbii lui Voican de forma și mărimea celei a revoluționarului cubanez.

De asemenea, se utilizează atributul substantival fie posesiv genitival, fie în acuzativ cu prepoziție:

„*Snagovul este dorit a fi un viitor* ***Las Vegas al României.***"
(România literară, 5 august, 1993, p. 5)

„*Tot încercând să ne raportăm la Occident,* ***Mecca*** *noastră de sfârșit de veac [...].*"
(Adevărul, 7 octombrie, 2008, p. 1)

În nordul Nevadei, teritoriu al SUA, se întinde zona urbană **Las Vegas**, care este un centru turistic de mare atracție, binecunoscut la nivel internațional prin renumele de oraș al jocurilor de noroc. Totodată, Las Vegas este o adevărată capitală a spectacolelor de varieté. Referent inițial, **Las Vegas** oferă mai multe caracteristici ale activității umane desfășurate în el, din care receptorul trebuie să selecteze pe cea mai potrivită atribuirii localității Snagov, din România. La rândul său, Snagovul prezintă toate premisele pentru a deveni un centru urban atractiv pentru turiști. În perspectivă, localitatea și împrejurimile ei pot deveni o stațiune renumită prin ofertele distractive multiple pe care le-ar putea etala. Avem aici un caz particular de antonomază. Întrebuințarea antonomazică a numelui propriu toponimic **Las Vegas** se referă în mod cert la un loc, dar nu numai la locul denumit, ci și la, sau, poate, mai ales, la stațiunea turistică, la capitala spectacolelor de varieté, la orașul jocurilor de noroc etc. caracterul toponimic al numelui propriu, fără a fi total șters, trece pe un plan secund al reprezentării și, prin urmare, al referinței. Utilizarea numelui propriu toponimic **Las Vegas** arată cu claritate că interpretarea lui în antonomază se bazează pe reprezentările și referințele puse în raport de asemănare de procesul antonomazic, de antonomaza însăși. Față de alte nume proprii în antonomază, toponimul cuprins în textul reprodus, **Las Vegas**, are o particularitate

Scanned with OKEN Scanner

în plus, aceea de a permite un nivel suplimentar de reprezentare. Prezentarea sintactică a antonomazei în discuție este de tip apozitiv. Este un tip aparte al antonomazei în cadrul expresiilor predicative, o antonomază *in praesentia*. Antonomaza formează o apoziție-titlu, dar reapare în discurs.

În cuprinsul discursului, numele propriu Las Vegas formează primul termen al unui complex antonomazic. La fel, ca în apariția din titlu, sensul perceput este cel de *perlă turistică* de *stațiune turistică de lux*. Determinantul atributiv „al României" adaugă sensului antonomastic o notă individualizatoare de excepție, raportând-o la stațiunile turistice de nivel mondial.

Pentru a arăta importanța Occidentului ca model demn de urmat în ceea ce privește nivelul de trai la care trebuie să ajungă România, s-a căutat un toponim cu care să se facă paralela pentru a se reda cu mare forță expresivă această situație. Se știe, **Mecca** este orașul sfânt al Islamului. Fiecare credincios trebuie să ajungă ca pelerin la **Mecca** pentru a se ruga în orașul originar al Profetului, centrul religios al musulmanilor. Toate acestea se pot rezuma utilizând subtantivul comun *admirație* al cărui sens substantivul propriu **Mecca** îl presupune din perspectiva credincioșilor. Tot astfel, pentru majoritatea românilor a existat ca o obsesie a realizării depline ajungerea în Occident. Analogia, odată produsă, determină apariția antonomazei într-o structură sintactică în care ea acoperă elementul opozițional: [...] *Occident, **Mecca** noastră de sfârșit de veac* [...]. Spre deosebire de numele comun în apoziție, antonomaza în apoziție nu poate să apară fără determinanți. Determinarea extensivă *„noastră de sfârșit de veac"* (atr.adj. + atr. substantival prep. + art. substantival prep.), are rolul de a reduce raportul de identificare referențială la dimensiuni acceptabile.

Frecvente sunt și atributele substantivale posesiv genitivale care adăugate substantivului propriu echilibrează analogia referențială:

*„Justin Diaconu, ca un fel **Piedone** al sexului [...]."*
(Național, 16 martie, 2003, p. 3)

sau atribut substantival prepozițional în acuzativ, ca în cazul acestor două antonomaze predicative, una *in praesentia*, alta *in absentia*:

*„[...] a avut loc spargerea biroului unui lider democrat Stanley Creenberg, care fusese angajat consilier al candidatului israelian din partea Partidului Muncii [...]. Incidentul a făcut pagina întâi a ziarelor israeliene, care l-au descris ca **Watergate** din Israel, referindu-se la spargerea birourilor din sediul Partidului Democrat, urmată de căderea președintelui Nixon în 1974."*
(România liberă, 11 ianuarie, 1999, p. 1)

Scanned with OKEN Scanner

„Prostituatele din România apar și în Siria
Seherezada din Berceni
[...] aflu că sunt cam 31 de fete în clădire, 25 dintre ele venite din România: Mariana din Berceni [...].”
(Național, 9 august, 2002, p. 5)

În articolul *Medic de bordel* este surprinsă activitatea prof. dr. Justin Diaconu, tânăr plecat în Anglia, apoi în Algeria, anul 1972, când în țara noastră nici nu putea fi vorba de legalizarea prostituției. Aflăm, printre altele, că sarcina doctorului era să consulte periodic practicantele, iar dacă se ivea vreo afecțiune contagioasă să le oprească pentru tratament, scoțându-le din procesul productiv. În această funcție, medicul era *intransigent*: „controla regulat camera fiecărei dame și prelungea ori suspenda avizul de funcționare, de la caz la caz”. Numele propriu, patronimul Justin Diaconu, îl reprezintă în context pe purtătorul său, referentul-țintă, căruia autorul articolului i-a găsit trăsături similare cu cele ale unui *inspector* de poliție, personaj într-un film serial televizat, pe nume **Piedone**. *Inspectorul* din ficțiunea cinematografică era foarte neiertător față de infractori, devenind pentru spectatori chiar un simbol al incoruptibilității. Tot astfel, pe același considerent al sancționării prompte a abaterilor din piețe, în special, publicul larg l-a numit pe Cristian Popescu, de la Protecția consumatorului, sectorul VI, **Piedone**. În cazul acesta, o oarecare importanță a avut-o și asemănarea fizică izbitoare între cei doi, care l-a dus pe *inspectorul* comercial la o popularitate imensă. Precedentul odată născut, presa a apelat la aceeași imagine pentru a da o expresie colorată consemnării sale. Așa a apărut antonomaza în discuție. Microstructura sintactică a grupului antonomazic fiind identică celei anterior analizate, renunțăm la explicarea ei.

În 1974, în SUA s-au spart birourile din sediul Partidului Democrat. Acest fapt a dus la declanșarea unui scandal mediatizat la nivel internațional și la căderea președintelui Nixon. În 1999, la fel, este spart biroul unui lider democrat, care fusese recent angajat consilier al candidatului israelitean din partea Partidului Muncii, Ehud Barak. Similitudinea este frapantă. Toate aceste date le aflăm din parcurgerea integrală a discursului. S-a născut automat antonomaza: „**Watergate** *din Israel*” care s-a încărcat cu sensul: *scandal politic la nivel înalt*. Grupul nominal antonomazic este întâlnit atât în titlul, cât și în cuprinsul discursului.

Titlul articolului de presă „**Seherezada** *din Berceni*” urmează unui pretitlu secundar, de tip semnal: „Prostituatele din România au ajuns în Siria”. Decizia autorului pentru a utiliza numele celebrei sultane din *1001 de nopți* a fost determinată de conținutul reportajului (viața de noapte a unor fete), de personajele acestuia (tinere vânzătoare de plăceri), de locul întâmplării (o țară orientală) și de faptul că Mariana din Berceni, numele referentului-țintă *in distantia*, povestește

Scanned with OKEN Scanner

despre viața prostituatelor romînce cu contract (la sfârșitul valabilității căruia vor fi libere și cu bani). Numele **Scherezada** este asociat cu o multitudine de sensuri: *temporizare, fascinație, seducție, maestră în a face să treacă plăcut timpul, pricepută creatoare de suspans* ș.a. Nota ironică este evidentă plecând de la rolul banal al comparatului la figura celebră a comparantului. Atributul substantival prepozițional are funcția de a etala comportamentul sintactic al substantivului propriu luat ca *substantiv comun*. Se știe, substantivul propriu nu poate avea determinanți de acest fel, ci numai substantivul comun, iar dacă îi are, aceștia fac parte integrantă din el: de ex., Radu de la Afumați. Efectul artistic este ușor remarcat datorită contrastului între cele două repere, cei doi referenți. Această antonomază s-a născut și trăiește numai în cadrul discursului excerptat din presa scrisă actuală și sensul care rezultă în urma procesului antonomazic se bazează pe similitudinea unei atitudini (lăsând la o parte marile diferențe), ambele femei supraviețuiesc, una în ficțiune, cealaltă în realitatea bordelului, numai funcție de *puterea de seducție* pe care o exercită asupra partenerului pe parcursul nopții. Mesajul este perceput într-o complexă asemănare, trimisă în plan secund, după reducția la singurul liant al comparației care este sensul: *seducătoare*.

Apar determinanți ***demonstrativi,*** ceea ce la antonomaza referențială *in absentia* nu se întâlnește, și pe care îi explicăm prin ***caracterul*** compatibilității demonstrației cu predicația:

> *„Soprana Angela Ghiorghiu și soțul ei Roberto Alogna sunt un cuplu de artiști foarte controversați [...] impresarii artistei s-au declarat nemulttumiți de profesionalismul ei susținând că este indisciplinată și că nu resepectă standardele. Nici mass-media nu îi cruță pe **acești Bonnie și Clyde** ai operei [...].”*
> (Evenimentul zilei, 4 iunie, 2003, p. 13)

> *„Am aflat că pe lista întâlnirilor cu acest **Falconeti** pătrățos, plesnind de sănătate și cu măsele de 24 karate, se află pe rând: [...].”*
> (România Mare, 21 mai, 1993, p. a 3-a)

Bonnie și Clyde sunt numele unui cuplu de tineri americani care și-au câștigat celebritatea la începutul secolului trecut, fiind considerați cei mai periculoși jefuitori de bănci. Perceput, la început, ca un răzbunător al neputinței oamenilor simpli în lupta lor cu mizeria, acesta devine spre sfârșitul activității criminale un adevărat pericol public. Efortul poliției federale a fost enorm pentru a-i prinde, dar aceștia, *așa* ai deghizării și loviturilor neașteptate, scăpau, câștigându-și admirația unui mare sector social. În rezumat, activitatea acestor tineri s-a bucurat de o mare popularitate. În contextul dat, cele două nume proprii nu mai denumesc persoanele care le purtau și stabilesc un raport de comparare a trăsăturilor referenților inițiali cu cele ale referenților vizați, cu scopul selectării aceleia comune. Completarea atributivă *„ai operei”* anulează identitatea nonlogică între

Scanned with OKEN Scanner

grupuri de indivizi cu o personalitate distinctă și marchează pierderea caracterului proprial al substantivelor, copulativ corelate, **Bonnie și Clyde**, care, funcționând ca substantive comune, primesc sensul de *ași*, prin acesta rezolvându-se raportul de asemănare propus de autor. Cei doi artiști, Angela Ghiorghiu și Roberto Alagna, au concertat pe nenumărate scene ale lumii, fiind foarte apreciați. În titlul: *„Presa britanică îi numește pe Angela Ghiorghiu și Roberto Alagna «**Bonnie și Clyde** ai operei»*, sensul câștigat de cuplul cântăreților este cel de *ași*. Foarte interesantă apare posibilitatea ca sensul substantivelor proprii, cu un comportament morfo-sintactic specific substantivelor comune, să înregistreze o schimbare în interpretarea receptorului, care selectează altă trăsătură a referenților (-cuplu) inițiali. Aflăm în finalul articolului dat că *acești **Bonny și Clyde** ai operei* nu sunt cruțați de mass-media care îi critică vehement.

În serialul televizat *Om sărac, om bogat*, un personaj negativ, pe nume **Falconeti**, a lăsat o impresie foarte puternică celor care l-au urmărit prin anii 1970. Fiind în conflict cu tatăl celor doi frați, eroii serialului, în jurul cărora se încheagă desfășurarea epică, acest personaj, **Falconeti**, îi urmărește pe cei doi (unul sărac, altul bogat) impulsionat doar de sentimentul obsedant al răzbunării. În context se vorbește despre un oarecare *Vilău* (nume cu un fonetism care explică preocuparea personajului pentru ocuparea ilegală a unor *vile*), care constituie ținta analogiei. Știind că **Falconeti** (referentul inițial, este un *delincvent* înrăit, și că însușirea ilegală de bunuri este caracteristica referentului discursiv, altfel spus referentului-țintă Vilău), sensul pe care îl câștigă în funcționarea sa ca ***substantiv comun,*** purtând mărcile morfosintactice ale acestei categorii gramaticale impuse în text este: *delingvent*.

O singură dată apare în materialele culese de noi substantivul propriu antonomazic articulat hotărât urmat de un atribut adjectival posesiv:

*„[...] Ești **Van-Dame-ul meu** ! [...].”*
(Curierul național, 9 februarie, 1999, p. 1)

Actorul **Van Dame** a interpretat de obicei roluri de luptător pentru drepturi individuale sau collective, într-un cuvânt roluri de justițiar, de *salvator*. În contextual apropiat se prezintă referentul vizat (in-animat, non-uman), ușor personificat: coșul zilnic în care toți cetățenii își pun *speranțele de supraviețuire*, pe care toți cetățenii îl divinizează (notă ironică). Dar după cum arată calcularea lui de către ministrul în funcțiune, Decebal Traian Remeș, *nu există motive serioase pentru a-l numi: ești salvatorul meu !*

Nu apar construcții generalizante cu determinanți imprecișși ca sens: mulți, *multe, toți, toate*.

Apare la acest tip de antonomază și determinarea cu o întreagă propoziție subordonată relativă:

Scanned with OKEN Scanner

*„Numai că George Sörös nu e deputatul **Bulă**, din nu știu care județ, **care doarme în scaun**."*
(Evenimentul zilei, 16 aprilie, 2003, p. 1)

Referentul inițial **Bulă** din structura antonomazică discursivă, extrasă din limbajul jurnalistic actual, este personajul anecdotic al perioadei anterevoluționare, simbol al gafeurului de proporții uriașe, cu o gândire sucită, descoperitor dezinvolt al racilelor regimului totalitar, executant în manieră personală, deviată, a indicațiilor politruicilor comuniști, a indicațiilor partidului, în poziția unui inept nevinovat.

Faptele și vorbele lui Bulă stârneau un râs dezlănțuit, fiind o modalitate a rezistenței populare. Referentul-țintă, miliardarul **George Sörös**, intră în relație comparativă cu personajul **Bulă** prin evidențierea inexistenței niciunei similitudini *de vorbire*, *gândire* sau *comportament*, dar, în același timp, se efectuează analogia, găsindu-se similitudinea, în anumite privințe a lui **Bulă** cu *„deputatul [...] din nu știu care județ"* – a cărui atitudine de *indiferență* față de problemele electoratului contrastează cu cea a activistului pe tărâm social în întreaga lume.

Antonomaza *numelui propriu*, **Bulă**, pentru *numele comun*, **gafeur**, este determinată extensiv *„din nu știu care județ*, **care** *doarme în scaun"*, partea a doua a determinării fiind o *propoziție atributivă*.

Din punctul de vedere al clasificării enciclopedice a substantivului propriu, putem remarca în cadrul construcțiilor grupurilor antonomazice predicative *in praesentia* alegerea acelora care au o notorietate în afara contextului, desemnând pesonaje mitice, romanești ș.a. sau o celebritate socială actuală, spre deosebire de cele folosite în cadrul grupurilor actuale ale antonomazelor referențiale *in absentia*, care câștigă majoritatea o notorietate discursivă, numai în context.

La fel, se poate face observația că antonomazele predicative *in praesentia* sunt frecvent purtătoare ale notei de ***nominare*** și ***identificare***:

*„Alte ziare o numesc «**Evita Peron a politicii americane**», iar analiștii de la Washington au căzut cu grăbire de acord că Bill Clinton nu este decât un „alt președinte, în timp ce soția sa înseamnă mult mai mult."*
(Expres magazin, 3.II-10.II, 1993, p. 5)

*„Oltenița era considerată un fel de **Oxford**."*
(Academia Cațavencu, 25-31 martie, 2003, p. 2)

Eva Peron, soția dictatorului argentinian Juan Domingo Peron, supranumită Evita, a fost adorată de popor, venerată chiar. În timpul guvernării lui Peron, salariile muncitorilor urbani au crescut cu 47%, s-a legalizat avortul, prostituția, divorțul etc. Alte date despre viața și activitatea persoanei nu interesează aici. Rămâne să reținem rolul jucat de Evita pe lângă instituția prezidențială și care a fost cel de *sfătuitor din umbră* și *manipulator*, influența ei asupra soțului fiind

Scanned with OKEN Scanner

totală. Autorul discursului alege patronimul împreună cu prenumele însoțitor, **Evita Peron**, ca referent inițial în a releva trăsătura de personalitate a referentului vizat, Doamna Clinton (interesant, compus din patronim și element lexical, consacrat, de adresare). Înainte de a produce antonomaza, autorul introduce în text un derivat: *rasputiniană* pentru a caracteriza prezumtiv activitatea la Casa Albă a soției președintelui Clinton, care a câștigat alegerile, cu trimitere la misticul Rasputin, care a jucat un rol de mare influență asupra ultimei case țariste a Rusiei. Sensul derivatului antonomazic *rasputiniană* este negativ. Ca atare, sensul câștigat de utilizarea, în antonomază, a numelui propriu **Evita Peron** (consilieră intimă a președintelui Argentinei și soție a acestuia) este unul cu note depreciative și valoare anticipativă: *eminența cenușie*, persoană influentă care, din umbră, *manevrează un personaj oficial, un partid* etc., trăsătură atribuită Doamnei Clinton.

Cu ocazia acestei analize, putem sublinia faptul că afirmațiile făcute de autor pot fi adevăruri sau neadevăruri, acestea nu împiedică funcționarea în sine, cu valoare stilistică (pamfletară) a antonomazei.

Să reproducem fraza cu microstructura sintactică a antonomazei: „Când eram eu mic, Oltenița era considerată *un fel de* ***Oxford*** în comparație cu Călărașul". Analogia Olteniței, ca referent-țintă, cu Oxfordul, este nepotrivită, deoarece Oltenița nu a eclipsat niciodată Călărașul cu unitățile ei școlare sau activitățile culturale, așa cum orașul din apropierea Londrei se impunea prin celebra universitate fondată în secolul al XII-lea. Și totuși, ceva, încă ascuns receptorului, a determinat această paralelă. Poate, în subiectivitatea sa, localnicul să fi închipuit Oltenița un centru cultural și de învățământ pe lângă Călărași, similar **Oxfordului** pe lângă Londra.

Acest tip de antonomază funcționează apelând la procesul individualizării, specific substantivelor proprii în folosirea lor standard. Funcționarea lui scoate în evidență *categorizarea*, ceea ce este dovedit de faptul că: 1) antonomaza spune ceva despre un *referent vizat*; 2) fără să pună în discuție cu tărie existența unei clase, fie numai discursivă; 3) ea rămâne într-o relație stabilă între un referent și un altul, cum arată folosirea preferențială a determinanților la singular, indicând *constanța unei individualizări*; 4) ea sintetizează punerea în paralel a reprezentanților a doi referenți (cel inițial și cel vizat) chiar atunci când mai mulți indivizi sunt în discuție, este vorba de două cupluri puse în paralel două câte două (*...Nae Lăzărescu și Vasile Murariu...* ***Stan și Bran***, *în variantaa românească...*); 5) antonomaza predicativă *in praesentia* realizează o asemănare parțială, o calificare, o identificare a cuiva, iar nu o punere în valoare a întregii existențe a referentului vizat. Această idee a asemănării parțiale este întărită de posibilitatea folosirii antonomazei după verbe ca: *face, simți, juca*[8]. Această asemănare parțială se datorează reprezentărilor vehiculate de numele proprii care sunt constituite

[8] *Ibidem*, p. 206.

Scanned with OKEN Scanner

din anumite trăsături ale referentului inițial, iar nu din ansamblul lor ca în cazul antonomazei de tip referențial *in absentia*. Această grupare antonomazică este permanent schimbată de către atributele determinante ale substantivului propriu, care atribute selectează notelele obținerii unicității unei persoane și a unei situații noi.

Nu este posibilă o substituire perfectă a substantivului propriu din antonomaza predicativă *in praesentia* cu un nume comun, în cadru discursiv, deși este o formă prototipică și cea mai frecvent utilizată în limbajul jurnalistic.

Există și posibilitatea întrepătrunderii tipurilor.

În cazul celor două forme de antonomază care corespund unor utilizări și scopuri discursive foarte distincte, avem a face cu corelații antonomazice care pun în discuție prezența sau absența *referentului-țintă* sau *vizat* într-un context dat și există suficiente criterii care indică clasificarea acestora, fiind evidente la percepție.

Nu există însă o distincție absolută, dar, repetăm, există criterii care indică această clasificare. În consecință, anumite antonomaze pot să prezinte o structură mixtă.

Construcțiile sintactice preferențiale și expresiile selectate de antonomaza in praesentia *a* numelui propriu *pentru* numele comun

Unele antonomaze in *preaesentia,* dar și *in distantia* manifestă o funcționare nereferențială și nonpredicativă. Întâlnim astfel antonomaze *in distantia* care ocupă funcția de subiect:

> *„[C.V. Tudor et Comp.]...acești* ***Jirinovski*** *ai noștri scot capul cât mai des, în stilul lor grosolan caracteristic."*
> (Cotidianul, 7 ianuarie, 1999, p. 6)

Dubla determinare a substantivului propriu, atât antepusă, cât și postpusă, *„Acești* **Jirinovski** *ai noștri"* atribuie acestuia explicit proprietatea de a fi identificat în procesul de transmitere de calități unui referent de care se leagă printr-un raport de similitudine. Personaj politic al Rusiei exsovietice, **Jirinovski** și-a câștigat notorietatea prin modul șocant de promovare a unor atitudini, care apar ca un amestec de fascism și comunism. Această atitudine a fost categorisită ca fiind *extremistă*. Discursul în contextul larg, cuprinde toate datele formarii unor imagini mentale distincte și totuși apropiate până la limita identificării. În enunțul dat, referentul-țintă, care se identifică (*„ai noștri"*) cu C.V. Tudor și adepții lui, primește numele referentului inițial (**Jirinovski**) pentru că prezintă caracteristicile acestuia. Având trei instanțe, avem antonomază: 1) entitatea care poartă numele; 2) conținutul conceptual degajat, pornind de la aceasta și 3) o altă entitate căreia îi este atribuite conținutul conceptual creat în acest mecanism de utilizare a unui ***substantiv***

Scanned with OKEN Scanner

propriu, cu funcția de ***substantiv comun,*** (schimbarea unei categorii gramaticale).

Determinările antepuse și cele postpuse ale antonomazelor exemplificate se pun în acord perfect cu caracterul *in praesentia.*

Notorietatea celor doi purtători de nume este relativ importantă și deloc impresionantă. Denumirile înseși intervin în limbajul presei, accidental, discursiv, și, rar utilizate, în referințe trans-textuale. Clar este însă că aceste substantive proprii antonomazice aparțin unui lanț referențial, căci ambele, în funcție de subiect, pot să constituie sau să se realizeze ca reluarea unei denominații antonomazice făcute anterior:

> *„Toți speră că sponsorizarea campaniei electorale a lui Kerry de către Hillary Clinton să-l determine pe acesta s-o numească vice-președinte [...]. H. Clinton este* ***Ioana D'Arc a democraților.***
> Ea este deja considerată drept **Ioana D'Arc** ***a democraților*** americani [...].
> ***Ioana D'Arc a democraților*** *americani este prea deșteaptă ca să-i scape printre degete o asemenea ocazie de a ajunge la Casa Albă."*
> (Național, 5 martie, 2004, p. 2)

Succesiunea celor trei antonomaze, de fapt una singură, repetată, în același articol arătaa că în prima poziție antonomaza este *in praesentia* (în mod regulat reluările sunt forme identice, firește, ale antonomazei exprimate anterior) în ***poziție predicativă***. Cea de a doua apariție se înscrie într-un lanț referențial început chiar de ea în poziția de subiect. Reluarea, fără referent inițial al antonomazei, o prezintă ca fiind una de tip predicativ *in distantia* și, totodată, aflată în ipostaza de antonomază în expresie referențială. Funcționarea în regim discursiv a antonomazei este determinată, condiționată, de introducerea ei într-un lanț referențial la nivelul textului.

Trecerea de la antonomaza de tip predicativ *in praesentia* la una de tip referențial *in distantia* poate să se concretizeze într-o redenumire antonomazică a referentului vizat aparținând altei construcții frastice:

> *„Voroneț este* ***Capela Sixtinaa*** *a Occindentului.*
> *Această* ***Mecca*** *a românilor este văzută anual de sute de mii de turiști și credincioși."*
> (România liberă, 16 noiembrie, 2002, p. 11)

Această schimbare poate să se concentreze uneori numai asupra determinărilor: ***Rambo al găinilor; Rambo de Moldova*** *[...].*

Scanned with OKEN Scanner

Prototipul antonomazei *numelui propriu* pentru numele comun

Prezentarea prototipică a antonomazei se relevă la nivelul formei și al construcției antonomazice, ca și la cel al interpretării sale.

Din perspectiva formei, remarcăm folosirea frecventă a antroponimelor în comparație cu toponimele sau cu alte tipuri de nume proprii. Se observă în exemple anumite microstructuri preferențiale care se regăsesc în repartizarea lor în antonomaze de tip referențial *in absentia* și predicative *in praesentia*. Repartiția acestor două tipuri de antonomază se face pe o scară de apropiere sau de depărtare în diferite discursuri. Există deci un continuum de ipostazieri ale antonomazelor între cele două tipuri fundamentale:

„*Moldova va deveni o* ***Cubă*** *a Europei.*"
(Național, 15 martie, 2002, p. 3)

„*[...] mai devreme sau mai târziu, vor fi mântuiți de* ***Dumnezeul*** *cu mustață și pipă de la Kremlin.*"
(România liberă, 22 aprilie, 1998, p. 1)

Cuba revoluționară, după căderea sistemului mondial socialist, numit și lagărul socialist, a devenit una dintre ultimele țări cu un sistem politic depășit și cu o economie ineficientă. Apropierea Republicii Moldova, prin politica dusă de puterea actuală, de uniunea statelor postsovietice, opoziția ei, în multe privințe, față de democrațiile occidentale și aplicarea unui regim care amintește de cel socialist, o depărtează tot mai mult de Uniunea Europeană. Subînțeleasa raportare a **Cubei** falimentare la statele prospere, SUA și Canada, din geografia continentului american, asigură postamentul extralingvistic al creării analogiei în care primul element al relației este comparatul Moldova, iar al doilea îl formează, cu rol de comparant, antonomaza *o* ***Cubă*** *(a Europei)*. În cadrul grupului antonomazic, art.neh.procl. *o* și completarea atributivă (atr.sub.gen.) *a Europei* împiedică interpretarea „literală" a numelui predicativ Cuba, determinând interlocutorul la construirea unei interpretări tropaice. Este evidentă proveniența sensului antonomazic din proprietățile referentului originar al numelui propriu. Acest sens al numelui propriu antonomazic s-a construit prin selectarea dintr-un ansamblu redus de proprietăți asociate purtătorului inițial. Antonomaza vie, discursivă a

Scanned with OKEN Scanner

substantivului propriu *pentru* **substantivul comun** prezintă în sistemul microstructural al funcționării sale gramaticale câteva mărci ale comunizării, dar este departe de etapa lexicalizării complete purtătoarea unui sens consacrat, cuprins în dicționare. Valabilitatea ei rămâne numai în contextul discursului. Sensul născut în procesul antonomazic este: *codașă*, s.f., *care a rămas în urmă* (față de emanciparea socio-politico-economică a celorlalte state vecine).

Determinarea extensivă a numelui propriu, care, de fapt, este hotărâtoare în statutarea acestuia ca antonomază, identifică cu precizie individualitatea lui Stalin, dar numai împreună cu semnificația creată, aceea de *comandant suprem*. Această semnificație (sau acest semnificat) este compatibilă (compatibil) cu înlănțuirile adjutant-referențiale sau care pregătesc, anticipă apariția lui. Este vorba de povestirea parabolă, ruptă din *Arhipelagul Gulag* de Alexandr Soljeniţîn, în care comuniștii trimiși în lagăre prin anul 1937, scoși din funcții, erau în continuare credincioși ideologiei și partidului, deși însuși Stalin îi sancționase, crezând că, mai devreme sau mai târziu, vor fi mântuiți de instanța supremă. Trebuie să recunoaștem că credința comuniștilor în comandantul lor suprem era similară cu a creștinilor în judecătorul suprem (Dumnezeu). De fapt, Stalin însuși se substituia lui Dumnezeu.

În privința formei, să amintim observația făcută anterior în legătură cu folosirea mai frecventă a antroponimelor față de toponime sau alte tipuri de nume proprii. Referindu-ne și la exemplele date în studiile de retorică, de gramatică și în cele lingvistice, se poate spune că antonomaza de tip predicativ *in praesentia* aflată într-o funcție sintactică considerată caracteristică, un grup nominal comportând o determinare definită și o completare atributivă cu sau fără adjectiv etnic, reprezintă antonomaza cel mai adesea percepută, cunoscută, dar mai puțin interpretată. Antonomaza de tip referențial *in absentia* care se apropie foarte mult prin aspect de o antonomază în curs de lexicalizare, sau prezintă cel puțin ideea că se va face această lexicalizare, este un tip diferit, opus celui predicativ *in praesentia*, atât prin frecvența în lucrare, cât și prin analiza ei lingvistică. De pildă:

„Clinton a fost ***Pinocchio*** *în timpul depoziției din procesul Levinski."*
(Național, 18 mai, 1999, p. 11)

„Florin Vieru a devenit celebru drept ***Gavroche*** *al Revoluției române după ce, în decembrie 1989, poza sa a apărut pe coperta Paris Match și a făcut, mai apoi, înconjurul lumii."*
(Național, 24 decembrie, 2002, p. 1)

*„Acest «****Goebbels*** *al PSD», cum îl numesc unii, a reușit performanța de a da încă o lovitură propriului partid și propriei guvernări."*
(Libertatea, 18 aprilie, 2003, p. 2)

Scanned with OKEN Scanner

*„La capitoul notorietate conduce de departe academicianul Răzvan Theodorescu, acest **Telly Savalas** al culturii și al cultelor."*
(Național, 16 ianuarie, 2004, p. 4)

Pinocchio, personaj animat din romanul, la început (1878) foileton, *Aventurile lui Pinocchio* de Carlo Collodi, a devenit, datorită traducerii în aproape toate limbile de pe glob, un simbol al *minciunii*. Ca indicator fizionomic al obiceiului de a minți, **Pinocchio** este înzestrat cu un nas lung, conform mentalității populare. Copil impertinent și capricios, el parcurge o serie de experiențe de viață care îl transformă într-un băiat bun și astfel trece, în finalul romanului, din viața fictivă în viața reală. Imaginea mincinosului a constituit referentul originar în relație de asemănare cu referentul vizat, președintele Clinton în situația de acuzat în procesul cu Monica Lewinsky. Interesant este să aflăm din context că psihologii americani au surprins la Clinton, în timpul audierilor, prezența a 20 din cei 23 de indicatori clinici care denotă că cineva minte cu premeditare. Analogia s-a produs repede cu celebrul personaj. Din perspectiva construcției sintactice avem modelul S + a fi + Np (S). Într-un asemenea enunț, substituirea numelui propriu, fără determinant, cu un ***substantiv comun,*** (în esență, o câștigare de sens) nu se realizează ca în cazul unei antonomaze standard. Există un fel de exagerare, o hiperbolă, care exprimă asemănarea prin identificare, o identificare greu de admis, pe care cunoștințele enciclopedice și competența retorică trebuie să o reducă la parametrii acceptabili. Avem a face, fără îndoială, cu o identificare abuzivă, pe care specialiștii au numit-o metaforică. Structura sintactică amintită exprimă ea însăși identificarea totală a celor doi termeni puși în relație. Referentul subiectului, rămânând el însuși, ia toate calitățile referentului numelui predicativ. Există, evident, figură de stil deoarece avem o suprapunere a două conținuturi de gândire, a două imagini mentale. În situația acestui tip de antonomază, caracterizată de o identificare abuzivă, metaforică, avem a face cu o figură de stil bazată pe o similitudine de trăsături referențiale și pe încărcarea substantivului propriu cu un sens, datorită utilizării sale cu funcția unui ***substantiv comun,***. Refacem enunțul, cu introducerea sensului produs de mecanismul antonomazic: *Clinton a fost mincinos în timpul depoziției.*

Titlul articolului în care apare antonomaza este o propoziție interogativă cu predicat nominal compus chiar din substantivul propriu **Gavroche**. Antonomaza este una de tip predicativ *in distantia,* cu valoare discursivă, reluată la începutul discursului, unde apare și referentul-țintă, copilul (ajuns matur) Florin Vieru, cunoscut tuturor din timpul Revoluției Române. Referentul original este în limba franceză o antonomază lexicalizată, lexicografiată în dicționarele de limba franceză:; **gavroche**, *n.et. adj. (d'un personage des Miserables de Victor Hugo). Gamin parisien, spirituel, brave et genereux (Petit Larousse*, 1966, col. I, p. 468). Deși utilizat în ipostaza orală de mult timp la noi, cuvântul nu a fost înscris în nici un dicționar cu definiția sa neutră, dar apare în scris, după Revoluție, desemnând

Scanned with OKEN Scanner

imaginea originară a *copilului-erou*. Şi în această situaţie autorul găseşte mijloacele sintactice de a tempera analogia: atributul adverbial antepus „*drept*" şi atributul substantival-genitival „*al Revoluţiei*", la rândul său determinat de adjectivul etnic „*române*".

Conţinutul numelui propriu este definit de lingvistică (numele propriu în întrebuinţarea sa primară nu are sens) ca un ansamblu de proprietăţi ale referentului iniţial şi care intervin în interpretarea anumitor enunţuri conţinând acest nume. Proprietăţile nu se confundă cu cele care servesc la stabilirea identităţii referentului iniţial şi care pot să apară în definiţia enciclopedică a unui dicţionar de nume proprii. Este şi cazul numelui propriu **Goebbels**, fost ministru al informaţiilor naziste, al cărui conţinut nu comportă decât câteva proprietăţi în relaţie directă cu referentul şi este conturat în cadrul universului de părere a interlocutorilor (autor-cititor). Toate acestea se reflectă în opţiunea receptorului, care selectează sensul antonomazei: *propagandist*. Determinările contribuie şi ele în mod esenţial la opacizarea statutului proprial: *acest* (atribut adjectival) şi *al PSD* (atribut substantival prepoziţional). Utilizarea în acelaşi context a substantivului propriu fără determinanţi aparţine altei categorii antonomazice şi va fi comentată la capitolul Antonomaza numelui propriu pentru numele propriu.

Telly Savalas celebrul actor holiwoodian a rămas în mintea iubitorilor micului şi marelui ecran datorită talentului cu care a interpretat personajele cu caractere şi temperamente diferite, dar cu aceeaşi înfăţişare, a unui bărbat *ras în cap sau chel*. Tot persoană publică, profesorul Răzvan Theodorescu, ministrul culturii şi al cultelor, se prezintă fără nici o podoabă capilară. Analogia, rămasă numai la nivelul înfăţişării fizice, este valabilă, dar celebritatea artistului oferă o analogie mai amplă. De pildă, abilitatea afişată în exploatarea oportunităţilor, cu care s-a făcut cunoscut referentul-ţintă, este reactualizată datorită aceleiaşi trăsături întâlnite la personajele interpretate de referentul originar, desemnat de numele propriu Telly Savalas. Din perspectivă stilistică, putem spune că antonomaza se încarcă şi cu o notă ironică, uşor umoristică.

Aceasta este structura clasică a unui grup nominal antonomazic format dintr-un substantiv propriu, fie numele complet al patronimului, fie doar numele sau prenumele acestuia, ambele recunoscute ca fiind de o notorietate clară, cu o extensiune îndeplinind diferite funcţii (atribut, complement de obiect, direct, indirect), desemnând un referent vizat *in praesentia* care ocupă funcţia de subiect.

Scanned with OKEN Scanner

ABORDAREA ANTONOMAZEI DIN PERSPECTIVA PROCESELOR LINGVISTICE CARE ÎI SUNT PROPRII

Scanned with OKEN Scanner

Lexicalizarea, dezlexicalizarea și lexicografierea

Fenomenul și procesul antonomazic sunt de o mare diversitate și de o profundă complexitate. O primă problemă importantă este aceea a **lexicalizării** sau **dezlexicalizării** *cu* sau *fără* **lexicografiere**. A doua se referă la rolul jucat în procesul antonomazic de către **sensul propriu** și **sensul figurat**, de către **referința** *originară* și **referința-țintă**. Aici intră și discuțiile privind **semnificația** și **conținutul** elementelor lexicale antrenate în proces sau cuprinse în rezultatul acestuia, în fenomen. Observații asupra **variației** sau **invariației numărului** sunt indispensabile stabilirii statutului și clasificării antonomazei. O ultimă problemă importantă ar fi aceea a schimbării sau păstrării **categoriei gramaticale**, a relației dintre ***numele propriu – numele comun***, ***perifraza – numele propriu***, ***numele comun – numele propriu***.

Deși problema lexicalizării a fost relevată de studiile care s-au ocupat de antonomază, totuși cercetarea sau analiza ei aprofundată s-a lăsat așteptată. Fenomenul nu a fost precis delimitat, cu toate că unii autori au remarcat faptul că lexicalizarea formează limita inclusivă sau exclusivă a antonomazei[1].

Procesele în sine, al lexicalizării și cel al delexicalizării, au fost intuite ca un „continuum"[2] sau ca o „diferență graduală"[3], rămânând o problemă neclarificată în ciuda exprimării repetate a criteriilor de recunoaștere a schimbării statutului numelui propriu în funcționarea sa ca nume comun și a numelui comun, ca nume propriu.

În cazul **lexicalizării**, putem vorbi de *un* oarecare **nume propriu** ori de o **perifrază proprială** care, *prin* **antonomază**, *a devenit* **nume comun** *comparabil cu oricare alt* **nume comun** sau *presupunând utilizarea specifică a categoriei gramaticale a* **numelui comun**. În privința dezlexicalizării, putem vorbi de un oarecare **nume comun** ori **perifrază comună** care, prin **antonomază**, a devenit *un* **nume propriu** comparabil cu oricare alt **nume propriu** sau presupunând utilizarea specifică a categoriei gramaticale a **numelui propriu**. În concluzie,

---

[1] Flaux, N., *L'antonomase du nom propre ou la mémoire du référent*, „Langue française" 92, 1991, p. 40.

[2] *Ibidem*, p. 220.

[3] Jonasson, K., *Le Nom propre. Constructions et interprétations*, Duculot, Louvain-la-Neuve, 1994, p. 221.

Scanned with OKEN Scanner

totul depinde de stadiul în care se află secvența lingvistică observată la un moment dat fie în procesul lexicalizării, fie în cel al delexicalizării. Perspectiva abordării, poate fi, de asemenea, lexicală, lexicografică, morfologică și semantică cu privire la rezultatul lexicalizării sau la cel al dezlexicalizăii – numele propriu și numele comun în ipostaza schimbării categoriei lor specifice.

Se poate pune întrebarea nu numai *care este cauza lexicalizării unor substantive proprii* și *a dezlexicalizării unor substantive comune*; dar și *care* este rațiunea, rostul lexicalizării și al dezlexicalizării, de ce numai anumite substantive proprii ori perifraze propriale sau substantive comune și perifraze comune participă la aceste procese ? Aceste rațiuni pot fi diversificate, unele sunt lingvistice, dar și pragmatice, culturale, istorice, economice, iar altele nu sunt deloc lingvistice *stricto sensu*.

O atenție deosebită trebuie acordată mărcilor pe care le implică antonomaza lexicalizată sau dezlexicalizată în discurs, funcționarea sintactică a antonomazei lexicalizate sau a celei dezlexicalizate din perspectivaa diacronică (și sincronică) cu scopul de a găsi individualitatea lor într-o folosire lexicală, mai mult decât într-una lexicalizată[4].

În primul rând, trebuie lămurit ferm prin ce se *recunoaște lexicalizarea*. Revenim la criteriile lexicalizării antonomazei: (1) **lexicografierea** – cuprinderea în dicționarele de limbă și enciclopedice; (2) **pierderea inițialei majuscule**; (3) **acordul la plural** – ceea ce corespunde comportamentului morfo-sintactic al substantivului comun; (4) **încărcat cu un sens.**

Prezența în dicționare a unui substantiv comun care a provenit dintr-un substantiv propriu, este dovada că avem a face cu o antonomază lexicalizată, iar nu cu una discursivă. Este un criteriu obiectiv, dar nu cu totul lipsit de arbitrar[5].

Diferențele de percepere a unor antonomaze în ipostaza lor lexicalizată sau descriptivă sunt foarte mari de la dicționar la dicționar și de la nume propriu la nume propriu, lăsând la o parte situația în care putem găsi o secvență lexicală întâlnită atât în suita substantivelor comune, cât și în cea a numelor proprii. Întâlnim, de asemenea, o diversitate de mențiuni: ***cf.+np.;*** **figurat**, în cele străine chiar **prin antonomază, prin analogie** etc.

În privința definiției în dicționare, există, la fel, diferențe, unele cuvinte fiind urmate de date etimologice bogate, altele, mai puțin bogate, sau de simple trimiteri.

În cazul în care antonomaza lexicalizată este cuprinsă în mai multe dicționare, putem vorbi oare de un proces lingvistic definitiv și ireversibil ? De nenumărate ori observăm revitalizarea numelor proprii, revivifierea lor.

---

[4] Leroy, Sarah, *Entre identification et catégorisation, L'antonomase du nom propre en français*, Presse de L'Université Paul Valery, Montpellier, 2001, p. 221.

[5] Flaux, N., *L'antonomase du nom propre ou la mémoire du référent*, „Langue française", 92, 1991, p. 60.

Scanned with OKEN Scanner

Inițialele secvențelor lingvistice în procesul lexicalizării și în cel al dezlexicalizării

În cercetarea sa gramaticală, Guéraud remarcaa faptul că „reușita completă a tropului se manifestă prin folosirea minusculei [...]"[6], iar Sarah Leroy recomandaa ca importantă urmărirea modului în care acest fapt se realizează în discurs[7], dar acest aspect nu este întotdeauna un criteriu pertinent, existând ezitări în notarea ei, și reglementări ignorate sau tardiv aplicate.

De pildă, ***goliat***, s.m., *om de statură uriașă* < *fr.* ***goliath*** (MDN, 2006, p. 431, col. I), apare și cu inițialaa majusculă:

> *„Noile proiectile inspirate din gloanțele de cauciuc, sunt mai moi, mai plate și mai mari, de genul unor bureți, dar dacă te nimeresc au același efect cu o palmă dată de un* ***Goliat.***"
> (Evenimentul zilei, 23 iulie, 2002, p. 7)

Justificarea acestei grafii:

a) utilizatorul inițialei majuscule a avut acces la informația din MDN, '97, p. 674: „**goliath**, s.m. (livr.) *om de statură uriașă* (, fr. **goliath**, cf. **Goliat**, personaj biblic)";

b) a cunoscut explicația din DEX '96, vol. II, p. 474, „**GOLIAT** (în Vechiul Testament), *războinic filistean uriaș*, care a provocat la luptă individuală pe cei mai viteji evrei. Păstorul David, devenit rege al evreilor, singurul care a primit provocarea, l-a ucis cu o piatră aruncată din praștie";

c) știa despre întâmplare și eroii ei, direct de la sursă, citind Vechiul Testament, sau ascultând predici care conțineau ca pildă aspectul înfruntării celor doi dușmani;

d) avea informația livrescă, din dicționar, din Vechiul Testament, și orală, din predici, din diferite discursuri.

Foarte rare sunt antonomazele care nu au fost reperate niciodată cu majusculă inițială. Este situația cuvântului *cabotin* (împrumutat din franceză, după numele unui comediant ambulant din epoca lui Ludovic al XIII-lea) și *bogomil*, *adept al* ***bogomilismului*** (din bulgarul *Bogomil*, preot din Bulgaria secolului al X-lea d.Hr., fondator al doctrinei religioase numite prin derivare antonomazică **bogomilism**,

---

[6] Guéraud, J. F., *L'antonomase en question*, „L'Information grammaticale", nr. 45, 1990, p. 14.

[7] Leroy, Sarah, *Entre identification et catégorisation, L'antonomase du nom propre en français*, Presse de L'Université Paul Valery, Montpellier, 2001, p. 222.

Scanned with OKEN Scanner

care contestă treimea divină ortodoxă, existența umană a lui Cristos, respinge botezul și neagă ierarhia bisericească), fie din cauza uitării rapide a referentului inițial, fie din motive subiective de sancționare a deraierii religioase sau, cum este cazul substantivului *iudaa*, din cauza abaterii morale (*Iuda*, trădătorul lui Iisus).

O altă situație este determinată de faptul că *numele propriu* prin compunere cu un *nume comun* își pierde relevanța lexicală dacă nu ocupă locul accentuat în repetiție, păstrându-se astfel în conștiința vorbitorilor ca sensul motivat al secvenței lingvistice date. Dacă în decursul folosirii sale și al trecerii dintr-o limbă în alta, se petrec și schimbări fonetice, existența în compus a numelui propriu este sesizată de către unii vorbitori cu competență lingvistică ridicată: **barcă**, egipt: *vă-Ră, luntrea lui* ***Ra*** (**Ra**, în mitologia egipteană este zeul *Soarelui*) > copt. *bari* > gr. *baris* > lat. *barca* > it. *barca* > rom. *barcă*) sau un creator, *arabul* ***Halim***, a dat literaturii universale *1001 de nopți / O mie și una de nopți*, de povești orientale, care a căpătat ulterior numele **Halima**, prin derivare, în limba *turcă*, de la **Halim**. De la turci, odată cu opera de excepție, a trecut în limba *neogreacă* și numele **Halima**, care, prin antonomază, devine substantiv comun, de genul feminin, **halima**, formă împrumutată de limba română: **halima, halimale**, s.f., *povestire, întâmplare complicată, cu multe peripeții* (fig.) *situație încurcată, amestecată, confuzie*. Referentul originar **Halim**, s-a uitat, existând numai în conștiința specialiștilor din domeniul literaturii artistice universale.

Altă dată, căderea majusculei este dovada frecvenței utilizări a vocabulei obținute prin antonomază:

„O ocazie de bucurie pentru nuntași, evenimentul reprezintă un adevaarat ***calvar*** *pentru toți din zonă [...]."*
(România liberă, 9 august, 2002, p. 2)

„[...] atâta lume trecuse prin ***calvarul*** *de la primărie [...]."*
(Adevărul literar și artistic, 23 aprilie, 1998, p. 7)

„[...] ceea ce el numește cu un umor tragic ***calvarul*** *«de luptător pentru o cauză» [...]."*
(Dreptatea, 11 iunie, 1996, p. 6)

Din limba *aramaică*, ***gulgota***, *craniu*, a ajuns în limba *ebraică* prin antonomază a numelui comun pentru numele propriu, **Golgotha**, *locul craniului, Dealul căpățânii*, apoi, tradus în *latina creștină* (calchiat), **Calvarium** (de la **calvus**, *pleșuv, chel*), de aici a fost preluat în *franceză*, **calvaire** și în română **calvar**, de data aceasta, prin antonomază, din nume propriu în nume comun, cu sensul *chin, suferință, durere îndelungată, încercare grea* analogică aceleia suportate de Iisus Cristos, care a fost crucificat pe *colina* astfel numită, după ce și-a purtat în spate crucea grea, până la locul execuției.

Scanned with OKEN Scanner

Un rol important joacă nivelul la care este utilizat termenul şi nu în ultimul rând contextul. Astfel, într-o construcţie metaforică, antonomaza numelui propriu pentru numele comun păstrează majuscula iniţială, dar într-una în care ea este utilizată nonfigurativ, o pierde:

*„Cine putea trece oare de **Cerberul** cabinetului de partid, şefa de cabinet a prim-secretarului... [...].”*
(Robinson, nr. 6, iunie, 1990, p. 4)

*„Mă aşteptam la apariţia unui **cerber**, dar nu mă opri nimeni.”*
(Rambo, anul II, nr. 5, 1991, p. 3)

Alteori, majoritatea aparițiilor antonomazei prezintă majusculă, de pildă din 60 de ocurenţe antonomazice pentru *Don Juan*, 43 au iniţialaa majusculă:

*„[...] un **Don Juan** comod [...].”*
(G. Călinescu, ILROP, 1995, p. 420)

*„[...] un **Don Juan** impertinent [...].”*
(*Ibidem*, p. 430)

*[...] un **Don Juan** suav, melancolic [...].*
(*Ibidem*, p. 453)

Utilizarea cu majusculă iniţială a numelui propriu aduce nota fermă a unei antonomaze predicative *in praesentia*:

*„Colin ia în cătare o Rusie fără sens, fără substanţă, umilită de şarlataniile sublime ale unui idealism ideologic ce se pretinde a fi o nouă **Biblie** filosofică.”*
(Flacăra lui Adrian Păunescu, 16 aprilie, 2004, p. 12)

Criteriile lexicografierii nu sunt exacte, nici suficiente. Lexicalizarea câştigată prin folosirea îndelungată sau uneori frecventă într-un interval de timp scurt poate determina lexicografierea, poate determina folosirea ca nume comun a unui substantiv antonomazic. Apariţia unui tip de haină din piele îmblănită, după modelul purtat de actorul Alain Delon în filmul *A fost odată hoţ*, care rula în perioada 1967-'69 a prilejuit producerea în serie a articolului vestimentar respectiv şi a denumirii lui după numele celui care îl purtase. Cauze extralingvistice, deci, determină denumirea la început prin antonomază a hainei amintite. Referentul iniţial fiind o personalitate în vogă determină scrierea denumirii acesteia cu iniţială majusculă:

*„În curând, prin grija clubului de fotbal din Oradea, mai toate echipele noastre de fotbal vor purta «**Alain Delon-uri**».”*
(Săptămâna, 31.XII.1976, p. 76, după Florica Dumitrescu, DCR, 1997, p. 23)

Scanned with OKEN Scanner

Ulterior, prin popularizarea articolului vestimentar, intrarea lui în modă, acesta se lexicalizează, fie sub forma numelui propriu complex, fără majusculă inițială, respectând pronunția originară, fie sub forma prescurtată a acestuia, fără prenume:

*„[...] își cumpără un **alendelon** trei sferturi, superb. [...] Își ridicase gulerul **alendelonului**."*
(Viorel Cocoveanu, O dimineață de luni, 1985, p. 121)

*„[...] își luă **delonul**, și-l puse pe umeri [...]."*
(România literară, 17.IV.1994, p. 15, după Florica Dumitrescu, OCR, 1998, p. 8, col. 2)

Reactualizarea numelui propriu este posibilă teoretic pentru orice antonomază, dar factori extralingvistici determină acest aspect. De pildă, factori socio-economici au determinat lexicalizarea numelui propriu *Alain Delon*, dar factori culturali, de etalare a unei competențe ostentative în domeniu pot revivifica antonomaza și nu este exclus să o întâlnim din nou într-un discurs, în viitor, cu inițială majusculă.

Nu întotdeauna inițiala majusculă sau cea minusculă sunt note distinctive ale lexicalizării, respectiv ale dezlexicalizării unei secvențe lingvistice. Astfel, datorită principiului simbolic al ortografiei românești, pentru a sugera importanța acordată sensului exprimat sau atitudinea de reverență față de cineva se folosește inițiala majusculă: *Tot timpul a fost un sclav al **Iubirii**; **Domnule Director**; A iubit **Dreptatea**.*

De pildă:

*„Nicăieri în lume un sportiv în activitate nu-și poate permite să insulte atât de murdar o **înaltă oficialitate** a sportului din **Țara** sa."*
(România Mare, 31 ianuarie, 2003, p. a 3-a)

Când scriem însă: *și-a sacrificat viața pentru **Amor***, inițiala majusculă poate să fie interpretată și ca marcă grafică a antonomazei descriptive vii, *numele propriu* pentru *numele comun*, sau o *revivifiere* a referentului inițial (zeul *Amor*).

În primele exemple situația utilizării inițialei majuscule este reglementată ortografic, dar, „deși inițiala majusculă este permisă în astfel de situații, se recomandă folosirea ei cu măsură. Abuzul de majuscule cu caracter excepțional este obositor și anulează însuși efectul expresiv urmărit" (Avram Mioara, *Ortografia pentru toți*, Editura Academiei, București, 1990, p. 124).

Opusul acestei atitudini este și el valabil, în virtutea aceluiași principiu simbolic al ortografiei limbii române actuale, practicându-se atunci când autorul vrea să sugereze resentimentele față de ceea ce numele proprii denumesc sau pe care le are față de cineva. Astfel, în socialism, unii autori au subliniat în scris atitudinea lor ateistă, pe placul maimarilor zilei, scriind cu inițială minusculă

Scanned with OKEN Scanner

denumirile sărbătorilor creştine: Această zi de *paşte* [...] (Almanahul literar, 1/86, p. 116); S-a întors odată de *crăciun* [...] (Almanahul estival Luceafărul, 1987, p. 31); Dintr-o dată, nu izbutesc să-mi amintesc dacă mă cheamă Ion-Antonio sau dacă e *vinerea mare* (Orizont-Magazin, nr. 3, octombrie, 1986, p. 26).

Inconsecvenţa utilizării majusculei iniţiale din cauze subiective se oglindeşte uneori chiar în acelaşi discurs sau chiar în aceeaşi unitate frastrică:

„Ca în fiecare an, înainte de Paşte televiziunile intră în derivă, fără să se poată hotărî dacă să rămână cu sufletul la poarta Raiului sau să mai iscodească ce se-ntâmplă prin deşerturile iadului."
(Naţional, nr. 2208, 10 aprilie, 2004, p. 20)

Întrebuinţarea în primele enunţuri date, a numelor proprii cu *statut* primar (*nonfigurativ*) nu justifică prezentarea lor cu iniţială minusculă, decât dacă autorul a vrut să etaleze ostentativ atitudinea lui ateistă, antireligioasă. *Aici minuscula iniţială nu este un semn al* **lexicalizării** numelor proprii. După 1989, iniţiala minusculă a fost folosită de presa scrisă, „liberă", pentru a sublinia persoanele şi instituţiile numite care au fost percepute de opinia publică drept antisociale: **p.c.r., c.c. (al) p.c.r., ceauşescu** ş.a.

De pildă:

„Noi îi auzim uluiţi şi după ce «cuvântează» fiecare auzim cum curg aplauzele la scenă deschisă ale majorităţii feseniste jubilând de plăcere în fosta sală a **ceceului p.c.r.**"
(România liberă, 23 martie, 1991, p. 4)

Aceste nume proprii sunt departe de a fi lexicalizate, deşi în ultimul timp au fost frecvent utilizate ca antonomază: „Primarul Voinea este *un fel de* **Ceauşescu**" (Lucifer, nr. 15, anul II, 1991, p. 3).

Nici în situaţia *antonomazelor perifrastice comune* pentru *numele propriu* nu se constată o consecvenţă în utilizarea iniţialei majuscule:

*„[...] nu s-a gândit nimeni să încropească o palmă de colivă pentru «**cel mai iubit dintre fiii ţării**»."*
(Naţional, 27 iunie, 2003, p. 2)

*„Cultul personalităţii «**celui mai iubit fiu al poporului român**» [...] ajunsese în ultimii ani [...] la manifestări groteşti, demenţiale, prin amploare şi grandilocvenţă."*
(Ibidem)

Aplicarea ghilimelelor la grupul de cuvinte cu referire la o anumită persoană, substituibil numelui acesteia, marchează funcţia proprială de identificare prin unicitate pe care acesta o are în discurs. Frecvenţa foarte mare a întrebuinţării

Scanned with OKEN Scanner

şirului de cuvinte subliniat, atât în scriere (ziare, reviste, cărţi, plancarde, afişe ...), cât şi în vorbire (televiziune, radio, şedinţe, conferinţe de tot felul ...), l-a transformat într-o unitate lingvistică, desemnând un individ unic, *referentul-ţintă*, *in absentia*, dar în mentalul colectiv, *in praesentia* – Nicolae Ceauşescu. Utilizarea iniţialei majuscule cel puţin pentru primul element lexical al perifrazei ar fi dat o notă şi mai clară a funcţiei *propriale* cu care aceasta este învestită în discurs.

O situaţie complexă o prezintă enunţul:

*„Aici, în Poplaca, nu-i zicem niciodată **diavolului** pe nume. Îl botezăm **Nichipercea**, **Ucigă-l crucea şi tămâia, nu-l vopsi pe pereţi.**"*
(Cotidianul, 31 noiembrie, 2002, p. 11)

Identificarea referentului numit de substantivul propriu **Nichipercea** cu referentul a ceea ce reprezintă substantivul **diavol**(**ul**[*ui*]) este argumentul discursiv pe care ne bazăm când susţinem că acesta este nume propriu, ceea ce impunea scrierea lui cu iniţială majusculă. Scrierea cu iniţială minusculă este o concretizare a principiului simbolic în ortografia românească, cu scopul oglindirii unei atitudini de dispreţ faţă de producătorul atâtor nelegiuiri.

Inconsecvenţa oglindirii grafice a valorii propriale se repetă în scrierea sub formă perifrastică, prin antonomază a numelui în discuţie: **Ucigă-l crucea şi tămâia** (avem şi o unitate frazeologică referitoare la acesta, *a fugi ca **Dracul** de tămâie*), dar şi **nu-l vopsi pe pereţi**, odată cu iniţială majusculă, altă dată, cu minusculă (referitor la icoanele cu sfinţi care sunt atârnate pe pereţii dinspre răsărit în casele credincioşilor sau sunt pictaţi pe pereţii interiori sau exteriori ai lăcaşelor sfinte). Ar fi fost corect să se scrie măcar prima unitate lexicală a perifrazelor propriale cu iniţială majusculă.

În cazul dezlexicalizării nu se pune problema scoaterii din dicţionarele de limbă a numelor comune utilizate ca nume proprii şi consacrate în vorbire denominând un anumit referent. De pildă, vorbind despre fostul campion mondial Leonard Doroftei, se înţelege dacă utilizăm antonomaza **Moşul** născută din autoaprecierea boxerului şi pe baza comportamentului său *echilibrat* şi a vorbirii sale *şugubeţe, sfătoase*, în care excelează. Această formă, cu valoare patronimică (antonomază a *numelui comun*, **moş**(**ul**), pentru *numele propriu complex*, Leonard Doroftei) nu determină scoaterea din dicţionarul limbii române a substantivului masculin **moş, moşi**, *om bătrân, moşneag*, cuvânt de origine comună cu cel albanez, **moskë**.

Apariţia în limbajul jurnalistic a antonomazei:

*„«Eu sunt bucuros că lumea mă iubeşte şi în continuare, cu toate că m-am lăsat de atâta timp» ne-a mărturisit **Moşul**."*
(Click, 15 februarie, 2008, p. 24)

Scanned with OKEN Scanner

Alt exemplu:

*„Recurs la **Manivelă***
[...]
*Miron Mitrea, care a căzut și el din funcții, n-a fost mai îngrijorat decât de o pană de cauciuc. Se vulcanizează !, dădea de înțeles **Manivelă**, cel apelat astfel cu nădejde și ironie la el în partid."*
(Cotidianul, week-end, 15-17 februarie, 2008, p. 12)

Substantivul **manivelă, manivele**, feminin, *pârghie care servește la mânuirea unui mecanism, la transformarea unei mișcări de rotație într-o mișcare rectilinie* (și *invers*) etc. (fr. **manivelle**), devenit, prin antonomază a numelui comun pentru numele propriu, patronim de circumstanță al binecunoscutului conducător al șoferilor, într-o anumită perioadă, Miron Mitrea, va rămâne în limba română cât va fi nevoie să exprime realitatea denumită astfel.

În privința lexicalizării unor nume proprii, unitatea lexicală dobândită, în funcție de frecvența utilizării ei și de îndeplinirea trăsăturilor morfo-sintactice, semantice și ortografice ale numelui comun, sunt cuprinse în dicționarele de limbă: **Caiafa**, mare preot evreu – **caiafă**, *persoană fățarnică*; **Panama**, Canalul Panama – **panama**, *escrocherie mare*; **Malakof**, redută puternică, în Crimeea – **malacov, crinolină**, rochie întărită cu sârme circulare etc.

Scanned with OKEN Scanner

ANTONOMAZA
REPREZENTARE ȘI REFERENȚIERE

Scanned with OKEN Scanner

Mulți cercetători consideră că antonomaza numelui propriu pentru numele comun presupune echivalența în relație cu *„om ca...”*, o relație între sensuri produsă de numele propriu în procesul antonomazic și referentul acestui nume, persoana numită cu ajutorul numelui propriu. Când vorbim despre producerea sensului antonomazic trebuie să abordăm și situația referentului care a fost numit ***referent inițial***[1], un individ cu anumite proprietăți caracteristice, care joacă un anumit rol social într-o comunitate lingvistică dată. Notele de identitate sau enciclopedice nu joacă un rol hotărâtor în interpretarea metaforică a numelui propriu. Contează destinul particular și una sau mai multe trăsături care permit continuarea unui model mental al referentului originar, care face din acesta membrul principal al unei categorii prototipice. Este o situare la nivelul central al reprezentărilor și nu în mod unic în extralingvistic. Mai precis spus, este o trecere neîncetată între zona cunoștințelor lingvistice și cea a cunoștințelor enciclopedice. Intervine însă ***referentul discursiv*** și observăm că acesta decide alegerea proprietăților reținute[2]. Aici intervine importanța contextului[3], care oferă datele necesare cunoașterii referentului inițial, ale cărui caracteristici nu sunt etalate ***a priori***[4]. Ca atare, cunoașterea referentului inițial este discursivă, sursa acestuia se află în discursul însuși, remarcă importantă întrucât ea privește și referența-țintă al cărei nume propriu denominativ nu ar putea să desemneze ***în sine***, prin el însuși, ci numai ***pentru noi***, după punctul de vedere pe care locutorii îl adoptă față de sine și după viziunile pe care ei și le fac despre el[5].

Sensul antonomazei numelui propriu este, bineînțeles, în relație cu anumite proprietăți ale referentului originar al numelui propriu. Deci, se poate pune întrebarea *care proprietăți sunt selectate*, după care caracteristici frapante ? Afirmația lui Jonasson ne lămurește: „Pentru numele proprii utilizate metaforic, nici o proprietate nu se prezintă *a priori* ca fiind caracteristică referentului originar”[6], iar Sarah Leroy completează: „Se poate reține că proprietățile referentului originar ale numelui propriu nu sunt extrase referentului, dar sunt

---

[1] Gary-Prieur, M. N., *Le noms propres au figuré*, în Lénard, M. et Nardout-Lafarge E. (ed.), *Le Text et le Nom*, XYZ, Montréal, 1996, p. 70.

[2] Gary-Prieur, M. N., *Grammaire du nom propre*, Presses Universitaires de France, Paris, 1994, p. 51.

[3] Care poate să fie ***intrafrastic*** sau ***transfrastic***, după cum subliniază Jonasson, K., *Métaphores in absentia et la lexicalisation des noms propres*, în „Actes du XI-e Congrès des romanistes scandinaves”, Trondheim 13/17 août, 1990, p. 262.

[4] Siblot, P., *D'un nom l'autre, Nouvelle revue d'onomastique*, 29-30, 1997, p. 15.

[5] *Ibidem*, p. 21.

[6] Jonasson, K., *Sens dénotatif, sens conotatif et noms propres modifiés*, în Lindvall L. (ed.) în „Actes du Congrès des romanistes scandinaves”, Lund 10-14 août 1987, Lund University Press, Lund, 1990, p. 221.

Scanned with OKEN Scanner

sesizate prin intermediul unui univers de reprezentare lingvistic (logosferaa) al unei reprezentări a acestui referent"[7]. Termenul „representation" desemnează ideea schemei imagistice din mental desfăşurate de lingvistica cognitivă, dar la fel şi, mai ales, „un fascicul de potenţialitate în raport cu unele activităţi în drum spre un rezultat (praxis), susţinând actul lingvistic al referenţierii[8].

Această reprezentare a referentului originar comportă diferite faţete care pot să fie convocate de antonomază atunci când notorietatea referentului este importantă şi ne putem aştepta la o reprezentare relativ stabilă.

În exemplul care urmează, substantivul propriu *Mozart* implică ideile pe care o cunoaştere enciclopedică, extralingvistică, a referentului denominat i le ataşează: 1) virtuozitate; 2) precocitate; 3) condensarea celor două:

> *„A luat foarte în serios această nouă provocare şi, pentru a se pregăti cât mai bine, a apelat la ajutorul profesionist al lui Vlad Cernea şi Crina Mardare, apoi s-a folosit de geniul micului* ***Mozart*** *de Dâmboviţa, Marius Moga."*
> (Ziarul, 15 octombrie, 2004, p. 7)

Alt exemplu:

> *„Probabil* ***Mitică*** *getic exista la Tomis."*
> (G. Călinescu, ILROP, 1985, p. 956, col. I)

Percepţia substantivului propriu *Mitică* provoacă în mintea interlocutorului apariţia mai multor idei: 1) zgomotos; 2) sentimental; 3) superficial; 4) flecar; 5) galant ostentativ; 6) amic; 7) un personaj pentru care toate sunt un *moft* ş.a.

Unele nume proprii, când sunt percepute, produc spontan, în mentalul receptorului, idei consacrate în legătură cu purtătorul lor:

> *„Zobie e un* ***Quasimodo,*** *tratat în uleiuri ţipătoare."*
> (G. Călinescu, ILROP, 1985, p. 569, col. II)

Ideea care se naşte spontan citind acest fragment este aceea de *monstru*, cum a fost perceput acest personaj, de fapt, încă de la apariţia sa literară. Dar în contexte date, anumite trăsături latente, umbrite de aceea principală a *hidoşeniei,* apar cu pregnanţă: 1) surditatea; 2) repugnarea, ca să rămânem numai la acestea două.

Deci, poate fi pusă în lumină una sau alta din proprietăţile reprezentative ale referentului în folosirea antonomazică a numelui propriu prin care el se denumeşte.

Care sunt atunci elementele care favorizează alegerea uneia sau alteia din reprezentările posibile ? Se poate, bineînţeles, invoca diversitatea praxisului

---

[7] Leroy, Sarah, *Antonomase et contexte discursif,* „Cahiers de l'Université de Perpignan", 31, 2000, p. 201.

[8] Dètrie, C., *Du sens dans le processus métaphorique,* Champion, Paris, 2001, p. 333.

Scanned with OKEN Scanner

lingvistic ***pus în operă***, dar în aceeași măsură și actul lingvistic al referențierii, care constă, pentru un enunțător, în *desemnarea unui referent* care să nu se opună actualizării înțelesului unei secvențe lingvistice[9].

Interpretarea antonomazei se face în interacțiunea reprezentării a doi referenți. Microstructura antonomazei joacă un rol foarte important în antrenarea celor două ***niveluri referențiale***. Evidentă este dubla referențiere în cazul antonomazei predicative *in praesentia*, pentru că cele două referințe (cei doi referenți) sunt exprimate (exprimați) și este simplu să le (să îi) raportăm una la alta (unul la altul).

De pildă:

*„**Parisul** [...] e «iad urlând de răutate», e **Infernul** dantesc, cu un **Stix**, Sena, pe care trec cadavre [...].”*
(G. Călinescu, ILROP, p. 523)

*„**Oameni din Lună** e un fel de **Cousin Pons**.”*
(*Ibidem*, p. 569)

*„Suntem în **București** în anul 5000. Orașul a devenit un **New-York** fantastic.”*
(*Ibidem*, p. 791)

*„**Coșbuc** e foarte adesea **un Marivaux rustic**, zugrăvitor plin de răbdare a complicatei sâcâieli erotice [...].”*
(*Ibidem*, p. 589)

Procesul lingvistic al antonomazierii trebuie analizat din perspectiva reprezentărilor și referențierilor care îl caracterizează.

În cazul antonomazei numelui propriu pentru numele comun se constată soluționarea anumitor caracteristici mai evidente ca reprezentare pentru referentul originar, dar niciodată acestea nu sunt prezente *a priori* în cadrul utilizării metaforice a denominației acestuia. De fapt, cel care le sesizează, receptorul, are *reprezentarea* lor și a referentului însuși. *Reprezentarea* o înțelegem ca *imagine mentală* care dezvoltă o seamă de legături cu faptele diverse ale praxis-ului. Anumite fațete, care sunt adunate în procesul antonomazic când notorietatea referentului este importantă pot deveni relativ stabile ca reprezentare.

---

[9] Jonasson, K., *Le Nom propre. Constructions et interprétations*. Louvain-la-Neuve, Duculot, 1994, p. 27, introduce termenul de ***referent discursiv***, dar acesta, observă Leroy Sarah în *Entre identification et catégorisation, L'antonomase du nom propre en français*, Presse Universitaire, Montpellier, 2001, p. 272, ridică unele probleme în măsura în care referentul nu este menționat precis în discurs (este cazul antonomazei *in absentia*, în particular), fără ca acesta să fie inexistent. Se poate vorbi de ***referent-țintă***, care nu implică menționarea în discurs și care înscrie antonomaza într-un proces strict metaforic. Pentru claritatea noțiunilor, termenilor, autoarea menține pe cel de ***referent originar***, apoi pe cel de ***referent discursiv*** pentru antonomaza *in praesentia* și *in distantia*, iar pentru antonomaza *in absentia* pe cel de ***referent-țintă***.

Scanned with OKEN Scanner

În antonomazele discursive construite în jurul personajului hugolian *Quasimodo* întâlnim trăsături atașate acestui nume propriu ca: *surd* (prima frază), *pocitanie* (monstru) (fraza a doua) și *repugnant*, substantivat, (fraza a treia):

„Din Polonia, Bogdan aduce ca pradă un clopot al mânăstirii Capucinilor de la Rohatin, însă trebuie să ia și pe Vicențiu, clopotarul onorar, născut în ziua turnării clopotului, care, ca un mic ***Quasimodo,*** *trăiește din vibrații."*
(G. Călinescu, *Istoria literaturii române* [...], col. II, p. 106.)

„Contele Foscari, un ***Quasimodo*** *venețian, se face bandit, spore a se răzbuna de sarcasmele unui vasal."*
(*Ibidem*, col. II, p. 318)

„Zobie e un ***Quasimodo,*** *tratat în uleiuri țipătoare (gușe roșii, păr roșcat, fond portocaliu): [...] batjocura orașului."*
(*Ibidem*, col. II, p. 569)

Antonomaza *un mic* ***Quasimodo*** este de tip explicit datorită extensiunii predicative ***„trăiește din vibrații"***. Receptorului, cu competență literară în creația artistică universală, îi este ușor să selecteze sensul potrivit din mulțimea celor atribuite personajului hugolian: **surd**.

Antonomaza din textul a doilea exprimă sensul: **pocitanie, monstru,** *un bărbat cu înfățișarea monstruoasă*. La această concluzie ne conduce contextul mai larg și reprezentarea mentală a personajului Foscari.

În al treilea text, avem ca referent-țintă, pe Zobie, din a cărui trăsături cu ușurință am putea alege pentru ceea ce expune imaginea referentului originar *Quasimodo* pe cea a *monstruoasei prezențe fizice*, mai ales că în context apare un tablou dintre cele mai naturalist-sugestive (*„gușe roșii, păr roșcat...*), dar *referentul-țintă* (discursiv) cere o altă trăsătură care să lege cele două reprezentări referențiale: ***„batjocura orașului"***, deci sensul antonomazic este: **respins(ul), repugnant(ul)**.

La fel, *reprezentările* din **Jupân Dumitrache** în utilizările antonomazice surprind diferite fațete: pe cea de *familist* (primul context), de *comerciant* (al doilea context) și de *încornorat* (ultima frază):

„Jean declară că n-o iubește, că s-a prefăcut spre a îndepărta pe alții de la casa coconului Anastase și a apăra cinstea de familist a acestuia. [...] Anastase e un fel de ***jupân Dumitrache*** *[...]."*
(G. Călinescu, *Istoria literaturii române* ..., col. I, p. 265).

„Astfel, dramaturgia invada din toate părțile sufletul lui Caragiale. Dar și negustoria ! Familia scriitorului este plină de ***jupâni Dumitrache*** *[...]."*
(*Ibidem*, col. II, p. 489).

Scanned with OKEN Scanner

*„Zaharia Trahanache e o variantă bonomă a lui **Jupân Dumitrache**, un «cocu» cu bănuielile ușor de potolit."*
(*Ibidem*, col. II, p. 505).

Anastase din piesa de teatru *O soaré la mahala* de C. Caragiale ține la *demnitatea cuplului familial*. Eforturile din Anastase pentru apărarea onoarei de **familist** permit imaginii, reprezentării acestuia, analogia cu *Jupân Dumitrache*, celebru prin această trăsătură.

În al doilea context, pe lângă o sumedenie de trăsături caracteriologice, **Jupân Dumitrache** o are și pe cea socio-economică de *cherestegiu, negustor de cherestea*. Este exact aspectul pe care îl selectează criticul literar cu ajutorul reprezentării lui I.L. Caragiale, *referent vizat* în discurs, atunci când vrea să sublinieze genealogia economico-socială, pe lângă cea artistică, a scriitorului: **negustori**.

Ultimul context cuprinde o determinare extensivă în care apare termenul franțuzesc „cocu", **încornorat**. Între Zaharia Trahanache și Jupân Dumitrache singura punte pentru o comparație plauzibilă este faptul că ambii au femei adulterine, adică sunt **încornorați**.

În concluzie, deși o anumită reprezentare este convențional atașată ca fiind stabilă pentru un anumit referent în antonomază, putem aprecia forța expresivă a acesteia rezultată din exploatarea diferitelor proprietăți ignorate de imaginea-tip.

Se poate pune întrebarea: care sunt elementele favorizante în realizarea uneia sau alteia din ipostazele **reprezentării** ? Un element esențial este actul lingvistic al **referențierii** care constă, pentru un enunțător, în desemnarea unui referent opus actualizării unei secvențe lingvistice. În *interpretarea antonomazei* avem o dublă **referențiere**: *numele propriu* care se plasează în fruntea grupului nominal antonomazic și care *se referă* la *entitatea originară* (R_1) și grupul *nominal antonomazic* care cuprinde o referențiere condusă spre *referentul discursiv* (R_2) (pentru antonomazele *in praesentia/in distantia*) sau *referentul-țintă* (pentru antonomazele *in absentia*)[10].

În această interpretare se intersectează reprezentarea a *doi* **referenți**, dar cel care decide alegerea, selectarea proprietăților reținute, este *referentul discursiv*, cel care este în exemplele date mereu altul (întrucât cel originar rămâne prezent permanent în procesul antonomazic ca purtător al proprietăților care urmează să fie selectate, în cazul nostru: **Quasimodo** și **Jupân Dumitrache**). Un rol deosebit în adunarea celor două *referențieri*, de fapt două nivele de *referențiere*, îl joacă *microstructura antonomazei*. Este foarte clar scoasă în relief *dubla referențiere* în cazul antonomazei *in praesentia* întrucât cei doi referenți sunt exprimați și este ușor să-i punem într-un raport analogic.

Să analizăm antonomaza din cuprinsul textului:

[10] După repartizarea susținută de Jonasson, K., în *Le Nom propre. Constructions et interprétations*, Duculot, Louvain-la-Neuve, 1994, p. 221.

Scanned with OKEN Scanner

*„Prefectul fesedenist al județului Călărași, Ion Neagu, este un **Mitterrand** de Lunca Dunării [...]."*
(*Libertatea*, 30 martie, 2002, p. 2)

Reprezentarea lui Ion Neagu în memoria social-politică a alegătorilor, pusă în raport cu aspectul politic *reprezentat* de Mitterand, dă sumare note potrivite pentru a fi reținute.

În altă ordine de idei, referentul discursiv (Ion Neagu) are o notorietate mult scăzută față de *referentul originar*, președintele francez. Evident, contextul apropiat și mai larg are o importanță covârșitoare în selectarea caracteristicilor.

Biografia social-politică a lui *François Mitterand* este compusă din zeci de ipostaze (*prizonier, evadat, luptător în Rezistența franceză, fondator de mișcări și asociații, deputat socialist, senator, liderul stângii socialiste* etc.). Nici una din aceste componente biografice, ale destinului său politic, *nu poate constitui o analogie cu destinul politic al prefectului de Călărași*, domnul Ion Neagu, *fesedenist*, un fel de *socialist*. Numai cunoașterea situației politice din județul Călărași se poate constitui într-o pistă pentru înțelegerea similitudinii care stă la baza creării antonomazei. Această informație o culegem din context: *„El conduce un consiliu județean alcătuit* **în majoritate din nefesedeniști** *și nu-i place deloc"*. Întorcându-ne la biografia politică a lui *Mitterand* găsim elementul care face din el *referentul inițial al antonomazei* și anume faptul că, în 1973, cele două formațiuni politice franceze, Partidul Socialist și Partidul Comunist au primit votul în alegeri, *fără să obțină totuși majoritatea*. Ca atare, *Mitterand* conducea Franța, *dar majoritatea aleșilor erau nesocialiști*, cea ce, desigur, nu-i convenea. Păstrând dimensiunile, analogia funcționează, autorul aducând-o însă la un nivel mai rezonabil prin determinarea extensivă, ușor ironică: *de Lunca Dunării*.

Antonomaza *numelui comun* pentru *numele propriu*, în care substantivul comun folosit cu funcția de substantiv propriu pierde posibilitatea variației în număr și a opoziției de articulare, în special compatibilitatea cu articol nehotărât, marcată în ortografie (scrierea cu inițială majusculă), are interesante particularități din perspectiva **reprezentărilor** și **referențierilor**.

Reprezentarea, în cazul antonomazei *numelui comun* pentru *numele propriu*, se concretizează prin conturarea mintală a unei imagini rezultate din extinderea unei trăsături a subiectului, în ipostază exacerbată, la nivelul global al personalității sale.

Motivul pentru care un nume comun (sau un adjectiv substantivat) desemnează o persoană ca și un nume propriu, este excelarea sau excesul pe care-l prezintă un individ într-un domeniu sau altul. Este, într-un fel, marca excelenței, a întrecerii tuturor celorlalți indivizi încadrați în clasa vizată de numele comun, mai mult, prin denominarea persoanei, care se înscrie în raportul referențial cu rolul de *referent vizat*, aceasta este considerată, în mod hiperbolic, ca singurul reprezentant al acestei clase. Cum excelența este relativă, antonomaza numelui comun pentru

Scanned with OKEN Scanner

numele propriu este efemeră și valabilă numai într-un context cultural și istoric dat. Se realizează doar la nivelul discursului de cele mai multe ori, dar poate să se și consacre, fiind cuprinsă în dicționare, de pildă: ***Necuratul*** pentru (**Belzebut**) ***Lucifer***.

Să analizăm câteva cazuri:

> ***„Cât despre nomenclaturiști, aceștia aveau rezervate avantaje substanțiale, dar numai cu prețul unei obediențe totale față de [...] «Tovarășu» și «Tovarășa» [...].”***
> (*România liberă*, 25 ianuarie, 2003, p. 1)

> *„Nu că mă dădeam în vânt după **Urechilă** și **Savanta**, da' măcar atunci un kil de carne costa 30 de lei.”*
> (*Cuvântul*, 13-19 iulie, 1993, p. 8).

> *„Activist de nădejde [...] ajunge, încet-încet (dar eficient), șeful de cabinet al lui Constantin Dăscălescu, pe vremea când acesta era prim-ministrul **Ciuruitului**.”*
> (Academia *Cațavencu*, 29 iunie - 5 iulie, 1993, p. 7).

Numele proprii sunt o categorie istorică și, la început, în producerea unui nume propriu a stat un *apelativ* cu rolul de a caracteriza referentul, desemnându-l individual. Această desemnare individuală slăbește în timp și semnificația deținută la început de cuvântul utilizat dispare. Pierderea sensului apelativului aflat în funcția aceasta este evidentă.

În situația din primul text, apelativul *tovarăș*, *tovarășe* care în socialism era utilizat, impus, ca termen de adresare în cadrul oficial și în afara lui, ajunge *să denumească două persoane*: una pentru forma masculină, alta pentru cea feminină, întrucât aceste persoane prezentau caracteristica ideologică, la superlativ, a comunicării și în ochii celorlalți – prezentau esența comportamentală și de gândire a comunistului. *Referentul inițial*, în ambele situații, este totodată și *referent-țintă*, persoanele [Nicolae și Elena] **Ceaușescu** sunt însă în stadii de percepție diferite din punct de vedere social, astfel încât [Nicolae și Elena] **Ceaușescu**” sunt denominați cu ***Tovarășul***, ***Tovarășa*** care capătă prin funcția exercitată valoarea numelor proprii, opacizându-li-se sensul pe care-l exprimau ca apelative.

Reprezentarea în mentalul colectiv a celor două imagini personale are la bază ideea de *exponenți ai maselor, de încarnări unice ale muncii și luptei în comunism pentru aceeași cauză* (sensul apelativului) – supraevaluare a capacității lor politice – ei devin imaginea *tovarășului*, în sine, acordată forțat, de împrejurări, ca superlativ al relației parteneriale comuniste.

Ceea ce acoperă această realitate, din perspectivă lexicală, s-a obținut printr-o *elipsă* lexicală (inversă ca în cazul antonomazei numelui propriu pentru numele comun), întrucât *tovarășul, - a* erau termeni obligatorii (care însoțeau antroponimul oricărui individ în relațiile de adresare comuniste) și astfel se renunță la *patronimul însuși*, transferându-i-se numelui comun funcția de denominație a unicatelor.

Scanned with OKEN Scanner

Apelativele își schimbă funcția de substantive comune, definind, acum, *referentul originar* (Ceaușescu).

Urechilă cu funcția de nume propriu (marcat grafic de inițiala majusculă), format după modelul personajelor din basmele populare, legende, datorită exagerărilor de comportament sau de natură fizică, desemnează pe [Nicolae] Ceaușescu care prezenta defectul anatomic al unor urechi disproporționat de mari raportate la cap, element exploatat și din perspectiva unor analogii folclorice pe care nu le mai consemnăm aici. Deși se intră în concurență cu *urechilă (iepure)*, confuzia este înlăturată datorită contextului de fiecare dată, ceea ce demonstrează valabilitatea numai discursivă a antonomazei în discuție și rolul contextului în perceperea schimbării categoriei morfologice a numelui comun care trece în cea a numelor proprii. Chiar în contextul dat, asocierea cu substantivul marcat cu inițială majusculă **Savanta** pentru desemnarea (Elenei) **Ceaușescu**, supraevaluată în privința capacităților științifice, dezambiguizează *referința*.

Reprezentarea în memoria colectivă a executării soților Ceaușescu, *prin mitraliere*, fapt neobișnuit în protocolul unor astfel de acțiuni pentru figuri oficiale, a păstrat ca imagine o persoană ciuruită de gloanțe – ceea ce a constituit un aspect excepțional. *Referentul originar* este denumit ca *referent-țintă* cu ajutorul adjectivului substantivat, care oglindește rezultatul sancțiunii sociale: **ciuruitul[ui]**.

Antonomaza, care se formează în urma utilizări unei *perifraze,* prezintă unele deosebiri față de *antonomaza numelui comun*, deși, în mare, ea nu este decât alt aspect al antonomazei de acest tip.

Să urmărim pe exemple contextuale aceste trăsături:

> *„Iar profiturile uriașe ale lui **Parpanghel din Slobozia** se văd cu ochiul liber [...].”*
> (*România Mare*, 3 ianuarie, 2003, p. 3).

> *„[...] în copilăria noastră ni s-a dat la înghițit ani la rândul untură de pește și chestia cu «Ceahlău' prozei românești, Sadoveanu [...] astăzi vom vorbi direct proporțional despre **«Retezatul» presei noastre**, dl. Cristoiu.”*
> (Academia *Cațavencu*, 20-27 ianuarie, 1999, p. 5).

Reprezentarea acestor referenți originari, respectiv Mircea Dinescu și Ion Cristoiu, se bazează pe exprimarea unei forme de excelență a subiectului în sinea lui, și nu a subiectului în comparație cu grupul, o excelență inversă față de a antonomazei numelui comun.

Mircea Dinescu nu poate să fie **Parpanghel** (cu sens figurat de *țigan* și cu notă clar injurioasă – antonomază a numelui propriu pentru numele comun, comparabil cu *Frit* pentru *neamț*), *țigan* prin excelență, fiind înțeles într-un context istoric și cultural precis, dar perifraza ***Parpanghel din Slobozia*** desemnează pe Mircea Dinescu datorită referinței la locul *lui de naștere* devenit o dată de factură

Scanned with OKEN Scanner

notorie (*Slobozia* își are numele de la un act de *slobozire, eliberare*, a țiganilor în secolul al XIV-lea).

Retezatu presei noastre are, datorită asocierii cu formulări pentru celebri autori (una prezentă în context) valoare ironică, declanșând în memoria referențială a receptorului apariția imaginii cu statura fizică a *referentului vizat*. În această antonomază a fost convocată o fațetă a destinului *referentului-țintă* căruia îi este sancționată o anumită atitudine, cea a cochetării cu puterea considerată neocomunistă de către o parte a analiștilor politici.

Este momentul să vorbim despre un aspect important al referențierii: majoritatea referenților în situația antonomazei numelui propriu aparțin universului uman: R_1= *uman*, R_2= *uman*, dar am întâlnit și referențiere de tipul: a) *toponim* (R_1) – *toponim* (R_2): o **Arcadie** *câștigată în* ***Valahia***; **al Amazonului** *autohton;* ***Brazilia hambalului;*** b) toponim R_1 _ uman R_2: ***România*, cenușăreasa**; există de asemenea c) un loc R_1 – un loc R_2, se operează o dublă referențiere între doi referenți spațiali: Snagovul [...] un viitor „**Las Vegas** al României"; în România există ***un triunghi al Bermudelor***.

În alte cazuri, *referentul-țintă* nu se racordează toponimului din antonomază, reprezentarea devine o realitate desemnată, în general, destul de vagă: poate să fie vorba de un *eveniment*, de un *sentiment*, de o *senzație*, iar *în extremis*, chiar o *prezență umană*: d) *un* ***Cernobîl*** *diplomatic ?*, ***Cernobîlul*** *monetar* trebuie bine stăpânit; *acest* ***Everest*** care este finala „C.C.E.".

Ce se petrece în astfel de antonomaze din perspectivă referențială se înțelege analizând relația dintre referenți și fixând cărui tip aparțin. În exemplele de mai sus, *toponimele* relevă *praxonime* (fapte, evenimente). ***Cernobîl***, de pildă, se referă cert la un loc, dar mai ales la un eveniment tehnic negativ (atât în ipostaza de *cauză*, cât și în cea de *efect*). Reprezentarea referențială este global negativă și *referentul-țintă in absentia*, în primele două exemple, o însușește aluziv, iar în exemplul al treilea, caracterul toponimic al denominației *Everest*, fără să fie total șters, trece într-un plan secund al **reprezentării** și, deci, al **referențierii**.

De aici rezultă că **interpretarea** se bazează pe **reprezentările** și **referențierile** realităților puse în raport datorită *antonomazei*.

Din observațiile asupra antonomazelor, selectate în cuprinsul lucrării, putem aprecia toponimele aflate în construcția acestor figuri de stil ca ***permisibile unui nivel adăugat de reprezentare***, față de cel de bază, ceea ce alte tipuri de elemente lexicale în antonomază, de pildă, antroponimele, nu prezintă.

Scanned with OKEN Scanner

VARIAȚIA NUMĂRULUI

Scanned with OKEN Scanner

Variația numărului

Revenim la remarca lui Guéraud, care era de părere că intrarea în uz a minusculei inițiale și acordul determină considerarea antonomazei ca un veritabil substantiv comun[1].

Întâlnim totuși forme de plural cu inițială majusculă, dar aproape exclusiv în cazul antonomazelor discursive:

*„**Goebelși-i** noștri: Răutu, Brucan, A. Toma [...].”*
(Libertatea, 20 ianuarie 2001, p. 2)

*„«Acest **Goebbels** al PSD»; «**Goebbels** [...] însoțit»; l-aș da afară pe **Goebbels**.”*
(Libertatea, 18 aprilie, 2003, p. 2, titlul articolului: **Propaganda** *PSD a dat-o-n bară*).

În textul al treilea, avem a face cu antonomaza numelui propriu pentru numele comun, **Goebbels** (1897-1945), ministrul nazist al Propagandei și Informației (din 1933) pentru sensul *propagandist, propagandiști* care este aplicat *staliniștilor* noștri: *Răutu, Brucan, A. Toma*. Autorul antonomazei transcrie însă numai parțial fonetic numele străin al individului, *göbels*, păstrându-i inițiala majusculă pentru eliminarea echivocului referirii și desparte inexplicabil (dacă nu din același motiv) articolul enclitic de plural masculin **-i** de corpul de litere al patronimului, deși adecvarea ortografică s-a concretizat și lexicalizarea este evidentă, iar sensul obținut, cerut, în discurs, de către referenții-țintă, *propagandiștii* este bine înțeles. Utilizarea la plural a antonomazei numelui propriu, **Goebelși-i**, pentru numele comun, *propagandiștii* este susținută, în presa actuală, de folosirea formei de singular: *„Acest* **Goebbels** […]”, în enunțul al doilea.

Antonomaze lexicalizate și lexicografiate în limba de origine, apar ca antonomaze discursive ale numelui propriu penru numele comun în limba română:

*„[...] **Gavroche-ii** ăștia, revoluționari pe care dumneavoastră i-ați văzut de-alungul acestor luni [...].”*
(Z, anul II, nr. 2, 4 februarie, 1991, p. 3)

Prenumele francez **Gavroche**, purtat de un preadolescent în romanul *Mizerabilii* de Victor Hugo, a devenit substantiv comun și adjectiv prin antonomază

[1] Guéraud, J. F., *L'antonomase en question*, „L'Information grammaticale”, nr. 45, 1990, p. 14.

Scanned with OKEN Scanner

în limba franceză (*gavroche*, n. et adj., d'un personnage des *Misérables* de Victor Hugo, *gamin parisien*, spirituel, *brave et généreux* – Petit Larousse, 1978, p. 469). Limba română nu l-a împrumutat sub forma lexicalizată și lexicografiată, dar îl putem întâlni ca nume propriu utilizat în discurs, pentru numele comun, **Gavroche-ii**, cu sensul *copiii revoluționari*. Mărcile gramaticale de plural articulat enclitic în limba română sunt despărțite prin cratimă de celelalte, componente ale substantivului scris cu inițială majusculă, pentru a sublinia referentul inițial, personajul din roman. Este interesant de observat cum în limba română se petrece un proces lingvistic pe care franceza l-a înregistrat cu mult timp înainte.

Uneori, chiar și în situația acestora, se folosește inițiala minusculă:

*„Sub același semn, la ordinul Cotrocenilor, **țulușii** de la DNA au însăilat dosarele de urmărire penală ale unor demnitari a PNL."*
(Curierul Național, 23 ianuarie, 2008, p. 2)

*„Am văzut, deci, cum micile ecrane [...] mint, comit actul grav al perversiunii intelectuale și al perversiunii morale când fac abstracție de omul sărac, de nevoiaș, de copiii în zdrențe, de copiii care calcă desculți zăpada ori noroaiele ulițelor lor amărâte, de orfani, de bordeiele din România, de oamenii mulți, pe seama muncii cărora și-au făcut averile **păturicii** vremurilor noastre."*
(Flacăra lui Adrian Păunescu, 12-19 februarie, 2006, p. 15)

Procuror-șef la Secția a 2-a din cadrul DNA, domnul *Florin* **Țuluș** a devenit referent inițial pentru crearea unei clase de procurori: **țuluși**, datorită unei trăsături a respectivului, devenită binecunoscută în perioada de nenumărate anchete împotriva corupției, făcute într-un anumit stil. A rezultat o antonomază lexicalizată a numelui propriu pentru numele comun cu sensul **anchetator**, la plural **anchetatori**. Forma de plural îndeplinește toate cerințele unui substantiv comun: 1) mobilitatea numărului, 2) articulare enclitică, 3) determinare atributivă, 4) inițială minusculă și sensul: **anchetatori** [anticorupție].

Rar, și în cazul celor lexicalizate, apare inițiala majusculă:

*„[...] își pipăie **Colturile** bromate [...]."*
(Rambo, anul II, nr. 7, 1991, p. 6)

Substantivul comun **colt, colturi**, tip de pistolet sau de revolver – din engl. **Colt**, fr. **colt** (DEX, '98, p. 198), își trage numele de la inginerul american *Samuel* **Colt** (1814-1862), inventatorul armei cu repetiție. Avem, deci, a face cu o antonomază metonimică a numelui propriu pentru numele comun, lexicalizată și lexicografiată, care apare însă cu inițiala majusculă care dă nota de pedanterie etimologică, pentru cei care o cunosc, iar pentru cei care nu o cunosc, cea închipuită de marcare a unei firme.

Scanned with OKEN Scanner

Situații de acord realizat, fie cu atributul postpus, fie cu cel antepus:

„[...] într-o democrație, cine promite trebuie să-și îndeplinească promisiunile, să nu spună ***brașoave*** *în compania electorală și pe urmă să cheme celelalte partide la împărțirea răspunderii pentru aceste* ***brașoave****.”*
(România liberă, serie nouă, 8 ianuarie, 1993, p. 1)

Putem spune că *reclama* mărfurilor, la noi, s-a făcut cu sute de ani în urmă. **Brașovul**, fiind orașul cu cea mai diversificată și bogată piață de produse, comercianții au aplicat metoda prezentării mărfurilor *cu cele mai îmbietoare cuvinte* referitor la calitatea lor superioară și la prețurile convenabile. Comercianții plecați în alte localități, cu marfă de **Brașov**, lăudau trăinicia, frumusețea și prețurile accesibile ale acesteia. Când din diferite motive (proveniență obscură, falsificată) marfa prezentată în cuvinte elogioase s-a dovedit a fi de proastă calitate, în nenumărate rânduri, vorbitorii au folosit cu sensul de *minciună, palavre* (*vorbărie, afirmație lipsită de seriozitate sau de temei*) vocabula **brașoavă**, derivată de la numele orașului **Brașov**. Aceasta este folosită astăzi mai mult la plural: **brașoave**, ca oricare alt substantiv comun, fiind cuprinsă în dicționarele de limbă românești, iar, pentru o parte din vorbitori, originea ei proprială s-a opacizat.

Apar antonomaze ale numelui propriu pentru numele comun lexicografiate, nelexicografiate:

„Drept urmare micuțele ***einsteine*** *au ajuns rapid la o concluzie: [...].”*
(Aspirina săracului, 18 aprilie, 2003, p. 25)

Albert **Einstein** (1871-1958), fizician care prin descoperirile sale revoluționare în domeniu, a fost răsplătit cu *Premiul Nobel pentru fizică* (1921). Numele său, altă dovadă a prețuirii meritelor sale de excepție, a devenit substantiv comun **einstein**, *unitate de măsură pentru fluxul luminos absorbit în procese fotochimice* (simbol **E**). În enunț, apare forma feminină de plural **einsteine**, care prin antonomază a numelui propriu pentru numele comun, lexicalizată exprimă sensul: *genii* ([micile] *genii*) selectând din trăsăturile referentului inițial (**Einstein**) pe cea de *geniu* (pentru niște persoane adolescente, *in absentia*).

Derivatul, **jupiterian**, de la cuvântul de bază, **Jupiter**, ca suport pentru crearea unei antonomaze lexicalizate, cu formă de plural acordată:

„[...] înăbușe și glasul marilor morți și strigătul ***jupiterilor*** *nou-născuți.”*
(Ibidem)

Antonomaza la plural articulat enclitic **jupiterilor**, sub formă lexicalizată de la **Jupiter/Iupiter** a fost produsă cu ușurință, primind sensul *cei mai înalți reprezentanți ai puterii postrevoluționare*, avându-se ca suport și derivatul

Scanned with OKEN Scanner

antonomazic lexicografiat (în MDN, 2006, p. 519), **iupiterian, -ă**, adj., referitor la **Iupiter/Jupiter** (Zeus); *cel care are un caracter autoritar, dominator*, similar celui mai mare dintre zei.

În fragmentul extras, ne aflăm în situația ambelor determinări:

> *„Mai ales că în contul F.S.N. se aflau în acel moment doar vreo 59000 lei, rezultați din vânzarea portretelor noilor* ***Hristoși*** *ai țării."*
> (Cuvântul, 17 decembrie, 2004, p. 2)

Sensul antonomazei numelui propriu pentru numele comun, **Isușii**, nu este în enunțul dat cel obișnuit de *martir, mântuitor al greșelilor omenești*, ci acela de *cei mai mari în ierarhia îndrumătorilor postrevoluționari*, dar cu o notă de ironie, chiar per contrario.

Grupul lexical antonomazic *„noilor* **Hristoși** *ai țării"* prin cumularea sensurilor determinanților numelui propriu, face trimitere directă la primul termen al corelației, aflat *in absentio*: vechilor Hristos ai țării, adică autorilor marxism-leninismului din perioada de îndoctrinare comunistă. *Marx, Engels și Lenin*, numiți și *învățători*, sens consacrat pe care îl are singularul denominatului referentului inițial: **Învățătorul**.

Uneori, acordul și prezența sau absența majusculei se întâlnesc la aceeași antonomază, în cuprinsul unui enunț sau al unui discurs:

> *„Unul dintre lucrurile la care Paul Everdac se pricepe cel mai puțin este umorul. Ca orice mediocru ajuns șef, crede că e expert în toate.*
> *[...] Prima idée măreață pe care a servit-o la ședință,* ***everacul****, a fost din domeniul muzicii. [...] Despre partea umorului,* ***Everacul*** *[...] a fost ceva mai explicit [...]."*
> (Ibidem, 30 martie-5 aprilie, 1993, p. 3)

Sensul cu care se încarcă numele propriu cu funcția de nume comun este **mediocru**, utilizat în cuprinsul discursului ca substituient al referentului originar, directorul general al Televiziunii Române. Antonomaza exprimă acest sens atât folosită cu inițială minusculă („**everacul**"), cât și cu inițială majusculă („**Everacul**").

Aceste criterii formale: 1) *lexicalizarea*; 2) *inițiala minusculă*; 3) *acordul la plural*, variază în sensul că antonomazele pot să apară fie ca nume comune, fie ca nume proprii. Aceasta dă nota clară a coexistenței ca nume propriu și ca nume comun a antonomazei, în procesul transformării numelui propriu în nume comun, cu lexicalizare reversibilă, lexicografiată sau nu.

Observăm că antonomaza vie este sistematic acompaniată de întregiri pe care le-am numit completări, de fapt, atribute sau complemente, care lipsesc în cazul celei lexicalizate, care are posibilitatea unei determinări generice și luării în considerare a folosirii ei în șirul frazei, în funcție referențială.

Scanned with OKEN Scanner

RELAȚIA ANTONOMAZĂ – CONTEXT

Scanned with OKEN Scanner

Rolul discursului în crearea sensului

Am mai spus, după Flaux, că *sensul numelui propriu antonomazic discursiv se construieşte chiar în discursul lui* sau altfel spus, numele propriu în antonomaza descriptivă **câştigă** *un sens* pe care îl asigură contextul însuşi, la rândul lui parte de discurs. În cazul folosirii unei antonomaze consacrate, lexicalizate şi lexicografiate, sensul nu se mai construieşte cu ajutorul contextului, fiind cuprins în definiţiile dicţionarelor de limbă (deşi contextul poate şi în această situaţie să adauge unele note semantice suplimentare). În orice caz, contextul are proprietatea lămuritoare înţelegerii enunţului datorită temei şi ideii sub care se încheagă.

Există, urmărind faptele lingvistice ale unui articol dat, *două împrejurimi textuale ale antonomazei*, cea *sintactică* şi cea *frastică*, care se supun celor două niveluri de interpretare: la primul nivel, efectuăm o interpretare a **contextului imediat** al antonomazei, *grupul nominal antonomazic şi completările sintactice directe*, altfel spus, **contextul restrâns**, la al doilea nivel, *interpretarea* se bazează pe ceea ce relevă **întregul text al articolului sau fragmentului**, altfel spus, **contextul mai larg** dintr-o expunere ştiinţifică, literară etc. De fapt, în aceasta constă caracterul dublei *referenţieri a antonomazei.*

Sensul antonomazic izvorât în desfăşurarea discursului este pus în legătură cu posibilitatea **interpretării** sale de către un receptor. Acesta decodifică pe firul discursului construcţia care cuprinde un nume propriu în situaţia funcţională a unui nume comun. Contextul sintactic în care apare sensul produs îl particularizează pe acesta şi nu conţine posibilitatea unei comparaţii cu situaţia actualizării numelui propriu în folosire standard. Avem, aşadar, două stadii diferite, succesive ale interpretării: primul este cel al identificării antonomazei şi al doilea cel al înţelegerii antonomazei. Prima fază constă în perceperea formei antonomazice de către receptor şi are în vedere diferenţa pe care o relevă metafora nominală bazată pe un nume propriu (faţă de cea bazată pe un nume comun). Se ştie că un nume comun în folosire figurată nu diferă ca formă faţă de un nume comun nonfigurat: *Nicolae este un* ***câine*** are aceeaşi formă ca şi *Nicolae este un* ***intrigant,*** metafora realizându-se la nivelul materialului frazei (mai puţin în structura profundă), pe când antonomaza *Nicolae este un* ***H/harpagon*** se utilizează la nivelul sintagmei numelui predicativ. A se observa că „un **câine**" nu este figurat în sine, dar „un **harpagon**" este. Însă forma nu poate singură să rezolve problema interpretaarii antonomazei. O *dimensiune referenţială* este esenţială pentru dezambiguizarea identităţii. Numele propriu este cel care stă la originea sensului

Scanned with OKEN Scanner

antonomazic, dar un rol capital îl au toate celelelalte elemente ale grupului nominal. Sensul rezultă din operaţia de referenţiere presupusă de numele propriu, adică de referentul originar al numelui propriu[1].

Prin urmare, se pleacă de la proprietăţile referentului originar al numelui propriu, dar nu de la oricare proprietate. Nu este vorba de un arierplan descriptiv incluzând toate informaţiile de tipul celor înscrise într-o fişă personală de cadre (data, locul naşterii, sex, naţionalitate, stare civilă, profesiune, culoarea ochilor, înălţimea etc.), conţinutul conceptual al numelui propriu nu consistă niciodată în rezultatul proprietăţilor obiective care îi sunt ataşate de cunoaşterea enciclopedică. Referentului iniţial îi sunt reţinute câteva proprietăţi, selectate din ansamblul personalităţii sale. De pildă, din toate proprietăţile pe care autorul le încarcă personajului *Harpagon*, tradiţia a reţinut una dominantă care a stat la baza formării sensului numelui propriu *Harpagon* cu funcţie de nume comun. Selecţia este pusă în raport cu caracterul hiperbolic prototipic sau de model al proprietăţii sau proprietăţilor în discuţie, în cazul nostru – *avariţia*. Este vizibil efectul hiperbolic, permanent în aceste situaţii.

Ideea de eminenţă, într-o privinţă sau alta, izvorâtă din analiza referentului originar, este prezentată mental sub forma unui model, a unei incarnări sau prototip.

Pentru interpretarea antonomazei *numelui propriu* pentru *numele comun* trebuie să reamintim că atributele prezente cu rolul de a sublinia sintactic şi semantic prezenţa figurii de stil *nu se raportează la referentul originar* al numelui propriu, ci la cel discursiv.

De pildă:

*„[Doamna Clinton]. Ea este deja considerată drept «**Ioana D'Arc**» a democraţilor americani."*
(*Naţional*, 5 martie, 2004, p. 2)

Atribuirea calităţii: *„a democraţilor americani"* se referă la *referentul discursiv*, la *Doamna Clinton*, şi nu la *referentrul originar:* **Ioana D'Arc.**

---

[1] Flaux, N., *Nouvelles remarques sur l'antonomase*, în „Lexique" 15, 2000, p. 123, face observaţia că sensul numelui propriu se construieşte prin selectarea unui ansamblu adesea redus de proprietăţi asociate cu purtătorul iniţial; Jonasson, K., *Le Nom propre. Constructions et interprétations*, Duculot, Louvain-la-Neuve, 1994, p. 219, precizează că rolul definit de numele propriu în antonomază este hotărât de proprietăţile caracteristice sau de rolul social ale unui purtător cunoscut în comunitatea lingvistică; Meyer, B. et Balayn, J.D., *Autour de l'antonomase de nom propre*, „Poétique", 46, p. 197, apreciază calificarea ca fiind extrasă sinecdotic referentului numelui propriu în antonomază dintr-un ansamblu de trăsături, pertinente sau nu, care pot servi la descrierea purtătorului numelui şi din care se izolează o calitate particulară sau abstractă, o structură globală de personalitate; Siblot, P., *D'un nom à l'autre*, „Nouvelle Revue d'onomastique", 29-30, 1997, p. 11, vorbeşte de o extindere metonimică pentru o primaa etapă a procesului.

Scanned with OKEN Scanner

Alt exemplu:

*„La capitolul notorietate conduce de departe academicianul Răzvan Theodorescu, acest **Telly Savalas** al Culturii și Cultelor."*
(Național, 16 ianuarie, 2004, p. 4)

Aici, secvența lingvistică „al Culturii și Cultelor" (corect: *culturilor*), din punctul de vedere al înțelesului, se raportează la *Răzvan Theodorescu* nu la *Telly Savalas*, deci la referentul discursiv, nu la cel originar. Totodată, aceste completări aduse la numele propriu denominat al referentului inițial au rolul să contrasteze și, prin aceasta, să frâneze ***o interpretare literală*** a identității sau similitudinii celor doi referenți și să ceară o interpretare metaforică, adică identificarea între referentul inițial și cel discursiv să se facă privind anumite sfere, anumite domenii, diferite între ele.

De pildă:

*„**Triunghiul Bermudelor**, faimosul **BL. D3**, care a înghițit [...] 2 miliarde de lei [...]."*
(România liberă, 9 februarie, 1999, p. 3)

privește două domenii: primul este cel ***geografic***, al doilea este cel ***financiar***, pe baza ideii de ***dezastru, de dispariție spontană, inexplicabilă, de proporții.***

Într-o înșiruire *perifrastică*, antonomaza în structura sa morfo-sintactică prezintă elementele lexicale care oferă interpretarea:

*„**D/dărâmătorul de biserici**"*
(Academia Cațavencu, 30 martie – 5 aprilie, 1993, p. 5).

Un personaj istoric a devenit notoriu datorită zelului depus în dărâmarea unor biserici sub pretextul că acestea erau nepotrivit amplasate și îngreunau planul urbanistic de construcție. Această latură a praxisului, în condițiile comuniste, era susținută și de ideologia ateistă a factorului de decizie. Vorbitorii au găsit imediat o înșiruire de cuvinte care să definească personajul într-un chip plastic: *Dărâmătorul de biserici*. Obiectul desemnat fiind unic, excelând în privința faptului surprins în *antonomaza perifrastică*, înșiruirea de cuvinte devine o etichetă care suplinește oricând numele propriu patronimic. O unitate semantică a construcției este evidentă, iar în analiza contextuală aceasta determină luarea integrală a grupului ca termen de *referință* în *reprezentarea* imaginii celui *definit*, această *definire* fiind folosită frecvent cu *funcția de numire* a persoanei.

Să comparăm această perifrază cu o antonomază a *numelui propriu* pentru *numele comun* cu valoare de denominație a aceleiași persoane:

Scanned with OKEN Scanner

*„Ceaușescu a devenit un fel de general **Bukin** al zilelor noastre."*
(*Ibidem*, p. 7)

Cunoscând aspectul ostentativ al *dărâmării bisericilor* ortodoxe, cu tunul, la ordinul generalului imperial, pentru care acțiunea degradată a devenit emblematică, s-a născut analogia cu Ceaușescu, care a excelat și el în această privință. Sensul câștigat, în situația antonomazei *numelui propriu pentru numele comun*, rezultă din raportul de referință și se construiește pentru un anumit moment istoric și o anumită stare culturală, de unde și valabilitatea lui discursivă, pe când în cazul *antonomazei perifrastice* sensurile din care este formată se opacizează într-o măsură care să corespundă transformării ei într-o etichetă a persoanei, care se denumește astfel (*descrierea perifrastică*, fiind și sugestivă, și expresivă, figurată uneori, capătă o valoare *denominativă*). Procesul lingvistic este invers. La fel stau lucrurile și dacă analizăm antonomaza *numelui comun* pentru *numele propriu*:

*„**Odiosul** botezase un instrument de represiune al securității cu «Radu» (de la «raze»)."*
(Academia *Cațavencu*, 12-18 ianuarie, 1993, p. 6).

Adjectivul substantivat, **odiosul**, suplinește expresiv numele *Ceaușescu* denominantul persoanei politice a secretarului general al P.C.R., care a excelat în hotărâri dintre cele mai pronunțat distrugătoare la nivelul națiunii române (înfrigurare, înfometare, cenzură, pentru cei mulți, iar pentru adversarii politici, considerați foarte periculoși, *iradierea* etc.). *Substantivul comun*, care poartă în folosirea sa specifică nota definitorie a comportamentului arătat, utilizat cu funcție denominativă, pierde sensul și devine secvență lingvistică cu valoare proprială, fie în *antonomaza numelui comun*, fie în cea *perifrastică*: *„**Odiosul** din «cabinetul interzis» dicta"*; *„către **Odi[os]** și tovarășa sa de viață"*; *„pentru **Odios-împușcatul**"*; *„în maniera **Odios-împușcatului**"*.

În ultimele antonomaze, excelenței *odioase* i se adaugă una cu nota ironică, într-un joc de sensuri care se referă și la modul execuției celui considerat vinovat de acte inumane.

Jonasson distinge două tipuri de completări: determinări, care clasifică și altele, care caracterizează[2]. Atributele substantivale genitivale și elementele lexicale cu sens etnic ***clasifică***, mai ales când există un articol hotărât:

*„[...] **Sodoma** francezilor [...]."*
(G. Călinescu, ILROP, p. 768)

*„[...] dibuirea **Sodomei** balcanice de pe Dâmbovița [...]."*
(G. Călinescu, *Ibidem*, p. 999)

[2] Jonasson, K., *Le nom propre. Constructions et interpretations*, Duculot, Louvain-la-Neuve, 1994, p. 225.

Scanned with OKEN Scanner

Atributul substantival **francezilor** precizează că referentul inițial **Sodoma**, prin denominantul său, antonomază a numelui propriu, *Sodoma*, pentru numele comun, *orașul pierzaniei, depravării, corupției adânci și extinse* este *Parisul* (în momentul vorbirii sau în momentul desfășurării epice analizate de istoricul și criticul literar), iar, în al doilea text, adjectivul **balcanice**, atribuit aceluiași referent inițial, **Sodomei**, dar și substantivul cu prepoziție, tot cu funcție atributivă, *de pe Dâmbovița*, sunt note clare ale fixării referentului-țintă, orașul **București**.

Adjectivele nonetnice și completările prepoziționale au o funcție caracterizantă și sunt în mod preferențial determinate de un articol nehotărât:

„*[...] o **Vlăsie** socială [...].*"
(G. Călinescu, ILROP, p. 369)

„*Oare Elena Udrea este o potențială **Marillyn Monroe** de Cotroceni ?*"
(Tv Euforia, 27.01.2008, ora 11[31])

Codrul **Vlăsiei** era încă în secolul al XIX-lea cea mai întinsă și greu de străbătut suprafață *împădurită* în Muntenia. Aici sălășluiau *haiducii, hoții* de codru, răufăcătorii, iar, mai târziu, regiunea a cunoscut o exploatare furibundă, fără lege, a masei lemnoase și defrișările o împuținează tot mai mult. **Vlăsie** *socială* reține din referentul inițial sensul **nesiguranță, neorânduială,** în domeniul *social*, clasificând situația unei *societăți dezordonate nesigure*.

Similitudinea între *Elena Udrea* și **Marillyn Monroe** se reduce la faptul că ambele *sunt blonde*. Autorul enunțului amintește cititorilor că artistei i se cunosc legăturile intime cu cei doi frați Kenedy, ajunși în vârful puterii federale americane, ceea ce el presupune că este pe cale să realizeze și **Elena Udrea**, având în vedere folosirea atributului prepozițional substantival care caracterizează situația, *de Cotroceni*, locația puterii prezidențiale în România.

Completările caracterizante au funcția de a atenua contrastul între imaginea referentului originar al numelui propriu și cea a referentului discursiv al antonomazei[3].

Dacă se consideră că un proces metaforic constituie baza antonomazei, presupunând o asemănare între reprezentanții celor doi referenți puși în relație, funcționarea completărilor în grupul nominal antonomazic, atribute caracterizante, este de a atenua diferența care poate există atunci când reprezentantul referentului originar nu se racordează la cel al referentului discursiv, cu rolul de a reda o comparație acceptabilă și a atenua unele aspecte ale reprezentării referentului originar, vehiculat de numele propriu.

Să analizăm grupul antonomazic următor:

[3] Jonsson, K., *op.cit.*, p. 226.

Scanned with OKEN Scanner

„Lui i-a intrat în cap că este un fel de ***Napoleon****, mai mic – mai pricăjit, este drept, al Văii Jiului."*
(România Mare, 15 ianuarie, 1999, p. a 22-a)

Adjectivul comparativ de inegalitate, *mai mic*, urmat de unul identic – *mai pricăjit* – formează o repetiție cu scopul accentuării, întăririi ideii de inferioritate a referentului discursiv, vizat, *in distantia*, **Miron Cozma**, întrucât raportarea la **Napoleon** creează un contrast pronunțat, al doilea termen al determinării fiind și purtătorul unui sens degradat. Aceste două adjective, epitetice, aduc comparația la dimensiunile moderate, acceptate în momentul percepției mesajului. Rămâne doar ideea de comandă dictatorială pe care referentul vizat o exercită în spațiul restrâns al Văii Jiului, atribut care ajută la selectarea sensului-liant. Se revine, apoi, la atitudinea dictatorială care, deși pentru un spațiu mai restrâns, rămâne la fel de incriminantă.

Determinanții indefiniți cuprind o grupă a celor *complecși* de *tipul expresie*, întâlniți în bibliografia engleză și franceză ca elemente de terminologie lingvistică sub denumirea **enclosure**: *un fel de, alt fel de, un nou, o nouă, adevărat, un veritabil, un adevărat, un al doilea, (o) remarcabilă, un posibil, un prim* ș.a. care sunt reductibile la **un / o.**[4]

Secvența lingvistică *„**un fel de**"* conservă contrastul, dar îl face mai acceptabil, reducând exagerarea. Ca atare, atributele cu valoare caracterizantă ajustează reprezentările referențiale și îndreaptă interpretarea spre sublinierea că referentul-țintă se aseamănă cu referentul originar în ceea ce constă mobilizarea mulțimilor, modul dictatorial al conducerii, dar nu la dimensiunile binecunoscute ale lui Napoleon. Astfel, se împiedică o identificare totală, deși cei doi referenți împart oarecare caracteristici, care se înscriu fără discuție în domenii diferite.

Atributele, care includ un adjectiv etnic, semnalizează diferențele geografice și culturale:

„[...] Azilul Elena Doamna [...] un fel de ***Saint/Cyr*** *român."*
(G. Călinescu, ILROP, p. 654)

---

[4] **enclosure(le)** sunt definite altfel de secvențe lingvistice de G. Lakoff, în lucrarea *Hedges: A Study în Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts* cuprinsă în *Papers from the 8th Regional Meeting*, Linguistic Society, Chicago, 1972, p. 195, unde sunt considerate drept cuvinte al căror sens conține implicit ideea de ***indecis***, ***imprecis*** – cuvinte al căror rol este de a reda lucrurile mai mult sau mai puțin vag. Alți lingviști străini, care au abordat problema acestor secvențe lingvistice, ca un fel de umplutură, sunt Kleiber G., Riegel M., în articolul cu titlul sugestiv *Les grammaires floues* din „Bulletin des jeunes romanistes" 21, 1978, pp. 67-123, în ceea ce ne privește, pp. 94-95.

De asemenea, preocupat de definirea acestor secventte lingvistice este și Rastier F., în *Sémantique interpretative*, PUF, Paris, 1987, p. 274, care vorbește despre un operator reducâând gradul alotopiei („allotopie") semnelor unei secvențe lingvistice. (**alotopie**, s.f., deplasarea anormală a unor centri de dezvoltare a organismului, germ. *Allotopie* – MAN, 2006, p. 49).

Scanned with OKEN Scanner

iar celelalte atribute exprimă domenii diverse:

*„Bucureștiul revenise ultimul bastion al **utopiilor** marxiste."*
(România liberară, 4 iunie, 1992, p. 1)

*„Matei Caragiale, acest **Despot-Vodă**, al contemplației [...]."*
(G. Călinescu, ILROP, p. 650)

În 1685, Ludovic al XIV-lea și Doamna de Maintenan fondează o *casă de educație* pentru tinerele fete în apropiere de Versailles, devenită ulterior celebră în Europa, cu numele ei întreg **Saint-Cyr-L'ecole**, care a dat denumirea localității aparținând districtului de *Seine-et-Loire*. Acest institut a fost ales ca *referent inițial* în antonomaza *numele propriu*, **Saint-Cyr**, pentru nume comun, **pension**, cu referire la o școală de fete, din București, care a fost înființată și a funcționat cu același scop, *Azilul Elena Doamna*. Judecata comparativă descoperă, la un anumit nivel de cultură, *similaritatea*, dar cu diferențele impuse de adjectivul cu notă etnică, *român*, care limitează asemănarea, o ponderează, atribuind *referentul inițial* Occidentului, iar pe cel *discursiv* („porților") Orientului, delimitare geografică, dar și diferențiere culturală – sute de ani de construcție culturală pentru școala franceză și un început promițător pentru școala românească.

Antonomaza lexicalizată și lexicografiată **utopie, -ii**, este utilizată în ipostaza flexionară de genitiv plural, **utopiilor**, atribuindu-i-se adjectivul *marxiste (oglindind teoria luptei de clasă)* care clasifică *ideile fanteziste, irealizabile (utopiile) ideologic*.

În ultimul enunț, *atributul clasificant* are o funcție *caracterizatoare*, întrucât determină aplecarea *interpretării* asupra unui aspect al reprezentării referentului originar. *Contemplația* nu-l evocă pe Despot-Vodă, în context, ca *referent originar* care aparține domeniului istoric, dar poate să constituie *imaginea visătorului* în domeniul puterii, *calitate* care ar satisface funcția *caracterizatoare* pentru *referentul discursiv* (Matei Caragiale), firesc, în domeniul literar.

Completările sunt foarte importante întrucât ele *distrug, atenuează*, identitatea interpretării literale a raportului referențial sau a predicației antonomazice, a numelui propriu în discuție. Ea declanșează, însă, în gândirea interlocutorului o interpretare metaforică sesizată de Jonasson[5]. Încadrarea în determinanți sau determinarea extinsă în stânga sau în dreapta apariției contextuale a antonomazei sau a numelui propriu antonomazic sunt elemente hotărâtoare în microstructura acesteia. Deși uneori antonomazele lexicalizate (vezi și tipul referențial *in absentia*) se construiesc cu determinări atributive sau cu o înlănțuire de determinări atributive, în mod frecvent ele se utilizează numai cu articol.

[5] Jonasson, K., *Le Nom propre. Constructions et interprétations*, Ducolot, Louvain-la-Neuve, 1994, p. 225.

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaze lexicalizate, fără determinări atributive, pot fi întâlnite foarte des.

Folosirea generică a numelui propriu în antonomază, corelată cu absența determinărilor, o apropie pe acesta de numele comun și este o marcă a utilizării lexicale a antonomazei:

*„Femeile trebuie să-și găsească un **mentor** la locul de muncă: o persoană influentă care să le vrea binele, dar care să le și ajute să-și canalizeze eforturile [...] spre succes."*
(Național, 21 iunie, 2002, p. 13)

*„În toată lumea era greu să dai peste un fraier care să plătească cinci milioane de dolari pe o geantă cu **gablonțuri**."*
(Evenimentul zilei, 18 februarie, 2004, p. 2)

*„Nu aglomerație, **infern**."*
(Phoenix, nr. 12, 1992, p. 8)

Totuși, atributele *caracterizante* și *clasificatoare* apar și la utilizarea antonomazelor lexicalizate, lexicografiate sau numai lexicalizate: *„**Balamucul** comunist"; „**bărăganele** economiei naționale"; „Pe cap purta o **Gambetă** cenușie"; „**priboii** vechi și noi"; „**Hrebemciuci** prea lacomi"*, deoarece, acolo unde apar, elementele *clasificatoare* și *caracterizatoare* au funcția semantică de a micșora contrastul între imaginea *referentului originar* al numelui propriu și *referentul discursiv al antonomazei.*

De asemenea, apar cu determinări fie antepuse, fie postpuse:

*„Monaco, **paradis** fiscal și loc de predilecție al bogătașilor [...]."*
(Dilema veche, 28 februarie-5 martie, 2008, p. 5).

*„Neînvinsul **Hercule** al întrecerii socialiste [...]."*
(Vox, nr. 1, 1990, p. 5)

Sau ambele determinări:

*„Viorel Lis, renumitul **mentor** spiritual al atâtor generații de urși matematicieni [...]."*
(Academia Cațavencu, 27 iulie-2 august, 1999, p. 16)

Antonomazele lexicalizate pot fi revivifiate și pot înregistra toate mărcile antonomazei predicative *in praesentia*, în această ipostază:

*„Acest descurajant **Maraton** al titularizării [...] care este concursul ISMB [...]."*
(Național, 30 iulie 1005, p. 4)

*„Am călătorit cu un adevărat **Goliat**, tractorist la PM-Iași."*
(Almanahul Flacăra, 1992, p. 97)

Scanned with OKEN Scanner

O *caracterizare* se petrece și în situația *atributelor verbale* care determină antonomaza numelui propriu:

„*Un **Ariel** dansând.*"
(Adevărul, 29/30 martie, 2003, p. 2)

În situația *antonomazelor perifrastice* se constată lipsa determinărilor atributive, dar, luate global, acestea pot avea nota fie *calificatoare*, fie *clasificatoare* pe care o dau anumite elemente lexicale interne construcției într-o analiză gramaticală de adâncime:

„*Clubul «Năstase» este clubul care a preluat proprietățile **Abuziv-împușcatului în ceafă***";
(Academia Cațavencu, 18-24 mai 1993, p. 2)

„*După **Altercația din Decembrie** [...] ajunge șef la relații externe*";
(Academia Cațavencu, 29 iunie-5 iulie 1993, p. 7)

„*7 zile cu **Mama F.N.I.***";
(Libertatea, 4 aprilie, 2003, p. 1)

„*Aici intervine **Marele Bârcan***".
(Cuvântul, 8-14 septembrie, 1992, p. 11)

La fel se comportă morfo-sintactic *antonomazele numelui comun* pentru *numele propriu*:

„*[...] să înalțe rugi întru viața și nemurirea **Cârmaciului***";
„*[...] totul poartă marca gândirii arhitectonice a **Genialului***".
(Academia Cațavencu, 1-7 iunie, 1993, p. 3)

Observăm, de asemenea, absența unor determinări extinse, atât de firești la antonomazele vii, ca de pildă:

„*[...] Cosmin Olăroiu [...] acest **Halagian** reciclat, minus humorul succulent al armeanului, iar ca plus un aer de eleganță.*"
(Loto prono, 4 martie, 2008, p. 3).

Totuși, uneori, apare determinarea sub forma unei propoziții atributive:

„*[...] autorii **apocalipsei** în care au căzut milioane de contemporani [...].*"
(România liberă, 12 martie, 1999, p. 12)

sau cu determinări extinse:

Scanned with OKEN Scanner

*„[...] ei vor ajunge într-un imperiu al răului, unde domnește un conducător malefic, un «**Big Brother**» avant la lettre, a cărui putere absolută e imobilizată de piramidele ce par a se înălța până în cer."*
(Adevărul, Magazin de duminică, 15/16 martie, 2008, p. 16)

Antonomazele vii sunt în majoritatea lor *in praesentia* și se bazează pe relația a doi referenți, a două persoane:

*„Chirița e o **Contesă d'Escarbagnas** [...]."*
(G. Călinescu, ILROP, p. 314)

*„**Dinu Păturică** e un **Julien Sorel** valah."*
(*Ibidem*, p. 361)

Determinanții atribuiți numelor proprii produc acestora câștigarea din punct de vedere gramatical a unui gen și a unui număr. În privința genului, remarcăm apariția formelor de *masculin* în marea majoritate a cazurilor, genul gramatical fiind conform cu cel natural al referentului inițial al numelui propriu.

Distribuția formelor de singular și plural se face în favoarea formelor de singular. Uneori, foarte rar, întâlnim regrupați doi referenți asociați foarte strâns, fiecare dintre ei fiind la singular.

Antonomazele lexicalizate se pot utiliza la plural, iar cele vii, foarte rar și de cele mai multe ori indicând cupluri de persoane:

*„[...] suntem **Fred Astaire și Ginger Roger** ai anilor '90."*
(Evenimentul zilei, 14 septembrie, 1992, p. 6)

Câteva antonomaze lexicalizate, în ipostazele întâlnite în textele culese din presă: *pantalonii, machiavelii, azilurile, sosii, bărăganele, colturile, meduzele, paradisuri, iude – novicovilor, manoleștilor, dumitrașcilor, văcăroi, priboi, cațavenci, einsteine – Goebbelșii, Turcii, Jupiterilor, Robespierii, Rollerii, Matildele etc.*

Pentru o perioadă dată, antonomazele care reflectă aspecte ale realității de mare frecvență sau de o celebritate șocantă se pretează în mod obișnuit la o lexicalizare fie și numai temporară. Pluralul antonomazei lexicalizate poate să fie și al unei utilizări generice, implicând o referință la clasa întreagă:

*„[...] s-au dat pe mâna **Nataşelor**."*
(Național, 3 octombrie, 2002, p. 2)

Întâlnim, în folosirea generică, articolul hotărât singular, care, în principiu, nu este propriu antonomazei discursive:

Scanned with OKEN Scanner

*„Flirt lejer, oarecum neutru, urmat de lăsarea copilului din țara cantoanelor în grija **budaideleanului** nostru și intrarea străinei în roluri, odată cu soțul burticos de alături."*
(Idei în dialog, nr. 1 (40) ianuarie, 2008, p. 10)

Apare însă frecvent articolul nehotărât proclitic:

*„De Niro face un al doilea **Hollywood**."*
(Național, 29 decembrie, 1998, p. 1)

Rar, în cazul antonomazei lexicalizate:

*„[...] un **sifilis** de toată frumusețea [...]."*
(Cațavencu Internațional, anul II, nr. 16, 1991, p. 9)

*„[...] o **sosie** [...]."*
(*Ibidem*, p. 8)

*„[...] niște **zgârciți** și niște **iude**."*
(Expres magazin, 3.III-10.III., 1993, p. 8)

Observarea atentă a procesului antonomazic ne duce la concluzia că numele propriu funcționează ca un nume comun în cadrul acesteia, că *articolul nedefinit, prin el însuși, nu decide existența unei clase gramaticale* (fie în cadrul antonomazei numelui propriu pentru numele comun, fie în cel al numelui comun pentru numele propriu ori în perifraza antonomazică).

De pildă:

*„**O** Maria Vlas al cărei look ne face să ne întrebăm nu dacă s-a întors adevărata Maria Vlas, ci dacă Maria Vlas a plecat vreodată."*
(Libertatea, 4 aprilie, 2003, p. 1)

*„[...] ați ascultat Hrușcă, Domingo și Bregovici. E, atunci puteți înghiți, ne(a)mestecați și **un** Temișan, **un** Enache și **un** Iordăchioaie [...]".*
(*Ibidem*, p. 3)

*„Am văzut **o** Doamnă de Fier schimbată, alta decât cea pe care o cunoșteam din timpul războiului cu insula".*
(*Ibidem*, p. 6)

În contextele date, articolele nehotărâte nu produc ***o clasă*** din care ***un*** extrage un element.

Pentru a lămuri situația, trebuie să realizăm o comparație între ***sensul propriu,*** fără determinări, și numele propriu în antonomază, determinat, apoi, să comparăm

Scanned with OKEN Scanner

numele propriu fără determinant cu numele propriu în antonomază, determinat, şi numele comun determinat.

Dacă ne referim numai la antonomaza numelui propriu pentru numele comun, ***discursivă***, atunci putem condiţiona existenţa ei de prezenţa unui determinant, dar dacă extindem studiul şi la celelalte tipuri de antonomază datorită complexităţii procesului antonomazic ce le caracterizează, observaţia nu mai este valabilă. Interesant este faptul caa Leroy Sarah susţine existenţa antonomazei nondiscursive, lexicografiate, dar nu o studiază. Putem spune că antonomaza de tipul acesta se comportă exact la nivel sintactic, morfologic şi semantic ca un nume comun. Cu toate acestea, oricând o antonomază lexicalizată poate fi utilizată în forma ei nelexicalizată, înviorând legătura enciclopedică cu referentul originar. Niciodată în cazul antonomazei numelui propriu pentru numele comun şi al numelui comun pentru numele propriu nu există o trecere tranşantă, rămâne întotdeauna o notă care face legătura cu statutul gramatical anterior.

Antonomaza, lexicalizată şi lexicografiată, renaşte uneori, datorită grafiei cu majusculă iniţială pusă denominaţiei; referentul iniţial, deşi articulat nehotărât proclitic, subliniază un grad de armonizare înaintat, din care cauză nu este urmat de nici un fel de determinant, ***o Halima:*** *„Turmele lui Oprişan sunt zugrăvite ca într-o* ***Halima****”*. Ceea ce urmează însă este o *reprezentare*, justificând explicit sensul **basm** pentru care optează receptorul:

Oile lui Oprişan
Nu sunt oi ca de cioban,
Sunt cu coarnele lucrate
Numa-n petre nestenate;
Lâna lor de pe spinare
Şire de mărgăritare;
Părul lor cel de pe frunte
Fire de betel mărunte.
(G. Călinescu, ILROP, 1985,, col. I, p. 331)

După cum observăm, sensul obţinut nu este cel enciclopedic sau cel cuprins în definiţiile dicţionarelor de limbă: *povestire, întâmplare complicată, cu multe peripeţii* (fig.) *situaţie încurcată, mestecătură, confuzie.* **Reprezentarea** explicită a *referentului originar* duce spre o *interpretare* care se depărtează de conceptul antonomazei lexicalizate, dar se bazează pe o analogie specifică: *basm.*

Să interpretăm următorul titlu de articol:

„Botezatu, poreclit noul ***Hagi****.”*
(Naţional, 20 aprilie, 2003, p. 11)

Grupul antonomazic *noul* ***Hagi*** este potrivit ca punct de plecare în interpretarea *omofoniilor antonomazice*. O primă *interpretare* se produce în

Scanned with OKEN Scanner

momentul percepției și conform principiului excelenței, al celebrității referentului originar, receptorul are *reprezentarea* mentală a figurii fotbalistului *Hagi*. Aflăm însă din frazele care urmează în articol că *referirea* „nu este la celebrul fotbalist, ci la... personajul literar *Hagi Tudose*", prototipul zgârcitului. Ulterior, în desfășurarea articolului se justifică analogia:

> *„De când și-a deschis localul „La Bote" Cătălin Botezatu a fost poreclit de vedetele care-i calcă pragul „Noul **Hagi**". Referirea nu este la celebrul fotbalist, ci la ... personajul literar **Hagi Tudose**. Și asta din cauză că nici unul dintre clienți nu poate pleca fără să plătească, indiferent cât de modestă este consumația. Dacă despre creatorul de modă se știe că este deschis cu toată lumea, ospitalitatea lui se oprește atunci când vine vorba despre nota de plată. Vizați nu sunt clienții de rând, ci vip-urile care speră că gazda le-ar putea trece cu vederea, ca între prieteni, prețul unei cafelute. Însă speranțele le sunt spulberate când urechea lor prinde obișnuita întrebare adresată ospătarilor: „Au achitat tot ?" Dincolo de excesul de zel de care dă dovadă patronul Botezatu, amicii lui ar trebui să se gândească la faptul că, dacă n-ar fi procedat așa, ar fi dat de mult faliment."*
> (Ibidem)

Avem dovada prezentată de pasajul care urmează că receptorul culege cunoștințe necesare interpretării, contextul însuși intervenind în această interpretare:

> *„Chiar dacă nu sunt neapărat manipulate cu intenții propagandistice, se întâmplă destul de frecvent ca asocierile și comparațiile istorice mai mult să încurce decât să clarifice. Devenit, o, cât de justificat, un fel de sinonim al **Răului** absolut, numele lui **Hitler** este, de exemplu, atribuit în exces unor personaje fără îndoială destestabile, dar departe de a atinge ori de a fi atins nivelul de criminalitate al acestuia. Niște „**Hitleri**" au fost astfel considerați, rând pe rând, și fostul președinte naționalist egiptean Nasser, și fostul dictator comunist român Ceaușescu, și fostul președinte iugoslav Miloșevici, și tot felul de foști sau actuali corupți dictatori africani, fiind totuși evident că distanța dintre toți aceștia și Hitler rămâne enormă. Când apar în momente de intense tulburări sociale și politice, asemenea supralicitări au măcar scuza, fie ea și slabă, a suspendării spontane a spiritului critic."*
> (Cotidianul, 18 martie, 2003, p. 1)

Pentru înțelegerea fenomenului și procesului antonomazic, articolul dat este un exemplu de interpretare semantică. În primul rând, autorul intuiește o anumită ambiguitate a numelui propriu aflat în această derivare improprie „[...] *se întâmplă frecvent ca asocierile și comparațiile istorice mai mult să încurce decât să clarifice* [...]". În al doilea rând, este utilizată o antonomază perifrastică de natură cultă „*al **Răului absolut***" pentru numele propriu, *in absentia*, Belzebut. Se remarcă apoi opacizarea identității numelui propriu la plural, dovadă a perceperii acestuia ca

Scanned with OKEN Scanner

încărcat cu un sens: „[...] *atribuit în exces unor persoane, fără îndoială detestabile, dar departe de a atinge ori de a fi atins nivelul de criminalitate al acestuia*". În ultimă instanță, după șirul lexical pregătitor de prezentare, apare antonomaza numelui propriu pentru numele comun: „*Niște* ***Hitleri*** au fost astfel considerați, rând pe rând, și fostul președinte naționalist egiptean Nasser, și fostul dictator comunist român Ceaușescu, și [...]". Articolul nehotărât proclitic de plural *niște* și marcarea acordului numelui propriu la plural, desinența de plural *-i*, consemnează ipostaza de derivare improprie a substantivului **Hitler**, încercând să marcheze gramatical o clasă de indivizi și astfel să scoată în relief schimbarea categoriei gramaticale a substantivului de la propriu la comun, aflându-se în situația de a cere un sens. Simpla alegere a celui de *dictator,* însă, este nesatisfăcătoare pentru a oglindi dimensiunea criminalității referentului originar, și atunci i se atribuie un sens calificativ degradat: *deviat, alienat* sau altul.

Avem, aici, de-a face cu importanța complicității între *enunțător și receptor*, complicitate stabilită în desfășurarea discursului pe care *antonomaza* o cere și o relevă. În acest discurs, excerptat din presa actuală, putem urmări „înțelegerea" dintre cei doi. Creatorul textului se implică în construirea mesajului, astfel încât *reprezentarea* referentului discursiv și a celui originar comportă o anumită judecată de valoare, care (o simțim și noi în timpul parcurgerii articolului) se decodifică în mod plăcut de către receptorul antrenat în acțiunea de interpretare a celor citite, ca un efect meritat numai de un cunoscător, de un inițiat în mecanismul priceperii antonomazei.

Alte corelații existente la nivelul textului între caracteristicile numelui propriu, tipuri de determinare și natura completării pot fi reluate în funcție de gradul lexicalizării care poate fi pus în relație directă cu determinările antonomazei și natura completărilor. Se observă o scară a lexicalizării care prezintă antonomaze în relație cu referentul originar – antonomaze semilexicalizate cu un referent inițial de o celebritate largă – este cazul celor din sfera mitologică și romanescă până la nume proprii al căror referent inițial are o notorietate redusă mai mult născută în discurs decât recunoscută.

În funcție de aceste situații, unele antonomaze sunt prezentate direct în discurs, altele prezintă cel puțin una dacă nu mai multe apariții anterioare, pregătitoare. Ca atare, unele antonomaze beneficiază de explicații premergătoare și de repetiții, pentru întărirea trăsăturilor pe care le poartă întrucât nu sunt suficient recunoscute:

> *„Când au ieșit de la film (cel dedicat Pieței Universității, cu atrocitățile mineriadei văzute pe ecran mare) s-a auzit un murmur: «piața este ocupată»[...]. Ca din pământ au răsărit o grămadă de scutieri [...] Un pluton compact de scutieri, conduși de* ***o namilă fioroasă, cam de doi metri înălțime,*** *a început să «acționeze» spre grupurile compacte de demonstranți, apoi retrăgându-se pe carosabil. În mijlocul cercului, în continuare tot ziariști. La un moment dat, plutonul* ***cu Godzila*** *în frunte s-a năpustit peste noi. «Ce dacă-i ziariști, mă !», striga subalternilor șovăitori* ***matahala*** *– împingându-ne*

Scanned with OKEN Scanner

până în colțul cu str. Batiștei [...]. Am avut din nou în față valul înalt al scutierilor cu ***Godzila mustăcioasă****. S-au năpustit asupra unui grup mai mare de 10-15 oameni împingându-ne între coloanele de la Dalles. M-am aflat din nou față în față cu* ***Godzila****. Parcă mă urmărea prin T.O. (tehnică operativă rămasă de la Securitate) [...].*"
(România liberă, 24 aprilie, 991, p. 3)

Autorul discursului nu a avut siguranța că utilizarea numelui propriu *Godzila* va declanșa în memoria cititorului imaginea unei reptile fioroase care maltrata cetățenii unei metropole, într-o ficțiune cinematografică prin anii '55-'60. Creatorul antonomazei a selectat din comportamentul și înfățișarea animalului protagonist acele trăsături care erau potrivite pentru a exprima situația represiunii brutale la care participase, ca victimă. Referentul-țintă nu este numit, el este prezentat sub formă descriptivă, la distanță, atât anticipând, cât și întărind sensul câștigat de substantivul propriu folosit ca substantiv comun: „*o namilă fioroasă*"; „*matahala cam de doi metri înaaltime*"; „*s-a năpustit*". Aparițiile în discurs ale substantivului propriu utilizat cu funcția de substantiv comun nu au mai avut nevoie de suportul prezentării descriptive și redau în această ipostază sensul de *bestie*.

În cazul antonomazei cuprinse în secvența discursivă care urmează, lucrurile stau altfel:

„Dacă serviciile secrete românești nu vor fi supravegheate, atunci există riscul apariției unui nou ***Ceaușescu*** *!"*
(România Mare, 21 mai, 1993, p. a 2-a)

Antonomaza construită în jurul numelui propriu *Ceaușescu* al cărui referent beneficiază de o notorietate largă, unanim percepută nu numai la nivel național, ci chiar la nivel internațional, satisface cerința utilizării ei fără explicații pregătitoare.

Între aceste situații se întâlnesc nume proprii asociate unui referent cu o notorietate mai mult sau mai puțin extinsă și a căror întrebuințare în antonomază este mai mult sau mai puțin frecventă și așteptată:

„Și n-are cum să ne consoleze gândul caa nici Brazilia fotbalului nu mai e ca în epoca lui Pelle, iar din Cristian Țopescu – acest ***Bogdan Stănculescu*** *al anilor '70 – ce să mai vorbim ?"*
(Academia Cațavencu, 12-18 ianuarie, 1993, p. 8)

Notorietatea lui ***Bogdan Stănculescu*** a fost extinsă, dar astăzi este puțin reținută. Această antonomază îngreunează găsirea elementelor de similitudine a purtătorului numelui propriu-denominativ cu *Cristian Țopescu*, care, fără discuție, este mai cunoscut în momentul vorbirii decât posesorul numelui propriu folosit cu funcția de nume comun.

Scanned with OKEN Scanner

DISTINCȚII NECESARE PENTRU CLASIFICAREA: *IN PRAESENTIA*, *IN ABSENTIA* ȘI *IN DISTANTIA*

Scanned with OKEN Scanner

Distincția care se face în lucrările științifice între antonomaza **in praesentia** și cea **in absentia** este de dată recentă[1]. Astfel, putem vorbi de o realizare a antonomazei *in praesentia*, adică ***în prezența*** unui termen care să constituie ***un punct fix referențial***, urmat de construcții sintactice foarte apropiate, foarte asemănătoare cu ale metaforei nominale (nume predicativ sau apoziție, atribute calificative sau de identitate), ca atare într-o relație interfrastică la fel ca antonomaza **in distantia**[2], aflată într-un raport transfrastic. De asemenea, numele proprii în antonomază se mai pot realiza **in absentia**, adică ***fără legătură cu un reper constitutiv***, în construcții care favorizează sensul propriu (nonfigurat) al numelor comune[3].

Noțiunile **antonomază** *in praesentia, in absentia* și *in distantia* oferă un câmp larg observațiilor în legătură cu ***relațiile*** existente între ***referentul originar (inițial)*** al numelui propriu și ***referentul vizat*** de grupul nominal antonomazic pe care Jonasson îl numește *referent discursiv* sau *referent tematic*[4].

Se întâlnesc trei moduri de punere în relație a celor doi referenți. Subliniem faptul că, în analiza realizată, se constată utilizarea masivă a antonomazei *in praesentia* în cadrul căreia părți ale grupului nominal antonomazic sunt plasate indirect și direct (apoziția), urmând sau precedând antonomaza:

*„[...] toți cei care au vrut să dea impresia că PSD-ul începe o viață nouă prin alegerea lui Geoană și-au imaginat că el va reuși să fie un **Iliescu** adus la zi, care să le onorabilizeze statutul de baroni locali și să-i nu-i mai ia de sus ca «arogantul».”*
(Cotidianul, 15-17 februarie, 2008, p. 12)

*„–Nu cred că la Malta ar fi avut loc o nouă împărțire a Europei Estice. Ei vehiculează fie argumentul celei **de a doua Ialte**, fie pe cel al unei încăpățânări naționale funciare de a se sincroniza cu restul lumii.”*
(România literară, 19-25 iunie, 1993, p. 1)

„Răpirea unui fost demnitar este ultima dintre isprăvile celui mai mare bandit pe care l-a avut India până acum, Veerappan. Individul, înalt și cu o mustață strașnică, este considerat cel mai aprig și mai neînfricat bandit din țară. El este dat în urmărire pentru 100 de crime, dar poliția nu-i poate da nicicum de urmă. [...] și-a început «cariera» de hoț de fildeș la numai 14 ani. De atunci, a devenit o figură legendară,

---

[1] Leroy Sarah, *Antonomase et contexte discursif*, „Cahiers de l'Université de Perpignan”, 31, 2000, p. 206.

[2] *Ibidem*, p. 207.

[3] *Ibidem*, p. 211

[4] Jonasson K., *Le Nom propre. Constructions et interprétations*, Duculot, Louvain-la-Neuve, 1994, p. 26.

Scanned with OKEN Scanner

*un fel de **Robin Hood**, ce are pe conştiinţă peste 2.000 de elefanţi pe care i-a ucis cu crizime ca să le ia fildeşul.*"
(Naţional, 21 august, 2002, p. 4)

Nu întotdeauna numele proprii sunt cele care indică referenţii grupurilor nominale într-o frază. Aceasta poate să apară şi sub forma unui prenume sau a unei descrieri definite:

„*La fel ca Ulise nu te întorci acasă decât după o lungă călătorie. Paul Riocoeur chiar se îndoia – «dacă într-adevăr te mai întorci ... Căci există şi **un Abraham** care nu se mai întoarce niciodată».*"
(România literară, 12-18 ianuarie, 1993, p. 6)

„*Cum numele politicienilor şi ale ziariştilor prezenţi la vernisajul expoziţiei pariziene nu le sunt tocmai familiare amicilor, artistul stabileşte similarităţi: **Cutare e un fel de Băsescu de-al lor, Cutărică e un fel de Cristoiu de-al lor**.*"
(Naţional, 17 martie, 2003, p. 12)

Se întâlnesc şi situaţii în care numele propriu, care formează *referentul vizat*, să fie despărţit de enunţul care conţine *referentul iniţial* în cadrul antonomazei (ceea ce apropie într-un anumit grad antonomaza dată de aceea *in distantia*):

„*Proiectul de construcţie a unei gigantice catedrale finanţate pe jumătate de stat, suscită polemici. Este un proiect faraonic, demn de megalomania lui Nicolae Ceauşescu. O **catedrală** menită să primească 6000 de credincioşi, completată de o bibliotecă, de un hotel pentru pelerini şi reşedinţa şefului Bisericii Ortodoxe Române. Lansat la sfârşitul anilor 1990, acest «**nou Vatican**» a provocat o polemică ce nu a încetat să crească.*"
(România liberă, 5 februarie, 2008, p. 14)

Referentul vizat poate să ocupe şi o poziţie posterioară antonomazei:

„***Vestul Sălbatic al României** – pistoale, împuşcături, săbii ninja, bătăi ca-n filme şi maşini distrus; toate acestea fac parte din realitatea cotidiană la **Craiova**.*"
(Cotidianul, 5 februarie, 2008, p. 10)

Un anumit număr de antonomaze apar în cuprinsul lucrării fără să se menţioneze în context ***referentul discursiv*** sau ***vizat***. După Jonasson[5], sunt patru situaţii care prezintă această absenţă şi care pot fi regăsite şi în contextele lucrării noastre:

[5] Jonasson K., *Le point d'ancrage référentiel des noms propres métaphoriques*, în Lorenzo R. (ed.) „Actes du XIXe Congrès International de linguistique et de philologie romanes" (Santiago de Compostela, 1989), Coruña, 1993, vol. 4, p. 435.

Scanned with OKEN Scanner

1. ***Utilizarea existențială*** (care surprinde existența unuia sau mai multor membri ai unei clase):

„*– Câți ani ai ?*
– Paisprezece, trec pe cincisprezece.
– *Să nu te mai iei de nevastă-mea ! Flori ? ! Lup ce ești ! **Lolita masculin** !*"
(TCM, TV Cinema, 23 noiembrie, 21[32])

„*Șase pagini de revistă sunt, așadar, dedicate publicării scrisorilor de felicitare care i-au fost dedicate. Întâlnim printr e felicitatori [...] un grup de profesori (București), alt grup de profesori (Sibiu) [...] un grup de pensionari și **alte câteva Ioane și Mioare**.*"
(Academia Cațavencu, 1-7 iunie, 1993, p. 3)

2. ***Utilizarea nonspecifică*** (sintagma nominală căreia nu-i corespunde nici un referent extralingvistic în lumea reală):

„*E greu de crezut că, după ce ați căutat toată viața **un El Dorado**, numai al vostru, îl puteți afla tocmai acolo unde v-atti așteptat mai puțin... adică în vârful veninos al acului unei albine.*"
(As, 18 februarie, 2008, p. 7)

3. ***Referința unică indefinită*** (care sprijină existența discursivă a referentului vizat):

„*Indiferent de părerile **novicovilor și țulușilor**, eu am părerea mea ca jurist.*"
(RTV, 26 februarie, 2008, ora 15[23])

4. ***Utilizarea generică*** (când avem referirea la întreaga clasă a indivizilor respectivi):

„*Apoi se trece în faza a doua, când justițiari noi, cerând să se repare o nedreptate, comit o măruntă încălcare a legii și sunt imediat băgați în seamă de **Robespierii** atenți dintotdeauna la acest aspect [...].*"
(România liberă, 8 martie, 1991, p. 1)

Pentru analiza structurii prototipice și pentru reperarea relațiilor referențiale ale antonomazei o importanță decizivă o are plasarea acesteia în context. Am constatat astfel că absența referentului vizat, referentului-țintă, produce un tip particular de antonomază pe care specialiștii în domeniu au numit-o *in absentia* și care este destul de productivă.

De asemenea, trebuie spus că funcționările sintactico-referențiale sunt distincte în ceea ce privește, pe de o parte, antonomazele *in praesentia* (sau *in distantia*) și, pe de altă parte, antonomazele *in absentia*, ambele tipuri având poziții diferite în cadrul frazei și ocupând funcții sintactice variabile.

Scanned with OKEN Scanner

DISCURSUL ȘI TIPURILE DE NUME PROPRII UTILIZATE CA ANTONOMAZE ÎN CUPRINSUL LUI

Scanned with OKEN Scanner

Tipurile de nume proprii cuprinse în antonomaze care aparţin limbajului jurnalistic parcurs sunt de o diversitate depăşind cu mult pe cea cunoscută în exemplele canonice, preluate de lucrările destinate acestui fenomen şi, totodată, proces lingvistic.

O primă grupă a antonomazelor *numelui propriu* pentru *numele comun*, din presă, majoritatea cuvintelor-matcă propriale, o constituie antroponimele: 590, reprezentând 60% din totalitatea ocurenţelor: 984. Dintre acestea se conturează trei subcategorii din care primele două, nume ale ficţiunii, pe de o parte mitologice, 16,8% (*la singular:* Armaggedon, Armaghedon, Armagedon, fata morgana, Fata Morgana, Phaeton, Tezeu, Cenuşăreasa, Dumnezeu, Hristos, Iuda; *la plural*: Isuşii, Prometeii, Oedipi, Egişti, Orfei, Menelai, Magdalena, Toma Necredincioşi, Tomi Necredincioşi, Thesei, Oreşti, Menellai ş.a., pe de altă parte personajele din opere literare, 26,85% (*la singular:* Ariel, Bran, Bulă, Caliban, Don Juan, Eftimiţa, Falconetti, Figaro, Nae Girimea, Godzila, Hagi, Nastratin Hogea, Pavel Korceaghin, Ofelia, Othello, Piedone, Pinocchio, Rambo, Rosinanta, Stan, Şeherezada; *la plural*: Miticilor, Lolite, Nataşe, Matrioţi, Ioni) şi nume ale unor personalităţi reale, 26,27% (Mitterrand, Sadam, Husein, Napoleon, Elena Udrea, Iliescu, Marllyn Monroe), din totalul de 590 reperate.

O categorie cu elemente propriale apropiate ca frecvenţă de cele deja amintite este cea a toponimelor (*nume de ţări*: Brazilia, Cuba, Kuweit, Vietnam; *nume de regiuni*: Arcadie, Siberii, Turcii, Spanii; *hidronime*: Amazonului, Niagara, Maelstrom; *oronime*: Everest, Golgota, Olimpul, Himalaya; *nume de oraşe*: Bethleemul, Cernobîl, Mecca, Oxford, Las Vegas; *microtoponime*: Matache Măcelaru', Manhattan, Ferentari, Bronx).

Am separat ceea ce este numit de Sarah Leroy ***cronime***[1] de „alte situaţii" întrucât am considerat subdiviziunea intitulată astfel ca mult mai bine reprezentată în limba română, înregistrând diferite evenimente istorice exprimate în microstructuri sintactice diferite: exprimarea sincopată a numeralului cardinal, [1956]**'56**, căruia i se adaugă atributul adjectival *unguresc* pentru o formulare altfel a evenimentului istoric *Revoluţia din Ungaria din 1956*, fără a se renunţa la elementele de bază ale oglindirii referenţiale; prezentarea parţială a denumirii, *Revoluţia Română din Decembrie 1989*: *Decembrie '89* în aceeaşi manieră ca şi în cazul primei ocurenţe, dar fără adjectivul etnic. Aceste secvenţe lingvistice, redând fapte istorice, sunt clasate de Bauer printre *praxonime*[2], adică nume utilizate

---

[1] Leroy, Sarah, *Entre identification et catégorisation, L'antonomase du nom propre en français*, Presse Universitaire, Montpellier, 2001, p. 171.

[2] Bauer, G., *Namenkunde des Deutschen*, Band 21, Germanistiche Lehrbuchsammlung, Berna, 1985, p. 55.

Scanned with OKEN Scanner

pentru a desemna fapte și evenimente ai căror inițiatori, responsabili, participanți și victime sunt ființe umane. Tot aici intră secvențele lingvistice: Vietnamul, Atlanta Cordială, Watergate, Dansk, care sunt antonomaze eliptice de notele temporare care le fixează nașterea, durata sau sfârșitul, dar care au aceste elemente subînțelese: *războiul din Vietnam* din perspectiva intervenției americane, cronologic: 1961 (trimiterea de consilieri americani; 1964 – bombardarea Vietnamului de Nord; 1965 – 75 000 de soldați combatanți; 1968 – ofensiva comuniștilor și eșecul intervenției americane, marcat de pierderi umane însemnate și pierderi materiale incalculabile; *1904*, pentru ***înțelegerea politică strategico-militară între Anglia, Franța și Rusia***; *Watergate*, după numele imobilului în care Partidul Democrat își instalase biroul electoral și în care au fost sparte seifurile cu documente, în favoarea republicanilor, în *1972*, iunie, după care a urmat demisia lui Nixon, separate pentru ceea ce Bauer numește cu termenul generic *ergonime*[3]. Avem astfel nume de mărci ca *Stradivarius*, titluri de opere ca *Biblie*, *Un veac de singurătate* și titluri de publicații: *Academia Cațavencu*.

În cadrul antonomazei numelui propriu în limba română întâlnim utilizate unități frazeologice numite de Th. Hristea *„clișee internaționale"*[4], secvențe lingvistice în a căror structură intră un nume propriu (de obicei, de persoană) de notorietate culturală, enciclopedică: *Sabia lui Damocles*, *Arca lui Noe*, *Firul Ariadnei*, *Mărul Discordiei* etc. asupra cărora am făcut aprecierile necesare pe parcursul lucrării. Am avut posibilitatea creării unor subdiviziuni în ceea ce privește diversitatea materialului, categoriilor principale, antroponimelor și toponimelor. Categoria **antroponimelor** cuprinde: 1. nume proprii desemnând personaje mitologice: a) străine (*Tezeu*, *Hristos*, *Iuda*) și b) autohtone (*Ileana Cosânzeana*); 2. personaje din opere literare (*Ariel*, *Caliban*, *Don Juan*), de asemenea, 3.personaje istorice (*Ioana D'Arc*, *Richelieu*) sau contemporane (*Jirinovski*, *Pacepa*).

Patronimele pot fi întâlnite: a) la singular (*Napoleon, Titulescu*), b) în cuplu cu prenumele (*Evita Peron, Maria Callas*), c) titlu-patronim (*Academia Cațavencu*), d) prenume singure (*Mitică, Bonnie, Clyde*), e) pseudonime (*Alcibiade*).

Se observă o preferință a utilizării numelor proprii antroponime sub formă de nume proprii *prototipice* și mai puțin a celor considerate *periferice* de Jonasson (*l'éétoile Polaire, la Loterie N(n)ationale, le Paradis*), care, susține autoarea, nu manifestă decât puține caracteristici ale numelor proprii și nu sunt sau nu vor fi considerate, poate, mereu ca nume proprii[5].

La fel, **toponimele** se pretează la subclasificări. O subcategorie este aceea a 1) *numelor de țări*, a) *reale* (*Brazilia, Cuba*), b) *imaginare* (*El Dorado*), 2) de

---

[3] *Ibidem*, p. 60.

[4] Hristea, Theodor, coordonator, *Sinteze de limba româână*, Editura Albatros, București, 1984, p. 144.

[5] Jonasson, K., *Les noms propres métaphoriques. Construction et interprétation*, „Langue française", 92, 1991, p. 71.

Scanned with OKEN Scanner

regiuni (*Siberia, Arcadia*), 3) de orașe (*Mecca, Hollywood*), 4) *microtoponime* (*Matache-Maacelaru, Ferentari*), 5) *locuri*, a) *reale* (*Kuweit, Manhatan*), b) mitice (*Olimp*) și c) *imaginare* (*El Dorado*). Unele toponime, de felul *Cernobâl*, nu evocă un loc, ci un *eveniment* care s-a produs în acel loc, accentul căzând pe *valoarea praxiologică a denumirii.*

Majoritatea numelor proprii utilizate în textele excerptate din presa scrisă sunt ***nume proprii pure***, adică sunt forme nominale specializate ca aparținând categoriei celor proprii. Am întâlnit însă și secvențe lingvistice propriale în a căror structură lexicală intră unul sau mai multe substantive comune însoțite de modificatori prepoziționali sau adjectivali.

Fiind vorba de antonomaze discursive, care se nasc în desfășurarea discursului, observăm că absolut toate apar cu inițialaa majusculă (o excepție, într-un singur grup antonomazic: *fata morgana* și denumirea legendarei vaci a colhozului sovietic, *mahaia,* chiar dacă unele dintre ele sunt consemnate în dicționarele explicative, de neologisme sau enciclopedice ca fiind complet lexicalizate. În DEX 1996, de pildă: *cenușăreasă, cenușărese,* s.f. (p. 510, col. II); *iudaa, iude,* s.f. (p. 316, col. I); *stradivarius,* s.n. (p. 943, col. I) etc. Frecvența acestora nu este mare, dar putem aprecia că, deși considerate lexicalizate prin pierderea inițialei majuscule și utilizate cu un sens figurat, revenirea acestora, sub aspectul formal al desemnării referentului inițial, oglindește reversibilitatea propriu–comun, comun–propriu. Alte substantive proprii au o frecvență ridicată în utilizarea lor antonomazică. De exemplu este cazul antroponimului *Rambo* care apare în 24 de contexte diferite, de 28 ori, fapt datorat popularității imense a referentului pe care îl desemnează într-o creație cinematografică, unde evoluția îi consacră celebritatea unui personaj simbolic, justițiar. Aceasta explică și apariția referentului de gen feminin, marcat sintactic: „**femeia-Rambo**" și, de asemenea, marcat morfologic: „**ramboaicei**" și, interesant expresiv, cu schimbarea genului **Lolita - masculin**.

Apariția formelor compuse ale substantivelor proprii este mai restrânsă decât cea a formelor simple.

Scanned with OKEN Scanner

ANTONOMAZA – REALITATE LINGVISTICĂ INTERPRETATIVĂ

Scanned with OKEN Scanner

Interpretarea antonomazei este strâns legată de reprezentarea referențială, iar aceasta este funcție de competențele lingvistice și enciclopedice ale receptorului și, într-o oarecare măsură, de acelea ale propunătorului, care nu poate sugera similitudini decât acolo unde ele sunt posibile direct sau prin metaforizare în cadrul unei schimbări de categorie morfologică, dar și gramaticală și a unei nașteri de sens, cu marcarea ortografică a noului statut, cel al numelui comun: inițiala minusculă, semn al lexicalizării și bază a unei eventuale lexicografieri.

În situația **nume comun** *pentru* **nume propriu**, alegerea substantivului comun trebuie să respecte oglindirea expresă, a unei trăsături, permanente sau ocazionale, de excelență și percepută ca strict particulară pentru *referentul-țintă,* într-o reprezentare unică, în care sensul propriu-zis al vocabulei se opacizează sub presiunea identificatoare și individualizatoare a denominației, funcționând ca nume propriu. Aceasta poate să fie marcată din perspectiva ortografică cu inițială majusculă, subliniindu-se, în modul acesta, schimbarea categoriei morfologice ca rezultat al unicității obiectului denumit.

Antonomaza perifrastică beneficiază de caracterul descriptiv al înșiruirii cuvintelor care o compun și care, luate ca un tot cu funcția de denominativ proprial, devin cu timpul, în unele cazuri, secvențe lingvistice stabile, consacrate, trecând de la valabilitatea contextuală, temporară, ocazională, la o reprezentare unică în memoria referențială a vorbitorilor. O *antonomază perifrastică* devine emblematică, dacă referentul-țintă pentru care a fost construită este o prezentare particulară inconfundabilă a *referentului originar* cu care se identifică.

Derivatele antonomazice, mult mai multe decât antonomazele de tipurile amintite și mult mai frecvent utilizate, se formează ca derivate de tip morfologic de la numele propriu direct (fără ca acesta să fie el însuși surprins ca antonomază) sau de la un derivat al acestuia. De multe ori, ele se nasc din nevoia de aplicare diversificată morfo-sintactică a formei lexicalizate sau și lexicografiate.

Din perspectiva receptorului, în context, antonomaza **numelui comun** *pentru* **numele propriu** este un proces lingvistic de scoatere din schema sintactică specifică a unui substantiv comun sau adjectiv și utilizarea acestora ca niște nume proprii standard. În această situație substantivul sau adjectivul pierde sensul particular de care este legat și desemnează o realitate unică, identificându-se cu a *referentului-reper* (a nu se confunda acesta cu *referentul originar* al antonomazei numelui propriu pentru numele comun) prin selectarea uneia din caracteristicile principale ale acestuia (care poate fi fizică, psihică, de comportament sau de imagine), devenind etichetă prin hiperbolizarea și metaforizarea ei:

> *„Dădea un decret și gata, s-a zis cu tine. Ce fericită ar fi compania să iasă «**Decretul**» din mormânt."*
> (Formula As, 22/28 oct., 2002, p. 3)

Scanned with OKEN Scanner

Funcția substantivului **Decretul** (a se remarca inițiala majusculă, semnul proprialității) este *denominația* prin *individualizare* și *identificare* a personajului politic *Ceaușescu*.

Caracterizarea morfosintactică a cuvântului, rezultat în urma procesului lingvistic anterior schițat, cuprinde *incompatibilitatea* acestuia *cu opoziția de număr*, adică *neputința pluralizării* lui și articularea cu articol hotărât enclitic *-l*, care nu are în această situație funcție *determinativă*, ci *clasificatoare*. Substantivul comun *decretul* pierde funcția sa lexicală de *desemnare prin generalizare* a unui aspect al activității sociale, nu mai are capacitatea de exprimare a sensului *„act emis de organul suprem al puterii de stat prin care se stabilesc dispoziții obligatorii generale sau prin care se reglementează anumite situații individuale"*, nu mai are nici posibilitatea să se manifeste morfo-sintactic ca un substantiv comun, ci este folosit cu valoarea unui substantiv propriu, marcat grafic cu inițiala majusculă, substituind, în discurs, patronimul Ceaușescu al președintelui dictator. O observație necesară: manifestarea funcției de nume propriu a substantivului comun este exclusiv contextuală, relația dintre numele propriu și obiectul denotat (**Decretul** pentru purtătorul numelui *Ceaușescu*) este temporară, dependentă de contextul verbal și situațional.

Ce se petrece în intimitatea procesului de *propriere*? Spre deosebire de antonomaza numelui propriu pentru numele comun, aici se selectează o trăsătură a *referentului – reper* (Rr) care devine esențială (în context) pentru propria denominare, *nu a altui referent*. Or, *referentul-reper,* fiind *unic,* denominația sa, oricare este sau ar deveni, trebuie să fie proprială. Avem de-a face cu același referent, denominat diferit, plecându-se de la o *trăsătură emblematică a acestuia*, de comportament, cu care el se identifică, în cazul nostru: *emanarea de decrete* făcută excesiv și simțită negativ, prin efectele ei, de către colectivitatea de pe vremea funcționării lor. La baza denumirii se află intenția de hiperbolizare și nota de ironie a propunătorului, iar fenomenul lingvistic rezultă din eliminarea exagerată a celorlalte *trăsături, aptitudini, atitudini, comportamente* ș.a. ale referentului-reper.

Funcționarea *apelativului* **decret(ul)** ca *antroponim,* **Decretul,** înseamnă: pierderea sensului concret, general; trecerea la o altă subcategorie gramaticală (în cadrul aceleiași categorii morfologice) și obținerea unei valori ornamentale și argumentative în context.

În situația antonomazei **numelui propriu** *pentru* **numele comun**, plasarea unui nume propriu în contextul sintactic al unui nume comun îi conferă acestuia un sens particular pe care numele propriu nu îl are în folosirea sa standard. Prima operație a receptorului este reperarea formei, apoi distingerea între antonomază și metafora nominală bazată pe un nume propriu cu distincția: *metafora* se actualizează la *nivelul materialului frazei* iar *antonomaza la nivelul sintagmei nominal-predicative* („un vulpoi" nu este *în sine* o secvență lingvistică figurată,

Scanned with OKEN Scanner

dar antonomaza *„un Iosifini"*, este). Aspectele morfo-sintactice sunt foarte importante în interpretarea și analiza antonomazei numelui propriu. În situația aceasta izvorăște *un sens* din *operația de referențiere* a numelui propriu, a *referentului originar*, selectându-se din ansamblul de proprietăți asociate purtătorului inițial al numelui propriu, familiar colectivității lingvistice date. Procedeul extragerii sensului poate să fie *sinecdotic* sau *metonimic*. Sinecdotic: „din ansamblul de trăsături, pertinente sau nu, care pot servi la descrierea purtătorului numelui, se izolează o calitate particulară sau abstrage o trăsătură globală a personalității"[1]. Alții vorbesc de o extracție metonimică. În orice caz, sensul antonomazei are ca punct de plecare *referentul originar* al numelui propriu, dar nu este vorba de trăsăturile (datele) incluse în pașaport, cele care stabilesc identitatea referentului inițial. „Conținutul conceptual al numelui propriu antonomazic nu consistă niciodată într-un rezumat al proprietăților obiective care îi sunt atașate de cunoașterea enciclopedică"[2].

De pildă:

> *„Dacă, însă, efectele n-au fost cele scontate de* ***Rollerii*** *care au instrumentat acest genocid cultural, aceasta o datorăm, în mare măsură, dascălilor noștri [...] care le-au transmis copiilor adevăratul [...]."*
> (Adevărul literar și artistic, 12 aprilie 1992, p. 9).

Dicționarul enciclopedic român, vol. IV, apărut în Editura Politică 1966, rezervă un spațiu destul de întins pentru scoaterea în evidență a contribuției așa-zis istorice a membrului (ilegalist) PCR din 1926, *Mihail* **Roller** (1908-1958), care a făcut parte din comitetul de conducere a realizării *Tratatului de istorie a României*. Dar nu se specifică faptul că sinistrul personaj a falsificat, din perspectivă internaționalistă și sovietică, istoria poporului român. Era firesc ca numele acestui pseudoistoric, care a subtilizat documente autentice, să se identifice cu activitatea sa de contrafacere istorică. Această denaturare nu a fost făcută din ignoranță, ci cu intenția de a subjuga țara intereselor străine. **Roller** nu a fost singurul activist falsificator de realitate, dar a fost cel mai reprezentativ din această categorie. Astfel, celebritatea negativă a personajului a stat la temelia construcției antonomazice, numele lui fiind încărcat cu sensul *falsificator*, în contextul dat. **Rollerii** este, în context, antonomază discursivă referențială *in absentia*, întrucât referentul-țintă nu este numit.

Deci, receptorul reține o trăsătură care nu este specificată în notele enciclopedice despre personaj, ci s-a relevat în timp ca un rezultat al reconsiderărilor biografice succesive, schimbătoare istoric de cele mai multe ori.

---

[1] Meyer B. et Balayn J.D., 1981, în *Autour de l'autonomase de nom propre*, în „Poétique", nr. 46, p. 117.

[2] Flaux, N., *Nouvelles remarques sur l'antonomase*, în „Lexic", nr. 15, 2000, p. 122.

Scanned with OKEN Scanner

Această trăsătură se desprinde din rândul celorlalte și ajută la formarea unui model mental al referentului originar (**Roller**) care este considerat ca prototipul, încarnația acestei particularități. Este prezentă aici ideea de *eminență* și cea de *hiperbolizare* a prezentării trăsăturii în discuție.

Construcția contextuală a sensului în cazul **antonomazelor lexicalizate** este mai puțin flexibilă datorită sensului consacrat cu care acestea sunt cuprinse în dicționarele de limbă. Ele pot încărca o notă sau alta, o nuanță sau alta semantică, dar în mod cert sunt utilizate frecvent numai cu sensul consacrat, care este selecționat dintre toate proprietățile numite sau incluse ale referentului. De pildă, cum s-a ajuns ca *numele propriu Amfitrion* să devină *nume comun* cu sensul consacrat lexicografic: „s.m.f., *stăpân al unei case în care ia masa cineva;* (prin ext.) *gazdă.* (C fr. **amphitryon,** cf. **Amfitrion**, personaj din mit. gr.)" (NDDN, p. 79) ?

Dintre toate proprietățile cu care l-a înzestrat Molière în piesa cu același nume (după o piesă dramatică antică a lui Plaut) pe **Amfitrion**, tradiția a reținut o trăsătură dominantă a generalului grec, soțul frumoasei Alcmena, aceea de *gazdă*, de personaj *ospitalier*. Acest sens oglindește destinul particular al eroului, întrucât sclavul său *Sosie* remarcă conștiința de gazdă a stăpânului care dă dispoziție să se servească cu bunătăți cei aflați în casă, deci așa cum cerea cutuma grecească. Zeus, care luase înfățișarea lui Amfitrion, seducându-i soția, nu are această conștiință și nu dă o dispoziție pe care numai stăpânul casei o putea da. Astfel, cei veniți să descurce misterul existenței celor doi bărbați cu înfățișare identică sunt lămuriți de cuvintele lui Sosie: „**Amfitrionul** *cel adevărat/Este cel* ***care te-a ospătat!***". Datorită acestui comportament, se uită faptul că generalul grec a fost încornorat de Zeus, că a fost un învingător în lupte etc. (unele aspecte defavorabile ale destinului său, dar și merite, calități) și numele lui intră în limbă cu sensul mai sus arătat. Trebuie să adăugăm că trăsătura selectată capătă în cazul eroului nostru un caracter hiperbolic, prototipic, iar substantivul comun rezultat oglindește proprietatea în chestiune fără cusur.

Patronimul s-a comunizat, forma sa lexicalizată a fost prinsă în dicționarele de limbă (lexicografiată) și se utilizează cu sensul consacrat, ca orice substantiv comun:

> *„**Amfitrionul** ne invită la micul dejun, icre negre, roșii, somon, iar somon afumat, ciuperci murate* [...]."
> (România liberă, 6 mai 1991, p. 4)

Referențierea, inerentă la începutul procesului antonomazic își pierde din importanță, iar competența etimologică și cea enciclopedică pot fi suplinite acum de competența lexicală; vorbitorul știe sensul antonomazei lexicalizate și atât.

Dar nu rareori referentul inițial reînvie sub forma patronimului purtat:

> *„Președintele, acest **Amfitrion** de Dâmbovița privește automulțumit sub zâmbetu-i iezuit mulțimea ospătaților cu un sandvici și un pahar de bere."*
> (Evenimentul zilei, 12 septembrie 2002, p. 12).

Scanned with OKEN Scanner

În acest caz, se revine la o construcție contextuală a sensului, determinările marcând funcția antonomazei discursive, nota depreciativă a acesteia, reașezarea în limitele admise de către cititori a asemănării exagerate.

Bine fixată în limbă, antonomaza lexicografiată apare și sub forma feminină:

„Era în după-amiaza zilei de 10 septembrie, priveam la prima ediție de toamnă a emisiunii «Duminica în familie» (Antena 1), a cărei ***amfitrioană*** *îl avea ca invitat pe primarul general al Capitalei, Adrian Videanu."*
(România literară, 15 septembrie, 2006, p. 31)

Antonomaza perifrastică se supune și ea unei interpretări contextuale, sensul elementelor lexicale componente ale perifrazei se pierde, dar nu în totalitate, mai bine zis, funcția proprială a secvenței lingvistice, câștigată în context datorită denominației unei realități unice, face ca înțelesul înșiruirii, altă dată într-o structură sintactică standard, să capete acum o notă figurativă.

Să urmărim antonomazele perifrastice în context:

„Academicienii de la Cațavencu se află pe urmele unei poze a ***Celui mai împușcat dintre Președinți*** *[...]."*
(Ora, 09.01.1983, p. 6).

„[...] sunt cuvinte calde închinate conducătorului iubit actual, altul decât cel publicat pe prima pagină a „Vremii" sale de ***Bardul Delabârca.***"
(Expres Magazin, 24.III – 31.III., 1993, p. 5).

Prima antonomază *perifrastică* este o construcție după modelul altora care *supraevaluau programatic și propagandistic figura secretarului general al P.C.R.*, tovarășului *Nicolae Ceaușescu*, dintre care amintim, considerând-o ilustrativă în acest sens, pe cea mai frecvent utilizată în mass-media comunistă: *Cel mai iubit fiu al poporului* [**român**]. Când se înregistrează de către receptor secvența lingvistică **Celui mai împușcat dintre Președinți,** mental apare imaginea execuției lui **Ceaușescu**, o execuție ieșită din comun. În context cultural și istoric precis, perifraza antonomazică desemnează pe **Ceaușescu** prin referință la împușcarea lui, care stabilește, și din perspectiva dispariției, notorietatea sa. Această *antonomază perifrastică* se bazează pe un raport referențial de identitate în care termenul inițial este identic cu cel descris de perifrază. În stadiul al doilea al interpretării descrierea este înțeleasă ca denotare expresivă a referentului unic, ceea ce determină pe propunător să utilizeze inițiale majuscule, marcă a acceptării statutului ei gramatical de unitate proprială.

Perifraza a doua, **Bardul Delabârca** are ca model celebra antonomază *Bardul de la Mircești*; Vasile Alecsandri. Ironic, perifraza (ajutată și de intitularea cărții *„De la Bârca la Viena"*) îl definește pe poetul Adrian Păunescu. Înșiruirea de

Scanned with OKEN Scanner

cuvinte este folosită cu funcția denominativă a unei persoane remarcată prin rezultate artistice, poetice, și marcată social de nașterea în localitatea *Bârca*.

Antonomaza **numelui comun** *pentru* **numele propriu** se prezintă ca un substantiv propriu în ipostază primară, nemodificat, denominativ al unei entități unice. Ceea ce asigură trecerea de la categoria substantivelor comune la cea a substantivelor proprii este o modificare de natură gramaticală. Se obține astfel un substantiv cu un singur număr, fie la forma articulată enclitic, fie sub forma nearticulată, dar niciodată articulat cu articol nehotărât proclitic. În majoritatea lor antroponimele acestea au un genitiv-dativ format cu articol proclitic *lui* și toate marchează noul statut morfologic cu o inițială majusculă.

*„În acest moment, **Bunicuța** trebuie să fie foarte necăjită de ceea ce i-au făcut nepoții criptocomuniști în frunte cu **Prostănacul**."*
(România liberă, 16 decembrie, 2004, p. 2)

*„Toate se opreau la cabinetul tovarășei **Savanta** unde erau date uitării ca efect al dezinformării programate."*
(Cotidianul, 18/19 decembrie, 2004, p. 18)

Reprezentarea are la bază *individualizarea* printr-o denominație, care, în prima ei fază sau în ipostaza obișnuită de nume comun, exprimă o trăsătură globală a persoanei, folosită și ca nume de cod în mesajele cifrate ale unei anumite instituții. Plasarea în categoria numelor proprii a numelui comun, utilizat cu valoarea denumirii unei *entități unice umane* este ajutată și de imaginea asociată cu repetatele gafe prin care a excelat aceasta, semn al unei atitudini „îmbătrânite" ideologic. Această analogie figurată asigură și marea forță de *reprezentare* mentală a imaginii *referențiale* originare (Ion Iliescu).

În privința celeilalte antonomaze, se pleacă de la ideea pregătirii profesionale, științifice a persoanei numite, caracterizată supralicitat de susținătorii interesați și cu acordul tacit al acesteia ca fiind *savantă* (Elena Ceaușescu).

Referențierea este axată pe un singur *referent, cel originar*, care se identifică cu trăsătura sa fabricată, de excelență, scoasă din posibilitatea adresării ei la un număr nedeterminat de indivizi, creându-i-se în procesul antonomazic o categorie morfologică nouă, aceea *proprială*.

Analiza *antonomazei* **perifrastice** se înscrie unui mecanism de (re)clasificare caracterizat de asocierea unor nume comune în *antonomază* cu valoarea globală a formației de nume propriu.

Construcția *interpretării* acestui tip de antonomază pleacă de la *reprezentarea unui singur referent*, care este cel *vizat* în discurs, denumit de o secvență lingvistică descriptivă la început, emblematică pentru persoana în cauză, care în faza următoare a exercițiului funcționării îi opacizează sensul (înțelesul), reprezentând numai *imaginea referentului sub unică trăsătură*.

Scanned with OKEN Scanner

Reprezentarea relevă un *referent unic* purtător al unei *descrieri* cu valoare de *nume propriu*:

*„Pe vremea **Nerăsturnabilului care Apoi A Fost Răsturnat** scriitorii premiați puneau mână de la mână și își invitau colegii la un restaurant."*
(Cuvântul, 13-19 iunie, 1993, p. 7)

*„[...] **Al III-lea mandat** au ieșit în parcul Kiseleff la o plantare de copaci."*
(Academia Cațavencu, 16-24 martie, 2004, p. 8)

*„**Al III-lea mandant** se visa etern."*
(Academia Cațavencu, 22-30 decembrie, 2004, p. 8)

Valoarea proprială a secvențelor lingvistice este relevată și de scrierea cu inițiale majuscule a tuturor elementelor lexicale ce o compun.

De obicei, *referentul inițial* este totuna cu *referentul vizat*, ceea ce se substituie este doar denominația, cea inițială, oficială, cu una discursivă, valabilă numai în context, pentru o anumită societate care are *reprezentarea* referentului ca un ins posedat de păstrarea puterii, considerat de neînlocuit (pentru o parte din societate, datorită supraevaluării, iar pentru cei mai mulți, ca rezultat al mecanismului dictatorial), dar până la urmă răsturnat.

A doua perifrază s-a născut din excesul de susținere a legalității ocupării unei funcții. Societatea civilă a sancționat înverșunarea cu care cineva se lega de putere, cuprinzând nemulțumirea ei într-o denominație potrivită reprezentării implicit persoanei de referință.

Trecând la *antonomaza* **numelui propriu** *pentru* **numele comun** alegem pentru început tipul predictiv **in praesentia**, care a fost descris de unii cercetători ca *„un mecanism de identificare"*, bineînțeles *predicativă*.

*„Minulescu este un **Villon** al cafenelei."*
(G. Călinescu, *Istoria literaturii române [...]*)

Antonomaza *un **Villon** al cafenelei* spune ceva despre poetul Minulescu, care are rolul de *referent-țintă*. Observăm că această afirmație este un punct de vedere asupra referentului discursiv.

Interpretarea antonomazei *„un **Villon** al cafenelei"* beneficiază de o dublă referențiere, ambii referenți fiind prezenți în contextul imediat, și, prin urmare, de două reprezentări: imaginea *referentului-țintă*, discursiv, *Minulescu*, este pusă în relație cu imaginea *referentului originar* purtător al denominativului Villon (nume propriu cu funcția de nume comun). În aceste condiții antonomaza facilitează întâlnirea celor două *reprezentări* sub forma unui pasaj, unei legături între ele.

Avem a face, într-un plan de analiză secundară, cu imaginea a două lumi reprezentate de referenții în cauză, într-o legătură de natură metaforică (doi indivizi

Scanned with OKEN Scanner

– două lumi). Antonomaza este *metaforică*, nu este o comparație de juxtapunere simplă, asemănarea nu se rezumă la proprietăți comune, ci face să se contureze mental o imagine, împlinită pe parcursul discursului critic, a unui individ sub trăsăturile celuilalt. Avem astfel *referențierea* conform cu *referentul originar al numelui propriu*, care este conținută în *referențierea* conformă cu *referentul* discursiv, vizat, al antonomazei (o referențiere intercalată). În procesul perceperii mesajului se pleacă de la faza citirii antonomazei care declanșează brusc în mintea receptorului *o referențiere* conform cu *referentul originar* al *numelui propriu*, imediat se produce *referențierea* operată de întregul grup nominal, în legătură cu operația predicației și subiectul acestei predicații. Concret, citirea numelui propriu *Villon* produce o *referențiere* conform cu *referentul originar* al acestui *nume propriu*, apoi cuprinderea sa în *grupul nominal antonomazic* vine să deturneze *prima referențiere* asupra subiectului frazei, *Minulescu*, ținând seama de predicația implicată sintagmatic, identifică pe *Minulescu* cu *Villon*, iar nu pe *Villon* cu *Minulescu*.

Să trecem analiza asupra unei *antonomaze*, de data aceasta, reprezentând *tipul* ***referențial in absentia***:

> *„Duminică, 17 decembrie, ceasul regimului a sunat. Ceaușescu cheamă la ordin Comitetul politic executiv și amenință cu demisia – desigur, pentru a-i demasca pe* ***Brutuși****.”*
> (Curentul, 17 decembrie, 2004, p. 1)

Interpretarea acestui tip antonomazic, referențial *in absentia* ne este cunoscut; ea pleacă de la reprezentarea unui singur referent, a aceluia originar al numelui propriu, întrucât *referentul vizat* nu este numit. Când spunem **Brutuși** avem în context o referențiere foarte extinsă, deoarece *referențierea* cu referentul purtător al numelui propriu se întinde, de la referențierea grupului nominal antonomazic la un număr nedeterminat de indivizi, care pot să fie observați în totalitatea lor, ori putem să-i distingem în mod individual.

La fel se petrec lucrurile în textul:

> *„Sute de mii de oameni au trăit sentimentul unic al înfrângerii morții prin moarte, sute de mii de* ***Hristoși*** *au înfrânt forțele negre ale infernului la București, Brașov, Cluj, Sibiu și în alte localități ale patriei.”*
> (*Ibidem*)

> *„Ne trebuie un* ***Hagi*** *pentru a putea învinge Olanda, altfel va fi foarte greu.”*
> (Gazeta Sporturilor, 28 mai, 2005, p. 8)

În textele date, antonomaza nu spune nimic despre un referent discursiv (la singular sau plural), însă fondează *o categorie*, așa cum un nume comun poate denota o clasă de obiecte plecând de la o reprezentare a referentului purtător al

Scanned with OKEN Scanner

numelui propriu. În această situație numele propriu funcționează ca orice nume comun. Putem spune că avem o categorie de obiecte, clasa fondată plecând de la antonomaza *tipului referențial in absentia* și include referentul originar (**Brutus, Hristos, Hagi**) al numelui propriu care este element prim al mulțimii și, totodată, fondator, prototip.

Iată un exemplu care oglindește situația analizată:

„[...] ***Arcadia*** *antică din Peloponezul grecesc, loc al fericirii bucolice deveni cu timpul celebră.* ***Arcadia*** *mea a rămas mereu secretă. Am convingerea că în lume există nenumărate* ***Arcadii*** *[...].*"
(Almanahul „Luceafărul", 1996, p. 135)

Referentul originar este prezentat în context cu denominativul său, numele propriu **Arcadia**. În cele ce urmează întâlnim utilizarea antonomazică a acestui nume propriu care introduce în discuție o clasă formată din **Arcadii**, clasă în care **Arcadia** este membru al mulțimii de **Arcadii**. Tot astfel, **Hristos** este membru al clasei **Hristoșilor** și **Hagi** al clasei **Hagilor**.

Știm că *nominația* (numirea) este un act prin care se creează o categorie în care referentul este inserat în clasa de obiecte care îl are *prototip*.

Avem aici o interpretare la fel ca a unui nume comun, nefigurativ, în exprimarea referențială cu diferența că, în cazul antonomazei, clasa de obiecte numite este trecătoare, valabilă numai pentru discursul care o conține și ea se comportă ca un nume comun în discurs, nu în limbă.

Scanned with OKEN Scanner

DIALECTICA PROCESULUI DE CONCRETIZARE ANTONOMAZICĂ

Scanned with OKEN Scanner

Dialectica procesului de concretizare antonomazică

Un factor important în realizarea antonomazei trebuie să fie *reprezentarea referenților* în situația **numelui propriu** *pentru* **numele comun**. Aceasta poate să fie diferită de la emițător la receptor, totuși, celebritatea, notorietatea în primul rând, a referentului inițial, asigură o *selecție* largă *a trăsăturilor* care pleacă *de la referentul-țintă către cel originar*. Uneori similitudinile unor aspecte sunt foarte ascunse, greu de remarcat, dar, odată surprinse, declanșează o satisfacție pentru actorii comunicării, care participă pur și simplu la o negociere a formării sensului, fiind reali factori ai unei coenunțări, proces în care complicitatea receptorului mai este relevată și în funcție de o anumită cultură, de un anumit moment istoric sau un anumit context.

Să urmărim drumul parcurs de antroponimul *Gherguț* în obținerea unor forme antonomazice. Figura acoperită de denominativ este reală și a funcționat ca Secretar al Biroului Electoral Central la o sesiune de alegeri. Acest *Gherguț* datorită comportamentului său, a gândirii și vorbirii sale, ca și a manifestărilor de un anumit fel, a ajuns să reprezinte un *tip*, perceput ca atare:

„I [...] *mi-am dat seama că pe d-l* ***Gherguț*** *l-am mai văzut sub alte înfățișări, în multe locuri.*
II 1) *L-am văzut la TVR moderând niște «dezbateri»,*
2) *l-am văzut la guvern pe post de «cancelar»,*
3) *l-am văzut ca «analist» politic trăgând avizul integrării europene peste gunoiul aruncat de PSD,*
4) *din subsolurile «democrației»; l-am văzut într-o seară la Antena 1 explicându-le d-nei Tia Șerbănescu și d-lui Cristian Preda că guvernul*
5) *Năstase e calomniat de adversari. L-am văzut în nenumărate ipostaze. La Radio, d-l* ***Gherguț*** *are*
III a) *un alt nume: Șeuleanu. La Brăila e prefect.*
b) *În formele lui sinistre se chiamă Dan Nica.*
c) *În forma plictisitor blagiană, e negociator-șef la Bruxelles.*
d) *În autobuzele cu «turiști» electorali, era anonim.*
IV 1) *Ei bine, toți acești «****Gherguț****» reprezintă la noi, azi, puterea.*
Aici însă mă izbesc de alt gând, extrem de neplăcut. Cum se face că există la noi
2) *atâția «****Gherguț****» ? Să fie problema caracterelor principala noastră problemă națională ?"*
(Cotidianul, 7 decembrie, 2004, p. 17)

Scanned with OKEN Scanner

I – este fraza în care numele propriu apare utilizat în forma sa de bază, primară: *d-l* ***Gherguț***. Funcția sa este de *a identifica* și a *individualiza o persoană*, fiind defectiv de gen și număr, cu rădăcina nominală zero, corespunzătoare absenței conținutului semantic specific.

II – fraza aceasta este grăitoare în a demonstra posibilitatea reprezentării referențiale a lui ***Gherguț*** în ipostaze denumind alte unicate umane, adunate, din perspectiva unei trăsături definitorii, într-un *tip*.

III – La acest nivel, în desfășurarea discursului are loc concretizarea omogenității caracterologice a elementelor mulțimii **Gherguț** formată din personalități distincte. Nu este o contradicție întrucât unicatele sunt adunate într-o clasă pe criteriul unei trăsături comune. Se ia ca prototip **Gherguț** și i se adaugă *Șeuleanu* și *Dan Nica.*

IV – Urmează confirmarea faptului că în reprezentarea *referentului originar* acesta este văzut ca încă neintegrat formal în modelul morfologic al numelui comun. Prezența posesivului *acești,* cu formă de plural pe lângă substantivul propriu, indică tendința de încadrare într-o clasă de elemente de același fel a obiectului denumit.

De la această prezență-tip se trece ușor la forma de plural în drumul spre comunizare a numelui propriu:

*„De ce oligarhia zisă „social-democrată" și-a putut recruta atâția «**Gherguți**» ocupând cu ei instituțiile statului".*
(Cotidianul, 21 decembrie, 2004, p. 18).

La început, *antonomază referențială in absentia,* ***Gherguț*** se lexicalizează și ia forma de plural **Gherguți** pe lângă singularul **Gherguț**.

Sub aspectul lexicalizat, *antonomaza* este acceptată și se utilizează cu funcția unui *substantiv comun* și sensul de *reprezentanți ai puterii slab pregătiți și rău intenționați; proști:*

*„Înalta Curte de Casație și Justiție clonează **Gherguți**."*
(Adevărul, 10 ianuarie, 2005, p. 12).

O altă frază, care marchează un stadiu înaintat al lexicalizării, deocamdată la nivelul discursului, este aceea în care se obține un derivat de la forma antonomazei discursive:

*„Scurtă excursie cu metroul prin aritmetica **Ghergutiană**."*
(Academia Cațavencu, 14-20 decembrie, 2004, p. 17).

Adjectivul de identificare format prin derivare **Gherguț + -ian, -iană** exprimă sensul de *„proastă", greșită; [aritmetică greșită].*

Scanned with OKEN Scanner

Dintr-o întâmplare stupidă poate izvorî o antonomază. În faţa Liceului „Jean Monnet" din Capitală este aruncată o grenadă artizanală care produce rănirea unei eleve. Actul terorist a fost mediatizat şi condamnat la momentul potrivit. Cu toate acestea:

> *„Un grup de puşti din Botoşani a lansat în timpul unei lupte cu zăpadă, bulgării «**Jean Monnet**». Aceştia sunt construiţi după «modelul» bombei artizanale aruncate în faţa liceului. Astfel după ce este făcut bulgărele, se introduc în el cuie sau bucăţi metalice, pentru a produce durere şi chiar răni celui atacat. Ionuţ Foca, în vârstă de 11 ani, din Botoşani, a ajuns internat la Iaşi, la Spitalul de Neurochirurgie nr. 4 cu diagnosticul «fractură parietală cu înfundare», după ce a fost lovit cu un bulgăre de acest **tip**."*
> (Naţional, 9 noiembrie, 2002, p. 12)

S-a creat o antonomază de tip metonimic care notează originea, dar în discurs ne este precizată şi modalitatea de producere a armei: s-a făcut analogia cu grenada artizanală şi compoziţia acesteia, receptivitatea infantilă a pus în aplicare procedeul construcţiei grenadei în cazul bulgărilor de zăpadă, care au dimensiunile unei grenade şi care se sparg (aşa cum explodează o grenadă) în momentul impactului cu ţinta, schijele împrăştiindu-se şi producând un efect dezastruos. Titlul articolului, *„Au apărut bulgării «**Jean Monnet**»"*, consemnează apariţia unei antonomaze discursive, valabile temporal, fără nici o şansă de lexicalizare, utilizarea însăşi a bulgărilor fiind ocazionată de anotimpul rece.

Alteori, propunătorul antonomazei se simte obligat să explice etimologic apariţia, utilizarea acesteia:

> *„Într-o asemenea producţie mustind de decenţă, marele actor de jocuri şi concursuri interpreta un fluturaş senzual care îşi expunea fuleul **terpsichorean** (de la **Terpsichora**, regina sau zeiţa sau muza dansului* [...]) [...]".
> (Naţional, 3 martie, 2003, p. 12)

Implicit, cititorul reface singur derivarea: **Terpsichor(a)** + suf. *-ean* > **terpsichorean** şi conştientizează sensul de *dansatoare*.

Avem de-a face frecvent cu situaţia în care emiţătorul plasează în frază denominativul referentului originar în utilizarea primară, deci situaţie în care referentul unic este persoana însăşi care poartă numele. Intenţionând să definească *ceea ce este specific (referentului originar X)* sau *ceea ce este specific unui produs* (al acestuia) emiţătorul derivă, determinat de economia limbajului şi de dorinţa de a nu repeta o secvenţă lingvistică mai amplă, adjectivul respectiv, ca în textul:

> *„Oare mai există vreo ţară în care oamenii sunt ameninţaţi cu lăsarea leşurilor pe stradă ? Mă tem că nu, macabrul situaţiei amintindu-mi de eseul „Povestea insulei" scris de Giovanni **Papini**, de la care edilii bucureşteni se pare că s-au inspirat, chiar*

Scanned with OKEN Scanner

dacă inconștient. Sper să nu meargă prea departe cu imitarea, pentru că ne-am trezi într-o situație sinistră.
Ciudățenia insulei ***papiniene*** *constă în aceea că nu putea hrăni decât un anumit număr de locuitori, așa încât șefii, au promulgat o lege șocantă: de fiecare nou-născut trebuie să moară cineva, în așa fel ca numărul locuitorilor să nu treacă niciodată de numărul blestemat."*
(Național, 11 februarie, 1999, p. 7)

Pentru a exprima: *specific insulei închipuite de Giovanni Papini* sau *specific (la fel ca în cazul) „Povestea insulei" de Giovanni Papini*, autorul textului apelează la derivația sufixală: **Papini + -ean** și folosește derivatul obținut în ipostaza sa flexionară de genitiv singular: **papiniene**.

Am întâlnit și situația în care derivatul apare în text înaintea referentului originar de la care s-a format:

„Iar la capitolul promisiuni, de departe liderii în domeniu sunt ***raelienii,*** *grupare care anunța, recent, clonarea primei ființe umane. Ca și multe alte „revelații" ale lor, și aceasta a fost o minciună sfruntată, dar nimic nu îi împiedică pe* ***raelieni*** *să creadă în spusele liderului lor. Acesta este, potrivit site-ului oficial [...] un ziarist, Claude Vorilhon, care a fost contactat de către extratereștri încă din 1973, ei numindu-l «****Rael****»."*
(Dracula, 8, 25 februarie, 2004, p. 6)

De la **Rael** + *-iean* s-a obținut **raelian, raelieană, raelieni, raeliene** cu sensul: *adept al lui Rael, susținător al ideilor extravagante ale lui Rael.* Aici avem o extindere semantică, sub influența sistemului morfologic românesc comun, când adjectivul specific derivării sufixale subliniate capătă o valoare gramaticală suplimentară (pe care adjectivele o dezvoltă în limba română) și anume cea *substantivală*.

Uneori, apariția noilor unități lexicale, ale căror sensuri se nasc în context, sunt marcate etimologic, utilizându-se o grafie diferită care relevă pe de o parte etimonul, și pe de altă parte elementul sufixal derivativ:

„«Cea mai mare eroare ar fi însă să continuăm politizarea luptei anticorupție – nu există corupții noștri, care ar fi buni; și corupții lor, care ar fi răi», zice Iliescu, uitând că el și partidul lui au ***FSN-izat****, au* ***FDSN-izat****, au* ***PSDR-izat*** *și* ***PSD-izat*** *toată România, cam în maniera comunizării de dinainte de decembrie '89."*
(Cuvântul, 21 decembrie, 2004, p. 2)

În enunț distingem inițialele vocabulelor care alcătuiesc titulatura aceleiași formații politice denumită, în timp, diferit, pentru a înlătura formal permanenta erodare a credinței politice în ea. Sunt patru verbe: **feseniza; fedeseniza; pesederiza** și **pesediza**, care exprimă același sens, *a generaliza corupția*, deși se

Scanned with OKEN Scanner

referă la perioade distincte, succesive, postrevoluționare, de deținere a puterii politice în stat.

Când antroponimul unui personaj al vieții cotidiene este perceput ca semn al unui tip de obiect, dintr-o clasă de obiecte, la care, raportat, purtătorul lui devine reprezentativ pentru întreaga clasă și pentru fiecare exemplar în parte, *denumirea devenind variabilă în număr* și *articulabilă cu articol hotărât*, atunci putem vorbi de o *comunizare* a acestuia:

„Putrezi până în măduva oaselor, ***văcarii, bivolarii și hrebenciucii*** *[...] avansează strategia păguboasă a reînvierii comunismului* [...]."
(România liberă, 22 noiembrie, 1999, p. 3)

„Dar ceilalți nelipsiți ai micului ecran, care se bucură de clauza apariției celei mai favorizate, de la sir Rațiu la plevușca ***manoleștilor*** *?"*
(Totuși iubirea, 16-23 aprilie, 1992, p. 4)

În enunțurile date avem două sensuri degradate, exprimate antonomazic: (**văcarii**, **bivolarii** și **hrebenciucii**), *corupții* și (**manoleșt**i[*lor*]), cu determinantul *plevușca*, om lipsit de importanță, *un nimeni*. Primul sens este justificat în context, *„putrezi până în măduva oaselor"*, dar cel de al doilea rămâne să fie argumentat de către receptor, care trebuie să găsească similitudinea între referenți, ceea ce este mai puțin accesibilă, dat fiind faptul că este luat drept prototip al unei clase academicianul [N] **Manolescu**, care se manifestă în lumea *abstracțiunilor*, pe când **Văcaru, Bivolaru** și **Hrebenciuc** în cea *concretă*, materială.

Iar când se simte nevoia exprimării unei acțiuni (acțiune propriu-zisă, stare, proces), emițătorul nu ezită să apeleze la sufixele derivative verbale:

„Aici s-ar putea să aibă dreptate fiindcă limba română se ***vanghelizează*** *și se* ***becalizează*** *pe zi ce trece pierzându-și „virtuțile intelectuale" și gramaticale în direct și la ore de vârf."*
(Curentul, 23 februarie, 2005, p. 1)

Realizările, manifestările unei persoane într-o privință sau alta, într-un domeniu sau altul, determină considerarea, aprecierea tipologiei motivate de această stare de excepție. Acela care se leagă de o asemenea performanță, deci acela care este deasupra comunului, se identifică cu rolul susținut, desemnat de numele comun. Numele comun, în situația aceasta, redă în mod hiperbolic *referentul vizat* ca singurul reprezentant al clasei respective:

„Activist de nădejde, Gh. Prisecaru ajunge, încet-încet (dar eficient), șeful de cabinet al lui Constantin Dăscălescu, pe vremea când acesta era prim-ministrul ***Cârmaciului***."
(Evenimentul zilei, 26 ianuarie, 1998, p. 2)

Scanned with OKEN Scanner

*„A recunoscut preoților «din dotare» să facă slujbe și să înalțe întru viața și nemurirea **Cârmaciului**."*
(Ibidem)

Substantivul comun, **Cârmaciului**, utilizat ca substantiv propriu, **Ceaușescu**, face din *referentul vizat* singurul reprezentant al unei clase, schimbându-și din punct de vedere gramatical categoria morfologică. Pentru o anumită colectivitate, într-o anumită perioadă istorică, cuvântul cu valoare proprială **Cârmaciul** a desemnat persoana lui Nicolae Ceaușescu, întrucât uzul a legat-o de imaginea acestuia.

Cum se explică însă antonomaza ***numelui comun*** pentru ***numele propriu*** când apare un apelativ de tipul **bunicuța**, care își pierde sensul originar și devine etichetă a persoanei lui Ion Iliescu ? O explicație ar fi aceea că apărând în nomenclatura serviciilor secrete de pază sub acest indicativ, de îndată ce divulgarea l-a făcut notoriu, acesta, îndeplinind funcția denominativului social legal, a căpătat și notele formale ale caracterului proprial: **Bunicuța**. Altă intepretare pune pe seama comportmentului politic și a mentalității celebrului personaj faptul folosirii cu valoare antropologică a numelui comun **bunicuța**. Pentru a-l denumi, deosebindu-l de celelalte existențe de același fel, autorii au găsit denominația potrivită, **Bunicuța**, fapt susținut de următorul text:

*„În aparență, **Bunicuța** a luat-o razna definitiv și irevocabil [...], nici o infracțiune gravă nu a scăpat demenței/clemenței **iliesciene** [...]."*
(Cotidianul 18/19 decembrie, 2004, p. 18)

Autorul enunțului afirmă că Iliescu a făcut scăpați de pușcărie peste 340 de infractori, majoritatea extrem de periculoși în libertate sau având pe conștiință fapte care nu pot fi iertate într-o viață de om.

*„**Bunicuța** vrea un rol în noua Românie.*
De fapt, rolul pe care atât Iliescu, cât și tiranozaurii ori cameleonii rămași din glaciațiunea comunistă îl mai au de jucat în România este acela de exponate în parcul jurasic al „Epocii de Aur" întemeiate de vizionarul Dinel Staicu."
(România Liberă, 16 decembrie, 2004, p. 2)

Propunătorul, apoi utilizatorii antonomazei numelui comun pentru numele propriu **Bunicuța** au pus pe seama celebrului personaj *manifestarea unei mentalități învechite și o anumită rigiditate comportamentală datorată refuzului noii realități socio-politice*, ceea ce a creat o imagine notorie, oglindită la început de substantivul comun **bunicuță**, care însă ajunge să fie echivalent cu denominația originară, pierzându-și semnificația și posibilitatea flexiunii la plural, fiind lipsită de posibilitatea articulării nehotărâte proclitice și care cunoaște înlocuirea inițialei minuscule cu inițiala majusculă – semne evidente ale schimbării categoriei morfologice de la cea comună la cea proprială.

Scanned with OKEN Scanner

Purtătorul numelui **Bunicuța**, nume cunoscut opiniei publice, ca și persoana care este numită astfel, a utilizat antonomaza numelui comun pentru numele propriu, **Prostănacul**, ca antroponim al celui care l-a învins în alegerea pentru șefia partidului. Presa a urmărit însă relația dintre cei doi, din perspectivă politică, și a consemnat, nu după mult timp, următoarea situație:

> „**Bunicuța** *și* **Prostănacul** *s-au împăcat.*
> Președintele PSD, **Mircea Geoană**, a anunțat ieri, după ședința Biroului Permanent Național al partidului, că s-a înțeles cu **Ion Iliescu** ca acesta să participe mai des la ședințele de partid. Iliescu își va păstra funcția de lider al grupului PSD din Senat."
> (Ziarul, 5 septembrie, 2006, p. 2)

Sublinierea, în enunțul tipărit, atât a numelor din cartea de identitate, cât și a antroponimelor câștigate prin antonomază, pentru cele două personalități politice, este dovada conștientizării la nivelul opiniei publice a identității sub nume proprii diferite, a fiecăreia în parte.

În același articol apare și secvența lingvistică **„Luceafărul huilei"**, o *antonomază perifrastică* în construirea căreia se pleacă de la trăsătura referentului-țintă și anume aceea a patimei versificației și a asemănării pe care personajul și-o permite cu Mihai Eminescu, o autosupraevaluare a capacității creatoare poetice. Se substituie, cu scopul obținerii unui efect persiflant, extensiunea atributivă, *poeziei românești* din *antonomaza perifrastică* consacrată **Luceafărul poeziei românești**, cu atributul substantival **huilei**, care redă mediul de muncă și sugerează profesiunea personajului cu rol de referent-țintă:

> *„În țară, mai cu seamă timișorenii trebuie să fi fost încântați de faptul că «**Luceafărul huilei**» le-a întinat orașul chiar atunci când își comemorau primii căzuți în lupta pentru libertate, declanșată în urmă cu 15 ani."*
> (Cotidianul, 18/19 decembrie, 2004, p. 18)

Folosirea *numelui comun* pentru *numele comun*, substitutul fiind de origine *antonomazică*, a fost propusă de unii cercetători începând cu Fontanier, care se ocupă de acest tip de *antonomază* mai mult dintr-o necesitate metodologică de a crea o simetrie cu *antonomaza numelui propriu* pentru *numele propriu*.

Iată un enunț în care se creează un sens pentru un substantiv comun, provenit prin derivare dintr-un substantiv propriu, sens care își prezintă valabilitatea numai în anumite contexte, pentru o anumită colectivitate determinată cultural și istoric:

> *„Ba mai mult, colegii de la **Jurnalul național**, descoperă: **Cercetașii maghiari din România «cercetează» granița «Ungariei Mari»**. Plini de ghilimele caracalenii lui Tucă, taman acum, când noi nu suntem atenți."*
> (Academia Cațavencu, 6-18 aprilie, 1999, p. 7)

Scanned with OKEN Scanner

„De o parte și alta a șoselei, palate țigănești acoperă cu scânteieri orizontul [...] Oamenii normali, adică săraci și ***caucazieni****, trăiesc la periferia comunei, în umbra palatelor.*"
(Dracula, 25 februarie, 2004, p. 11)

În primul text, **caracalenii** (derivat antonomazic) poartă un sens pe care tradiția populară îl susține cu anecdota căruței cu proști care s-ar fi răsturnat la **Caracal**, adică, aici, **caracaleni** (*cuvânt – injurie*) = *proști.*

În celălalt context, apare derivatul **caucazian**, care nu exprimă ceea ce cuprinde definiția sa în dicționarele de limbă. De fapt, se parafrazează *„sărac și cinstit"*, cuvintele unui lider politic actual, dar sensul se naște printr-o raportare la contextul mai larg în care se vorbește de *țigani,* considerați de naționaliștii europeni *rasă inferioară*, contrar *caucazienilor*, considerați rasă pură.

În localitatea Buzescu, din Muntenia, țiganii și-au ridicat palate, insinuându-se în text că finanțarea construirii lor a fost ilicită, iar românii din aceeași localitate, „rasă albă", trăiesc modest și supuși față de țiganii bogați: *„săraci și* ***caucazieni****"* = săraci și *„superiori"*.

Antonomaza *numelui propriu* pentru *numele propriu* este considerată încă de la propunerea ei de către Fontanier *„prezentarea unui individ sub numele altui individ"*, într-un fel confundarea sau identificarea a doi indivizi. Această identificare este o exagerare, o supraevaluare a calităților unui individ de către un inferior, un subordonat, mai ales pe palierul puterii sau bogăției din motive ușor de presupus sau identificarea cu un personaj degradat, cu intenții satirice, ori pentru a releva o apartenență religioasă, ideologică etc.

De pildă:

*„Clinton a fost «****Pinochio****», în timpul depoziției din procesul Lewinsky."*
(Național, 18 mai, 1999, p. 11)

„Ce intenții bune, măi, **Moș Gerilă**, alea cu care e pavat drumul către Iad, adică alea cu care te holbai la idealul comunist sau socialist pe care ți le-a «întinat» ăla de l-ai împușcat de Ignat ? !"
(Curentul, 21 decembrie, 2004, p. 2)

Identitățile sunt următoarele: *Clinton este identificat cu* ***Pinochio*** și **Moș Gerilă** îl reprezintă pe *Ion Iliescu*. În primul context, identificarea este clar afișată prin microstructura nominală a propoziției și corespunde ideii că Clinton a încarnat *mincinosul,* în esență, cu ocazia procesului pe care i l-a intentat stagiara Lewinsky.

În loc să se folosească numele oficial, cel al identității sociale, *emițătorul* substituie acestuia un alt denominativ pentru unicatul uman care îl poartă ca referent. Referentul fiind același, sub două denominații, acestea trebuie imperios să asigure în momentul percepției o reprezentare unică. Cu alte cuvinte,

Scanned with OKEN Scanner

antonomaza *numelui propriu* pentru *numele propriu* este prezentarea unui individ sub numele altui individ.

În cazul acesta **Moș Gerilă** (personificare a gerului iernii, reprezentare *ateistă*) denominativul referentului originar, intră în opoziție cu Moș Crăciun (omologul său, considerat figură religioasă de sorginte creștină), subliniind faptul că referentul *in distantia* aparține ideologiei comuniste, întrucât substituirea a fost impusă oficial în perioada comunistă. Numele propriu perceput de o anumită colectivitate ca având o certă notă critică, cu o evidentă intenție de șficuire a *referentului discursiv* compus, ***Moș Gerilă***, este și înțeles, totodată, de către altă parte a perceptorilor ca *termen de insultă*. Antonomaza *numelui propriu* pentru *numele propriu* desprinde din mulțimea de trăsături a referentului vizat *in distantia* una inconfundabilă pentru acesta, *ateist* declarat, dacă nu *gânditor antireligios*.

Concluzia care se conturează în urma acestor prezentări nu poate fi alta decât aceea că *antonomaza* este o ***figură proteiformă***. Această prezență mult diversificată, care nu a fost aprofundată în cadrul fiecărui tip în parte, în studiile de până acum, oglindește un proces lingvistic complex, la sfârșitul căruia fenomenele sunt dintre cele mai interesante la nivelul atât al limbii, cât și al limbajului.

Scanned with OKEN Scanner

OMONIMIA ANTONOMAZICĂ

Scanned with OKEN Scanner

Identitatea în planul formei grafice sau al formei sonore și o totală diferență în planul conținutului semantic definesc fenomenul lingvistic al ***omonimiei***. Pot exista mai multe cuvinte identice din punct de vedere formal și complet diferite în privința sensului exprimat.

Constatăm că procesul antonomazic produce o serie de omonime, deci, putem spune că fenomenul antonomazic prezintă o certă implicație lexicală.

Substantivul comun **academician (-ă, academicieni, -e)** s.m. și f., *membru (de onoare sau titular) al unei* **academii** < fr. **academicien** < lat. **academicus** < gr. **academia** < gr. **Akademia** cf. **Akademos** (figură legendară) este utilizat cu această accepție în enunțul:

„[...] Gabriel Liiceanu [...] l-a omagiat pe Niki (Nicolae) Manolescu pentru obiectivitatea de care a dat dovadă publicând stenograma discuției de acum patruzeci și trei de ani dintre dictatorul communist al României și ***academicianul*** *fără catedră G. Călinescu [...]."*
(Adevărul, 29-30 martie, 2003, p. 2)

Derivatul antonomazic lexicografiat, din citatul de mai sus, primește ca omonim antonomazic pe **academician** < cf. **Academia** [Cațavencu], *ziarist la acest săptămânal*.

Explicația apariției noii forme putem să o urmărim în textul care urmează:

*„Văd însă, că «**Academia** Cațavencu» nu-și lasă* ***academicienii*** *să moară în mizeria uitării și și-a adus aminte și de mine (că doar îi sunt membru cu diplomă și poză !)."*
(România Mare, 9 aprilie, 2004, p. a 5-a)

În context, **academician**, în ipostaza flexionară **academicienii**, este un derivat românesc de la cuvântul-cheie al denumirii săptămânalului, iar nu împrumutat din franceză, după ce a călătorit prin atâtea limbi.

În materialul anterior excerptat din presa noastră ne este lămurită etimologia, în contextul apropiat, a substantivului **academician**, omonim de dată recentă de la ***Academia*** [Cațavencu] pentru **academician**, cf. ***Akademia, Akademos*** (explicat anterior), dar, în textul care urmează, derivatul antonomazic ***patricienii*** nu poate fi înțeles, nu i se poate găsi sensul, decât parcurgând o mare parte din articol:

„[...] La delegația Reprezentanților Naționali ai PNL, de săptămâna trecută, când nimeni nu se aștepta, Theodor Stolojan și-a reevaluat atitudinea față de liberali, anunțând că nu va părăsi partidul, ba, chiar ar putea accepta președenția lui.
[...] Odată intrat Stolojan în joc, anunțându-și disponibilitatea de-a analiza o eventuală candidatură la președinție, tot eșafodul **patricienilor** *s-a dărâmat.*

Scanned with OKEN Scanner

Toată agitația pusă în scenă de **patricieni**, *tot circul gratis de la dezbaterile cu intelectualii de la GDS, toate loviturile sub centură au rămas dintr-o dată fără obiect. Schimbarea aceasta bruscă de atitudine, a avut un efect năucitor asupra grupării* ***Patriciu****. Scenariul lui* ***Patriciu****."*
(Național, 10 iulie, 2002, p. 1)

Prin **patrician (-ă, patricieni, -e)** (după definiția din oricare dicționar de limbă explicativ) se înțelege, 1. s.m. și f., (în Roma antică), *membru al comunității gentilice, iar mai târziu al aristocrației gentilice, care se bucura de toate drepturile și privilegiile*, **patriciu**; 2. (prin generalizare) *nobil, senior, aristocrat,* (adjectival) *care aparține* **patricienilor** (1), *privitor la* **patricieni**, *de* **patricieni**; (prin generalizare) *de origine nobilă, aristocratică, cu purtări, gesturi* etc. *distinse;* 2. s.m., *cârnat preparat din carne de vită tocată, cu condimente, care se consumă fript pe grătar* – din fr. **patricien** < lat. **pater** cu sensul de *cap al familiei nobile* + suf. **-ien**.

În context, însă, este vorba de **patricieni**, *susținători, adepți* sau *membri ai partidului* sau *fracțiunii liberale conduse de* **Patriciu** (< **Patriciu** + suf. **-ian**), un cuvânt identic ca formă cu primul, dar cu un sens total diferit.

În alt context apare:

„A mai lăsat să treacă «o mână» și în septembrie 1991, după a patra mineriadă, PNL ***câmpenesc*** *a intrat în guvern.*
(România liberă, 23 aprilie, 1992, p. a 5-a)

În limba română adjectivul **câmpenesc (-ească, câmpenești)** s-a format de la substantivul comun **câmpean** + suf. **-esc**, însemnând *de (la) câmp, de (la) țară, specific câmpului sau vieții de la țară: câmpean, câmpesc:*

„Așa-i viața câmpenească, zise moș Luca, ciosmălindu-se și învârtindu-se ca pe jăratic, de răul țânțărimii."
(Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*, 1981, p. 32)

Urmărind aceeași formă, **câmpenesc**, în contextul dat, fie și cel apropiat, este suficient ca să înțelegem că substantivul utilizat s-a format de la [*Radu*] **Câmpeanu**, numele conducătorului unei aripi a P.N.L., astfel: **Câmpe[anu]** + suf. **-esc** " **câmpenesc**, cu sensul: *adept al politicianului Câmpeanu*, membru în Partidul Liberal, *aripa Câmpeanu*.

Numele unui binecunoscut personaj caragialian, este vorba de avocatul [*Nae*] **Cațavencu,** la baza căruia stă substantivul feminin *cață, cațe* (fam.) *persoană rea și cicălitoare, care vorbește întruna (bârfind)* este utilizat ca antonomază a numelui propriu pentru numele comun *un* ***cațavencu****, niște* ***cațavenci****,* cu sensul *șantajist, demagog*:

Scanned with OKEN Scanner

*„Mai importantă mi se pare atenția datorată canalelor de comunicare a căror perturbare băşcălioasă poate lansa dezagreabili **cațavenci** [...]."*
(Literatorul, 5 februarie 1993, p. 5)

Dar avem şi perechea omonimă, cu atestare la plural:

*„Îmbarcarea pe feribotul «Atlantica», în portul spaniol Algeciras, a convoiului «**cațavencilor**» s-a transformat într-un veritabil spectacol, maşinile şi fetele (sau, vă rog, invers) stârnind comentarii şi murmure de admirație."*
(Evenimentul zilei, 30 aprilie 2001, p. 3)

Din cuprinsul larg al articolului aflăm că un grup de călători-reporteri au pornit „pe traseul Erfoud-Merzouga-Zagora-Marrakech-Agadîr, sub culorile „galbene" ale aceleaşi *„Academii **Cațavencu**"*. Ca atare, forma omonimă folosită în context este o antonomază a numelui propriu **Cațavencu** din denumirea [Academiei] **Cațavencu, cațavencu**, la plural, cu sensul, *reporteri de la Academia **Cațavencu***.

Adjectivul **neptunian, -ă,** se utilizează, în limba română, ca un cuvânt tehnic în vocabularul astronomic. Sensul exprimat de acesta este: *care aparține planetei **Neptun***.

Cuvântul cu o formă identică apare şi în contextul:

*„Într-o perioadă calmă, în care doar gafele **neptuniene** ale primului-ministru mai înviorau redacțiile, Paşcu se încăpățânează a fi consecvent."*
(Libertatea, 18 august, 2002, p. 2)

Sensul adjectivului **neptunian,-ă** în ipostaza flexionară **neptuniene,** este *aparținând perioadei de cură maritimă la **Neptun*** şi nu trimite nicidecum la planeta care a împrumutat numele ei staţiunii amintite.

Să se facă diferența cu apariția vocabulei într-un articol de popularizare a cunoştinţelor astronomice:

*„A umplut o incintă cu vapori de metrou, a închis-o ermetic şi a supus-o unei puternice iradieri laser pentru a aduce treptat gazul la temperaturi şi presiuni comparabile cele de pe **Neptun**.*
*Şi surpriză: la valori **neptuniene** ale temperaturii şi presiunii se observă declanşarea unor drastice modificări."*
(Magazin, 2 iulie, 1989, p. 14)

Un alt exemplu, din aceeaşi sferă semantică:

*„Bill Clinton la **Bush-it** pe președintele George Bush [în alegeri]."*
(Evenimentul zilei, nr. 117, 5 noiembrie, 1992, p. 3)

Scanned with OKEN Scanner

Am arătat ce înseamnă **a buși** în limba română, adică *a îmbrânci, a trânti.* Iată acest sens rezultat prin alipirea la numele propriu, de origine americană, **Bush**, (pronunțat *buș*), a acelor litere care completează ipostaza flexionară a verbului românesc **a buși** la indicativ, perfectul compus, persoana a III-a singular: **-it** (desinență verbală specifică), **Bush-it**, cu utilizarea cratimei ca pentru redarea în scris a cuvintelor de origine străină, neasimilate de sistemul ortografic românesc.

Secvența lingvistică obținută face aluzie, prin intermediul *omofoniei*, la modul dur și ridicol în care președintele în exercițiu, pe ultimii patru ani, al Americii, a pierdut alegerile, fiind învins de democratul Bill Clinton, asupra căruia trece acțiunea verbală sinonimă cu *a îmbrânci, a trânti*, ceea ce oglindește expresiv lupta deschisă, dar înverșunată pentru putere.

Tot un *calambur antonomazic* ne oferă enunțul următor:

„Am privit, de multe ori dezgustați, meniul cu aplicație intermitentă afișat pe frontispiciul originalelor noastre prefaceri:
a) Micul dej-un – mici (promisiuni) [...];
*b) **Dej(unul)** și **Dej**(doi) [...].*"
(Mileniul trei, anul I, nr. 10, 1990, p. 7)

Despărțirea cu cratimă în două segmente de sunete a șirului de litere care redă *masa de amiază*, primul segment exprimând onomasticul **Dej**, binecunoscutul conducător comunist român, iar cel de al doilea – **unu**[l] (deci I, *întâi*) – modalitate de marcare a succesiunii în familiile monarhice, are o mare forță sugestivă de a reaminti rolul nefast al unor personalități comuniste, subliniind totodată diferența dintre preceptele ideologice ale societății comuniste și practica conducerii acestei societăți, care a creat dictatori. Secvența lingvistică următoare, *„și* **Dej doi**", *al II-lea*, subliniază faptul că politica dictatorială și-a găsit imediat continuatorul, lămurind suplimentar apelarea autorului la *paradoxul antonomazic* anterior produs ei.

Încă două *calamburi antonomazice* care oglindesc mecanismul formării prin *segmentarea* (**des**-[curci]) și înlocuirea unui segment natural cu un cuvânt (**kurzi**) insolit perceput în citirea/pronunțarea integrală, fără pauză, a secvenței lingvistice produse:

*„(Gorbaciov) – Ei, cum te mai **des-kurzi** ? ...*
*(Saddam Hussein) – Deh ! Fiecare cu **Baas-arabia** lui [...].*"
(Ghilotina, anul II, mai, 1991, p. 8)

Despărțirea intenționată la sfârșit de rând, conform normei ortografice, a primei silabe **des-**, anticipând forma verbală cerută de context, permite autorului transformarea acelei părți, care ar fi trebuit să completeze secvența lingvistică *des(curci)*, astfel, încât se obține un segment fonetic asemănător, dar diferit ca sens (**kurzi**), al denumirii celor care, prin atitudinea lor contestatară, provoacă frământări și griji conducătorului irakian, locuitori ai **Kurd***istanului.*

Scanned with OKEN Scanner

Sensul verbului, în ipostaza flexionară (*te*)**descurci**, este receptat așa datorită întrebării frecvent utilizate: *cum te mai descurci* ?

Aici, **-curci** devine o secvență lingvistică redundantă, întrucât trecând privirea pe rândul următor, se percepe vocabula **kurzi** într-o înșiruire logică, refăcută mental astfel: *cum te mai descurci cu kurzii* ?

Cel care pune însă întrebarea are și el, se știe, probleme asemănătoare din punct de vedere politic cu ale celui întrebat. Ca atare, i se răspunde în același fel: *Fiecare cu* **BAAS-ARABIA** *lui* ... (după modelul expresiei stereotipe: *fiecare cu necazurile lui*). Această grafie este sugestivă în a exprima concis analogia: **Baas Arabia**, regiune a Irakului asupra căreia Saddam Hussein a pierdut controlul, și **Basarabia**, pământ românesc pe care Gorbaciov a crezut că-l poate păstra în cadrul C.S.I.

Dovada frecvenței folosirii în presa actuală a procedeului de plasticizare a imaginilor realității sociale, politice, culturale etc. este întărită și de enunțul următor în care se află cuprins un reușit echivoc de factură antonomazică:

> ***„Dan Voiculescu sau PUR-icele călare pe elefant***
> *Din peisajul atât de pestriț al politicii românești nu putea lipsi tocmai* ***puricele*** *care se visează călare pe elefant [...]. În 1991 l-au apucat ambițiile politice și a fondat* ***PUR*** *[...] un partid [...] cu o doctrină social-liberală, nemaiîntâlnit în manualele de politologie [...]. Voiculescu a început să le facă curte lui Stolojan și lui Băsescu, pentru a le promite că, dacă primesc și* ***PUR-icele*** *lui în Alianță, primesc și ei Jurnalul național și Antena 1 (ale cărui patron este, s.n. DNU) [...].* ***PUR*** *n-a reușit în atâta amar de ani de la înființare să-și afirme identitatea (dacă are) din cauză că patronul nu are curajul să spună: ăștia suntem noi, haideți să vedem ce putem singuri, nu călare pe elefant."*
> (Național, 5 martie, 2004, p. 4)

Titlul articolului: **„Dan Voiculescu sau PUR-icele călare pe elefant"** prezintă încă o dovadă că echivocul grafic de tip antonomazic are un efect stilistic de mare plasticizare a imaginii urmărite, sprijinindu-se pe *omofonia* secvențelor lingvistice, scrise diferit, astfel încât, pe de o parte, să poată fi perceput cuvântul și sensul consacrat din dicționarele de limbă: **purice, puricii**, s.m. *nume dat mai multor insecte mici parazite, de culoare neagră-cafenie, fără aripi, cu picioarele posterioare adaptate pentru sărit, care se hrănesc cu sânge supt din corpul omului sau al unor animale* (DEX '98, p. 873) și, pe de altă parte, să apară reliefat din grupul de litere (de sunete) o secvență lingvistică proprială: **PUR**[-icele] (**P**artidul **U**manist **R**omân).

Echivocul grafic de tip antonomazic (PUR-icele) are o mare forță sugestivă pentru oglindirea situației în care un partid mic (PUR), condus de un președinte, considerat de autorul enunțului, oportunist, reușește să participe la guvernare pe lângă o alianță de partide puternice, dar care nu formează majoritatea

Scanned with OKEN Scanner

reprezentativă în Parlament. Este situația cuiva neputincios în a reuși ceva, dar abil în a găsi un mijloc prin care să-și însușească o parte din obiectivele înfăptuite de altcineva mai puternic, sărind dintr-o tabără în alta.

Acest procedeu de scriere este, totodată, un procedeu stilistic care se bazează pe *omofonia creată de despărțirea cuvintelor în secvențe lingvistice, fie că acestea din urmă au stat la temelia formării vocabulelor în cauză, fie că n-au nici o legătură cu compunerea sau cu derivarea lor, cu intenția expresă a exprimării sau sublinierii unor sensuri.*

Avem în acest caz o situație deosebită din punct de vedere lexical, ortografic și stilistic pe care o putem ilustra cu nenumărate exemple:

Să urmărim efectul stilistic și mecanismul producerii calamburului antonomazic în următorul enunț:

> *„Bucureștiul se află încă sub presiunea istoriei de tip țarist –**Petri-ficate**. În definitiv, Lenin și Stalin nu sunt decât fiii lui Piotr I, al cărui eu dictatorial a vrut să înghită Europa.”*
> (Oblio, 9-21 aprilie, 1990, p. 1)

Adjectivul **petrificat, -ă, petrificați, -te**, provine din participiul verbului **petrifica**, *a căpăta sau a face să capete aspect de piatră* sau la figurat, *a rămâne sau a face să rămână neschimbat*, și exprimă o însușire a unui obiect, a unei ființe, atitudini etc. Grafia **PETRI-ficate**, cu inițiala majusculă și segmentarea vocabulei prin utilizarea cratimei, astfel încât forma obținută să capete o dublă semnificație, rezultat al cumulării sensului obținut în urma derivării de la substantivul comun ***piatră***, și pe cel de la substantivul propriu **Piotr (Petru I**, țarul Rusiei, 1682-1725), exprimă, datorită sublinierii ortografice, sub acoperirea omonimiei confecționate, persistența unei vechi și dure politici dictatoriale și expansioniste.

Un alt exemplu ne va lămuri și mai mult în legătură cu ineditul stilistic al secvenței grafice confecționate cu valoare omonimică și antonomazică, totodată. O numim și antonomazică, întrucât numele propriu, antrenat în secvența lingvistică fabricată, împrumută un sens din multitudinea de trăsături specifice referentului originar, pe care îl împletește cu cel al expresiei originale în care se și reflectă:

> *„Rezultatul [...] s-a obținut dezbătând în plus problema verticalității ciomagului [...] și influența sa benefică în mersul înainte al societății, **de-a BUSH-ilea**.”*
> (Gazeta de Vest, 7 martie, 1990, p. 8)

În limba română avem verbul **a buși**, însemnând *a îmbrânci, a trânti*, care a dat naștere substantivului masculin cu formă numai de plural – **buși**, folosit (rar) în expresia *în patru buși*, adică *în patru labe*. De aici s-a format locuțiunea

Scanned with OKEN Scanner

adverbială **de-a bușilea,** cu înțelesul *pe brânci.* Ambele expresii dezvăluie o situație degradantă, cu trimitere directă la starea animalică, fapt ce corespunde pe plan social și politic *influenței ciomagului* (a unor practici violente) *în mersul înainte al societății*, în contrast izbitor cu sensul determinantului *benefică* și cu sugerarea democrației moderne – prin folosirea literelor majuscule **BUSH,** componente ale numelui președintelui american, a căror pronunțare în anglo-americană este similară cu a literelor din vocabula românească [de-a] **bușilea,** derivată de la românescul **buși.**

Modalitatea aceasta de scriere are un puternic efect sugestiv și satisface cerința realizării unei formulări de mare expresivitate.

Scanned with OKEN Scanner

ANTONOMAZA CA NUME DE INSULTĂ

Scanned with OKEN Scanner

Introducere în cercetarea sociologică a procesului și fenomenului *antonomază*

Când spunem despre un cartier al Iașului, *Alexandru cel Bun*, că *„aici este ferentari"* majoritatea receptorilor vor înțelege că este vorba de un cartier rău famat și că, astfel, folosind o *antonomază* lexicalizată, a *numelui propriu* **Ferentari** (celebru cartier bucureștean, reper urban al nesiguranței cetățenești) pentru numele comun **insecuritate**, am caracterizat acea zonă ca fiind una dominată de crima calificată, trafic de droguri, furturi, tâlhării, prostituție, răpiri de persoane etc.

Creând o analogie, vom zice, pentru același fragment de aglomerație urbană că *„aici este «**Harlem**» sau «**Harlem-ul**»*, știindu-se, mai de toată lumea, că în SUA acest cartier, locuit în majoritate de negri, este celebru în privința arătată, unii vorbitori s-ar putea să nu înțeleagă substituirea, decât în urma unor explicații, iar unii indivizi pot avea o percepție diferită, ne referim la aceia care, fiind muncitori și cinstiți, locuitori născuți în acel cartier, se vor simți jigniți.

În concluzie, avem aici o discordanță a punctelor de vedere pentru aceeași realitate.

Referitor la greutățile de înțelegere, le putem evita, apelând la o explicație lingvistică, dar cum rezolvăm a doua formă, aceea de neînțelegere ? În cazul acesteia, trebuie să plecăm de la faptul că *antonomaza* de acest tip desemnează un loc și, totodată, colectivitatea locuitoare, ceea ce presupune o evaluare a mesajului din punct de vedere moral.

Numai un lector situat în exterior în raport cu realitatea empirică desemnată poate percepe *sensul depreciativ*, având la bază o informație fie folclorică, fie practicată la rubricile de scandal. Întotdeauna, însă, punctul de vedere al celor care administrează, gestionează această zonă, va fi divergent cu acela păstrător al notei de *insultă* care însoțește aprecierea. În realitate, avem o divergență de apreciere între „modul de a vedea lucrurile și natura însăși a lucrurilor"[1].

Să ne oprim cu analiza asupra acestui text:

> *„Tot ce avem mai valoros șade în societate ca într-un **Ferentari** extins; acolo unde este mizeria, foamea, anonimatul, înghesuiala și traiul greu [...]."*
> (Național, 18 februarie 2003, p. 1)

---

[1] Dulong, R., *Contribution à une sociologie de l'antonomase*, „Protée", 1994, p. 44.

Scanned with OKEN Scanner

Ferentari este un cartier bucureștean rău famat, renumit pentru clanurile de infractori, jafurile, crimele, mizeria, drogurile, nivelul coborât al educației și instrucției ș.a. Putem spune că **Ferentari** este și un cartier defavorizat, fără unități industriale, fără posibilitatea unui loc de muncă sigur și fără un proiect politic concret de ameliorare a stării de fapt. Reputația locală proastă a cartierului legitimează ca numele lui să fie utilizat pentru a caracteriza alte microtopusuri, deci, să fie considerat prototip. Nu există în această privință nici o ambiguitate asupra sensului comparativ al enunțării: „[...] *ca într-un **Ferentari** extins* [...]". În această prezență antonomazică se observă abandonarea referinței geografice (a referentului geografic însuși) și adăugarea unei viziuni aparte asupra lucrurilor. Ca atare, pentru înțelegerea tropului (și a sensului care se naște) se impune recunoașterea unui punct de vedere asupra entității care furnizează termenul comparației, mai mult decât surprinderea naturii însăși a lucrurilor (în **Ferentari** trăiesc, majoritatea, oameni cinstiți, cu preocupări onorabile). Referentul originar, **Ferentari,** este perceput ca *prototipul cartierului periferic, cu probleme.* Această antonomază, care transformă numele *microtoponimului* într-o secvență lingvistică cu valoare de *concept* în a măsura *nesiguranța* și este prezentată într-o microstructură caracteristică substantivului comun, implică și o dimensiune morală comandată de raportul între locuitori. Acest fenomen lingvistic ar putea avea un cert interes pentru sociologi. Refacem formularea: ca într-o *nesiguranță* extinsă, a se înțelege *la nivelul întregii țări.*

În mod obișnuit, referenții aleși într-o *antonomază* se află într-un raport de tipul: R_1 – *referentul originar sau inițial* este pus într-un raport de similitudine, dintr-un anumit punct de vedere, selectat de R_2 – *referentul-țintă* sau *discursiv*, aflându-se față de acesta în relație: de la superior la inferior; de la celebru la mai puțin cunoscut; de la model la exemplar: [un viitor] **Las Vegas** [al României] – Snagov; [un] **Mitterrand** [de Lunca Dunării] – Ion Neagu; [un] **Richelieu** [balcanic] – Silviu Brucan.

Spre deosebire de această structură lexicală a funcțiilor sintactice din context, în *antonomaza – nume de injurie* pozițiile referențiale sunt inversate: *Istanbul, un **Matache-Măcelaru'** (București), **Micul Ferentari*** (în enunțul: „[...] Vanghelie [...], omul pare decis să facă din București, *micul **Ferentari***".

De fapt, modelul pieței de tip bazar a fost importat la noi de la turci, de la Istanbul, centru comercial important la poarta Orientului. Ca să selectezi o trăsătură a pieței bucureștene de mărfuri numite în contextul dat, fie *dezordinea*, fie *înghesuiala*, murdăria chiar, și s-o extinzi la nivelul Istanbulului, care este și un centru turistic de atracție, ceea ce nu s-ar putea spune despre microtoponimul în discuție, înseamnă să utilizezi **antonomaza** cu intenția de a insulta locuitorii și municipalitatea unei metropole.

Scanned with OKEN Scanner

Cu funcția de insultă pot fi folosite și anumite derivate antonomazice:

„[...] *epilatorul este și astăzi privit ca un obiect neindentificat de* ***caracalence****. La început, fetii i-au crescut bicepsii că are atâția curtezani, deși căzută din* ***celebra căruță*** *s-a prins într-un final că vor s-o posede și să-i fure fecioria.*"
(Atac la persoană, 3 mai 1999, p. 17)

Folclorul reține că la *Caracal* s-a *răsturnat căruța cu proști.* Pornind de la interpretarea tendențioasă a unei statui; după, cum spuneam, zicerea românească și-a găsit concretizarea, facilitată și de realitatea sculpturală ridicată la Caracal. De la această anecdotă s-a trecut repede la considerarea vocabulei **caracalean** (**caracaleană, caracalene, caracaleni**) ca exprimând, în anumite contexte, sensul: *prost, proști, proastă, proaste*. Desigur, termenul are valoarea unei injurii, întrucât **caracalenii** au construit aici fabrici de mobilă și fabrici de produse zaharoase, de anvelope, o uzină de vagoane etc., având pe lângă activitatea industrială și o recunoscută viață culturală (Teatru din 1896). Cei care citesc rândurile reproduse, în care sunt cuprinse derivatele antonomazice, și sunt din Caracal, se vor simți cu siguranță jigniți.

Un alt exemplu:

„*Treziți* ***franțuzoaica*** *din voi!*
[...] îndeamnă pe femeile americane să „trezească ***franțuzoaica*** *ce doarme în ele.*"
„*[...] consideră că femeia franceză știe să se afirme și să profite de plăcerile vieții.*"
(Național, 20 august 2003, p. 12)

Sensul cuvântului **franțuzoaica** este ușor insinuant în a exprima o calitate de maximă dezinvoltură, considerată de unii vorbitori *libertinism,* ca o trăsătură generală, a acestora.

În timpul utilizării lui, un substantiv comun, provenit dintr-unul propriu, poate să se încarce cu o notă semantică suplimentară cu character peiorativ accentuat. În situația aceasta se află antonomaza **paparazzo** (pron. papa*rață*), s.m., *fotograf insistent, care umblă după imagini insolite cu persoane celebre* (< it. **paparazzo**, cf. **Paparazzo**, n.p.).

Cum a avut loc acest proces aflăm din articolul jurnalistic reprodus mai jos:

„«*Il paparazzo*»
un cuvânt
insultător *?*
*Galeriei Robert Miller din New-York i s-a cerut să schimbe titlul unei expoziții de fotografii vechi cu celebrități, deoarece conținea cuvântul «****paparazzi****», devenit o adevărată* ***insultă*** *de la trgica moarte a prințesei Diana, informează Al. Expoziția «Il Paparazzo, 1964-1997» se pregătește de mai multe luni și urma să conțină 200 de fotografii vechi. Însă, din cauza* ***proastei faime*** *dobândite de acest cuvânt și de*

Scanned with OKEN Scanner

ocupația fotografilor amatori de senzație, odată cu decesul prințesei Diana, mulți dintre cei ce urmau să-și prezinte lucrările se gândesc să se retragă din expoziție. Directorul expoziției, Oliver Renaud-Clement, a refuzat să schimbe titlul, deși câțiva din cei 12 fotografi cu lucrări în expoziție sunt foarte speriați din cauza unor telefoane amenințătoare primite. Printre aceștia se află și Tazio Secchiaroli, cel care a inspirat, personajul ***Paparazzo*** *din «La Dolce Vita» de Fellini."*
(Cronica română, 10 septembrie, 1999, p. 3)

O problemă deosebită din perspectiva unei cercetări sociologice o pune ***antonomaza*** *numelui comun pentru numele propriu* și ***antonomaza*** *perifrastică.* Acestea au prin natura producerii lor posibilitatea marcării pronunțate a stigmatizării, după o părere a cărei valabilitate este confirmată într-o anumită colectivitate.

Analizele făcute sunt doar o punere a problemei *necesității tratării sociologice a antonomazei* ca trop în relația conversațională, care este purtătoarea unui punct de vedere în enunțare. Trebuie acordată atenția cuvenită acestor figuri, desemnând mai mult decât un loc, o filiație etc. și anume, o colectivitate implicată în imaginea propusă.

Scanned with OKEN Scanner

DERIVATELE ANTONOMAZICE ȘI ARGOUL

Scanned with OKEN Scanner

În cadrul limbajului convențional, folosit de anumite categorii de persoane, cu intenția de a nu se înțelege mesajul transmis, din motive de securitate a concretizării celor propuse, apar și forme antonomazice, adevărat mai greu de semnalat, dar frecvent utilizate.

De obicei, antonomazele folosite în limbajul de acest tip denumesc obiecte din seria „utilităților de prestigiu", de lux:

> *„Ți se rupea inima când îl vedeai pe alde «Cioară» (n.r. una din poreclele cu care este alintat Alexandru) sau pe alții venind cu «**merțane**» la stadion, povestea invidios Petru Negrea [...].*"
> (Național, 24/25 aprilie 1999, p. 9)

De la marca automobilistică **Mercedes** [Benz], după pronunțarea germană Mer**ț**e*des*, s-a format în argoul românesc cuvântul **merțan, merțane**, substantiv neutru, mașină de această marcă. Fiind mașini performante, „**merțanele**" aduc odată cu pronunțarea denumirii lor și o notă de *calitate, superioritate.*

La fel:

Rolsanul:

> *„**Rolsan** ar putea fi un superlativ de la **Rolls** – Royce. Sau un exclamativ, care vrea să spună cât de mândru e proprietarul de mașina lui. Un lord care cumpără un **Roll-Royce** n-are nici un motiv să zică: «Mamă, ce **Rolsan** !» Îi ajunge că-i lord. Când însă **rolls**-ul e cumpărat de cineva care se simte lord doar fiindcă a strâns, în sfârșit, banii care-l pot face cu un **Rolls**, prezumția de superlativ se justifică. Și respectabilul **Rols**, devine **Rolsan**. Limuzina are aceeași problemă ca și dulăul alsacian de nouăzeci de kilograme: trebuie scoasă, trebuie văzută de lume, trebuie gonită, ca să înnebunească neamul de invidie, trebuie giugiulită, conservată. Un **Rollsan** plin de praf e un nonsens. Cu **Merțanul** [...] protocol de bulibașă. [...] dacă România ar avea șosele pentru Mercedesuri și tranzacții care cer tratative în Mercedes și bănci cu parcaje de Mercedesuri, **Merțanul** și-ar redobândi numele care-i ține faima. Fiindcă, să ai Mercedes, dar să nu ai șoseaua, orașul și anturajul deprinse să-i respecte genealogia, e ca și cum ai ajunge patronul unei industrii de computere, dar lumea tot nea Costică ți-ar zice. Nea Costică și **Merțanul** ăla al lui, nu domnul Constantin și limuzina sa.*"
> (Național, 19 ianuarie 2004, p. 12)

Reluând trunchiat denumirea mărcii englezești de mașină, care se utilizează în context cu mărcile comunizării și care se identifică ca rezultat al procesului antonomazic, de natură metonimică, cu obiectul sau obiectele produs/produse de firma denumită la fel, **Rolls[-Royse]** și adăugându-i-se **-an**, un sufix productiv în derivarea românească, grupul interesat ascunde în vorbire, prin nota augmentativă

Scanned with OKEN Scanner

și forma românească a substantivului comun rezultat, sensul valabil numai pentru inițiații colectivului social dat.

Din context aflăm grupul de vorbitori care utilizează argotic substantivul propriu cu funcția de substantiv comun.

Se reia denumirea **merțan** pentru *Mercedes*[Benz], care a suferit aceeași transformare lingvistică, și se explică atât sensul obținut, cât și notele suplimentare, de calitate care-l însoțesc.

Un alt exemplu, surprins în textele care urmează:

„*[...] **maradoniștii** au speriat Parisul.*"
(Evenimentul Zilei, 12 iunie 2002, p. 6)

„*Șeful Camerei de Comerț Româno-Ruse, păcălit de «**maradoniști**».*"
(Național, 21 martie 2003, p. 3)

„*[...] un cetățean de origine rusă a fost înșelat de trei **maradoniști**, joi după-amiază [...].*"
(*Ibidem*)

Cine sunt **maradoniștii** ? Derivatul de la numele propriu **Maradona** păstrează în forma aceasta o trăsătură distinctivă a referentului inițial pe care referentul discursiv (referenții discursivi) o manifestă în domeniul producerii faptelor penale, hoții care presupun **fentarea** victimelor *într-un mod asemănător fentării pe teren a adversarilor de către* **Maradona**, devenit legendar în istoria sportului datorită acestei abilități.

Născut în limbajul lumii interlope, acest cuvânt ca și altele, *folosit în vorbirea argotică*, a fost deconspirat și astăzi se folosește pentru a marca o colectivitate degradată moral.

Scanned with OKEN Scanner

VALOAREA DOCUMENTARĂ A ANTONOMAZEI

Scanned with OKEN Scanner

Când cu mai bine de 300 de ani în urmă Dimitrie Cantemir spunea: *„limba nebiruit martor iaste"*, savantul român remarca valoarea documentară a acesteia, ca păstrătoare a unor aspecte pe care istoria însăşi, ca ştiinţă a dezvoltării societăţii, le ignoră.

Trebuie să reţinem faptul că în ligvistica istorică românească cel care a ilustrat cel mai strălucit acest aspect a fost savantul Vasile Bogrea.

Cum datoria cercetătorului este de-a coborî la obiectul cercetat pentru a-l studia în contextul manifestărilor sale originare, iar nu de a-l aduce la el, a-l rupe de acest mediu propriu lui, rămâne valabilă teza conform căreia există relaţii stricte de determinare între folosirea antonomazei (a derivatelor şi compuselor antonomazice) şi valorile unei societăţi, inclusiv ale unei epoci, care pot fi scoase la lumină, analizând natura şi construcţiile antonomazice în textele epocii respective. Indiferent dacă vocabulele apărute în scrierile jurnalistului (acest *„istoric al clipei"* – Albert Camus) sunt efemere (vor dispare) sau se vor impune în limbă (cu condiţia de a fi corect formate şi a reflecta cu precizie ceva) acestea *se nasc din certe nevoi de exprimare şi au deosebitul rost de a surprinde un aspect sau altul al realităţii date*, fapt de care trebuie să ţinem seama în considerarea sau reconsiderarea unei societăţi, a unei epoci, ceea ce impune recunoaşterea valorii lor documentare.

Unul din termenii-antonomază, care ţin strict de realitatea unor atitudini înscrise în ceea ce numea M. Eliade „teroarea istoriei", este **chiţac, chiţaci** s.c., *poliţist*. Vocabula este o antonomază lexicalizată, care funcţionează morfologic şi sintactic conform categoriei gramaticale căreia i-a fost încadrată şi provine de la antroponimul **Chiţac,** „legendarul" general a cărui activitate din timpul acţiunii revoluţionare, la Timişoara, nu este încă pe deplin clarificată, şi care s-a remarcat, de asemenea, postrevoluţionar, printr-un ordin a cărui executare a avut însuşirea de a contrazice şi contracara un anumit gen de manifestanţi.

Iată câteva microstructuri semantice care-l cuprind:

*„doi **chiţaci** au fost"*;
*„asupra celor doi **chiţaci**"*;
*„şi el **un chiţac**"*.
(Expres, 8-14 iunie, 1990, p. 6);

*„un grup de **chiţaci**"*.
(Gazeta de Vest, 26 mai 1990, p. 7).

Termenul **chiţac, chiţaci** s.m., *poliţist*, apare utilizat şi într-un context după nouă ani de la evenimentele care l-au consacrat:

Scanned with OKEN Scanner

*„Ministrul Babiuc sare să-i apere pe **chițaci** și **stănculești** afirmând că hotărârea condamnării ar fi o gafă judiciară cu pronunțat caracter politic."*
(Academia Cațavencu, 17-29 aprilie, 1999, p.7).

În context, apare și substantivul comun **stănculești** (**morfologic**: pers. I plural; **ortografic**: fără inițială majusculă; **semantic**: *generali de tipul lui Stănculescu, poziție ambiguă în relația cu Ceaușescu, poziție ambiguă în relația cu revoluționarii înainte de 22 decembrie, relație ambiguă cu populația revoltată de pe 22 pe 25 decembrie etc.*, ***sintactic***, *substantiv comun lexicalizat, nonlexicografiat, determinat cu articolul nehotărât proclitic* sau *atribut adjectival, cu funcția de subiect, complement indirect, nume predicativ*). Faptul că ceea ce definesc cele două unități lexicale persistă în memoria subiecților, la fel și etimonul propriu ca antroponim cu un conținut bogat, desemnator a unui referent celebru printr-o anumită activitate și mentalitate, demonstrează o oarecare stabilitate a formei și sensului.

Vocabula **chițac** ar putea să revină în limbajul jurnalistic, de fiecare dată ea însemnând *polițist cu o atitudine mai puțin democrată.*

Dacă se poate spune că **substantivele comune născute din necesități de exprimare, circumstanțiale, sunt efemere, nu se poate nega faptul că la un moment dat ele oglindesc, mai bine decât oricare altele, o imagine specifică în epocă.**

Autenticitatea informației transmise de aceste antonomaze, rezultat al intervenției oportune a vorbitorilor și profitând de acceptabilitate socială largă, este evidentă.

Considerată *ostentativă* apariția la TVR a poetului Adrian Păunescu, după ce în miezul fierbinte al evenimentelor anumiți indivizi au abordat o atitudine de sancționare a acestuia, catalogându-l ca osanalist, târând după el figuri dintre cele mai controversate, a determinat jurnalistul să utilizeze antonomaza (de tip metonimic):

*„**Păunești** celebri ai ecranului."*
(Expres Magazin, 22 aprilie, 1980, p. 21).

Dacă din această incriminare personală nu se poate scoate o atitudine simtomatică a personalităților migratoare din socialism (migrația presupune ***întoarcere***) în capitalism, antonomaza nu va fi decât un cuvânt-injurie. Dacă, însă, faptele etalate confirmă utilizarea etichetei, asigurând persistența formei, aceasta devine automat o notă documentară.

În altă parte, dăm peste parafrazarea titlului ales în 1862 pentru romanul său de către N. Filimon, în care se substituie vocabula *ciocoi* cu antonomaza ***Priboi***:

Scanned with OKEN Scanner

„[...] ***Priboii** vechi și noi* [...]."
(Academia Cațavencu, 12-18 febr., 2002, p. 3).

Sensul cu care a fost încărcată antonomaza rezultă cu ușurință din rezultatul rocadei lexicale (*ciocoi – **Priboi***) care etalează valoarea semantică sinonimică a celor doi termeni: **Priboi**=*ciocoi*. Asocierea a fost facilitată și de realitatea potrivirii fonetice a finalului celor două cuvinte. Acest fenomen lingvistic surprinde o clasă de indivizi, născută în tranziție, care indivizi nu au făcut altceva decât să continuie despolierea acestui popor, în condițiile noi ale „capitalismului de cumetrie". Personajul, care a prilejuit această creație lexicală prin pierderea valorii propriale a numelui „**Priboi**", și a lexicalizării acestuia, **priboi**, cu sensul *ciocoi*, este prezentat în presa actuală ca fiind celebru în ceea ce constă actele sale incriminate astfel.

Antanomaza revine cu mare frecvență în limbajul jurnalistic, din care desprindem pasajul cuprinzând definiția conceptului:

*„[...] ei sunt reprezentanți în Comisia Juridică a Senatului, ei sunt oameni de afaceri strategici, ei sunt marile noastre modele de civilizație ce dau lecții de morală la Televiziunea Română Publică, ei sunt **priboii** care desființează CNSAS-ul și vor modifica Legea de Studiere a Arhivelor Securității, ei sunt motivul pentru care dreptul la sănătate și educație al românului este încălcat în fiecare clipă, ei sunt cei care ne ascultă telefoanele [...]."*
(Național, 23 martie, 2003, p. 3).

Aceste *texte-document*, file de *cronică modernă*, constituie un **material documentar**, care contrazice orice rezultat oficial statistic, sub care se ascunde cu atâta dezinvoltură, uneori, *realitatea clipei* – aspectele sociale, politice, economice și morale ale perioadei în care numele antonomaziat s-a încărcat cu sensul negativ anterior prezentat, cu valoare de generalizare tipologică.

Tot cu ajutorul antonomazei aflăm că în 1999, în 18 ianuarie, a început mișcarea de protest a minerilor conduși de Miron Cosma, care apucase drumul Bucureștiului cu intenția declarată de a schimba guvernul (cel puțin) și care mișcare a fost numită după antroponimul conducătorului: **mironiadă**, fiind percepută ca o acțiune, la origine, individuală, sau pornită din rațiunile bine motivate ale unui individ care a avut puterea de a convinge mulțimea și a o manipula în virtutea unor planuri politice străine interesului național și servind unor susținători politici (unii dintre ei, au declarat acest lucru și la televiziune și în Parlament chiar). Formarea cuvântului, **Miron + -iadă**, oglindește *desfășurarea masivă de forțe* (sufixul *-iadă* pune în analogie conținutul neologismului cu cel al elementului lexical **iliadă**, din punctul de vedere al unei similitudini în privința efectelor dezastruoase ale acțiunii):

Scanned with OKEN Scanner

„[...] *eliberatul poate are intenția revanșei, să o mai pună de-o* ***mironiadă.***"
(Cuvântul, 18 decembrie, 2004, p. 6).

Frecvența neologismelor antonomazice formate cu sufixul *-iadă* (**peceriadă, feseniadă** ș.a.) atrage atenția asupra notei istorice a desfășurărilor de forțe masive, cu un rost sau altul (politic sau social, pozitiv sau negativ), în această perioadă, marcată de irascibilitate națională, mai puțin de acțiune conștientă transformatoare a moștenirii socialiste.

Apar, de asemenea, derivate antonomazice de la numele unor formațiuni politice, cu sens negativ:

„[...] **pesedeii** *își dau fără rușine arama pe față*
după ce au prăduit tot ce se putea prădui [...]."
(România literară, 25 decembrie/7 ianuarie, 2002, p. 2).

Trimiterea este la PSD, a cărui conducere este percepută ca personală:

„*Puterea* ***năstasiotă***"
(*Ibidem*)

Formularea exprimă identificarea ideii de putere colectivă, reprezentativă, democratic aleasă, cu a individului ajuns în fruntea partidului de guvernământ, domnul *Năstase*. Derivarea se face cu un sufix care împinge cuvântul nou-format în analogie cu *mafiotă* (***Năstase*** *+ - [maf]iotă).*

Ochiul atent al observatorului jurnalist cuprinde într-o înșiruire de *derivate antonomazice* întreaga evoluție politică a unor indivizi aciuiați pe la *partide–scut* în apărarea adevăratei lor identități morale:

„Din păcate, ***pedeii*** *lui Roman au rămas aceiași comuniști, mascați în* ***feseniști*** *«revoluționari» profitori, și prosperi, foști turnători secu și oportuniști experți în demagogie și șantaj politic."*
(România liberă, 5 ianuarie, 2001, p. 4).

Elementul lexical **pedeii** este derivat de la **PD** (Partidul Democrat), iar **feseniști,** de la **FSN** (Frontul Salvării Naționale).

Analiza vieții postrevoluționare trece la etalarea comportamentelor imitative, cele ale vechiului regim comunist, și nu se ferește să facă un tablou, nu al eradicării viciilor producătoare de imagine degradată a foștilor conducători, ci a proliferării în zeci de exemplare a acestora.

Redăm un fragment mai extins, pentru forța lui explicită:

Scanned with OKEN Scanner

„Dacă pe vremea lui Ceaușescu, anumite onoruri, ceremonii și fasturi i se cuveneau doar lui, mă rog, lui și ei, acum lucrurile s-au «democratizat». Acum avem o sumedenie de ***ceaușești*** *mici și mijlocii. Vezi cum miniștri, avizi de imagine propie și notorietate, sunt primiți cu pâine și sare (precum pe vremuri capii oștii sau/și ai țării); vizitele lor «de lucru»; tăierile de panglici; cupele de șampanie; sunt anunțate din timp de ziare (în spații publicitare) [...]*
(Național, 11 ian., 2005, p. 6).

Înainte de Revoluție apăruseră derivatele antonomazice **ceaușei**, *copii născuți datorită decretului prezidențial care nu admitea întreruperea de sarcină.* În perioada de tranziție de la substantivul propriu *Ceaușescu* s-a obținut pluralul **ceaușești** care nu se referă la susținătorii dictatorului pentru demonizarea acestora există derivatul antonomazic **ceaușiști**, ci la *un fel de clone mai „mici" ale fostului conducător suprem.*

Dar nu numai **Ceaușescu**, celebru prin cultul personalității, conducere despotică etc., a creat imitatori ai modelului, ci și alte figuri postrevoluționare. De pildă, apar derivate antonomazice de la o seamă de oameni politici mass-mediatizați postrevoluționar:

„Poporul român [...] numai așa el va accepta dictatura arogantă a ***dumitrașcilor*** *de tot felul care de prea multe ori i-au maculat istoria pentru a-l putea conduce.*
[...]
Iată un exemplu de logică ***dumitrașchiană****: de vreme ce banda de nemernici care a condus țara la ruină trebuie făcută nevinovată, îi vom scoate din groapă pe Maniu și Brătianu și pe toți cei uciși în temnițele bolșevice și îi vom condamna, încă o dată, pentru activitate comunistă."*
(Fraierul român, 18 iunie, 1999, p. 3).

Domnul *Dumitrașcu*, senator, profesor de istorie, a lansat această șocantă afirmație:

„[...], regele Mihai este primul nomenclaturist [...]."
(*Ibidem*)

și a avut susținători și imitatori, o mulțime. Toți aceștia au fost numiți antonomazic **dumitrașci**(*lor*) ori s-a creat un adjectiv calificativ **dumitrașcian,-ă,** *în stilul lui Dumitrașcu* (privind gândirea acestuia).

Mai sunt și alte figuri făcute celebre de situația politică învăluită în ceața intereselor personale.

Să reluăm, în alt context, antonomaza numelui propriu (*Priboi*) pentru numele comun (*parvenit*):

Scanned with OKEN Scanner

„[...] titluri cumpărate
*De **Priboi** cu misii prin străinătate."*
(România Mare, 9 aprilie, 2004, p. 16)

Ceea ce demonstrează că viziunea nu este unilaterală şi nici exclusiv subiectivă. Mai apare pluralul de la Hrebenciuc, Văcăroiu, Iacubov, Bivolaru, Cosmâncă ş.a. Semnificativ pentru tabloul corupţiei este şi faptul că antonomazele sunt inserate într-o desfăşurare de nume proprii (figură de stil–enumeraţia) denumind ceea ce s-a încetăţenit cu sintagma fixă *baroni locali*:

„Tunuri de proporţii, jaf la drumul mare,
Sub cuvânt că hoţii fac privatizare.
[...]
Înhăitat cu alte nume de ocară:
Oprişan din Vâlcea, de la Gorj-Mischie
Din Arad – Mehedinţi, din Bacău – o mie,
Hrebenciuci *prea lacomi, totdeauna gata*
Pe la bănci să-ntoarcă banii cu lopata
[...]
(*Ibidem*)

Alteori antonomazele apar înşiruite, reprezentând gruparea politică care-i include, dar şi relaţiile dintre ei:

*„Cum poate fi justificată complicitatea (activă sau pasivă) a guvernului cu **Iacubovii**, cu **Bivolarii** şi cu alţi rechini sau cu alte hiene ale tranziţiei ?"*
(Aspirina săracului, 18 noiembrie, 2003, p. 13).

Apariţii singulare:
*„E un proces foarte complex: omul nu şi-a încheiat complet evoluţia. Logic, dar probabil că nici broaştele. Doar că ele pot să ignore cu succes **cosmâncii** şi nici de Mihuţ nu le prea pasă."*
(*Ibidem*)

sau, din nou, în parafrazarea unei intitulări celebre:

*„**Văcăroii** vechi...*
*[...] ... şi **Văcăroii** noi*
(Academia Caţavencu, 6-12 ianuarie, 2004, p. 3).

Atât de cunoscute şi de imposibil de schimbat, încă, par unele figuri în funcţie, încât numele lor, prin antonomază, capătă valoarea semantică a denumirii postului (dar nu datorită meritelor, ca în cazul lui Cezar):

Scanned with OKEN Scanner

*„Ora când vine **funaru**."*
(Ultima soluție, 9/12 noiembrie, 1992, p. 4).

Se înțelege: *ora când vine primarul*. Numele propriu, patronimic purtat de primarul Clujului, *Gheorghe **Funar***, este utilizat și pentru producerea unor derivate care să oglindească un anumit comportament sau o gândire specifică:

„Funarisme
Primarul Clujului se leagă de cele 350 de exemplare ale Monitorului oficial ce apar în limba maghiară."
(Evenimentul zilei, 8 ianuarie, 1993, p. 4).

Sunt cuprinse și organizații, instituții care au avut o anumită deviere de la adevăr și au produs victime numite după numele lor proprii:

„Falși procurori, mafioți
*Gropi, **Caritași**, mișlocari, bișnițari [...]."*
(Național, 17 martie, 2003, p. 7).

Se păstrează astfel în derivatul antonomazic **caritași**, referentul **Caritas**, afacerea de pomină cu „depui 100 și scoți 10000 de lei". Victimele, unele rămânând pe drumuri, au îmbogățit o mână de escroci pe sistemul câștigurilor piramidale (interzise în alte țări).

O formă mai interesantă este cuprinsă în textul de mai jos:

*„Măi **teverășeilor** [...]."*
(Expres Magazin, 23/29 noiembrie, 1991, p. 11).

În care recunoaștem TVR și diminutivul, parțial redat, [tovăr]**ășeilor**, de la formula comunistă de adresare, înțelegându-se că în TVR sunt tot *tovarășii* de altădată, care nu se pot debarasa de mentalitatea și apucăturile tristei perioade de hegemonie a P.C.R.

Având în vedere examinarea articolelor din ziar de către istorici, politologi și analiști politici, cuvintele, o seamă formate chiar de ei, unele preluate din limbajul oral, capătă o valoare documentară evidentă, întrucât aceștia apelează la formele în discuție din necesități stricte de comunicare, având în vedere, în primul rând, nevoia de concentrare a expresiei și de obținere a unei imagini cât mai sugestive a obiectului analizat.

Au apărut astfel, prin antonomaza pentru oglindirea acțiunii și a rezultatului ei, termeni cu sens politic:

Scanned with OKEN Scanner

*„În limbajul politologic, termenul **finlandizare** a fost introdus pentru a desemna [...] o țară cu suveranitatea limitată [...].”*
(Expres internațional, 20-26 decembrie, 1990, p. 6)

Se știe față de cine, față de „marele vecin de la răsărit”.

Ulterior s-a folosit termenul de ***iugoslavizarea*** (***Iugoslavia*** + suf.*-iza*), cu sensul *federalizarea*:

*„Acum când la fruntariile țării s-au adunat nori negri, rău prevestitori «**iugoslavizarea**» Europei tinde să se generalizeze.”*
(Baricada, 20 ianuarie, 1992, p. 3).

Derivatele antonomazice de acest tip sunt în număr mare, ceea ce indică productivitatea ridicată a procedeului:

*„**Jirinovskizarea** lui Boris Elțîn.”*
(Evenimentul zilei, 26 ianuarie, 1994, p. 1)

Jirinovski, politician rus de extremă dreapta, are un mesaj ideologic care împinge acțiunea individului până la anarhism și libertatea până la libertinism, în timp ce alte forțe doresc să aducă statul în neputința de a se manifesta ca factor, ci numai ca sistem pasiv, conducerea lui fiind de factură personală, ceea ce a făcut Brejnev cu URSS:

*„Cică mai multă muncă ar pune capăt rușinoasei **brejnevizări** [...].”*
„[...] s-a produs o **brejnevizare** a reformei, mai ales prin abuzul de politizare a ei.”
(Românul, n. 1, ianuarie, 1999, p. 3).

În acest tip de derivare se obțin cuvinte noi care își justifică valabilitatea datorită expresivității și marii lor puteri de sugestie, denumind acțiunea și rezultatul ei, oglindirea unor aspecte temporale, de circumstanță politico-socială.

Se vorbește fără ocolișuri sau omisiuni despre **polonizarea** *germanilor*, terorizarea permanentă a acestora într-o anumită regiune aflată la granițele *Poloniei* sau ***rusificarea forțată*** în ritm alert a Basarabiei:

„[...] măsurile de deznaționalizare ale polonezilor:
*nici o școală în limba germană, **polonizarea** numelor [...].”*
(România Mare, 15 ianuarie, 1999, p. 8).
*„[...] **rusificarea** – o doctrină și o practică ideologică comună sistemului țarist și regimului sovietic de ocupație [...], **rusificarea** numelor de sate, orașe [...].”*
(*Ibidem*, 15 ianuarie 1999, p. a III-a).

Ulterior, același procedeu se aplică pentru crearea unor cuvinte care să exprime producerea unor acțiuni în stil național:

Scanned with OKEN Scanner

*„**Românizarea** anticorupției* [...]
*Parchetul Național Anticorupție [...] o instituție [...] supusă încă de la naștere unui fenomen de **românizare** [...].*"
(Evenimentul zilei, 4 septembrie, 2002, p. 1).

Utilizarea derivatelor antonomazice este eficientă și în situația marcării unor atitudini personale greu de definit altfel sau cu ajutorul sinonimelor, întrucât substantivul antonomazic are avantajul aducerii în prim-plan a aspectului complex care formează imaginea-referință:

*„**Vadimizarea** lui Băsescu [...].*"
(Atac, 14 noiembrie, 2004, p. 16).

Deși legătura comparativă scoate în relief numai un aspect al comportamentului celui vizat (Băsescu), anume *discursul justițiar* în campania electorală, antonomaza **vadimizarea** spune mult mai mult, caracterizând panoramic chiar alegerile din toamna lui 2004.

De fapt, procedeul obținerii antonomazei sau derivatului antonomazic este specific unei libertăți sociale departe de orice cenzură, o situație socială care permite însă și libertăți deviante, negative, făcute în afara sau la limita legii, când aceasta nu este ferm și complex formulată. Iată, surprins în antonomază, aspectul negativ al unei monopolizări de un anumit fel, exercitate de indivizi care devin referenți originari, iar denominativele lor propriale capătă sensul unei acțiuni și a rezultatelor funcționării acesteia, degradat:

*„**Hrebenciucizarea** României.*"
(Cuvântul, 21 decembrie, 2004, p. 4);

*„Opriți „**becalizarea**" fotbalului*
*După revoluție am existat o veritabilă **becalizare** înțelegând prin aceasta nu doar monopolul exercitat de doi indivizi asupra a tot ceea ce mișcă la nivel de transferuri – adică asupra banilor – ci un ansamblu de comportamente bazate pe șmecherie, furt, înșelăciune, nesimțire și tupeu care toate au contaminat cluburile de fotbal, conducătorii, arbitrii, Federația și Liga Profesionistă de Fotbal.*"
(Național, 4 noiembrie, 2004, p. 20).

Cu ajutorul acestui produs lexical antonomazic s-au numit apoi și acțiunile altor persoane care nu sunt membri ai familiei Becali, printre care *Mitică Dragomir* care se desprinde din rândul incriminaților, făcând figură aparte, devenind referent inițial, iar de la numele lui obținându-se, prin derivare cu același sufix *-iza*, un substantiv cu funcție nonproprială, comună:

*„A venit vremea să dăm de pământ cu **becalizarea** și **dragomirizarea**.*"
(*Ibidem*)

Scanned with OKEN Scanner

Apar şi verbe:
*„ne-am **hrebenciucizat**";*
*„ ne-a **brucanizat**";*
*„ne-a **dinulescizat**"*
(*Ibidem*)

sub învelişul fonetic al cărora se recunosc antroponimele atât de des întâlnite în presă, ale unor persoane binecunoscute: prima sugerând receptorului *aranjamente la nivel înalt, sforării de partid şi de stat*, a doua este sugestivă pentru a ne aduce în memorie *stupiditatea* cu care am fost etichetaţi, cu ajustările semantice impuse de morfologia verbală: *ne-a prostit, ne-a făcut proşti*, iar a treia prezintă cu mare forţă expresivă *tunurile financiare la nivel naţional.*

Presa stigmatizează cu promptitudine, prin antonomază, aspecte ieşite din comun cu valoare de document de epocă:

*„[...] un masiv **bivolar** îşi plimbă în continuare nesimţirea liber, sub soarele verii [...];*
De nouă ani, **bivolarii** din toate partidele se întrec să transforme România în pradă.
Din «Castel» **agathonii** şi-au tras vedere la palmieri.
*[...] mai văd **păunești** [...] câte un **Dumitrașcu** aruncându-se inconştient în jocuri cu istoria [...]."*
(Naţional, 23 martie, 2003, p. 3)

verbele apărând şi în grafii explicite:

„[...] au ***FSN-izat, au FDSN-izat şi PSD-izat toată România.***"
(Cuvântul, 21 decembrie, 2004, p. 2).

ANTONOMAZA
CUVÂNT – MARTOR
(în oglindirea momentului istoric și caracterizarea actorilor din mediul politic, economic, social, clerical, laic ș.a.)

Scanned with OKEN Scanner

Panorama societății românești postrevoluționare, oglindită în utilizarea antonomazică

Antanomazele sunt martore ale valorilor atât pozitive, cât și negative ale unei societăți și epoci, datorită păstrării în fonetismul lor a denumirii referenților-actori sau a celor care suportă consecințele unei activități oarecare, socio-politico-economice. Întrucât indică, prin forma și semantismul lor, aspecte, acțiuni, atitudini, mentalități etc. colective de grup sau individuale, acestea redau succint și expresiv, în dinamica apariției lor, istoria națională, în anumite limite temporale, geografice și naționale, din perspectiva unor analiști cu ideologii filozofice, politice etc. diferite.

Să urmărim oglindirea în antonomaze a perioadei postrevoluționare:

S-a început cu constatări de tipul că „Ceaușescu a **asiatizat** până la grotesc despotismul" și nu a creat o societate diferită esențial de cea din „*perioada **dejistă***", ci mult mai degradată, în care ne *monitorizau „**duliști** care nu au făcut nimic pentru România"*, timp în care mulți dintre conducătorii comuniști aveau *„nostalgia secretă a **malagambistului** Mauer"*, dar a venit ***„Cel mai iubit fiu al poporului român"*** și toți au acceptat să se supună ***„Cârmaciului"*** chiar și când acesta a devenit ***„Dărâmătorul de Biserici"*** și *„**îndestula**"* poporul cu ***„Frații Petreuș** scheletici, din fermele **stahanoviste**"* și cu *„**adidași** murdari și păroși"*. Apoi a venit ***„Altercația din Decemnbrie"*** și ***„Cabinetele 1 și 2, Tovarășu și Tovarășa"*** au părăsit Comitetul Central fugăriți de revoluționari, printre care s-au remarcat ***„Gavroche** al Revoluției Române"* și o figură stranie, *„un fel de **Che Guevara dâmbovițean**". Acum, se descoperă efectele „**Irodiadei** din 15-21 decembrie"* și a început să se vorbească de ***„Cel de Tristă Amintire"***, și uite așa, ***„Geniul Carpaților"*** a fost perceput ca ***„Odi"*** sau ***„Odiosul"***, ca ***Portretul*** ori ***Tovarășul***, iar după așa-zisa judecată populară el devine ***„Cel Mai împușcat Dintre Președinți"*** sau ***„Abuzivîmpușcatuluiînceafă"*** și ***„Ciuruitul"*** sau ***Cel Bătrân*** în corelație cu ***Actualul***..

„Securilă" și ***„Pecerilă"*** se dau la fund, iar ***„Fesenilă"*** devine figură legendară. A început epoca *emanaților*, care, stupoare, *„ne țin lecții anacronice **marxistoide**"*, dintre care se ridică un *„președinte mai rău decât **marxist**, un președinte **cinic**, față de iubita-i clasă muncitoare și **cinic** față de țara pe care o conduce,* **Emanache** !". Apar manifestații, *mitingiștii* sunt alergați de scutieri cu *„**Goodzila** în frunte"*. Visul de veacuri al românilor, Unirea, revine în discuție, dar apar înverșunați ***„vogorizi"***, ***„stalinozauri"*** și ***„dalmații"*** care i se opun.

Scanned with OKEN Scanner

„Bârlădenieni" și *„ștefangheorghiști"* resuscitați susțin democrația originală și fac ca *„ceaușismul (stalinismul)"* să fie prelungit la noi printr-un *„peronism originar, înțelept"*. În timp ce *„țărăniștii, liberalii, Alianța civică, cer evadarea din balcanism"*, *„liderii bovarici"* ai unor partide, continuatoarele camunflate ale celui anulat prin lege, ***p.c.r.-ului***, duc țara spre *„modelul botswanez"* al economiei dezorganizate. Se propune *„finlandizarea"* țării, alarmându-ne posibilitatea *„libanizării sau iugoslavizării"* ei. Efectul pe plan intern al bâjbâielilor de tot soiul este trecerea sistemului social, politic și economic în *„fanariotismul de-al doilea"* – începe marea corupție, care transformă țara *„într-un Ferentari extins"*. Apare un ***Jirinovski*** în P.R.M., ba chiar un *„Goebbles în PSD"*. În această *„westernizare a țării"* *„un Le Pen român"* flutură ideea pedepsei în masă, pe stadioane, cu mitraliera. Apare tipul de *„Iosefini al politicii"* și încep jongleriile cu miliarde furate de la stat, de la populație, de la oricine; se înmulțesc **capitalurile**. Apar justițiari de ocazie, un *„Luceafăr al huilei"* aduce minerii în București, încep mineriadele, numite apoi *„Mironiade"* și facem cunoștință cu *„scene dantești"*. La Târgu Mureș, *„machiavelii unguri"* cer Ardealul sau cel puțin câteva județe, dar adevărul despre mișcarea cu *păruiala* urmașilor ***Biciului lui*** Dumnezeu, rămâne și astăzi ascunsă.

Plouă cu decrete ***iliesciene***. Scăpăm de un adevărat ***Cernobîl*** *diplomatic* cu Rusia. În sfârșit, apare pe scena politică ***Țapul***, care nu are priceperea să **Busch-***ească* neocomuniști și se mulțumește neputincios să fie *un* ***Don Quijote*** călare pe o ***Rozinantă algoritmică*** *de partide"*. Facem din nou cunoștință cu mânia proletară a minerilor conduși de *„acel* ***Mărgelatu*** *al antracitului"* și la alegerile care vin câștigă din nou, reluând puterea, *„conservatorii* ***iliescieni"*** și corupția atinge cote maxime, îmbogățiții caută locații pe măsura averilor obținute, *„se* ***batiștișează, se snagovesc, se primăvăresc"***. Se inventează și în știință forme noi de plagieri și *„**beuronul**"* devine unitate de furt științific la nivel ***academic***, național. Nici cultura nu rămâne nebântuită de furt și, sub privirea *„**academică**"* a *unui* ***Telli Savalas*** *al culturii, cultelor* și *incultelor"*, apar colecționarii de artă și de imobile de certă *„vocație* ***zambacciană"***.

*În „**lupanarul** politic* al Țării se dezvoltă *„**țățăria dâmbovițeană**"*. Ne remarcăm și în străinătate, dar cu furtul, jaful și cerșetoria. Devin celebri *„**maradoniștii români**"*, *„**maradoniștii** sperie Parisul"*: Vorbim în continuare de *„**atlanticism**"* și de intrarea în UE, sperând să devenim *„**comunitari**"*, devenim totuși ***natoiști***.

*„**Snagovul** este dorit a fi un viitor* ***Las Vegas*** *al României"* sau *„un* ***Miami*** *turistic"*. Până atunci *„**Lolite mioritice**"* se întrec *„într-un veritabil* ***maraton veneric*** *pe centura Capitalei"*. În tot ***balamucul*** [neo]comunist cineva promovează literatura și nenumărați amărâți ai zilei cred că ea este *„o ultimă și salvatoare* ***Arcă a lui Noe"***, fapt satirizat de *„**Nastratin Hogea** al Camerelor reunite"*.

Înălțarea în ***Olimpul*** *partidelor de guvernământ* o cunosc ***văcarii, bivolarii, hrebenciucii***. Apar similitudinile istorico-literare: *„**văcăroii** vechi și noi"*, *„**priboii***

Scanned with OKEN Scanner

*vechi și **priboii** noi*". „*Dezagreabili **cațavenci*** conduc campanii electorale. Dispar, cu funcționari cu tot, bănci, „***coleuși, caritasuri***", după ce au îmbogățit marii corupți. Se nasc noi generații de „***cotrocenei și cotrocenuți***" încurajați și protejați de „***cosmânci***". Oamenii aleargă „pe afară" după „*mierea **dolarului***", lumea interlopă se plimbă în „***merțane***" și „***roslane***".

Participăm la disciplinarea „***huliganilor***" în Irak, în timp ce „*Irakul devine **Vietnamul** lui Bush*". Cu toate asigurările „***Spărgătorului de zai de la Cotroceni***", iarna cu zăpadă și gheață ne aruncă în privațiunile cunoscute pe vremea **Tovarășului**. ***Dracula de la ape***, nu face față primăverii cu inundațiile, am rămas la dispoziția naturii dezlănțuite, „*vorbă **băsesceană***": „*iarna nu-i ca vara ...* „. Și ne trezim că n-am ieșit din ***labirintul** Minciunii*, ținuți acolo de ***măgurenii*** devotați trecutului și fideli „***Meduzei** prezidențiale*", **minotaurului** *Puterii*. Nu ne mai uimește nimic, asistăm la ***panamaua** de la Titu* și privim impasibili ***Armaghedonul** din agricultură*". „***Sosiile** politice*" epuizează forțele opoziției pe false obiective. „***Bărăganele** economiei naționale*" devin tot mai întinse. Alegerile sunt frânate de ***gherguții*** care inventează o aritmetică nouă, „***gherguțiană***", intrând în consonanță cu hilarele statistici „***irsopiene***" și „***itarsiene***". Ne trezim iar cu „*funcționarea **algoritmului***". *Ce era să fie, aflam duminica de la „**Nostradamusul** din Dămăroaia*", acum, că nu mai este acest **stalinozaur iliescian**, aflăm de la necruțătorul **Titan din Gogești** și de la „*penibilul* **Erostrat**", „*domnul* **Leptop**".

Scanned with OKEN Scanner

ANTONOMAZA
– ASPECTE ETIMOLOGICE –

Scanned with OKEN Scanner

Etimologie ascunsă și cea pierdută (uitată) *a unor antonomaze lexicalizate și lexicografiate în limba română*

Studiul antonomazei impune aplicarea cunoștintelor etimologice, întrucât acestuia îi este proprie cunoașterea originii cuvintelor și evoluției lor formale și semantice. Trebuie să adăugăm, imediat, că această muncă imensă de documentare este plină de capcane și iluzii, cerând, pe lângă cunoștințe etimologice, și cunoașterea relațiilor dintre „cuvinte și lucruri", și, nu în ultimul rând, stăpânirea istoriei culturale privind planul material și spiritual al unei colectivități lingvistice, la care se adaugă cunoașterea legăturilor ei sociale, culturale etc. cu alte colectivități lingvistice. Se construiește astfel un fel de istorie a unei civilizații, oglindită de o parte a istoriei limbii sale, a vocabularului, în mod special.

În demersul științific al stabilirii **procesului** specific de formare a cuvintelor și sensurilor și al *fenomenului* cu valori stilistice, rezultat pe care îl relevă studierea *antonomazei* se află unul dintre aspectele cele mai importante ale unei limbi.

Ocazia de a face o prima observație este oferită de cuvântul **franc**, cu o omonimie foarte bogată în limba română: 1) *unitate monetară*; 2) *portaltoi*, ambele substantive; 3) adjectivul cu același nume însemând *sincer, loial*; 4) substantiv și adjectiv, totodată: *uniune de triburi și privitor la franci,* despre care foarte mulți sunt tentați, mai ales prin etimologie populară, să declare că are ca etimon substantivul propriu **France**, Franța, sau alții, utilizând o cunoaștere istorică incompletă, că ar veni de la [Țara] **Francilor**.

Am întâlnit invocat chiar argumentul lingvistic, dar prost folosit:

> *„[...] «**Francul francez**» este un pleonasm, domnilor școliți în Franța, nu știați ? [...]*
> (Robinson, nr. 3, mai 1990, p. 4)

Sunt necesare câteva distincții. **Francul** a fost instituit la 5 decembrie 1360 de Jean II, zis *cel Bun* (le Bon) pentru a plăti propria răscumpărare, întrucât era capturat de englezi – primul caz de acest fel în istoria Franței – în urma bătăliei de la Poitiers (15 septembrie 1356). Denumirea cuvântului **franc**, semnificând pur și simplu că regele este *liber*, rezultă și din ordonanța regelui, din care reproducem partea lămuritoare în acest caz: „Nous avons été délivré à plein de prison et sommes **franc** et délivré à toujours". A considera **franc** vocabulă

provenită în urma procesului antonomazic este, prin urmare, greșit. Tot greșit este a considera *„francul francez"* un pleonasm.

Considerăm necesar în fixarea etimoanelor antonomazelor, în toată diversitatea și multitudinea lor, să pornim de la cea mai îndepărtată sursă, mai ales în anumite cazuri, în care etimonul este consemnat pentru cuvintele românești în forma comunizată, împrumutat din alte idiomuri.

Ne oprim asupra substantivului neutru **beriliu**, extras dintr-un șir lung de exemple și-l prezentăm astfel: **beriliu** s.n., numele unui ***metal alb***, ductil și maleabil, în unele aliaje ușoare < fr. **béryllium** < lat. **Beryllus** < gr. **beryllos** < prakritul derivat **veruliya** < cf. dravidianul **Velur**, astăzi, **Belur**, oraș în sudul Indiei. Tot astfel explicăm etimologic **briantină** și **briliant**, venite în română din franceză, care au același etimon.

Acest tip de antonomaze și derivate antonomazice îl numim cu sintagma *etimologie ascunsă* spre a-l deosebi de cel cu *etimologie pierdută (uitată).*

Etimologie uitată, nespecificată în dicționarele de limbă și enciclopedice, are **cafea** (DLRM '58, DEX '87, DE '93, NDN '97și MDN 2006 nu indică decât etimonul din limba turcă **kahve** și mai sunt adăugate: ngr. **kafée** și fr. **cafée).** Nici *Larousse étymologique*[1] nu arată numele propriu care stă la rădăcina acestui apelativ. Aflăm însă explicația academicianului Alexandru Graur: **„cafea** < ngr. **kafes** < tc. **kahave** < ar. **kahwa**, cf. **Kaffa**, regiune din Etiopia, patria cafelei." (Al. Graur, *Dicționar de cuvinte călătoare*, Editura Albatros, București, 1978, p. 34.) Acest fapt trebuie consemnat, iar cuvântul trecut în șirul antonomazelor metonimice, chiar dacă anecdota cu păstorul, cu turma de capre, care observă efectul fructului asupra comportamentului animalelor, starea surescitată a acestora, nu o putem legitima.

Considerăm reprezentativ pentru acest tip de antonomază cuvântul **barca** < it. **barca** < lat. **barca** < gr. **baris** < copt. **bari** < egipt. *vâ-râ*, *luntrea lui* ***Ra.*** Vorbitorul obișnuit nu are cum să sesizeze, fiind ascuns în transformările fonetice impuse de cele cinci limbi prin care trece, o parte a etimonului concretizată de denominativul zeului egiptean **Ra.**

Antonomazele metonimice de autor, poartă în corpul lor de litere / sunete numele personalității care a creat obiectul, l-a impus, l-a utilizat excesiv etc., și au ca punct de plecare, în câștigarea sensului și în schimbarea categoriei gramaticale particularitățile referentului inițial, tocmai ceea ce trebuie să remarcăm într-o cercetare etimologică.

De pildă: **diesel** (motor cu ardere internă...) – cf. **Diesel** (inventatorul lui), **bazedov** (boală cauzată de hipersecreția tiroidei) – cf. **Basedow** (medic german), **bel** (unitate de măsură pentru intensitatea acustică) – cf. [A. Graham] **Bell** (fizician american) etc.

---

[1] Albert Dauzat, Jean Dubois et Henri Mitterand, *Nouveau Dictionnaire Etymologique et Historique*, Librairie Larune, Paris-VI,1971, p. 121, col. II.

Scanned with OKEN Scanner

O mare atenție trebuie să acordăm documentației istorice în fixarea etimonului, altfel putem cădea în erori inadmisibile, în inadvertențe cronologice. Un caz de acest gen îl comportă substantivul **bidon** < fr. **bidon**, it. **bidone**, care a fost, considerat greșit, de către unii lexicografi italieni și francezi[2] derivat de la inventatorul torinez Giorgio **Bidone**, membru al Academiei Regale de Științe din Torino. Cuvântul a fost folosit în Franța, cum este atestat documentar, încă la 1523, în timp ce Bidone se naște în 1781 și moare în 1835. Erori de genul acesta nu sunt puține în dicționarele de limbă. Nu insistăm acum asupra lor.

O altă eroare poate fi declanșată de asocierea unui substantiv comun cu un alt substantiv comun asemănător fonetic. În franceză, **vespasienne** a fost derivat greșit de la latinescul **vespa** (viespe), dar și onomatopee, în loc să fie pus în legătură cu hotărârea împăratului **Vespasian** de a dispune construirea la Roma de latrine publice pentru care a perceput taxe de folosire, datorită căreia, poporul a numit aceste obiective de utilitate publică, ca un fel de sancțiune dată împăratului, **vespasiene**.

Un alt aspect trebuie să avem în vedere când există o concurență etimologică. Este situația în care se află antonomaza: **Americă** (pânză de un anumit fel, de o anumită calitate) sau derivatul antonomazic **american** (s.f. și m., adj.), ca să ne referim numai la aceste elemente lexicale. Știm că la originea lor stă numele propriu **America**, dar aceasta, de curând, are o etimologie disputată. Ultimele cercetări atestă numele Richard **Amerike**, iar nu **Amerigo** Vespucci. Autorul unei cărți foarte documentate, Rodney Broome, dovedește că Richard **Amerike** sau **Amerik**, forma anglicizată a numelui galez **Ap Maryke** a dat numele său noului continent încă din 1496, sponsorizând, cu aprobarea regelui Henric al VII-lea, expediția lui Cabot. Autorul primei hărți a Lumii, Martin Waldseemuller, a desenat-o în 1507, dar a omis hărțile făcute de Cabot, în care teritoriul nou era deja cunoscut după patronimul sponsorului său. Deși aceste note sunt de natură extralingvistică, ele merită precizate cu măsură în prezentarea antonomazei care nu se explică numai în limite lingvistice, ci și extralingvistice.

Alte situații sunt și mai interesante. Este cazul numelui primit de un animal australian: **echidna**, element lexical pe care noi îl considerăm provenind de la numele propriu **Ekhidna**, monstru mitologic, iar nu de la **echidna**, nume comun, în gr. *viperă*. Se pleacă în fixarea etimologiei de la informația de natură enciclopedică (extralingvistică) a prezenței în închipuirea grecilor antici, a unui monstru ***jumătate femeie, jumătate șarpe***, descendentă a întunecatului Tartar și a Geei (zeița Pământului) și care va popula prin unirea ei cu Typhon, zeul răului, mitologia greacă cu monștri: Cerberul, Himera, Gorgona, Sfinxul etc. Numele ei vine de la personificarea sub forma unei imagini compozite, a unei jumătăți de

[2] O analiză bine argumentată a unor etimologii de acest tip privind cuprinderea lor în dicționarele italiene, multe aparținând dialectelor italiene o face Migliorini, Bruno, *Dal nome proprio al nome comuni* [...], Olschki, Genève, 1927, p. 107.

Scanned with OKEN Scanner

viperă cu o jumătate de femeie. Progeniturile acesteia sunt, la rândul lor, ***înfățișări șocante, curioase combinații între om și diferite animale***. Ambele substantive, atât cel comun, cât și cel propriu sunt preluate din latină: **Echidna**; **echidna** și ajung în franceză sub formele, **Echidna** (forma și pronunțarea latină păstrându-se, cu referire la creatura mitologică) și **échidné** pentru sensul de *viperă*.

Aspectele decisive în optarea pentru un etimon ori altul abia acum apar. Este vorba de șocul simțit de către primii naturaliști, exploratori ai faunei din Australia și Noua Guinee, când au întâlnit un animal din ordinul monotremelor, lung de 50 de centimetri, ***cu corpul acoperit cu țepi*** ca de arici, ***cu ciocul lat și cornos*** ca de pasăre, ***cu labe prevăzute cu unghii lungi*** (comparative cu cele ale ursului – păstrând proporțiile) și ***coada plată*** ca o lopată. La vederea acestui animal, un învățat de *cultură clasică*, făcând analiza cu înfățișarea monstrului, ***compozită***, iar nu cu a șarpelui, specifică târâtoarelor, fără devieri morfologice, a numit-o după patronimul monstrului **Ekhidna**. Există și o anecdotă care s-a născut din nevoia de a sublinia ***uimirea***, acesta spune că la vederea animalului s-au rostit cuvintele: „așa ceva nu se poate, este un fals".

Un aspect care trebuie, de asemenea, lămurit este cel al evoluției: ***nume comun > nume propriu > nume comun***. Nu este vorba de situația în care unele antonomaze lexicalizate și lexicografiate devin, în anumite contexte, antonomaze vii, ci de nume comune precum **diavol**, care din limba greacă, **diabolos**, *calomniator*, trece în latina creștină, **diabolus** (prin secolul al III-lea d. Hr.), apoi în italiană, **diabolo,** și de aici în franceză, **diable** – într-o direcție a deplasării sale – altă deplasare având ca punct de plecare tot limba greacă, **diabolos**, cu staționare în limba slavă veche, **dijavolu**, de unde l-am împrumutat noi: **Diavolul**, cu valoare proprială, *Dracul, Belzebut*. De la **Diavolul** s-a trecut din nou la substantivul comun, prin antonomază, **diavol, diavoli** s.m., *supușii Satanei, copiii acestuia*, (fig.) *nume dat unui copil neastâmpărat* sau, prin extensiune, *om vioi, zglobiu, isteț sau obraznic, rău,* comunizarea fiind și o sancțiune formală, marcată de motive religioase.

Scanned with OKEN Scanner

FORMAȚII ANTONOMAZICE CUPRINZÂND ANACRONISME

Scanned with OKEN Scanner

Similitudini istorice, cu inversiuni referențiale nepermise

Definiția de dicționar a substantivului neutru, **anacronism, anacronisme** are în conținutul ei specificarea situației de *nepotrivire* sau *confuzie între fapte, evenimente etc. și epoca în care sunt plasate; introducerea în prezentarea unei epoci a unor trăsături din altă epocă.* Se înțelege că eroarea care se produce este în legătură cu cronologia aspectelor, a datării evenimentelor. Substituirea *referentului inițial/originar cu referentul-țintă/discursiv* produce formulări rizibile, stupide:

> *„Dromihetes [...] trebuie că a fost un tip tare din moment ce a bătut trupele macedonene, care erau un soi de* ***Armata Roșie*** *a epocii."*
> (Aspirina Săracului, 15 octombrie, 2004, p. 11)

> *„Oricum, profitând de deruta dacilor, celții s-au așezat cam peste tot în Ardeal, în nordul Moldovei, în Dobrogea [...]* ***Dacia*** *a fost împărțită între căpetenii mărunte, dace sau celte, devenind un soi de* ***Afganistan*** *sau* ***Albanie*** *de azi."*
> (*Ibidem*)

> *„Le-a dat în cap celților, care se obrăzniciseră prea tare, deși nu trebuie să ne închipuim că* ***Burebista*** *era vreun* ***Vadim****, un patriot dac care-și apăra țara de invadatori."*
> (*Ibidem*)

Toate aceste enunțuri, în care *referentul-țintă* are ca *referent inițial, originar*, o secvență a societății și naturii posterioară celei denumite de el, sunt greșit construite, prezentând confuzia între fapte, evenimente etc. și epoca în care sunt plasate. Inversiunea de acest fel între referenți este ilogică. Nu putem spune că *înaintașii* seamănă cu *urmașii*, ci că *urmașii* seamănă cu *înaintașii*.

Luăm ca model antonomaza cuprinsă în enunțul care urmează:

> *„[...] românul e* ***un Iov*** *arhaic în vremuri postmoderne, trântit în pustiul unei globalizări pe care nu o înțelege și îndopat cu sfârâieli patriotice [...]."*
> (România liberă, 9 noiembrie 2007, p. 4)

În enunț, avem a face cu o antonomază a *numelui propriu* pentru *numele comun*, al cărei *referent-țintă* este cetățeanul *român* al zilelor noastre pus în relație

Scanned with OKEN Scanner

de similitudine cu personajul biblic **Iov**. Se înțelege citind fragmentul discursiv că *românul* (cetățeanul român în ipostaza sa social-economică majoritară) reeditează suferințele și resemnarea în fața marilor încercări la fel ca personajul arhaic (biblic), numai că în vremurile noastre postmoderne. Antonomaza „[românul e] *un **Iov***" *a* transformat substantivul propriu într-unul cu funcționalitate comună redând sensul: *resemnat: românul este un **resemnat***. Este rizibil și stupid să se inverseze poziția referenților: *Iov* e *un **român*** în vremuri postmoderne.

Tot astfel, „*trupele macedonene*" care aveau pretenția de a fi singurele forțe de intervenție în țări considerate inferioare pentru a le organiza social-economic și care erau extins prezente în Asia, Africa și Europa nu pot să aibă ca model *Armata Roșie* creată cu 2000 de ani în urma lor.

G. Călinescu, referindu-se la comedia *O soarè la mahala* de C. Caragiale găsește similitudini între personajele care evoluează dramatic în această creație și cele din *O noapte furtunoasă* de I.L. Caragiale scrisă și jucată mult mai târziu.

Reproducem partea din discursul critic care conține referințele:

> „*Originalitatea lui C. Caragiale,* precursor *al nepotului său, stă în comedie, zugrăvind noua burghezie cu pretenții.* O soarè la mahala *ne aduce în mahalaua Dobrotesii, în casa cuconului Anastase Scărlătescu. A doua soție a acestuia, cocoana Mîndica, și Arghirița, fata lui Anastase de la întâia nevastă, dau o soarè, având în vedere îndeosebi pe monsieu Jean, dascălul de chitară, iubit de amândouă. Anastase pune pe Ion, slugă, să pândească: „pe dânsul și pe dânsa să-ți fie ochii țintă și la vreme de nevoie când voi răcni: pă el ! să mi-l umfli-n gheare ca uleu, și să-l închizi în cotețul găinilor.* Prin rațiunea jocului, Jean se face duhovnic, trece în odaia alăturată, unde Ion pândește sub pat (adormit), iar coconu Nastase, ascuns în garderob, primește mărturisirile coconului Eftimie, dovedind o burlescă lipsă de simț moral și de gingășie, apoi reproșurile cocoanei Mândica. Jean declară că n-o iubește, că s-a prefăcut spre a îndepărta pe alții de la casa coconului Anastase și a apăra cinstea acestuia. Încântat, coconu Anastase își schimbă opinia despre monsieu Jean și-i dă pe Arghirița, în vreme ce Mândica o repudiază. Acesteia îi vine, ca de obicei, «isterico».
> *Sunt aici peludii la opera marelui Caragiale. **Anastase** e un fel de **jupân Dumitrache**, **Arghirița** o **Zită**, **Jean** un **Venturiano**.*"
> (G. Călinescu, ILRDP, 1985, p. 265)

Criticul, utilizând substantivul „*preludii*" pentru a sugera asemănările dintre unele aspecte ale operei celor doi scriitori. „Sunt aici *peludii* la opera marelui Caragiale", subliniază faptul că piesele dramatice ale lui C. Caragiale (Costache – unchiului) *anunță, precedă* (prin scene, dialog, personaje, teme etc.) pe cele ale lui I.L. Caragiale (ale nepotului). Prezentarea, în continuare, a semilitudinilor sub forma structurii morfo-sintactice a **antonomazei** *numelui propriu* pentru *numele comun*, cu *referentul inițial*: **Jupân Dumitrache; Zița; Venturiano**, personaje apărute ulterior în dramaturgia română, celorlalte: **Anastase; Arghirița; Jean** (având rolul de *referenți-țintă*, în contextul dat), produce **anacronismul**.

Scanned with OKEN Scanner

Anastase din piesa *O soarè la mahala* de C. Caragiale *ține la demnitatea cuplului familial*, dar soția lui, de a doua căsătorie, se îndrăgostește de monsieu Jean. Eforturile lui Anastase pentru *apărarea onoarei de familist anticipează pe* **Jupân Dumitrache** din *O noapte frutunoasă* de I.L. Caragiale.

Jupân Dumitrache se poate spune că este un Anastase, un fel de Anastase cu sensul, câștigat antonomazic, de *încornorat*, dar invers nu se poate, întrucât *copia este pusă cronologic înaintea modelului.*

Sora Vetei, Zița este o *adulterină* și o *aventurieră* obișnuită de mahala, cu pretenții burgheze (este de bonton să dorești un amant dacă „mitocanul" de soț te tratează necorespunzător viselor tale bovarice), al cărei rol este anticipat de Arghirița. *Antonomază* ***anacronică***, în conținut, corectă ca structură compozițională, după modelul S + vb.cop. + Np, antonomazic, discursivă: „... Arghirița *o* ***Ziță***..." respectă cerința specifică mecanismului de formare a sensului antonomazic, plecându-se de la un *referent inițial* care să reprezinte la cel mai înalt grad trăsătura selectată pentru a putea fi transmisă *referentului vizat*: *cocotă*, dar este greșită din punct de vedere logic, întrucât *descendentul* în linie comică (**Zița**) substituie *ascendentul* ei dramatic (*Arghirița*).

În pledoaria sa finală, în care apără onoarea de familist a coconului *Anastase* (*O soarè la mahala* de *C*(ostache), *Caragiale*) **Jean**, dascălul de chitară, anticipează personajul **Rică Venturiana** (*O noapte furtunoasă* de *I.L. Caragiale*) figură prin excelență a *demagogului*. Inversând, din perspectivă cronologică, apariția celor două personaje, se produce o stupidă confuzie.

Scanned with OKEN Scanner

ANTONOMAZA
– PREZENTARE GRAFICĂ ȘI FOTOGRAFICĂ –

Scanned with OKEN Scanner

Prezentarea antonomazică în imaginea grafică și fotografică

Secvența lingvistică reprodusă este atașată unei imagini fotografice care surprinde un aspect semnificativ al societății noastre:

*„România, Cenușăreasa **Europei**"*
(Evenimentul zilei, 27 iunie, 2002, p. 5)

Antonomaza din titlul articolului „România, **Cenușăreasa Europei**" îndeplinește funcția sintactică de *apoziție*, fiind una de tip discursiv a *numelui propriu* pentru *numele comun*. Sub titlul articolului este o succintă explicație a acestuia construit stilistic: *„Guvernul PSD nu este capabil să țină pasul cu ceilalți candidați la negocierile pentru integrarea în Uniunea Europeană"*. Fotografia atașată articolului surprinde imaginea unei căruțe încărcate haotic cu paie, în spatele căreia este înfiptă o greblă cu dinți lipsă, iar pe mijlocul încărcăturii curge o funie legată la un capăt de *inima* atelajului într-un fel de nod făcut neglijent și care-și continuă drumul până în mijlocul de sus al paielor, unde este, de asemenea, făcut un nod lăbărțat. Căruța are roți de camionetă este, cum se zice regional, un *faieton* (antonomază lexicalizată, lexicografiată). Roțile de camionetă, element al modernizării, contrastează cu restul căruței aflată în ipostaza funcționării ei tradiționale, căruțașului i se vede numai capul acoperit cu o pălărie de paie de tip rural. Imaginea, prin detaliile prezentate, exprimă o stare de înapoiere, cu un mijloc de transport impropriu traficului pe șosele asfaltate, principale (cu linii de marcare), pentru un trafic automobilistic. Sublinierea, cu valoare descriptivă: *„unul dintre milioanele de țărani care încă nu știu încotro merg"* este receptată ca o constatare, cu valoare sociologică, negativă, la nivel național.

Referentul inițial, **Cenușăreasa**, este nume propriu, patronim, rezultat în urma antonomazei *numelui comun* (**cenușar**, *cutie unde se adună cenușa* + sufixul *-easă*) **cenușăreasă** pentru *numele propriu*, cel al fetei din povestea populară, al orfanei frumoase, cuminți și harnice în contrast cu fetele mamei sale vitrege, cea care se ocupă cu golirea și curățirea cutiei cu cenușă, o muncă depreciată, pentru o persoană defavorizată, care nu este pusă *în rând cu lumea*. Referentul-țintă, **România**, intră într-o relație de similitudine cu **Cenușăreasa**, din trăsăturile denominatei astfel, selectând fie pe *înapoiată, dezorientată* (în plan secundar), fie (în plan principal) pe *neglijată, lăsată la urmă*.

*

Scanned with OKEN Scanner

„**Telly Savalas** *al Culturii și al Cultelor*".
(Național, 16 noiembrie, 2004, p. 4)

Fotografia, care însoțește articolul excerptat din presa noastră actuală, adaugă, celor susținute, o notă de autenticitate, justificând încadrarea în clasificarea pe criteriul calviției a persoanei denumite de antroponimul *referentului-țintă, Răzvan Theodorescu*, pe baza trăsăturii similare prezentate de actorul **Telly Savalas**, *referentul inițial*.

Telly Savalas celebrul actor holiwoodian a rămas în mintea iubitorilor micului și marelui ecran datorită talentului cu care a interpretat personajele cu caractere și temperamente diferite, dar cu aceeași înfățișare, a unui bărbat *chel*. Tot persoană publică, profesorul Răzvan Theodorescu, Ministrul Culturii și al Cultelor, se prezintă fără nici o podoabă capilară. Analogia, *rămasă numai la nivelul înfățișării fizice*, este valabilă, dar celebritatea artistului oferă o analogie mai amplă. De pildă, abilitatea afișată în exploatarea oportunităților, cu care s-a făcut cunoscut *referentul-țintă*, este reactualizată datorită aceleiași trăsături întâlnite la personajele interpretate de referentul originar, desemnat de numele propriu Telly Savalas. Din perspectivă stilistică, putem spune că antonomaza se încarcă și cu o notă ironică, ușor umoristică.

*

„**Mecca** *ungurilor*"
(Evenimentul zilei, iunie, 2003, p. 5)

Fotografia prezentată lămurește receptorul în legătură cu imaginea prezentată antonomazic **Mecca ungurilor**.

Orașul nașterii profetului Mohamet, cetate interzisă credincioșilor de alte religii, este considerat capitala spirituală a islamului. Celebritatea lui este legată și de faptul că în decursul timpului el a fost centrul *pelerinajului islamic*. În limba turcă *hacilik* înseamnă *pelerinaj*, iar noi, de la acesta, îl avem pe *hagialâc, hagialâcuri*, s.n. *pelerinaj făcut de un creștin sau de un mahomedan într-unul din locurile sfinte ale bisericii respective*.

Considerând că enunțul: „**pelerinaj** *la biserica mânăstirii franciscane din Șumuleu Ciuc*" nu satisface deplin din punct de vedere expresiv transmiterea dimensiunilor deplasării mulțimii spre locul considerat sfânt, autorul plasează și imaginea vizuală cu notă de autenticitate fermă, care, într-adevăr, impresionează. La un alt nivel de informație, este utilizată *antonomaza referințială in absaentia*: „**Mecca** *ungurilor*", realizându-se analogia cu **Mecca**, reperul religios al islamiștilor, recunoscuți pentru zelul cu care participă la astfel de hagialâcuri. *Referentul inițial, Mecca*, transmite elementelor mulțimii din clasa nou-creată, trăsătura redată de sintagma *centru religios*. *Referentului-țintă, in distantia*, **Șumuleu Ciuc** i se atribuie această calitate prin *antonomază* figură de stil de o mare forță sugestivă.

*

Scanned with OKEN Scanner

Să zăbovim asupra analizei unei secvenţe lingvistice de o mare forţă sugestivă, prezentată şi fotografic, care este încă un pas hotărâtor în înţelegerea procesului şi fenomenului *antonomază*:

> *„Pentru această mare, convingătoare şi dramatică icoană (Judecata de Apoi, s.n. U.D.), Mănăstirea Voroneţ este numită în cărţile apărute la Paris, la Roma, la Madrid şi în alte mari centre de cultură ale lumii «**Capela Sixtină a Orientului**».”*
> (România liberă, 16 noiembrie 2002, p. 11)

Construită în timpul papei *Sixtus* IV, la Roma (1473), capela Vaticanului va fi numită, utilizându-se şi derivatul adjectival de la antroponimul purtat de către capul bisericii catolice: **Sixtină**, funcţionând ca substantiv propriu împreună cu vocabula desemnatoare a tipului de clădire religioasă. **Capela Sixtină** a fost decorată de celebrii pictori ai Italiei, amintim pe Signoreli şi pe Botticelli, care au lăsat posterităţii atâtea capodopere sub forma frescelor murale. Cele mai cunoscute realizări au devenit neîntrecutele picturi executate de Michelangelo: Creaţia Lumii, Potopul şi *Judecata de Apoi*. Aproximativ în acelaşi timp în Moldova medievală a lui Ştefan cel Mare, ctitorită de el, se înalţă Mănăstirea Voroneţ, care, pe întreaga faţadă de vest, are pictată *Judecata de apoi*. Datorită acestei fresce de neîntrecut meşteşug bizantin, mănăstirea Voroneţ a fost numită în *„cărţile apărute la Paris, la Roma, la Madrid* [...] **Capela Sixtină a Orientului**.” Titlul articolului din presă care conţine antonomaza este compus din *sub.*, + *atr.ap.anton.* + *atr.s.gen.*. Antonomaza folosită în context este discursivă, predicativă *in praesentia*. Cu privire la fresca murală *Judecata de apoi,* cei doi referenţi ne sunt prezentaţi R_1 = **Capela Sixtină**, R_2 = **Mănăstirea Voroneţ**) şi completarea sub formă de atribut substantival genitival, cu rolul de a sublinia contrastul în analogie, de a frâna interpretarea literală $R_1 = R_2$, este adăugată referentului-ţintă *Orientului* şi cu toate acestea nu este uşor să exprimăm sinonimic ceea ce antonomaza (**Capela Sixtină a Orientului**) reflectă. Observăm că mai mult decât sesizarea proprietăţilor generale şi identificarea antonomazei, trebuie găsită o proprietate sau un destin particular care să permită selectarea sensului, care să permită stabilirea unui model mental al referentului originar şi care să se constituie într-un membru central ideal al unei categorii prototipice. Elementul de la care a plecat similitudinea există. Este vorba de situarea la nivelul conceptual al reprezentărilor şi nu în sens unic extralingvistic. Frontierele sunt mişcătoare şi prost delimitate între ceea ce relevă cunoştinţele lingvistice şi ceea ce relevă cunoştinţele enciclopedice, deoarece este o trecere neîncetată între cele două zone. Contextul mai larg ne ajută să extragem rostul cu care autorul a formulat: *„Voroneţ – «**Capela Sixtină a Orientului**»”* şi din care emană următoarele idei: 1) oglindirea condiţiei umane; 2) răspunsul la întrebările existenţei; 3) simbolul deşărticiunii; 4) oglindirea sensului vieţii umane; 5) culmea picturii murale religioase; 6) icoana Credinţei, Religiei şi Bisericii la un loc.

Scanned with OKEN Scanner

Desigur, simpla citire a titlului ne face să intuim bazele analogiei, iar continuarea lecturii fundamentează înțelesul antonomazei, dar optarea pentru un sens anume este greu de realizat. Putem doar să facem legătura între cele două reprezentări artistice ale *Judecății de apoi* și să înțelegem că datorită acestora **Capela Sixtină** este un *memento mori* al Occidentului, iar Mănăstirea Voroneț, al Orientului – superbă metaforă în spatele antonomazei.

*

„Românii trimit un «**Rambo**» *în Irak".*
(Ziarul, 3 februarie, 2004, p. 3)

Titlul incitant al articolului: *Românii trimit un «**Rambo**» în Irak* cuprinde o *antonomază* discursivă *in absentia a numelui propriu* pentru *numele comun*, **Rambo** pentru *un musculos* (de excepție).

Parcurgând articolul aflăm că „va pleca în Irak cu batalionul «Scorpionii Roșii» din Craiova, Costel Torcea, *un adevărat* «**Rambo**» *în varianta românească*". Referentul-țintă este cunoscut în țară, fiind campion național la culturism. Imaginea atașată impresionează prin musculatura celui reprezentat. Am găsit astfel elementul de asemănare între *referentul originar*, **Rambo** și *referentul-țintă*, **Costel Torcea** – musculatura superdezvoltată, o asemănare de natură fizică, formală. Antonomaza este de data aceasta *in praesentia*, întrucât în interiorul textului este menționat, în apropierea referentului originar, cel vizat, într-o construcție predicativă.

De reținut, nu este posibilă o substituire perfectă a substantivului propriu din *antonomaza predicativă in praesentia* cu un nume comun, simțindu-se necesară prezența unei completări explicative, specifice de tip atributiv. În situația noastră în completarea sintactică fiind un adjectiv cu valoare etnică, *în variantă* **românească**.

În situația dată, *imaginea din fotografie* era necesară pentru a preciza demonstrativ *trăsătura similară* pe baza căreia s-a format antonomaza și care, în ceea ce privește referentul inițial nu este una esențială – personajul cinematografic excela prin *instrucție superioară, inteligență, tenacitate, abilitate tactică și strategică de excepție*, mușchii sunt la el pe planul doi. Valabilitatea antonomazei este numai în discurs, rolul prezentării vizuale fiind decisiv în această privință.

*

Ion, **Draculea** *de la ape*
(Academia Cațavencu, 1-7 iunie, 1993, p. 1)

O foarte interesantă funcție a fotografiei, însoțind *antonomaza*, se desprinde din utilizarea în Academia Cațavencu a bustului unui om politic binecunoscut

Scanned with OKEN Scanner

românilor, căruia i se fac câteva adăugiri umoristice: urechile sunt crescute cu partea de sus a scoicii organice ascuțite, apar doi canini proeminenți și unghiile sunt, de asemenea, ascuțite și lungi, sugerând apartenența persoanei la mulțimea vampirilor. Tot în stilul producțiilor grafice cu notă umoristică, apar într-o bulă cuvintele: *„Pe 13-15, am pus de-o tochitură !"*. Sub „poză"se află, ca de obicei, indicarea a ceea ce reprezintă aceasta: „Ion, **Draculea** *de la ape*". Determinantul substantivului propriu **Draculea** (denumirea *referentului inițial*) atributul substantival prepozițional, *de la ape*, prezintă sugestiv profesiunea incriminatului, *specialist în hidro* [...]. În această situație, fotografia celui acuzat de intervenția brutală a minerilor și chițacilor în Piața Universității, joacă rolul de *referent-țintă*, cu sensul **reprimator**.

O antonomază a numelui propriu pentru numele comun poate fi interpretată și construcția *„Ion, **Draculea** de la ape"* în care **Draculea** își păstrează funcția de denominativ al *referentului inițial*, pe care o are în relație referențială cu portretul, reprezentând pe cel al *referentului-țintă*. Prenumele *Ion*, al înfățișatului, funcționând ca *referent-țintă*, datorită refacerii mentale a patronimului complex (prenume + nume) la privirea fotografiei.

*

Caricatura funcționează la fel.
De pildă:

„Dom' Președinte, măcar **un Congo** *și pentru mine"*
(Evenimentul zilei, 24 martie, 1997, p. 6)

În caricatură este surprins președintele în acțiune (anul 1998), nu întâmplător, în balconul Universității, ci ca o marcă a apartenenței sale spirituale, ideologice, la o anumită mișcare civică și ca fost profesor la facultatea cu sediul pe strada din Edgar Quinet, cu intrarea în colțul cu balconul. Din rândul *„mitingiștilor"* pe care președintele-profesor îi privește, acum, „de sus", se desprinde imaginea unui bețiv care, conștient de modul în care sunt făcute unele persoane cu trecut și prezent dubios, ambasadori, se crede îndreptățit să ceară și el numirea într-un post diplomatic similar. Secvența lingvistică „[...] *un **Congo*** și pentru mine !" conține antonomaza numelui propriu, (*un*) ***Congo***, pentru numele comun, *ambasador* (oriunde ar fi ! *referent-țintă*,), *in absentia*, sens câștigat în discurs.

Rolul prezentării grafice, imagistice, aici este de a ajuta la înțelegerea figurii de stil, ținând locul contextului larg discursiv în situația compunerii lexicale. Imaginea este un cadru mult mai eficient decât articolul scris, mult mai sugestiv în selectarea sensului (un) *ambasador*, (o) *ambasadă*.

*

Scanned with OKEN Scanner

Avem însă și situații în care imaginea nu este solicitată numai mental cu ajutorul memoriei episodice, ci și fotografic. Ne este prezentată actrița ***Marilyn Monroe*** (foto: Guliver/Getty Images) din cunoscuta secvență filmică de deasupra gurii de aerisire, aerul cald, evacuat, ridicându-i fusta, pe care cu gesturile potolite ale unei inocențe redescoperite pentru o clipă, aceasta oprește, culpabilă, descoperirea integrală a aspectelor intime, cu o mimică a unei copilărești satisfacții, trăite vinovat, cu ochii închiși. Lângă această fotografie apare o alta reprezentând pe:

*„**Gina Pistol**, o fată frumoasă ai cărei nuri i-am putut admira pe larg în paginile revistei Playboy."*
(Libertatea, 7 august 2002, p. 15)

și care, remarca autorului:

*„e de o bună bucată de vreme «**Marilyn Monroe**» a românilor."*
(*Ibidem*)

Titlul articolului, *Ea e **Marilyn** a noastră!* anticipează explicația făcută pe marginea unei poze a *Ginei Pistol*, fabricată de compania *„Americool"*, specializată în vinderea de instalații de aer condiționat, cu scop publicitar, care o reprezintă pe aceasta, luată din spate, cu fusta ridicată până la talie de un presupus jet aerian, deloc surprinsă, ba, ostentativ încântată de expunerea în fața publicului a ceea ce, de obicei, se arată cu alte intenții. Că Gina Pistol este o fată frumoasă nu constituie un suport pentru relația referențială produsă – sunt milioane de fete frumoase; că este blondă platinat – la fel, și câte alte aspecte s-ar propune, nu conving.

Similitudinea produce cu mare forță sugestivă sensul: *vampă*, susținut vizual cu excesivă etalare a unor trăsături de comportament specific dâmbovițean. O notă de satiră ușoară și de subtilă ironie degajă imaginea artistică rezultată din combinarea celor două modalități stilistice de prezentare: una, *literară* (*antonomaza*) și cealaltă, *vizuală* (*fotografia*).

*

În aceeași situație este surprinsă și fosta campioană mondială de tenis de câmp, Martina Hingis:

„[...] într-un singur an [...] patru tovarăși de viață (...)."
(Național, 3 iulie, 2002, p. 2)

Fostei *numărul unu* din tenisul feminin mondial, elveției Martina Hingis, fan clubul, care-i poartă numele, i-a lansat o imagine, surprinzând-o în poziția similară celei din celebra ilustrație a regretatei actrițe americane Marilyn Monroe

Scanned with OKEN Scanner

– imaginea cu bublucașul jet de aer care învolburează rochia starului.

Reproducem comentariul ziaristului român: „Admiratorii Martinei n-au catadicsit să ofere o explicație vizavi de această imagine, dar probabil s-au gândit să ne amintească faptul că Martina a schimbat într-un singur an nu mai puțin de patru „tovarăși" de viață, plecând de la Sergio Garcia, pasându-l pe Chris Colkin și Aloso și poposind într-un final în brațele lui Ivo Heuberger" (Național, 3 iulie, 2002, p. 9).

Sensul care rezultă din antonomaza neexprimată, dar ilustrată (fotografică) este că Martina Hingis este o *divă*, un *star* (incontestabil), o **seducătoare**.

Cred că rezultă cu claritate importanța imaginii grafice sau fotografice în susținerea sensul câștigat de numele propriu cu funcția de nume comun.

Scanned with OKEN Scanner

VALORI STILISTICE

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaza numelui propriu *pentru* numele comun

Puterea expresivă a antonomazei *numelui propriu* pentru *numele comun* rezultă din găsirea unei trăsături a referentului-țintă, în majoritatea situațiilor o figură mai puțin cunoscută decât purtătorul denominației inițiale, care să se potrivească cu a referentului originar, producând o hiperbolă în spatele funcției stilistice de bază.

În contextul:

> *„Un **Potemkin** de Olt, Gheorghe Păunescu, fostul primar al Slatinei, acuzat că a inventat 4,5 hectare de străzi."*
> (Adevărul, 1 noiembrie 2004, p. 1),

numele propriu **Potemkin** nu mai este folosit cu *valoarea lui primară ca denominativ* al omului politic și generalului rus Grigori Aleksandrovici (1739-1791), favoritul și consilierul principal al împărătesei Ecaterina a II-a a Rusiei, ci el *îndeplinește funcția unui* **nume comun** cu *un sens izvorât dintr-o acțiune devenită* **notorie** *a acestuia*. Analogia am făcut-o cu această acțiune pe care o s-o prezentăm imediat, iar nu cu alte aspecte ale temperamentului, caracterului sau faptelor lui plecând de la ceea ce contextul conține lămuritor în legătură cu primarul Slatinei: „[...] ***a inventat** 4,5 hectare de străzi* [...]".

Formulându-se astfel, cunoștințele enciclopedice în legătură cu personajul celebru al imperiului țarist se actualizează, relevându-se cu o deosebită pregnanță. Este vorba de păcăleala pe care a fabricat-o **Potemkin** pentru împărăteasa Rusiei cu ocazia vizitării noilor teritorii cucerite în Caucaz. Ca s-o încânte pe stăpână, generalul construiește din carton, ca într-un scenariu teatral, sate întregi, populate, bineînțeles, de actori-țărani, care ieșeau în întâmpinarea deosebiților oaspeți, lăsând să se vadă în fundal falsele construcții – o *invenție* pură. Tot astfel, primarul Slatinei, inventează 4,5 hectare de străzi, pe care, le-ar fi asfaltat chipurile – *un farsor, un păcălitor, un înșelător* de factură regională (*Olt*).

Valoarea estetică a *antonomazei discursive* constă tocmai în forța cu care impune legătura între două imagini mentale comparabile, păstrându-se, totuși, măsura (obținută prin prezența determinanților: *un* [...] *de Olt*). Imaginea artistică obținută este de o rară plasticitate în a oglindi realitatea, transfigurată artistic, în registru umoristic și satiric. Reeditarea *potemkiniadei* (celebrei înșelătorii, cu

inventarea de sate pe un spațiu geografic de pustiu întins, avându-l ca autor pe **Potemkin**) la nivelul orașului Slatina, în circumstanțe moderne, care are ca obiect șoselele *inventate* de primarul urbei, cu dimensiunea surprinsă în unități de suprafață, având sensul inadvertent aceluia al acțiunii verbale: *ar fi* **asfaltat** 4, 5 **hectare**. Unitatea de măsurare pentru suprafețele **agrare**, la plural, are un sens care intră în contradicție cu ceea ce exprimă atributul acestui substantiv, **de străzi** (drum [pavat sau asfaltat] în interiorul unei localități, deci nu pe câmp, ci într-un spațiu **urban**).

Lucrurile se leagă între ele, întrucât, iată, în loc să se spună despre edilul care l-a înlocuit, prin alegeri, pe ***Potemkimul de Olt***, că este ferm hotărât să pedepsească hoții care *au înșelat* populația municipiului, acesta este numit, într-un alt articol, într-un alt cotidian, astfel:

„*Vlad Țepeș de Slatina*."
(Evenimentul zilei, 15 decembrie 2004, p. 2)

Se știe pretenția legendarului voievod de a avea la îndemână, chiar în fața cămărilor domnești, înfipte niște țepe, care erau o amenințare permanentă pentru lotrii timpului, mai ales că nu rămâneau mult timp neîntrebuințate, obicei de la care i s-a tras numele de **Țepeș**. Deși primarul din Slatina nu le-ar putea folosi decât ca simbol, ca metaforă a luptei sale împotriva corupției, *țepele*, implântate în față, în mod ostentativ, la primărie, au declanșat analogia cu *justițiarul* de acum câteva secole, care a excelat prin această metodă. Substantivul propriu **Vlad Țepeș**, cu determinantul postpus *de Slatina*, exprimă sensul: *intransigentul, justițiarul, de Slatina* [atribut substantival prepozițional în acuzativ *cu valoare stilistică de arhaism sintactic* în locul atributului substantival genitival, folosit curent: *al Slatinei*].

S-a produs astfel o imagine artistică sugestivă în a cuprinde utilizarea, chiar și numai simbolică, a instrumentelor sancționării medievale, particulare, întruchipate de **Vlad Țepeș**, *țeapa, țepele*, nepotrivite sistemului nostru constituțional actual și puse la îndemâna unui șef local al executivului, primarului Slatinei, celui de al doilea referent al unei analogii care ar fi ridicole, dacă determinantul în formă arhaică **de Slatina** nu ar aduce ipostaza justițiarului de moment, la dimensiuni convenabile, acceptabile, încărcând substantivul propriu, ironic, cu sensul **incoruptibilul, onestul** (*Slatinei*).

Un alt exemplu:

„*Laura Andreșan, «**Ciocciolina de Dâmbovița**», rămâne în atenția publicului [...]*."
(Prosport, 21 octombrie 2004, p. 12)

Ciocciolina, deși practicantă a unei meserii dezaprobate public, s-a remarcat ca fiind o luptătoare pentru drepturile femeii, în general, al prostituatelor, în

Scanned with OKEN Scanner

particular. Ea ajunge în parlamentul Italiei prin alegeri libere și cucerește celebritatea prin atitudinea ei combatantă în problema drepturilor omului.

La noi, unde legea imitației stăpânește deplin, o anumită **Laura Andreșan**, o femeie nu lipsită de daruri fizice, a câștigat un renume din dezinvoltura cu care s-a prezentat în revistele care promovează imaginea adamică a tinerelor (și tinerilor), cu un anumit scop.

Autorii de articole de scandal au exploatat anumite similitudini pe care ea le poate trezi cititorilor în legătură cu aceea care a constituit excelența în domeniu, italianca **Ciocciolina**. Între cei doi referenți (referentul inițial, **Ciocciolina** și referentul-țintă, **Laura Andreșan**) se produce o comparație care însă nu funcționează după regulile stilistice ale acesteia și nici după modelul cunoscut al metaforei, ci pleacă de la ceea ce știm extralingvistic despre purtătoarea denonimativului **Laura Andreșan** și corespunde unei anumite calități sau unui anumit defect al celeilalte, dar nu în ansamblul caracterului, temperamentului sau comportamentului ei. Rezultă un temei după care cele două sunt apropiate, dar nu identificate, comparația rămânând în limite rezonabile datorită determinantului atributiv *de Dâmbovița*. Adică Laura Andreșan este, frumos spus, o **Ciocciolina**, firește, *de Dâmbovița*, nu *o prostituată oarecare* – la nivel național, se bucură de popularitatea celeilalte (la nivel internațional).

Americanul, de origine italiană, intrat în istorie cu numele **Al Capone**, a fost un mafiot care a excelat prin cruzime și fraudă. Datorită abilității sale și a relațiilor pe care se baza, nu putea să fie prins. Lăsăm la o parte sfârșitul tragic al celebrului personaj și reținem numai acest aspect al bogatei sale biografii, pentru a putea să înțelegem utilizarea numelui său cu funcția unui substantiv comun în pasajul;

> *„Se vorbește de mai bine de 10 ani despre Nicu Gheară ca despre un **Al Capone** al României."*
> (Ziua, 23 decembrie 2004, p. 6)

Textul mai larg ne lămurește în privința acestei analogii:

> *„Extrem de periculos, foarte bogat, cu relații în cercurile puterii, cu generali și colonei aflați pe statele sale de plată. Gheară a devenit o legendă mai degrabă decât un caz."*
> (*Ibidem*)

O acțiune ieșită din comun îl face pe Gheară eroul spionajului, întrucât în loc să fie filat cu subtibilitate de serviciul secret interesat, acesta reușește să fileze el pe reprezentanții serviciului, ceea ce produce un mare scandal. De fapt, după afirmațiile făcute în presă, Gheară reeditează la dimensiunile naționale ale României, ceea ce făcea Al Capone în America de început a secolului XX. Între cele două personaje se fixează o relație de asemănare care cere un sens în locul numelui propriu folosit ca apelativ: *mafiot*.

Scanned with OKEN Scanner

Este mai expresiv să folosești o imagine, cea a lui **Al Capone** care să sugereze un sens, *mafiot*, decât un sens, *mafiot*, care să sugereze imaginea de *corupt* a lui **Nicu Gheară**. O astfel de referință la un specimen (individ) care reprezintă culmea concretizării genului (clasei) este percepută cu deosebită încântare estetică de către cititor.

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaza perifrazei numelui propriu pentru numele comun

Despre perifrază se poate susține o teză separat. De aceea, lăsăm la o parte multe din aspectele complexității procesului formării ei și din diferitele și multiplele concretizări ale fenomenului lingvistic amintit, reținem numai două ipostaze: 1) **perifraza cu valoare proprială**, în cadrul căreia ne vom ocupa de *denumirea unor creații unice, denumirea unor instituții*, și de *expresiile, unitățile frazeologice internaționale* – simetric cu antonomaza **numelui propriu** pentru **numele comun**; 2) **grupul sintactic liber**, care poate îndeplini funcția proprială a denumirii unei persoane – simetric antonomazei **numelui comun** pentru **numele propriu**.

Să analizăm *perifraza cu valoare proprială* care realizează funcția de antonomază simetrică cu cea a *numelui propriu* pentru *numele comun*, cuprinse în contextele care urmează:

> „*Una dintre cele mai ciudate cărți scrise în ultimele decenii în Europa,* Dicționarul khazar, *romanul ce l-a consacrat pe autorul sârb Milorad Pavić, poate fi considerată, păstrând totuși o anumită* rezervă, echivalentul în Balcani al ***Unui veac de singurătate, capodopera lui Marquez.***"
> (România liberă, 19 ianuarie, 1999, p. 22)

Dicționarul khazar de Milorad Pavić a fost declarat, de către autorul articolului, „*echivalentul în Balcani al Un[ui] veac de singurătate*", dar se subliniază anterior aprecierea „păstrând totuși o anumită *rezervă*". Capodopera scriitorului columbian Gabriel Garcia Marquez este propusă ca *referent inițial* în analogie cu creația scriitorului sârb, *referent-țintă*. Romanul lui Marquez a fost considerat de critica internațională cea mai mare revelație a limbii spaniole după *Don Quijotte* [...] de Cervantes, ceea ce se soldează prin raportarea la *Dicționarul khazar* cu un efect de exagerare, adică opera cu funcție de comparant prezintă în cel mai înalt grad un anumit număr de trăsături, de calități. Secvențele lingvistice: „*păstrând* totuși *o* anumită *rezervă*" și „*echivalentul în Balcani*", au ca efect relevarea unei scări a calității denotate prin intermediul substantivului propriu antonomazic și indicarea posibilității de a situa subiectul predicației pe această scară, conferindu-i un grad. În cazul nostru, secvențele amintite realizează o scară a performanței literare pe care „**Un veac de singurătate**" ocupă poziția cea mai înaltă, iar *referentul vizat, Dicționarul khazar* îi este comparabil, într-o poziție

Scanned with OKEN Scanner

pozitivă. Pentru cunoscătorul de literatură universală, referențierea antonomazei impresionează plăcut.

Altă antonomază de același tip:

> *„Vag cunoscut e poemul „dobitocesc"* Povestea Vulpei, *inspirat din* Reinecke Fuchs *al lui Goethe (până și ilustrațiile sunt nemțești), dar în fond o «**istorie ieroglifică**», în care se figurează lupta dintre conservatori și liberali, și probabil darea în judecată a ministrului Lascăr Catargiu."*
> (G. Călinescu, *Istoria literaturii române* [...], 1985, p. 427/I)

Povestea Vulpei de Anton Naum nu este o scriere ieroglitică, (fig., ironic – despre scriere) *neciteț, indescifrabil, greu de înțeles*, adică o istorie indescifrabilă, o poveste indescifrabilă sau una scrisă cu hieroglife chiar, ci *o **istorie ieroglifică***, o specie de scriere similară operei lui Dimitrie Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, roman politic în care este reprezentată lupta dintre conservatori și liberali din vremea autorului, Anton Naum, dar la un mod alegoric. Titlul operei cantemirești este format dintr-un substantiv comun, determinat de un adjectiv și, ca orice titlu al unei opere literare, al unei creații unice, este denominativul unei realități unice, capătă valoarea unui nume propriu. Faptul că, numele propriu, *Istoria ieroglifică*, are aici funcția unui nume comun este marcat grafic de inițialele minuscule și de articolul nehotărât proclitic, iar cuprinderea lui în ghilimele notează folosirea secvenței lingvistice la figurat, consacrate de pana lui Dimitrie Cantemir. Desigur, a spune despre o operă literară, nu că este alegorică, ci o *Istorie ieroglifică* înseamnă să obligi receptorul la o analogie plină de plasticitatea imaginilor artistice ale referentului originar. Denumirea operei lui Dimitrie Cantemir este binecunoscută prin studierea istoriei literaturii române în liceu, statutul proprial al titlului este, deci, recunoscut fără greutate de către cititorii de critică literară. Ceea ce se remarcă în enunțul care cuprinde antonomaza, este ipostaza de unitate frazeologică lexicalizată – inițiala minusculă. De fapt, acest aspect este necesar pentru oglindirea statutului ei de sintagmă, de unitate semantico-sintactică stabilă cu înțelesul *creație artistică alegorică*, **o alegorie**.

Analizăm acum un nume propriu, denumirea unui eveniment istoric, utilizat în compoziția sa perifrastică ca nume comun:

> *„De ce [...] dintre toate națiile aflate în fostul lagăr doar ai noștri nu putură scoate în față un **'56 unguresc**[...]."*
> (Adevărul literar și artistic, 3 septembrie 2002, p. 7)

În cazul acesta avem a face cu o reproducere trunchiată a substantivului propriu *Revoluția Ungară de la 1956*, compusă din substantive comune care, în ansamblul îmbinării lor, desemnează un fapt istoric unic. Este un cronim exprimat numai cu ajutorul cifrei care marchează anul izbucnirii revoluției, și acesta trunchiat

Scanned with OKEN Scanner

reprodus. Determinantul etnic *unguresc* are menirea să individualizeze, iar articolul nehotărât procl. *un* să-l încadreze unei clase potrivit justificării cererii de sens. Antonomaza perifrastică discursivă de tipul referențial *in absentia* se încarcă cu un sens valabil doar pentru contextul care o găzduiește și care ne lămurește indirect, prin opoziție, în legătură cu autenticitatea *Revoluției maghiare* și cu ceea ce ar fi trebuit să fie ridicarea poporului în România anului 1989. Formularea: *„[...] dintre toate națiile aflate în fostul lagăr doar ai noștri nu putură scoate în față un* ***'56 unguresc****[...]*", cu înlocuirea antonomazei cu sensul cerut de pierderea statutului de entitate unică, este: doar ai noștri nu putură scoate în față *o revoluție* (*autentică*). Observăm că sensul substituie întregul grup antonomazic de tipul perifrazei propriale care are un înalt grad de sugerare.

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaza perifrastică a clișeelor internaționale propriale

Un alt tip de *antonomază perifrastică proprială pentru* ***nume comun*** este aceea obținută de la *unitățile frazeologice*, consacrate la nivel internațional:

> *„Sub raza de foc a geniului său, pământul se subțiază, purificându-se, iar spaima omului în luptă cu potopul timpului i se oferă, din „necuvinte" o ultimă și salvatoare «**arcă a lui Noe**».*"
> (Adevărul literar și artistic, 6 ianuarie 2000, p. 4)

Avem definită **Arca lui Noe** ca o corabie legendară construită de Noe (erou al mitologiei creștine), pentru a-și salva de potop familia și perechile de animale menite să repopuleze Pământul după retragerea apelor; fig. *îngrămădire de oameni și de animale*. Sensul care ar trebui selectat de cititor este anticipat de scriitor cu ajutorul atributelor antepuse substantivului propriu *„ultimă și salvatoare"*. Observăm că adjectivul *„salvatoare"* este un derivat al substantivului *salvare* pentru care optăm ca sens selectat în procesul antonomazic. Versurile poetului Nichita Stănescu sunt: *„în luptă cu potopul timpului"*, **salvarea** spirituală a individului – impresionantă imagine artistică prin metaforizarea celei biblice în procesul antonomazierii.

Avem: referent inițial (**Arca lui Noe**); referent-țintă (versurile lui N. Stănescu); utilizarea cu funcția de substantiv comun a secvenței propriale; câștigarea unui sens de către aceasta, cu trecerea ei la o altă categorie gramaticală; efect estetic; percepție plăcută pe plan spiritual – deci s-a obținută o certă figură de stil, o certă valoare stilistică.

Un alt exemplu:

> *„Planul acestui traseu inițiatic e cunoscut doar de un personaj insignifiant, de un portar [...] care-i oferă voievodului un **fir al Ariadnei**."*

Întrucât unitățile frazeologice: **Cutia Pandorei, Călcâiul lui Ahile, Sabia lui Damocles** ș.a. au la bază legende antice, întâmplări mitologice sau, uneori, reale, legate mai mult de subiectul structurii lor gramaticale (**arca, călcâiul, firul**...) care fixează nota de **unicat** a ceea ce este denumit, se cere scrierea cu inițială majusculă a acestor noțiuni. **Firul Ariadnei** este o expresie, deci o unitate semantică, cu formă invariabilă și rol proprial, care denumește un obiect unic:

Scanned with OKEN Scanner

fiica regelui Minos, **Ariadna**, i-a dat lui Teseu un ghem pe care să-l deșire în drumul său prin Labirint și după ce acesta va ucide Minotarul *să se orienteze după firul deșirat* pentru a ieși din întortocheata construcție, lucru care s-a și întâmplat. Expresia rezultată în urma depănării acestei acțiuni mitologice, **Firul Ariadnei,** este folosită pentru a sugera o imagine dată ca fiind asemănătoare celei mitologice din memoria referențială a persoanei cu competență enciclopedică.

Când procesul lingvistic impune folosirea *desemnatoare prin generalizare* a secvenței lingvistice cu *rol proprial* – adică denumește, identifică și individualizează în prezentarea ei originară – atunci secvența lingvistică, prin articolul nehotărât, care o determină, exprimă sensul: *fir călăuzitor, fir conducător, o idee, un element teoretic sau concret pentru orientare* (cu valoare de orientare).

Această problemă este una dintre cele mai dificile ale lingvisticii întrucât o dată, avem a face cu o secvență în care proprial, cu desăvârșire, este numai finalul (numele proprii: *Ariadna, Ahile, Damocles*), dar care în ansamblul ei precizează *unicatul*. Altă dată, în cazul folosirii ei cu articol nehotărât și diferiți determinanți, când desemnează prin generalizare un anumit element din mulțimea unei clase și când comunizată, cu adevărat, este numai partea de început (substantivul comun: *firul, călcâiul, sabia...*).

Rămânem totuși de părere că mărcile gramaticale pe care le prezintă fac din aceste secvențe lingvistice, în context, fie valori gramaticale propriale, fie valori gramaticale comune.

Să revenim la una din aceste unități frazeologice propriale folosite ca nume comun:

> *„Catherine m-a atras pentru că este o adevărată* ***Gheenă****. [...] este o* ***Cutie a Pandorei*** *[...]."*
> (Evenimentul zilei, 14 septembrie, 1992, p. 6)

Contextul căruia îi aparține antonomaza este compus numai din șapte rânduri de coloană ziaristică, deci scurte, dar el conține două antonomaze, dintre care una este compusă. Aceasta constituie o dovadă a productivității procedeului, a frecvenței utilizării sale. În primul rând, în minidiscursul prezentat sub forma de citat, avem o antonomază lexicalizată *gheenă* (cf. **Gehenna**, în latina ecleziastică, de la ebr. **Ge-Hinnom**, vale lui **Hinnom,** *loc blestemat*, prin extindere, *Infern*). Michael Douglas afirmă despre soția sa, actrița Catherine Zeta Jons, că este *o adevărată* **gheenă**, de aceea l-a și atras. Contextul restrâns este sărac în note lămuritoare, fapt care lasă interpretarea la nivelul unei semnificații negative, dacă nu a uneia degradate. Grafia *ghenă* exprimă: *locul unde se păstrează (aruncă) gunoiul*. Ceea ce urmează în țesătura caracterizării este o antonomază frazeologică la temelia căreia stă clișeul internațional **cutia Pandorei** (care corect trebuie să

Scanned with OKEN Scanner

aibă majusculă şi la începutul substantivului *cutia* întrucât formează împreună cu substantivul nume de femeie a unitate morfo-sintactică şi semantică distinctă, care acoperă o realitate unică. Folosirea antonomazică a unităţii frazeologice propriale, cu funcţia de nume comun, repune cu uşurinţă în statutul său iniţial substantivul prim al construcţiei care primeşte articol nehotărât proclitic şi un atribut substantival, la rândul lui, determinat de un articol posesiv genitival proclitic. Prezenţa articolului nehotărât marchează existenţa unui exemplar dintr-o mulţime, adică el distruge caracterul de unicat a ceea ce este denumit de construcţia iniţială. Compară: **Cutia Pandorei** – *o* **cutie** *a* **Pandorei**. Dar ce este în mitologia greacă **Cutia Pandorei** ?

Zeus i-a comandat lui Hefaistos crearea unei femei pe care a dotat-o cu toate graţiile şi cu toate talentele şi i-a dat o cutie în care a adunat toate relele pentru a fi stăpânite. Epimeteu, soţul acesteia, după nunta pe Pământ cu Pandora, deschide cutia şi toate cele adunate acolo se risipesc, în afară de *speranţă*. Cadoul lui Zeus s-a numit **Cutia Pandorei** şi simbolizează acele *daruri care ascund nenorociri sub o înfăţişare ademenitoare*. Din nou ne întâlnim cu un sens negativ în caracterizarea propriei soţii. Optăm pentru sensul câştigat prin antonomaziere ! *ispită*. De ce acest sens ? Pentru că istoria demonstrează că tot ceea ce a fost interzis, ţinut sub cheie, a constituit o *ispită* pentru om. Ajunşi aici – iată importanţa contribuţiei contextului mai apropiat sau mai depărtat în crearea sensului antonimazic – vom reveni asupra primei aprecieri: *„este o adevărată* **gheenă**" şi vom înţelege că sensul exprimat de această antonomază consacrată, lexicalizată, este *un iad, o ardere continuă*, adică *o femeie pasională* şi **o cutie a Pandorei**, *o ispită* (permanentă).

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaza numelui comun *pentru* numele propriu

Deşi considerată ca fiind *efemeră*, antonozama numelui comun pentru numele propriu cunoaşte destule concretizări care sunt cuprinse în dicţionarele de limbă şi în cele enciclopedice.

Se ridică o întrebare: este motivată denumirea unei persoane cu ajutorul unui nume comun ? Ştim că *excelenţa* într-o anumită direcţie face la un moment dat ca persoana remarcată să fie considerată ca singura reprezentantă a clasei exprimate de substantivul cerut.

De pildă:

„După încercarea de reabilitare a politicii economice, a viziunii istorice, a organizării sociale, a canoanelor etice ori a culturii din vremea ***Tovarăsului****, iată că a sosit şi elogiul fanariotismului constructor."*
(Jurnalul naţional, 3 mai, 1999, p. 17)

*„****Actualul*** *ce zice ? (Sau mai bine zis. (de) ce tace ?)"*
(Academia Caţavencu, 12-18 ianuarie 1993, p. 6)

În primul text, numele comun, scris cu iniţială majusculă pentru a i se marca funcţia lexicală şi gramaticală de nume propriu, denumeşte, fără dubiu, o persoană unică, incarnarea calităţii selectate pe această cale. Antonomaza numelui comun **Tovarăşului**, pentru numele propriu **Nicolae Ceauşescu**, indică persoana care se identifică formulei de adresare interindividuală impusă de comunişti şi ca expresie a relaţiilor sociale de egalitate între conducător(i) şi mase. Extinsă şi la nivelul adresării intime, familiale, aceasta a devenit cu mare forţă expresivă, nu numai denominativ pentru utilizatorii ei excesivi (Nicolae şi Elena Ceauşescu – **Tovarăşul** şi **Tovarăşa**), ci şi un mod de a sublinia cabotinismul ideologic al celor doi.

În contextul al doilea, adjectivul *actual* este substantivat prin ataşarea articolului hotărât şi marcat grafic cu iniţială majusculă, corespunzător apartenenţei sale gramaticale la categoria numelor proprii, în context: **Actualul**.

S-a plecat, în crearea antonomazei, de la antonimul acestuia, adjectivul, folosit adesea şi adverbial, *dispărut* sau *anterior [celui prezent]*, adică, în suprapunerea mentală a celor două imagini referenţiale, *antecedenta* – în perspectiva cronologică, a lui Nicolae Ceauşescu – a fost pusă în relaţie analogică, datorită multor trăsături pe care nu le mai înşirăm aici, cu *prezenta*, aceea a şefului de stat

Scanned with OKEN Scanner

din momentul vorbirii, a **Actualului** (Ion Iliescu). Antonomaza **Actualul**, pe lângă funcţia de denominativ al persoanei, care este şef de stat, mai caracterizează[1], pentru autorul articolului, şi modul de comportament cu privire la putere, similar celui pe care cetăţenii au crezut că a fost înlăturat pentru totdeauna de Revoluţia din România anului 1989 şi este perceput cu plăcere de către cititorii unui astfel de ziar.

[1] După cum apreciază Tamba J., [...] *Métaphore et classification* [...], în Charbonnel, N. et Kleiber G. (ed.), *La Méthaphore entre philosophie et rhétorique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1999, p. 223, „référentiation un particulier par quelque trait singulier ou d'excelence qui permet de le caractériser mieux que le nom propre".

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaza perifrazei comune *pentru* numele propriu

Ne vom opri asupra câtorva antonomaze perifrastice care sunt formate din grupuri sintactice libere, care sunt folosite cu funcţia unui nume propriu sau, mai bine zis, cu statutul categorial de nume propriu.

De pildă:

„Realizările vizitei transoceanice sunt demne de marile isprăvi ale ***Celui-de-Tristă-Amintire****: începuse [...] să importe minereu de fier tocmai din Australia [...].”*
(România liberă, 18-24 august 1993, p. 2)

Acest tip de antonomază se naşte şi este valabil numai în discurs şi este perceput într-o anumită epocă pentru o comunitate dată, cu o anumită cultură. Dacă această secvenţă lingvistică, iniţial un grup sintactic liber, este construită cu scopul de a substitui un nume propriu, ea trebuie să plece de la o trăsătură dominantă care desemnează persoana purtătoare a denominativului înlocuit, pe care o evocă. După *Revoluţia din 1989*, poporul a simţit o mai mare libertate, accesul la bunuri alimentare inexistente în socialism, pe vremea dictaturii lui Nicolae Ceauşescu. Era firesc ca, gândindu-se la acesta, să se marcheze lexical o adresare-insultă care să-l numească astfel încât să i se releve unicitatea caracteristică. Se utilizează pentru aceasta o perifrază care este mai mult o descriere: *Celei de Tristă Amintire*. Unii cercetători[2] consideră că în această situaţie avem a face cu o formă de excelenţă a subiectului însuşi, rămânând numai la aprecierea perifrazei care conţine un nume propriu (*Învingătorul lui Darius* pentru Alexandru cel Mare) sau o înşiruire de cuvinte care surprind o trăsătură în sine a celui numit (*Doctor subtilis*, pentru Jean Duns Scot), dar, iată, o dovedeşte perifraza în discuţie, este posibil să se exprime şi o formă a excelenţei subiectului cu privire la colectivitatea dată. Deci, avem în cazul antonomazei perifrastice de acest tip nu numai o excelenţă inversă ca aceea a antonomazei numelui comun, ci şi una asemănătoare acesteia în funcţie de materialul lexical utilizat în construcţia microgrupului sintactic al perifrazei. Acest mod de substituire a numelui propriu are avantajul de a denumi persoana cu ajutorul unei caracterizări totodată, dând denominativului sui-generis realizat o notă expresivă pe care antroponimul nu o posedă.

---

[2] Meyer B. et Dubucs M., *Antonomases du nom commun*, „Lingvisticae investigationes”, 11, 1987, p. 60.

Scanned with OKEN Scanner

Un alt exemplu:

„Clubul «Năstase» este clubul care a preluat proprietățile ***Abuzivîmpușcatuluiînceafă.***"
(Academia Cațavencu, 18-24 mai 1993, p. 2)

Perifraza **Abuzivîmpușcatuluiînceafă** are grafic aspectul unui singur cuvânt, substantiv propriu, după inițiala majusculă și sudura lexicală. Este oglindită în scris o etapă înaintată a unei presupuse unități morfologice și sintactice a compusului cu sugerarea pierderii sensului fiecărui cuvânt în parte și transformarea secvenței lingvistice într-un veritabil nume propriu, antroponim. Trăsătura rezultată din descompunerea secvenței lingvistice perifrastice este una de exprimare a *excelenței de circumstanță*. Unicitatea întâmplării și aprecierea ei într-un anumit fel, exprimate perifrastic, produc o imagine mentală dublă în care se suprapune aceea a referentului inițial (Nicolae Ceaușescu) în ipostaza meritată de pedepsit și aceea a modului asiatic în care a fost executată pedeapsa.

Procedeul nu este nou. În basmele populare întâlnim astfel de nume proprii provenite din sudarea elementelor lexicale componente ale unui grup sintactic liber: *Fata-de-împărat-cu-Cobilița, Jumătate-de-Om-Călare-pe-Jumătate-de-Iepure-Șchiop* ș.a.

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaze ale numelui propriu pentru numele comun, lexicalizate și lexicografiate

Pe bună dreptate observa Dumarsais că într-o zi, la târg, apar mai multe figuri de stil în vorbirea oamenilor de rând decât în mai multe adunări academice. Boileau și Fontanier erau de aceeași părere, iar Marmontel chiar a făcut o demonstrație, imaginând o ceartă între un om de rând și nevasta lui, în care înșiră nu mai puțin de 23 de figuri de stil folosite fără ostentație, ba unele dintre acestea erau dintre cele mai rare și mai greu de realizat în utilizarea unui limbaj mai puțin pretențios.

Urmărind presa scrisă actuală putem să întărim aceste constatări și chiar să susținem necesitatea elaborării unei *gramatici expresive a limbii române*.

Ideii, de altfel corecte, că, odată pătrunse în limbă, figurile își pierd caracterul particular și se generalizează și că figurile cele mai pregnante devin uzuale, i se poate aduce o corectare în sensul că, oricând – reducând discuția numai la antonomază – secvența lingvistică lexicalizată și lexicografiată, care și-a pierdut forța expresivă, reușește să-și revigoreze această putere expresivă dacă apar note cu valoare etimologică în context sau dacă receptorul apelează la actualizarea unor cunoștințe enciclopedice pentru o mai bună percepere a mesajului.

Vom încerca, în cele ce urmează, să comentăm, din perspectivă estetică, efectele utilizării unor antonomaze lexicalizate și lexicografiate de tipul: numele propriu pentru numele comun.

Se utilizează cuvântul **caiafă**, substantiv feminin, cu sensul de *persoană fățarnică, ipocrită*.

Destul de multe sunt cuvintele care având inițial un sens pozitiv capătă cu timpul, un caracter depreciativ. Așa este cazul substantivului **caiafă** – după cum va rezulta și din cele expuse mai departe. Este nevoie, însă, mai întâi, de un scurt istoric al faptelor.

Guvernatorii imperiali ai Iudeii aveau acest drept, în exclusivitate, de a numi dintre cetățenii provinciei pe acela ce convenea, desigur, intereselor romane, ca mare preot al etniei.

În timpul perioadei de propovăduire a religiei ce avea să capete numele după cel al Mântuitorului, și anume a **creștinismului**, Valerius Grahus este cel ce deține funcția supremă de guvernator roman al provinciei. El numește în anul 29, după alți istorici ai religiilor, în anul 30 înainte de Cristos, ca mare preot al iudeilor pe unul din conducătorii saducheilor care reprezentau interesele marilor proprietari de pământ. Numele lui este **Caiafa**.

Scanned with OKEN Scanner

Caiafa va deveni unul dintre cele mai cunoscute personaje biblice, întrucât, pe parcursul activității sale sacerdoțiale, l-a cunoscut pe Iisus, așa după cum spun textele biblice:

*„Iar ei au prins pe Iisus. L-au dus la **Caiafa**, arhireu, unde erau adunați cărturarii și bătrânii."*
(Matei 126, 57)

*„Și l-au dus întâi la Anna, căci era socrul lui **Caiafa**, care era arhireu în anul acela. Deci, Anna l-a trimis legat la **Caiafa** arhireul."*
(Ioan, 13, 18, 20)

Această trimitere de la un șef religios la altul a celui acuzat de blasfemie a fost apreciată de către generațiile de credincioși care au urmat morții Samariteanului drept cea mai bună dovadă a tergiversării unei hotărâri. Astfel, când cineva este pus în situația de a fi purtat cu vorba, a fi trimis dintr-un loc în altul, se zice că *este trimis de la Anna, la **Caiafa***.

Numele celui care a făcut să fie condamnat Isus Cristos și persecutați apostolii s-a abstractizat în timp, devenind substantiv comun: **caiafă**, cu sensul de *persoană fățarnică, prefăcută, ipocrită* căci, ca prezident al sanhedrinului iudaic, a dat dovadă de un comportament duplicitar față de trimisul lui Dumnezeu, despre care știa din cărțile sfinte lucruri ce se confirmau tot mai des, ca și față de Pillat, căruia îi ascundea constatările făcute, determinând sub masca dezinteresului și a corectitudinii, eliberarea lui Barabas și crucificarea lui Iisus Cristos.

Forța expresivă a vocabulei atribuie persoanei la care se referă o caracterizare încărcată cu toate sensurile morale degradate ale celui care s-a numit **Caiafa**.

De pildă:

*„Are să mi-o plătească, și scump, **caiafa** asta bătrână!"*
(Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, p. 87)

Everest, s.m., (fig.) *obstacol greu de trecut; obstacol mare; cantitate foarte mare; acumulare imensă (de ceva: date, observații etc.); culme, nivel ridicat*, cf. **Everest**.

Everest (sau *Chomolungma*) este denumirea celui mai înalt munte, a celui mai înalt vârf din lume (8848 m). **Everestul** se află la granița dintre Nepal și China. Este veșnic acoperit de zăpezi și ghețari, fiind, totodată greu accesibil. Mulți alpiniști au încercat să îl cucerească, dar, pentru prima dată, această performanță, s-a realizat la 28 mai, 1953 de către Tensing și Hillary. Denumirea vârfului de munte a devenit prin antonomază: **everest**, *obstacol greu de trecut, acumulare imensă* (de ceva) așa cum se relevă în textele următoare:

„Agenția «Asociated Press» transmitea un relevant documentar care adăuga date la

Scanned with OKEN Scanner

***everestul** de informații ce prefigurează conținutul și forma unui coșmar la ordinea zilei [...].*"
(Radu Budeanu, S.N., 1998, p. 129)

„*Dar câte echipe au putut să urce acest **everest** care este o finală C.C.E. ?*"
(Balonul, 1989, p. 31)

Valoarea stilistică a antonomazei decurge din superlativul absolut inclus privind dificultatea accesibilității la resuscitarea în memoria referențială a sălbaticului peisaj himalaian.

Scanned with OKEN Scanner

Antonomaze ale numelui propriu pentru numele comun, lexicalizate, dar nelexicografiate

Individ necioplit, răufăcător; brută sunt sinonime ale cuvântului **caliban**, substantiv masculin, cf. **Caliban**.

În piesa de teatru *Furtuna* de Shakespeare apare un personaj pe nume **Caliban**, care era născut dintr-o vrăjitoare și un demon, de unde răutatea lui diavolească, personificare a brutei. El avea ca loc de refugiu, de viață, o peșteră. *Peștera lui Caliban* a devenit simbol al spațiului închis, al lipsei de orizont, al unei temnițe a spiritualului. Acest personaj a fost reluat de Ernest Renan într-o piesă de teatru care purta chiar numele brutei: **Caliban**, dramă filozofică, scrisă în anul 1878. Renan are inspirația bună să aducă în scenă sub legitimație shakespeariană pe *ducele de Molan, Prospero* – simbolizând aristocrația și pe **Caliban** – bruta. Într-o suită de scene antologice asistăm la ruinarea blândului și bunului Prospero de către forța oarbă, primitivă, **Caliban**, care îi ia locul și nevasta. Piesa are un mesaj ce se relevă în final, adică decăderea fatală a umanității. Pentru a exprima răutatea în perfectă întâlnire cu prostia se folosește termenul **caliban, calibani**. de exemplu:

*„Indicii triste, prin urmare, cu pagini și zile pline [...] cu **calibani** [...].”*
(Adevărul, nr. 206, 28 iulie 1990, p. 1)

Alt enunț, care cuprinde, înviorată, antonomaza în discuție:

*„[...] Gabriel Liiceanu [...] l-a omagiat pe Niki (Nicolae) Manolescu pentru obiectivitatea de care a dat dovadă publicând stenograma discuției de acum patruzeci și trei de ani dintre dictatorul comunist al României și academicianul fără catedră G. Călinescu [...]. E un document rușinos pentru un intelectual de rangul acesta. Citindu-l, senzația e că ai de-a face cu un stăpân absolut al țării [...] și de cealaltă parte, cu un valet cultural, îngrozit, evident [...], dar care a acceptat obediența absolută, compromisul, slugărnicia, mutilarea operei proprii. Asta e teribil ! [...] e o scenă de dresură între un **Caliban** atotputernic și un **Ariel** [...].”*
(Adevărul, 29/30 martie, 2003, p. 2)

Contextul apropiat anterior pregătește apariția înșiruirii antonomazice prin solicitarea memoriei referențiale, dezvăluind apartenența referenților inițiali la

opera lui Shakespeare, cu ajutorul derivatului antonomazic *shakespearean*: „Lectura atentă a teribilei stenograme emană un fior tragic, aș zice *shakespearean* [...]". În piesa de teatru *Furtuna*, semnată de marele dramaturg, se înfruntă două personaje simbolice, **Caliban** (*creatură fabuloasă, monstruoasă, personificarea forței brutale*) și **Ariel** (*o putere spirituală superioară, obligată să asculte de celălalt, dar mereu bântuită de revoltă împotriva acestuia*). Avem două antonomaze discursive *in distantia*: *un* ***Caliban*** *atotputernic*, referent inițial, care se încarcă prin schimbarea categoriei gramaticale cu sensul *brută*, pentru a putea oglindi similitudinea cu dictatorul comunist Dej (Gheorghe Gheorghiu), al cărui spirit arbitrar și discreționar a fost perceput de toți cei care l-au cunoscut, și **Ariel**, căruia i se substituie academicianul, fără catedră, G. Călinescu, un valet cultural, îngrozit, care a acceptat compromisul – în antonomază, cu sensul *geniu*.

Ediculé, s.f., închisoare severă pentru cei mai periculoși condamnați politic (< turc. **Yedikule**).

O închisoare din Istanbul, celebră datorită regimului sever la care erau supuși cei aflați în detenție, a fost numită, în conformitate cu arhitectonica ei, **Yedicule**, în traducere românească *Șapte turnuri*. **Edicule** (pronunțat și scris în românește astfel) este un substantiv propriu compus din elementele lexicale turcești: **yedi**, *șapte* și **kula**, *turn* (pl. **kule**, *turnuri*, care a dat în limba română pe *culă, cule* s.f. *clădire în formă de turn, cu baza dreptunghiulară, care servea în trecut, și ca loc de apărare* (cf. bg., scr. *kula*). Cele două cuvinte *yedi* + *kula* s-au sudat într-unul singur, unitar din punct de vedere gramatical, lexical și semantic: *yedikule*, care, datorită unicității obiectului desemnat, a căpătat valoarea de nume propriu: **Yedicule**, ajungând în limba română sub forma **Edicule**. În limba română, numele propriu dă naștere recent unui termen comun, care se încarcă semantic *cu funcționalitatea construcției turcești a celor șapte turnuri* și cu *modul excesiv în care îndeplineau cei din interiorul ei ordinele superiorilor:*

> *„Securitatea politică păgână a exterminat în* ***ediculele*** *comuniste floarea conducătorilor spirituali ai poporului român care au refuzat să plătească tribut de fidelitate, de supunere, Înaltei Porți Roșii de la Kremlin.*
> *Când l-am văzut la ieșirea din* ***edicula*** *de la Pitești, după nouă ani de detenție, nu l-am recunoscut."*
> (Lucifer, nr. 15, anul II, 1911, p. 3)

Știind că la **Ediculé** (în ortografie românească) au fost întemnițați domnitorii martiri Vasile Lupu, Mihai Racoviță, Constantin Mavrocordat și Constantin Brâncoveanu împreună cu cei patru fii ai săi, autorul enunțurilor folosește un termen comun **ediculă, edicule** (în ipostazele gramaticale cerute de context) pornind de la regimul *excesiv de detenție al celebrei închisori turcești*, profitând și de analogia care se creează între *ateismul comunist* și *păgânitatea otomană*,

Scanned with OKEN Scanner

ambele antiromâneşti. Recentul substantiv românesc nu trebuie confundat cu *edicul* < fr. ***édicule*** < lat. ***aedicula***, *casă mică.*

Pentru poporul român, Nicolae Vogoride, caimacamul Moldovei din perioada 1857-1858, a rămas ca o figură de tristă amintire.

Omul politic moldovean s-a făcut cunoscut ca un adversar neînduplecat al Unirii Principatelor Române. Sfidând idealul multisecular al naţiunii române: *să fie recuoscută ca stăpână de drept şi de fapt a spaţiului ei de naştere, continuitate şi unitate*, **Vogoride** falsifică alegerile pentru Adunarea ad-hoc a Moldovei (sprijinit, desigur, de puterile interesate: Turcia, Austria şi Anglia). Această fraudă electorală a întâlnit protestul hotărât al majorităţii cetăţenilior, în frunte cu personalităţile naţionale favorabile Unirii. De altfel, în urma Acordului de la Osborne (1857) între Napoleon al III-la şi guvernul englez, alegerile au fost anulate. Ceea ce a urmat se cunoaşte.

Azi, când Revoluţia a creat premisele revenirii la mama ţară a teritoriilor rupte din trupul ei după cea de-a II-a conflagraţie mondială, este trist că se găsesc „personalităţi" politice care consideră inoportună legitima dorinţă a naţiunii române de a înfăptui actul patriotic al Unirii. Aceştia, *prin antonomază, făcându-se analogie cu atitudinea antinaţională a trădătorului caimacam*, au fost numiţi: **vogorizi**.

Iată în continuare, două texte în care surprindem acest substfantiv comun:

„Avem de ce să fim mândri: am ajuns la a treia generaţie de antiunionişti. Pe doi dintre ei îi cunoaştem îndeajuns [...] descind dintr-o tradiţională pleiadă de **vogorizi** *şi domnitori turciţi."*
(Baricada, 4 februarie 1992, p. 12).

„Făcând figură de mari şi înţelepţi politicieni, cei doi **vogorizi** *ai noştri au reuşit un duet care va fi cu siguranţă aplaudat la Moscova [...] Vine el şi ceasul, vine cât de curând, când la masa întinsă a Ţării nu-şi vor mai găsi loc* **vogorizii** *căftăniţi şi încăciulaţi aiurea."*
(România liberă, 28 ianuarie 1992, p.1)

Din ambele texte reiese cu claritate sensul antonomazei, acela de *antiunionist (antiunionişti)*, dar şi o notă deloc neglijabilă, aceea de *vândut (vânduţi) unor interese străine; infidel (infideli) intereselor ţării.*

Scanned with OKEN Scanner

Derivate antonomazice

Derivate antonomazice lexicalizate și lexicografiate

Cum s-a ajuns ca prin **abderit** [*ab-de-rit*], *s.m.* (livresc), să înțelegem *om de rând, om simplu, mărginit și caraghios*? Termenul vine în limba română din germanul **Abderit,** derivat în această limbă de la numele orașului **Abdera.**

Abdera, oraș ridicat în *Tracia* de ionienii din Clazomene (c. 565 î.Hr.), distrus de alte triburi tracice (c.sec. VI î.Hr.) reîntemeiat de coloniștii din Delos (c. 543 î.Hr.) cunoaște o perioadă de dezvoltare economică și politică, apoi este distrus din nou de tribali, ca Filip al II să-l includă în statul macedonean (352). Cucerit de romani (176 î.Hr.) decade, ajungând în perioada bizantină ruine transformate în cimitir. Astăzi este un centru arheologic care adună vestigiile.

Întrucât locuitorii cetății **Abdera,** întruchipau, în mentalitatea civilizației antice *incultura, grosolănia, înfățișarea stranie, și un comportament care dezvăluia lipsa de educație,* cuvântul **abderit** a încorporat semantic toate aceste trăsături, devenind *etalon de filistinism și nerozie.* Ca atare, un om *degradat, neinstruit, mărginit și caraghios, straniu ca înfățișare* este un **abderit.** Cuvântul a călătorit pornind de la greci (**abderitos**) și latini (**abderités, ae**) și a ajuns la noi, împrumutat de la germani, **Abderit,** sub forma **abderit** (în limba germană scriitorul Cristoph Wielend a semnat un roman antologic cu titlul *Die Abderiten*, **Abderiții**).

Iată termenul, cu valoare figurativă, folosit într-o sintagmă utilizată în stitlul jurnalistic:

> *„S-a minunat Vestul civilizat și democrat de ce au fost în stare „**abderiții** valahi" [...]."*
> (Strada, anul I, nr, 6, 1990, p. 3)

Autorul articolului utilizează termenul în ipostaza de plural articulat hotărât, **abderiții,** încărcându-l cu o notă expresivă de reproș ironic, adresat global, pentru a pune în contrast puternic părerea degradată a Vestului, cu realitatea luptei nobile a românilor pentru o viață liberă și civilizată. Utilizarea derivatului antonomazic (împrumutat în limba română) ca determinant al substantivului (învechit) **valah,** nume dat până la jumătatea sec. al XIX-lea *poporului român* de către alte popoare, poartă datorită semantismului un rol epitetic, atât timp cât înfățișează imaginea

Scanned with OKEN Scanner

românilor așa cum se reflectă ea în simțirea și fantezia occidentalilor, pe care autorul articolului o reproduce astfel. Termenul cu valoare de invectivă, se încarcă în limitele contextului dat cu o notă de ironie la adresa celor care l-au folosit drept stigmat pentru o realitate ce îi dezminte cu o înfățișare prezentă, opusă celei cunoscute, declanșatoare a unei unde de simpatie.

Romanii, după cucerirea Cartaginei, au numit provincia constituită în 146 î.Hr. pe teritoriul fostei metropole (actuala Tunisie de NE), **Africa**, probabil după numele unui trib local mai important. Abia în Evul Mediu, în epoca marilor descoperiri geografice, termenul **Africa** ajunge să desemneze întregul continent.

Unitatea lexicală, **african, -ă**, a ajuns la noi de la fr. *africaïn*, lat. *africanus* și este *s.m. și f.* cu sensul: *oameni născuți, care provin (din) sau trăiesc în **Africa**; locuitor din **Africa**, persoană care face parte din populația băștinașă a **Africii**,* iar ca *adj., care se referă la **Africa** și la populației ei.*

Lăsăm la o parte mulțimea de note enciclopedice fascinante, pe care ne-o oferă istoria milenară a continentului, și ne oprim asupra unui aspect binecunoscut astăzi: *multe din regiunile **Africii** sunt încă într-o stare de înapoiere economică, culturală și socială.*

Această stare de fapt, economică și socială, a făcut ca adjectivul derivat de la numele continentului să exprime (ironic) un sens nou cu referire la *nivelul coborât al dezvoltării în această zonă planetară foarte întinsă.*

De pildă:

*„Dimineţile erau toţi patru sfârşiţi şi lucrau în câmp cu un spor **african**."*
(Phoenix, 15-21 octombrie, 1991, p. 8)

Autorul a folosit determinantul antonomazic **african** pentru a califica apăsat *scăzuta eficiență, slaba productivitate* a muncii prestate cu o anumită ocazie și în anumite condiții, întrucât vocabula are un grad de sugerare ridicat prin analogia ce o fixează cu înapoierea economică a **Africii**. În aceasta constă și reînvierea, actualizarea, etimonului antonomazic, numele propriu al continentului.

Iată un context, unde apare sensul ce completează și susține imaginea referențială, din punct de vedere socio-economic, relevată de adjectivul-atribut în sintagma *spor **african***:

*„Cei patru au primit 75 000 lei. Câștiguri **etiopiene** !"*
(Tinerama, 17-23 aprilie, 1992, p. 10)

Lipsa locurilor de muncă și a slabei retribuții după căderea sistemului economic în Etiopia, *stat **african***, efect al alungării europenilor, au devenit bine cunoscute în întreaga lume, de unde și încărcarea cu sensul *foarte scăzut* a adjectivului derivat **etiopian** și valoarea lui stilistică de epitet antonomazic.

Scanned with OKEN Scanner

Arnăut, arnăuți, s.m., *soldat mercenar recrutat de domnii fanarioți, (prin extensiune) servitor înarmat, ținut de boieri, mai ales pentru paza personală: poteraș* (< tr. **arnavut**).

În limba *turcă* pentru a denumi *Albania* s-a utilizat substantivul propriu **Arnavatlak**, iar pentru numele *turcesc* dat *individului de fel din* **Arnavatlak**, substantivul comun **arnaut**. În perioada domniilor fanariote (1711-1821 în Moldova; 1716-1821 în Țara Românească) se numea cu acest cuvânt derivat tot în limba turcă (**arnăuți**), ostașii mercenari care veneau din **Arnavatlak** (*Albania*). Cuvântul a fost adecvat rostirii românești sub forma **arnăut, arnăuți** (cu schimbările fonetice corespunzătoare modelelor lexicale și flexionare existente în limba noastră): desemnând, cu timpul, ostașii care serveau în garda domnească sau pe diferiți boieri – indiferent de originea acestor militari mercenari. Mă opresc asupra acestui enunț extras din limbajul jurnalistic:

> *„Reproșurile Belgradului se fac la adresa grupărilor de* **arnăuți** *trimise în Kosovo de către grupări paramilitare."*
> (România liberă, 22 martie 1999, p. 3)

Folosirea termenului arhaic **arnăuți** s-a făcut, desigur, *cu intenția stilistică de a învioara exprimarea*, asigurându-se echivalența semantică pentru mai frecventele și, totodată, mai uzatele elemente lexicale: *luptător, combatant* etc., dar s-a neglijat tocmai aspectul de *referință* a substantivului în context, care ar putea scandaliza pe susținătorii drepturilor colectivității etnice kosovare, pe kosovari, ca *termen de insultă*, și nu în ultimul rând pe vecinii lor albanezi, căci **arnăut**, după cum spuneam, la origine, înseamnă **mercenar** *albanez*.

Cu valoare de arhaism, folosit expresiv, surprindem termenul și în textul desprins din presa scrisă, reprodus în continuare:

> *„[...] Ion Cristoiu e nevoit, când pleacă de acasă, să-și lase majordonii să-i răzbune presupusele amoruri rănite. [...] Așadar, Domniile lor,* **arnăuții** *de la «Cotidianul» au purces la ceea ce-și închipuie dânșii c-ar fi «războiu'», adică la o cafteală cu «Academia Cațavencu»."*
> (Academia Cațavencu, 1 sept. 1998, p. 5)

Se sugerează cu ajutorul termenului **„arnăuții"** că jurnaliștii de la Cotidianul ar fi cu toții niște *mercenari, niște oameni cu simbrie în slujba unor potentați sau șefi*, a căror voință, o respectă prin articolele pe care le semnează. Este un substantiv antonomazic de mare forță sugestivă în exprimarea plastică a imaginii unor oameni *plătiți pentru a executa ceva, nu contează ce*, așa cum îi vede autorul enunțului.

Scanned with OKEN Scanner

Derivate antonomazice lexicalizate și nelexicografiate (recente)

Institutele specializate la nivel național în obținerea de statistici privind opinia publică cu diferite ocazii, IRSOP și INFAS, au nemulțumit aproape toate taberele ideologice, care le-au criticat, imputându-le fie umflarea datelor, fie subțierea lor, în funcție de investigațiile proprii, deformate, la rândul lor, de interesele momentului.

Referindu-se la o situație anume, interpretarea acesteia de către cei abilitați, departe de cea așteptată și calculată de bunul-simț, a determinat nașterea a două unități lexicale, derivate de la referenții amintiți, care oglindesc, datorită analogiei cu instituțiile amintite, deformarea realității: **irsopian, infasian**, adică (în stilul de calcul) *voit greșit* (practicat de IRSOP și INFAS).

Să urmărim contextul în care apar cele două creații lexicale:

*„Au calculat diabolic, **irsopian, infasian**."*
(Cotidianul, 16/17 ianuarie 1993, p. 4)

Productivitatea ridicată a formațiilor cu sufixul *-ean* se oglindește și prin derivatul surprins în textul următor:

*„Ascultându-i pe Beatles uit pentru moment de repetabila reformă de aproape 10 ani, de muntele de gunoi din spatele blocului meu [....], de insatisfacția lui Ilie Dumitrescu, precum și de satisfacțiile **lewinskyene** ale lui Bill Clinton."*
(Libertatea, 10 februarie 1998, p. 2)

Derivatul lexicalizat și nelexicografiat, **lewinskyan**, adjectiv calificativ, exprimă, în context, cu mare forță sugestivă, o atitudine erotică șocantă cu referință la aceea a președintelui Clinton, condamnată de cetățenii americani, scandalizați de substituirea preocupărilor de stat cu cele minore, de factura celor amintite.

Scanned with OKEN Scanner

Compuse antonomazice

Compuse antonomazice lexicalizate și lexicografiate

Cuvântul **adamască** *[a-da-mas-că]* (înv.) *s.f.*, are sensul de *stofă scumpă de mătase, țesută cu flori*. Vine în limba română după cum urmează: < rus **adamaska** < lat. (**adamascus, a, um** < lat. med. **a** *(din)* + **Damascus (Damasc)**.

Termenul **adamască** (vezi **damasc**) apare în limba română în secolul al XVI-lea. Cea mai veche atestare o avem din 1558:

*„1 patrafir de **adamască** vearde, cu 6 canafi."*
(DÎ, p. 164)

*„2 poale ce stau în tindă, între stâlpi, de **adamască** cu obraze."*
(*Ibidem*)

Cu valoare stilistică, vocabula apare la scriitori care au compus opere în perioada modernă:

„Strămoșii tăi cu oastea ieșeau la câmpul slavei;
*Iar tu subt **adamască**... sălbatic horăiești."*
(Costache Negruzzi, *Scrieri literare*, 1964, p. 189)

Este evidentă nota (de *bogăție* pe care o relevă în primele două texte cuvântul compus antonomazic **adamască** (*damasc*) cu referire la deținătorii obiectelor desemnate de substantivele românești *patrafir* și *poale* a căror componență calitativă *„de import"* este subliniată astfel.

În ultimul citat, expresivitatea substantivului, care trimite prin fonetismul său la distincții etimologice, rezultă tocmai din această valoare referențială cu care se încarcă în poziția de element secund al antitezei: patriotismul strămoșilor opus somnului horcăitor al urmașilor aflați departe de câmpul slavei, de teatrul de lupte pentru păstrarea ființei naționale. Compusul *antonomazic* care poartă în corpul său de sunete numele orașului oriental, produce în contextul liric asocierea beneficiarului cu traiul molatic și de huzur al dușmanilor (cotropitori).

Adi Dassler este industriașul care a avut ideea în Germania deceniului 8 al secolului nostru să proiecteze și apoi să producă un tip special de încălțăminte.

Scanned with OKEN Scanner

Calităţile în utilizare, probabil şi preţul accesibil, au făcut din acest produs unul mult căutat de publicul larg.

Sensurile care s-au născut din numele propriu sunt fireşti, întrucât **adidas (adidaşi)** a fost repede identificat cu marca fabricii: **Adidas**, care nu este alta decât compusul din elementul lexical onomastic şi cel de familie ale proprietarului firmei **Adi Dassler**, cu renunţarea la sufixul german al numelor de persoană **-sler**. s.m., 1. *încălţăminte comodă, făcută după criterii ştiinţifice de adecvare la funcţionarea articulaţiilor labei piciorului, destinată practicării diferitelor activităţi sportive.* Apoi a fost repede preferată şi utilizată de majoritatea tinerilor: 2. *om care poartă* ***adidaşi****, om obişnuit*; 3. (fig.) *picioare de porc,* prezente peste tot în magazinele alimentare înainte de decembrie 1989.

Încălţămintea fiind foarte populară s-a identificat cu *omul obişnuit* care o purta, iar denumirea ei în utilizare figurativă capătă şi alte valori semantice, ca de pildă, cea din textul următor:

> *„De la vlădică (ministrul culturii, dl. M..), până la opincă (diverşi* ***adidaşi*** *păşitori pe cărările gazetăreşti) lumea s-a înveselit [...].”*
> (în România liberă, din 27.03.1993, p. 8).

Aici, vocabula **adidaşi** se încarcă semantic cu nota *anonim, anonimi*, ceea ce are o mare forţă expresivă în a sublinia mentalitatea omogenizării sociale „comuniste” de care nu am scăpat nici la 3 ani, după Revoluţie.

Să urmărim cuvântul utilizat cu alt sens, în textul următor:

> *„[...] aveam în frigider o pereche de* ***adidaşi*** *şi unul mic, vineţiu, desperecheat [...] şi-mi ziceam: ce bine o să le stea pe un munte de varză.”*
> (Almanah Flacăra, 1991, p. 182)

Picioarele de porc, în regimul comunist, deveniseră articolul alimentar de carne cel mai prezent în magazinele de profil şi, ca preţ, la îndemâna oricui, căci carnea era exportată sau plasată elitei politice. S-a făcut repede analogia între produsul alimentar şi cel purtat în picioarele mai tot omului obişnuit şi, cu o oarecare notă ironică şi de argou (securitatea era omniprezentă), s-au numit **adidaşi**.

Nimic nu ar fi putut să reactualizeze mai colorat timpurile înfometării ceauşiste decât antonomaza derivată regresiv de la numele propriu binecunoscut al producătorului german de materiale sportive, cu sensul de [o pereche de] *picioare de porc.*

Scanned with OKEN Scanner

***Compuse propriale antonomazice** – antonomaza lexicală intrinsecă –*

Dintre categoriile de substantive proprii compuse se desprinde una a numelor de familie complete care nu este bine reprezentată lexical, dar este importantă din punct de vedere stilistic întrucât la baza formării compuselor pe care le cuprind stă o figură de stil: **antonomaza**, aceasta asigurându-le o mare forță expresivă. În aceeași categorie, a *compuselor stilistice* intră și substantivele compuse proprii care au la bază: o *metaforă* (*limba-soacrei* – denumește metaforic o plantă ale cărei *frunze sunt prevăzute cu țepi*, sugerare a *cicăliturii înțepătoare* intrată în folclor ca trăsătură generală a soacrelor); o *hiperbolă* (*un suge-bute* – denumește un om băutor / bețiv excesiv încât este în stare să sugă (să bea) o bute întreagă; compusul este utilizat cu funcție de *epitet*); sinecdocă (*coate-goale* – denumirea unei particularități, de natura oglindirii stării material-sociale și psihologice a unui individ, *sărac, neisprăvit*, a devenit numele însuși de prezentare a acestuia, cu valoare epitetică).

În enunțul care urmează, este utilizat un substantiv propriu comun, **antonomază lexicală intrinsecă**:

> *„Dar întrucât **Gorgona-Securitate** repartiza scriitori pe anume schemă de cadre și așezare în teren a oamenilor ei, cele mai bune, vilele, urmând a fi case conspirative date în grija anumitor scriitori cărora le organiza cota valorică-financiară în vederea cheltuielilor de întreținere, chirie, la parametrii acelei demnități sociale [...]."*
> (România liberă, 11 ianuarie, 1999, p. 11)

Substantivul propriu, la plural, **Gorgone** (în mitologia greacă), *cele trei fiice* (*Euryale, Stheno* și *Meduza*) *ale zeului marin Forcis*, este cuprins în dicționarele noastre de limbă și cu forma de singular, **gorgonă [gorgone]**, s.f., *monstru din mitologia greacă, închipuit ca o femeie cu șerpi în loc de păr, a cărei privire împetrea orice ființă; ornament arhitectural reprezentând capul unui astfel de monstru*, cu sublinierea etimologică *din lat.* **Gorgona** și *fr.* **Gorgones**, care sunt forme de plural. Singularul dedus, **gorgonă**, cu sensul specializat în arhitectură, este o antonomază a *numelui propriu*, pentru *numele comun* lexicalizată și lexicografiată în română.

În enunțul dat, avem o antonomază a *numelui propriu* pentru *numele propriu* nelexicalizată, nelixicografiată, prezentată sub forma unui compus: *Gorgona-Securitate*.

Ordinea termenilor compusului a fost fixată de *rolul referențial* al fiecărui component: **Gorgona**, *referent inițial* – **Securitate**, *referent-țintă*, într-un raport sintactic apozițional intralexical, în care pe primul loc se situează termenul care indică referentul cel mai îndepărtat ca origine – în mitologia antică grecească, referentul cel mai îndepărtat în timp, cu funcția de referent inițial, iar

Scanned with OKEN Scanner

referentului-țintă, celui de al doilea plasat în construcția lexicală, i se caută similitudini cu acesta.

Având la bază o figură de stil, *antonomaza*, se numește compus *stilistic*. „Un număr mare de substantive compuse comune și proprii alcătuite din cuvinte întregi existente și independent în limbă, mai ales formații originale din limba populară și din cea vorbită, au ca punct de plecare o figură de stil: metaforă, hiperbolă, sinecdocă, metonimie[3].

Majoritatea vorbitorilor înțelege cum s-a creat compusul: de la substantivul comun **gorgona**, dezlexicalizat, cu inițială majusculă, animal mitic, care împietrea cu privirea și de la substantivul propriu *Securitate [Statului Socialist]*, organ *de represiune brutală și sancționare irațională* care **pe cine punea ochii** (expr., *a supraveghea, pe cineva, pentru a-l prinde cu o greșeală, pentru a-l pedepsi*) era un om pierdut.

În context, odioasa instituție îți concretizează din punct de vedere economic, social, politic *monstruozitatea*, întrucât i se atribuie antonomazic trăsătura numită anterior (aranjarea indivizilor în case naționalizate, după criteriile funcționării și funcționalității ei era o *monstruozitate morală*).

Un alt tip de substantiv propriu, antonomazic compus, este cuprins în enunțul:

> *„[...] Năstase vine călare pe un cal furat și cam avariat. El scoate bazuca din pantaloni și răcnește că vrea să formeze guvernul. Despletită, oacheșă* ***Madonna Geoană*** *aleargă prin curte și plânge, profund și sincer deznădăjduită că nu i-a reușit friptura de iepure. În loc de iepure la grătar, a ieșit urs pe proțap, veste care a turnat derută în rândul nuntașilor* ***pesediști*** *care se apucaseră să joace țonțoroiul deja, pe uliță și să tragă cu pistoalele în găini."*
> (*marius@curentul.ro*, Marius Hainagiu, *Hrebenciucizarea României*).

Substantivul propriu **Madonna**, cu păstrarea grafiei italiene și franceze, duplicarea consoanei: *nn*, este utilizat ca titlu de onoare în varianta de substantiv comun: *madonna* (it.) și [Ma]*dame* (fr.). Articulat *la* ***Madonna***, în italiană, este numele *Fecioarei Maria* și corespunde cu substantivul francez *la Vierge*.

Substantivul propriu, compus, antonomazic, **Madonna Geoană** are în structura sa gramaticală două substantive proprii, primul pe cel al *Maicăi Preciste*, al *Fecioarei Maria*, în italiană, **Madonna**, urmat de cel al președintelui PSD [Mircea] **Geoană**. Utilizând cuvintele candidatului se mai întâlnește și substantivul *iepure*, denominează un referent opus *ursului* cu care se identifica *Năstase* în campania electorală (și care a pierdut alegerea pentru funcția prezidențială, apoi, *alegerea* pentru cea de șef al pesederiștilor.

---

[3] Ciobanu, Fulvia și Finuța, Hasan, *Formarea cuvintelor în limba română*, Editura Academiei, București, 1970, vol. I, p. 43.

Scanned with OKEN Scanner

Referentul inițial **Madonna** a fost preferat altor referenți pentru a prezenta trăsătura considerată (antonomazic) ca fiind similară celei manifestate de *referentul-țintă*, **Geoană**, întrucât aceasta a fost *aleasa* (de către Dumnezeu pentru a-l naște pe Hristos), iar **Geaonă** a fost *alesul* majorității pesediste. Procesul antonomazic este desfășurat în trepte. Prima treaptă este aceea a *antonomazei numelui propriu* pentru *numele comun*: **Madonna** pentru **aleasa** (cu refacerea mentală a masculinului **alesul**), iar a doua este aceea a *numelui comun* **aleasa / alesul** pentru numele propriu care nu mai are sens, ci este perceput pur și simplu ca un prenume. S-a obținut un compus stilistic discursiv pe baza unei antonomaze duble.

Un alt tip de nume proprii compuse, antonomazice, este cel format dintr-un prenume + nume de familie + nume de familie, dar nesudate sau fără cratimă ca cele alcătuite din numele de familie ale ambilor soți (Răchițeanu-Șirianu) după model străin.

Sa-l urmărim în contextul:

> *„[...] largă concentrare națională. Adicătelea, un mariaj între toată lumea cu toată lumea. Primul sosit la altar este* ***John Wayne Voiculescu****, un Texan care umblă cu televizorul legat de picior, iar din când în când împușcă ciorile de pe gardul cui nici nu te aștepți."*
> (***marius@curentul.ro***, Marius Haiangiu, *Hrebenciucizarea României*)

În înșiruirea proprială **John Wayne Voiculescu** distingem grupul de substantive proprii: prenumele **John** și numele de familie **Wayne**, individualizând persoana unui actor de film hollywoodian, care a jucat în numeroase western-uri rolul *justițiarului, a pistolarului care pedepsește pe băieții răi*. Trebuie să evidențiem faptul că trăsătura generală a personajelor *jucate* s-a transmis asupra purtătorului numelui **John Wayne** încât acesta a devenit antonomază a numelui propriu pentru numele comun, nelexicalizată, discursivă. În cadrul aceluiași substantiv compus propriu, purtătorul numelui **Voiculescu** este *referentul-țintă*. Trăsătura similară selectată *a juca pe justițiarul, a juca pe cel care pedepsește băieții răi* explică referința.

Compuse antonomazice lexicalizate și nelexicografiate

Se știe că în cretacic – cu 70 de milioane de ani în urmă – trăiau *reptile* de dimensiuni uriașe în comparație cu orice fel de vertebrate actuale. Acestea s-au păstrat sub formă petrificată în straturile Pământului, fiind cunoscute sub numele generic de *fosile*. Descoperite de specialiști, ele au fost numite de aceștia cu ajutorul unor cuvinte grecești, de pildă: *brontozaur* (fr. *brontosaure*, cf. gr. *bronte* „tunet", *sauros* „șopârlă").

Scanned with OKEN Scanner

De curând am întâlnit un cuvânt compus, similar cu cel explicat anterior, care te duce cu gândul la vietățile dispărute demult. Ceea ce șochează însă pe cititor este faptul că vocabula apare într-un text ce cuprinde o problematică actuală.

Să urmărim noul element lexical în fragmentul ce urmează:

„[...] să-și bage mințile în cap [...] nostalgicii, cei care regretă și «iepoca» și gulagul **stalinist**. *Ceea ce însă e pe deplin îngrijorător, și mie îmi provoacă o stare de spirit vecină cu disperarea, este activitatea (și creșterea agresivității) unei extreme stângi [...] teroristă [...] ei,* **stalinozaurii,** *au șanse de succes. Pentru că ei sunt o structură. Zecile de mii de «foști» agresivi [...] se cunosc bine între ei și sunt dispuși să acționeze «cu fermitate revoluționară». Ei,* **stalinozaurii,** *ar putea să ne înfrângă [...] Necunoscutule cititor, fii îngrijorat și disperat împreună cu mine; căci această disperare și îngrijorare comună, această greață comună față de posibilitatea întoarcerii «iepocii» și/sau stalinismului sunt armele cu care vom putea învinge până la urmă* **stalinozaurii** *[...] ca nu cumva să ne chinuie copiii încă o mie de ani..."*
(Azi, 23 mai 1991, p. 4)

Compusul **stalinozaur** are ca prim termen numele **Stalin**, cel al nemilosului dictator comunist, iar ca termen secund cuvântul grecesc **sauros** *„șopârlă"*, preluat din franceză (*saure*) cu scrierea conform pronunției sale în limba română *zaur*, după substantive de tipul *tiranozaur*, cu vocabula de legătură *o*.

Noul element lexical este de o mare sugestivitate în a apropia pe cei astfel numiți (pe **stalinozauri**) de sensurile **fosilă,** (figurat) *bătrân (cu idei învechite)* și **reptilă**, (figurat) *cel care este gata să se înjosească pentru a parveni; imaginea deplasării prin târâre a acesteia fiind sugestivă în formarea sensului* – înțelesuri adăugate la ceea ce însăși forma lui concretizează prin șirul ei de litere, asociat cu cele de același tip. Toate acestea sunt puse în legătură, în momentul rostirii vocabulei, cu trăsăturile degradate ale dictatorului Stalin, cu ideologia lui comunistă.

Deci **stalinozaur** înseamnă *susținător al ideologiei comuniste depășite, al utopismului socialist, pe care le propovăduiește și în numele cărora acționează cu o agresivitate primitivă.*

Lefter Popescu, personajul din schița *Două loturi* de I.L.Caragiale, mărunt slujbaș la un minister, află că, participând la extragerea a două bilete de loto, încurajat de cuvintele unui flașnetar „Încercați-vă norocul, încercați-vă norocul !", i-au ieșit ambele numere câștigătoare.

Rătăcirea biletelor, calvarul căutării lor, disperarea, răzbunarea burgheză pe soție, umilința în fața șefului pentru absențele făcute la birou, euforia debordantă a găsirii acestora, sfidarea ierarhiei profesionale, iluzia creată de intrarea în posesia imensei sume etc., au o semnificație deosebită în posibilitatea transferării destinului individual la o parte din colectivitatea națională a României, raportată la cele oferite de situația dinainte și de după Revoluție.

Scanned with OKEN Scanner

Când biletele sunt prezentate pentru a fi omologate, reprezentanții instituției, investiți cu această funcție, constată că fiecare dintre cele două loturi au înscrise pe ele numerele câștigătoare, dar „viceversa", adică fiecare este înscris pe seria celuilalt, ceea ce produce o stare de deznădejde insuportabilă personajelor antrenate direct în acțiune și alienarea soților Popescu.

Pentru mulți cetățeni români, Revoluția a fost considerată lozul câștigător al vieții lor. Deziluzia creată, de ceea ce a urmat, este binecunoscută. Speranța în mai bine înșelată și spulberarea visului capitalist, îmbătarea cu ideea câștigului rapid și decăderea materială și psihică în urma consumării escrocheriilor Caritas, FMI, SAFI etc., a dus la „clonarea" victimei principale din *Două loturi*, **Lefter Popescu** (Eleutheriu Popescu), ceea ce s-a consemnat cu rapiditate pe plan lexical:

> *„Din Decembrie '89 încoace, **lefterpopeștii** s-au înmulțit și au găsit modalități de a se îmbăta cu apă rece care le lasă în urmă **patronul**: frenezia Pronosportului, escrocheria cu scrisorile (instituționalizată de diverse firme), lozurile zgrăvite în fel și chip și tot mai scumpe [...].*"
> (Cuvântul, 23-29, iunie, 1992, p.10)

> *„În Obor, inflație de **lefterpopești**.*"
> (Curentul, 7 mai, 2005, p. 7)

Un **lefterpopescu,** *niște* **lefterpopești** este o creație lexicală compusă antonomazică, cu sensul, în contextul dat: *amăgit (-ă, amăgiți, -e).*

Scanned with OKEN Scanner

Unități semantico-sintactice stabile cuprinzând câte un element lexical obținut prin derivare antonomazică

Sintagma este definită ca o *unitate semantico-sintactică stabilă* (un grup stabil de cuvinte), *formată dintr-un grup sau două de cuvinte între care există raporturi de subordonare.*

Dacă în structura acestor grupuri stabile de cuvinte este utilizat un cuvânt, fie antonomază lexicalizată, fie un *derivat* sau un *compus antonomazic* aceste *sintagme* le numim *antonomazice.*

În textele care urmează este utilizată câte o secvență lingvistică de tipul celei definite anterior.

îndoială carteziană

„Ea (întâlnirea, s.n.) *mi-a dezvăluit un om încăpățânat până-n pânzele albe, lipsit totalmente de ceea ce s-ar numi* ***îndoială carteziană.***"

(Magazin expres, 13-20 mai, 1992, p. 2)

După filozoful *René Descartes*, cu numele latinizat *Renatus* ***Cartesiuz*** (1596-1650), filozofia începe cu **îndoiala** totală: ***„dubito ergo cogito"***. De la denominativul **Cartesius**, francezii au derivat adjectivul **cartésien**, împrumutat de noi sub forma **cartezian, -ă**. În lucrările de filozofie s-a calchiat le ***doute cartésien*** din franceză, obținându-se: **îndoiala carteziană**, sintagmă preluată apoi și în alte domenii pentru a exprima *starea de spirit intermediară ignoranței și certitudinii* pe care **Cartesius** a apreciat-o ca primordială pentru judecata corectă. Derivatul *antonomazic* are rolul de a reda concis, prin resuscitarea denominativului referentului inițial (**Cartesius**) sub forma sa adjectivală (**carteziană**) în filosofia căruia **îndoiala** este ridicată la rangul de principiu fundamental al judecății filozofice.

Pe lângă *referentul originar* (R_1), filozoful, și denominativul său, **Cartesius**, mai avem un *referent originar* ($R_{1'}$), **„dubito ergo cogito"**, denumit, în mod obișnuit, *îndoiala* ***carteziană***, sensul, deja selectat, nu aparține trăsăturilor referentului prim, ci unui produs intelectual al acestuia, echivalent cu o trăsătură de caracter, pe care propunătorul nu o găsește în comportamentul *referentului-țintă*, al președintelui în exercițiu, ceea ce caracterizează indirect pe acesta cu gândirea și comportamentul opus: *rigiditatea ideologică și decizională.*

Scanned with OKEN Scanner

regim spartan

*„Fostul jucător al lui Leicester a atacat în termeni duri **regimul spartan** al tehnicianului, spunând că a fost cea mai neagră experiență din viața sa."*
(Național, 10 martie 2001, p. 10)

Apelând la cunoștințele enciclopedice, care cuprind referiri la orașul-cetate **Sparta**, aflăm că, în secolul al VII-lea î.Hr., aceasta ajunge conducătoarea confederației peloponesiace și chiar obține în secolul al VI-lea, hegemonia în Peloponez. Această poziție a polisului este pusă pe seama severității sistemului de educație **spartan**. Creșterea în școala de luptători a tinerilor se efectua într-un regim de privațiuni și eforturi ajuns celebru. Așa s-a perindat prin vreme sintagma **regim spartan**, *un mod de viață cu reguli dure* (conform celui al Spartei). De fapt, în cuprinsul frastric, interlocutorul aduce indirect prin intermediul aprecierii experienței trăite, ca fiind *„cea mai neagră experiență din viața sa"*.

ruleta rusească

„Apă de băut cărăm de la fântână, din deal, [...]. Despre apă plată sau minerală nici nu poate fi vorba, veniturile locuitorilor aflându-se sub limita sărăciei.
*Astfel, până când cineva se va îndura de ei și îi va ajuta, locuitorii Doljului își joacă sănătatea la o **ruletă... rusească**."*
(Național, 25 august 2002, p. 7)

*Ce este **ruleta rusească**?* Ca la orice *joc de noroc* se mizează pe ceva, în cazul acesteia participanții mizează pe norocul personal ca atunci când vor primi din mâna altui „jucător" pistolul, cartușul rotit cu putere în butoiul-încărcător să nu nimerească în deptul acului percutor cu capsa, în caz contrar s-ar împușca. Importată din Rusia, miza fiind viața pusă pe o sumă mare în joc, modalitatea s-a numit ***ruleta rusească***.

Ultimul participant, care este și ultimul supraviețuitor, ia toată suma jucată de ceilalți. Întrucât, cum spuneam, este un joc cu viața și moartea, denumirea lui, la rădăcini metaforică, scoate în relief foarte pregnant însemnătatea norocului, a întâmplării și fragilitatea existenței în condiții de mare risc. Expresivitatea sintagmei în context constă în faptul că ea se încarcă semantic cu o notă figurată suplimentar în legătură cu fragilitatea sănătății într-o regiune cu un nivel scăzut al veniturilor.

mișcare browniană

Agitației permanente și dezordonate a particolelor microscopice aflate în suspensie într-un fluid, datorită ciocnirilor cu moleculele acestuia i s-a dat numele de **mișcare browniană** în amintirea aceluia care a descoperit-o, botanistul *Robert **Brown*** (1773-1818).

Scanned with OKEN Scanner

Derivatul **browniană** poartă în corpul său fonetic numele savantului, incitând la cunoaşterea celui care l-a purtat, ca un omagiu în formă lingvistică adus cercetătorului ştiinţific. Nu de puţine ori, sintagma, care învăluie un fenomen fizic, este utilizată la un mod figurat:

„[...] persoane agitate, dar încercate în strategia şi tactica «rândului», adevăraţi şoimi ai pieţei, veterani călîţi în bătăliile de pe vremea Odiosului şi novici instruiţi sub cel mai larg zâmbet al liniştii noastre, trec cu dexteritate de la o coadă la alta, într-o permanentă ***mişcare browniană*** *[...]."*
(România liberă, 15 martie 1991, p. 1)

Forţa sugestivă a sintagmei surprinde agitaţia care cuprinde o anumită parte a mulţimii derutate de varietatea ofertei şi puţinătatea obiectelor alimentare conţinute fiecare în parte.

Dar am înregistrat o imagine şi mai plastică:

„Cuprinşi de ***mişcarea browniană*** *a intereselor (parlamentul este într-o permanenţă vânzoleală) deşi aleargă unii la alţii fără deosebire de ideologie."*
(TVR, 30 oct. 1998, Programe II, ora 18).

Alte sintagme: **poarta raiului, iad fiscal, nod gordian, plaiuri mioritice, scrisoare nigeriană, cal troian, ultimul mohican, troica rusească, furci caudine, paradis fiscal, duş scoţian.**

Scanned with OKEN Scanner

O PARALELĂ NECESARĂ
REFERENȚI INIȚIALI CU FOLOSIRE INTERNAȚIONALĂ
și
REFERENȚI INIȚIALI CU FOLOSIRE NAȚIONALĂ
ÎMPRUMUTURI ȘI CREAȚII ROMÂNEȘTI

Scanned with OKEN Scanner

Excerptate din **Corpusul** lucrării **Entre identification et categoration, L'antonomase du nom propre en français**, de **Leroy Sarah**, *2001, Montpellier, Presse de L'Université Paul Valery*:

„Le Serengeti, c'est *un peu le* **Hollywood** *du documentaire*" animalier
(Télérama, n° 2510, du 21 au 27 février, 1998, p. 79)

„Génie et rebelle. *Nouvel* **Einstein** *en puissance*".
(Télérama, n° 2512, du 7 au 13 mars 1998, pp. 36-37)

„«Salambô», c'est une maniaque, *une espèce de* **Sainte-Thérèse**"
(Télérama n° 2521 du 09 au 15 mai 1998, pp. 68-69)

„Ces galipettes lui ont valu la réputation d'*un* **Don Juan** *fongeux*"
(Télérama n° 2523, du 23 au 29 mai, 1998, pp. 72-73)

„Herbert von Karajan, *le* **Stradivarius** *des chefs d'orchestre.*"
(Télérama, n° 2609, du 8 au 14 janvier 2000, p. 81)

„[...]Prullos tel *un* **Thésée** *craintif*"
(Télérama, n° 2508, du 7 au 13 février, 1998, p. 48)

„*notre* **Marlene** *beatnik*"
(Télérama, n° 2581, du 3 au 9 juillet, 1999, p. 49)

„Richard Virenque [...] *ce trop candide* **Pinocchio**" ...
(Télérama, n°2581, du 3 au 9 juillet, 1999, p. 53)

„il plane sur *son* **Olympe**".
(Vital, septembre, 1997, p. 39)

„*une sorte d'***Apocalyps** *New à l'algérienne*"
(Libération du 09/09/1998)

Culese din presa noastră actuală:

De Niro face *un al doilea* **Hollywood**. Prin acest proiect de 140 milioane de dolari New York-ul se va putea mândri cu o structură destinată realizării de filme similară cu cea de la Hollywood.
(Național, 29 decembrie, 1998, p. 1)

Drept urmare, *micuțele* **einsteine** au ajuns rapid la o concluzie [...].
(Aspirina săracului, 18 aprilie, 2003, p. 25)

Abia se învârt madamele printre cuvintele încâlcite ale limbii române și abia izbutesc să reducă numărul de dezacorduri gramaticale, dar au *un aer de* **Sfânta Tereza** *în acțiune socială*.
(Național, 18 februarie, 2003, p. 1)

Unul dintre cei mai buni fotbaliști ai echipei naționale de tineret, M. P., este considerat în orașul său natal, Craiova, *un adevărat* **Don Juan**.
(Magazin, 12-19 aprilie, 2002, p. 44)

Indiferent cine se face vinovat de moartea acestei **Stradivarius** *a erotismului* (...) Marilyn Monroe va trăi pentru totdeauna.
(Național, 5 august, 2002, p. 5)

Fiți *un* **Tezeu**, ascundeți chipul Gorgonei și veți intra în legendă [...] Pentru că văd chipul Gorgonei. Gorgona neocomunismului [...].
(România literară, 12 mai, 1992, p. 1)

Ea este **Marilyn** *a noastră*. Gina Pistol [...] e de o bună bucată de vreme **Marilyn Monroe** *a românilor*.
(Libertatea, 7 august, 2002, p. 15)

Clinton a fost **Pinocchio** în timpul depoziției din procesul Lewinsky.
(Național, 18 mai, 1999, p. 11)

Iată de ce, în chiar clipa înălțării dv. politice în **Olimpul** *actualului partid de guvernământ* prin votul [...].
(România liberă, 24 ianuarie, 1994, p. 3)

Chiar, dacă, probabil, nu a omorât cu mâna lui pe nimeni, omul „demn ? i modest" a fost printre autorii **apocalipsei** în care au căzut milioane de

Scanned with OKEN Scanner

„aura déclenché en lui et sur l'Amérique *un* **Viêt-nam** *mental*".
(Libération du 30 mai 2001)

Nici Casa Albă nu se găseşte într-o postură foarte bună, tot mai mulţi americani considerând că *Irakul* a devenit **Vietnamul** *lui Bush.*
(Adevărul, 8 aprilie, 2004, p. 9)

„*Les* **Narcisse** *associés*"
(Le Nouvel Observateur, du 8 au 24 juin 1998, p. 134)

Ei au murit cum moare o floare ruptă de o mână ucigaşă, o floare pe care nu fecioarele şi-o pun în păr, ci tot ei *zeloşi* **narcişi** *ai puterii* şi-o înfig cu cinsm la butonieră.
(Caţavencu, Internaţional, anul I, nr. 11, 1990, p. 1)

„*l'***Everest** *de l'apocryphe*"
(Libération, du 07/03/2001)

Poate că şi tenisul nostru feminin se îndreaptă spre **Everestul** *performanţei.*
(Radio Sport, 7 iunie, 1976, ora 18)

„*la* **Lolita** *russe*"
(Elle, du 5 juin, 2000, p. 14)

Saite-urile pornografice româneşti sunt pline la rândul lor de „**Lolite**" *mioritice pe care pedofilii mapamondului le accesează în disperare.*
(Naţional, 21 februarie, 2004, p. 3)

„Et *le petit* **Napoléon** *de l'industrie* coréenne".
(Libération du mardi, 17 août, 1999, pp. 15-16)

Lui i-a intrat în cap că este *un fel de* **Napoleon** *mai mic–mai pricăjit*, este drept – *al Văii Jiului.*
(România Mare, 15 ianuarie, 1999, p. a 2-a)

„à tous *nos petits* **Le Pen**"
(Libération des 2 et 3 août, 1997)

Un Le Pen *român*?
(As, 21 aprilie / 2 mai, 2002, p. 2)

„*d'autres* **Hitler**"
(La Gazette de Montpellier du 11 au 17 février, 2000, p. 3)

Nişte „**Hitleri**" au fost astfel consideraţi, rând pe rând, şi fostul preşedinte naţionalist egiptean Nasser, şi fostul dictator comunist român Ceauşescu, şi fostul preşedinte iugoslav Miloşevici şi tot felul de foşti sau actuali corupţi dictatori africani [...]
(Cotidianul, 18 martie, 2003, p. 1)

„*un «nouveau* **Kuweit**»!"
(Le Canard Enchaîné, du 17 juin 1998, p. 8)

România nu e *noul* **Kuweit**. România ar vrea să fie *noul* **Kuweit**, însă deocamdată o astfel de comparaţie este exagerată, a mai spus Mihai German.
(Evenimentul zilei, 16 aprilie, 2004, p. 6)

„les «**Dracula**», le surnom des médecins preneurs de sang".
(Le Canard Enchaîné, de 7 juillet, 1999, p. 4)

Ion, **Dracula** *de la ape* [...]
(Academia Caţavencu, 1-7 iunie, 1993, p. 1)

„*un véritable* **Rambo**"
(Currier International, du 23 au 29 avril 1998, p. 38)

„**Rambo** *de Moldova*" a găsit armele ? i câteva sute de cartu ? e în pădure ? i le-a dus acasă cu gândul să le încerce, ca pe vremea armatei. După ce a ciuruit mai mulţi pereţi ? i s-a distrat trăgând cu pistolul-automat după găini prin curte [...]
(Ziarul, 3 februarie, 2004, p. 3)

„*Cette* **Jeanne d'Arc** *du formal*" [...]
(Le Nouvel Observateur, n° 1733, du 22 au 28 janvier, 1998, pp. 38-39)

Ioana d'Arc *a democraţilor*
Ea este deja considerată *drept* „**Ioana d'Arc**" a *democraţilor americani.*
(Naţional, 5 martie, 2004, p. 2)

[...] *des* **Schumacher** *locaux*
(La Gazette de Montpellier, du 9 au 15 octobre, 1998, p. 59)

Schumacherii de cartier
(Evenimentul zilei, 12 decembrie, 2003, p. 18)

Scanned with OKEN Scanner

La un anumit nivel de cultură universală sau de informație artistică, politică etc. actuală, se poate înțelege de către cititorii români un șir lung de antonomaze ale *numelui propriu* pentru *numele comun*, dar și a *numelui comun* sau a *perifrazei comune pentru numele propriu*, utilizate în franceză. Dacă acestea sunt prezentate în presa noastră, și la fel, unele antonomaze folosite în limba română, dacă sunt preluate în publicațiile franceze, vor fi înțelese de către cititorii români și francezi.

De pildă, în limba franceză:

„(ce) **Harvard** *afro-americain* (în Nouvel Observateur n° 1733, 1999, p. 8 – o *excelență școlară [universitară]* pentru tinerii de culoare într-o Americă în care integrarea este încă dificilă și naște conflicte. *Referentul inițial*, **Harvard**, este o celebră universitate americană privată, foarte dotată, fondată de John Harvard, în 1636, la Cambridge [Massachusetts], în regulamentul de funcționare al căreia este cuprins un articol în care se interzice frecventarea așezământului de învățământ de către studente – discriminare evidentă. În **Harvardul** *afro-american* este interzisă prezența studenților albi – discriminare evidentă. Analogia a funcționat în crearea antonomazei.); „*les* **Venus** *de barières*" (în Télérama, 31 janvier au 6 février, 1998, p. 41 – referire la *prostituatele* de periferie pe care le cultiva Brahms – **Venus**, zeița *iubirii, amorului fără prejudecăți*, ca *referent inițial* stă la baza similitudinii cu *clonele* ei de mahala, practicante ale *aceluiași amor*, în condiții pământene, moderne; *referentul-țintă in absentia*.); „ce «Roméo et Juliette» du désert" (în Télérama, du 31 janvier au 6 février, 1998, p. 33 – această *tragedie* a deșertului [datorată intoleranței față de iubirea dintre doi tineri aparținând unor etnii diferite, Asnin și Myriam, actualizează tragedia celor doi tineri, localizând-o în deșertul Africii nu mai puțin profundă decât celebra referință]); „*le* **Bismarck** *du Moyen Orient*" (în Le Canard Enchaîné, 22 juillet, 1998, p. 7 – cunoscând atributul esențial al lui Bismarck, cel de *dictator*, recunoscut sub antonomaza perifrastică a numelor comune pentru numele propriu: «**Cancelarul de fier**» se percepe că Hafez El Assad este un dictator al Siriei); „*c'est* **Quasimodo**, *version obèse*, amoureux *d'une* **Esméralda** *de pizzeria*" (în Le Canard Enchaîné, 06 mai, 1998, p. 7 – e ușor de înțeles că este vorba de un personaj oribil ca înfățișare și obez, îndrăgostit de o frumoasă de etnie defavorizată, evoluând în atmosfera unei pizzerii) ș.a.;

în limba română:

„primarul capitalei lituaniene Vilnius va dori să schimbe centrul orașului într-*un* **Manhatan** *baltic*" – Național, 29 decembrie, 2002, p. 4; „*un nou triunghial* **Bermudelor** într-un lac din Minnesota (Național, 24 ianuarie, 2003, p. 12)"; Murilo Benicio este considerat **Antonio Banderas** *al Braziliei* (Atitudini, 16 aprilie, 2004, p. 5); În vremea noastră rar de ai mai putea întâlni *un* **Don Quijote** sau pe **Romeo** *și* **Julieta**. În schimb, **donjuani** întâlnești și azi pe toate cărările (Almanah Rebus, 2007, p. 5); Michael și cu mine (Catherine) suntem **Fred Astaire** și **Ginger Rogers** *ai anilor '90* ! (Evenimentul zilei, 14 septembrie, 1992, p. 6) ș.a. Putem spune că astfel de antonomaze pot fi încadrate clasei celor internaționale.

Scanned with OKEN Scanner

Sunt însă unele antonomaze care funcţionează numai la nivel naţional, întrucât *referentul iniţial* este în anumite privinţe reprezentantul unor excelenţe cunoscute numai la nivel regional sau naţional.

De pildă:

„**Dien Bien Phu** *e l e c t o r a l*" – în *Canard Enchaîné*, 27 août 1997, p. 7; „*un* **Xanadu** *d é r i s o i r e*" – *Télérama*, du 21 au 27 mars, 1998, p. 38; *le* **Keith Richards** *de la bande* – în *Télérama*, du 28 mars au 3 avril, 1998, p. 62; „*un nouveau* **Sacha Guitry**" – în *Télérama*, du 09 mai au 15 mai, 1998, p. 62; „*des* **Jeanne Calment**" – în *Télérama*, du 24 au 30 octobre, 1998, p. 102; „*c e n o u v e a u* **Cratès**" – în *Le Canard Enchaîné* du 2 août, 2000, p. 6; ţ.a. Este o probabilitate minimă ca acestea să fie înţelese de cititorul român.

Se poate susţine, de asemenea, că anumite antonomaze ale *numelui propriu* pentru *numele comun* şi ale *numelui comun* şi *perifrazei* pentru *numele propriu* din discursurile în limba română nu au valabilitate decât la nivel naţional deoarece trăsătura de excelenţă pe care acestea o pot oferi spre similitudine referentului-ţintă, nu este relevată, cunoscută pe plan internaţional. De pildă: „**Priboii** *v e c h i ş i n o i*"; „**chiţaci şi stănculeşti**"; „*unui* **Iosefini** *a l p o l i t i c i i*"; „*un* **Matache Măcelaru**"; „**Nastratin Hogea** *a l C a m e r e l o r r e u n i t e*"; „**S.R.I.-ul** *s a t u l u i*"; „*a c e s t* **Bogdan Stănculescu** *a l a n i l o r '7 0*"; **Elefantul cu breton** critica; „**Tabloul**"; „**Decretul**"; „**Bunicuţa**"; „**Ţapul**"; **Seniorul**.

În cele ce urmează vom aborda analiza lexico-semantică privind utilizarea câtorva antonomaze, utilizate atât în limba română cât şi în limba franceză. Vom selecta un grup de nume proprii care desemnează persoana în poziţia de *referent iniţial*.

Pinocchio

În română:

„*Clinton a fost „**Pinocchio**" în timpul depoziţiei din procesul Lewinsky.*";
(Naţional, 18 mai, 1999, p. 11)

În franceză:

„*Tout est pitoyable dans les confessions de ce trop candide* **Pinocchio** *qui se présente «comme un sportif parmi les plus sains du pelaton», «un guide pour les plus jeune».*"
(Télérama, n° 2581, du 3 au 9 juillet, 1999, p. 53)

Parcurgerea contextului larg, în limba română, oferă cititorului date importante în motivarea analogiei preşedintelui **Clinton** cu **Pinocchio** din perspectiva sincerităţii, întrucât se afirmă de către autorul discursului că psihologii americani au surprins, la cel acuzat în procesul cu stagiara Lewinsky, prezenţa a 20 din cei 23 de indicatori clinici care denotă că cineva *minte* cu premeditare.

Scanned with OKEN Scanner

Discursul în limba franceză surprinde același referent-inițial denominat **Pinocchio** cu care intră în relație de similitudine campionul **Richard Virenque**, răspunzând la afirmațiile lui Willy Volt, fost responsabil cu starea fizică a cicliștilor echipei *Festina*, în privința dopajului practicat de concurenții prestigiosului *Tour de France*. Și într-un caz și în celălalt, avem a face cu ipocrizia a două personalități (una politică, cealaltă sportivă, la cel mai înalt nivel, cu recunoaștere internațională). Trebuie să ne punem întrebarea, de ce atât autorul francez, cât și cel român au optat pentru analogia cu **Pinocchio**, personajul-marionetă, care se transformă în copil, din romanul *Aventurile lui Pinocchio* de Carlo Collodi ? Pentru că, tradus în toate limbile lumii, a făcut din personajul principal al desfășurării epice numite, marioneta animată, cu nasul lung (indicator fiziologic al mincinosului în mentalitatea populară tradițională), un *simbol internațional al* ***minciunii***, inegalabil. Pentru a oglindi dimensiunile atitudinii referenților-țintă, ambii celebrități internaționale, s-a optat pentru un personaj care să permită asemănarea: **Pinocchio** fiind simbolul trăsăturii (similare acestora) prezentată la nivel mondial, este reprezentantul tipic al acestui comportament.

Stradivarius
În română:

*„Indiferent cine se face vinovat de moartea acestei «**stradivarius** a e r o t i s m u l u i», că sunt membri ai mafiei sau ai CIA, că sunt comuniști sau poate chiar a fost sinucidere, legenda Marillyn Monroe va trăi pentru totdeauna. Marillyn este o stea care nu vrea să apună."*
(Național, 5 august, 2002, p. 5)
În franceză:
*„[...] avoir été dirigée dès ses 13 ans par Herbert von Karajan, **le Stradivarius** des chefs d'orchestre."*
(Telerama, n° 2009, du 8 au 14 janvier, 2000, p. 81)

Antonio **Stradivari** (1644-1737), cu numele latinizat **Stradivarius**, este cel mai reprezentativ membru al familiei celebre de lutieri italieni din Cremona. Numele lui, transferat obiectelor create, care s-au remarcat și se remarcă (puține, câte au învins eroziunea secolelor) prin perfecțiunea contururilor și prin sonoritatea de o excepțională noblețe, trăsături inegalabile până astăzi, este utilizat ca antonomază pentru numele comun *perfecțiune* (*desăvârșire*, *absolut*). Cei doi referenți-țintă: *Marillyn Monroe* și *Herbert von Karajan*, unul reprezentând *absolutul* în *erotism*, celălalt *absolutul* în *orchestrare*, în *dirijarea execuției muzicale*, intră în relație de asemănare cu **Stradivarius** (fie că este vorba de *executantul de excepție* pe care-l desemnează numele propriu, antroponimul dat, fie că este vorba de *obiectul desăvârșit* producător de cea mai înaltă acurateță a sunetelor melodice) atât în discursul aparținând limbii române, cât și în cel provenind din limba franceză.

Scanned with OKEN Scanner

Schumacher
În română:

„Schumacher-ii de cartier, din Colentina sau din Primăverii, vor să se «îmbete» legal cu adrenalină. Pentru asta le trebuie o pistă de minimum un kilometru și jumătate, pe care să se poată «trage» cu mașinile, sub ochii și controlul autorităților."
(Evenimentul zilei, 12 decembrie, 2003, p. 18)
În franceză:
*„[...] les Montpelliérains se moquaient de la limitation de la vitesse en ville comme de leur première chemise [...]. Notamment sur la très dangereuse avenue de la Justice-de-Castelnau. Baum, la Ville a entendu le menage: elle pose sur cet axe deux nouveaux feux tricolores et peut-être bientôt trois, afin de couper l'élan des **Schumacher** locaux."*
(La Gazette de Montpellier du 9 au 15 octobre, 1998, p. 51)

Mitul modern al pilotului, campion mondial la cursele de automobil, **Schumacher**, a înflăcărat tinerii de pe întreaga planetă, care au început să-l imite participând la curse de viteză improvizate, scandalizând cetățenii obligați să suporte zgomotul de pe bulevardele devenite piste nocturne și alertând autoritățile care au intervenit cu dispoziții și sancțiuni.

Rambó
În română:

*„România va trimite în Irak un veritabil **Rambo** în variantă românească [...]."*
(Ziarul, 3 februarie, 2004, p. 3)
În franceză:
*„[...] aurait commecé à se considerer comme un veritable **Rambo** [...]."*
(Courier International, du 23 au 29 avril, 1998, p. 8)

Personajul din filmul american cu același nume, **Rambo**, a devenit modelul internațional al luptătorului cu aroganța polițienească pentru care orice civil este un infractor, orice străin este un pericol pentru jurdicția unui șerif, indiferent de pregătirea și meritele într-un domeniu sau altul, mai ales militar. Numele eroului în războiul din Vietnam, **Rambo**, a devenit superlativ al ținutei atletice, iar cel denominat, referent inițial, peste tot în lume, în relații antonomazice cu referenți care se pretează la găsirea similitudinii.

Consider că tema capitolului ar merita dezvoltată într-un studiu-paralelă util pentru lingvistică și stilistică din perspectiva comparativă.

Scanned with OKEN Scanner

Abrevieri și sigle

adj.	– adjectiv(al)	rom.	– română
n.c.	– nume comun	Eé	– semnificantul
anton.	– antonomazic	s.	– substantiv
n.rp.	– neogreacă	egipt.	– egipteană
ap.	– apozitiv(ă)	ș.a.	– și altele
n.p.	– nume propriu	ex.	– exemplu
ar.	– arabă	sec.	– secol(ul)
op. cit.	– opul citat	fam.	– familiar(ă)
art.	– articol	sl.	– slavă
p.	– pagina	sfr.	– franceză
atr.	– atribut(iv)	s.f.	– substantiv feminin
pp.	– pagini(le)	gr.	– greacă
c.	– circa	s.m.	– substantiv masculin
pop.	– popular	id.	– idem
cf.	– confer	s.n.	– substantiv neutru
prakr.	– prakritic(ă)	ib.	– ibidem
col.	– coloană	sub.	– subiect
Q	– calitate	invar.	– invariabil
copt.	– coptă	suf.	– sufix
R1	– referent(ul) originar	it.	– italiană
dravid.	– dravidică	tc.	– înainte de Hristos
R2	– referent(ul)-țintă	lat.	– latină
Ea	– denominatul		

DCR – Dimitrescu Florica, *Dicționar e cuvinte secrete*, ediția a II-a, Editura Logos, 199

DE – *Dicționarul Enciclopedic*, Editura Enciclopedică, vol. I-V, București, 1999-2004

DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, București, 1975

DLRM – *Dicționarul limbii moderne române*, Editura Academiei, București, 1958

ILROP – *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, George Călinescu, ediția a II-a, Editura Minerva, București, 1986

MDN – *Marele dicționar de neologisme*, Florin Marcu, Editura Saeculum I.O., București, 2004

NDDN – *Noul dicționar de neologisme*, Florin Marcu, Editura Academiei, București, 1957

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

xxx *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), Editura Academiei, București, 1975, *Supliment*, 1988; ed. a II-a, Editura Univers Enciclopedic, 1996

xxx *Dicționar enciclopedic român*, vol. I-IV, Editura Politică, București, 1962-1966

xxx *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei, București, 1958

xxx *Gramatica limbii române*, I-II, *Cuvîntul*, Editura Academiei Române, București, 2005

Aquien, M., *Dictionnaire de poétique*, Paris, Le livre de Poche, 1993

Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Ed. Academiei, București, 1986.

Avram, Mioara, *Vocabular actual al limbii române*, în LLR, 1997, vol. 3

Avram, Mioara, *Cuvânt înainte* la *Gramatica numelor proprii în limba română*, de Domnița Ichim-Tomescu, Editura All, București, 1998

Avram, Mioara, *Ortografia pentru toți*, Editura Academiei, 1990

Bacry, P., *Les Figures de style*, Paris, Berlin, 1992

Barthes, R. *L'ancienne réthorique. Aide-mémoire*, în „Communications", 16, 1970

Bernet, C., *Le nom propre dans la phraséologie et le lexique, L'exemple du mot Amérique* et de ses dérivés, în Kramer, D. (èd) *Actes du XVIII-lea Cngrès International de linguistique et de philologie romanes*, 1986, tome IV, Niemezer Tübingen, reeditat 1989

Bidu-Vrânceanu, Angela, *Dinamica sensurilor în româna actuală*, în LL, vol. 3-4, 1997

Bogrea, Vasile, *Opere alese*, București, Fundația culturală română, 1998

Boillot, F., *„Répertoire des métaphores et des mots français tirés des noms de villes met de pays étrangers*, Paris, Presses Universitaires de France, 1929

Brâncuș, Grigore, *Nume date animalelor domestice*, Editura Academiei, 1967

Brâncuș, Grigore, *Istoria cuvintelor. Unitate de limbă și cultură românească*, București, Editura Coresi, 1961

Breal, M. *Essai de semantique*, Montfort Brionne, 1882, reeditat 1982

Büchi, E., *Le traitement des déonomastiques dans le FEW*, în Hiltyg G., (éd.) *Actes du XXe Congrès International de linguistique et de philologie romanes* (Zürich, 1982), tome IV, Francke Werl. Tübingen; Basel , 1993

Capt-Artaud, M.C., *L'antonomase, figure du destin*, în „Cahiers Ferdinand de Saussure", nr. 48, 1994

Cătănescu, Maria, *Retorica publicistică de la pantext la test*, Editura Universității din București, 2006

Scanned with OKEN Scanner

Ciobanu Fulvia, *Substantive proprii devenite comune*, în „Limbă și literatură", XII, 1996
Clarinval, B., *Essai sur le statut lingvistique du nom propre*, în „Cahiers de lexicologie", nr. 11-12, 1967
Coja, Ion, *Preliminarii la Gramatica rațională a limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983
Coseriu, Eugeniu, *Teoria limbajului și lingvistica generală*, Editura Enciclopedică, București, 2004
Coteanu, Ion, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Albatros, București, 1982
Cressot, M., *Le Style et ses Techniques*, Presses Universitaires de France, Paris, 1957
Damourette, J. et Pichon, E., *Des Mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française*, tom. I, Atrey, Paris, 1968
Dan, Ilie, *Sur le rapport entre les noms propres et le noms communs*, în *Omagiu Ivănescu*
Darmesteter, A., *Cours de grammaire historique de la langue français*, II volume, Delagrave, Paris, 1895
Dauzat, Albert, *Grammaire raisonne de la longue française*, I.A.C., Lyon, 1948
Dauzat, Albert; Dubois, Jean; Mitternad, Henri, *Nouveau Dictionnaire Etymologique et Historique*, Larousse, Paris, VI, 1971
Dètrie, C., *Du sens dans le processus métaphorique*, Champion, Paris, 2001
Diaconescu, Paula, *Articularea cu articol „proclitic" a substantivelor proprii, nume de persoană, în limba română*, în *Omagiu Rosetti*, București, 1965, pp. 171-177
Dubois, I., Guespin, L., Giacomo, H., Marcelleri, C., Marcellesi, J.B., Mevel J., *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*,Larousse, Paris, 1994
Dulong, R., *Contribution à une sociologie de l'antonomase*, Protée, 12/2, 1994
Dumarsais, C.C., (Donay-Soublin F. ed.) *Des Tropes ou des différents sens*, Flammarion, Paris, 1730 [reeditat în 1988]
Flaux, N., *L'antonomase du nom propre ou la mémoire du référent*, în „Langue française", 92, 1991
Flaux, N., *Nouvelles remarques sur l'antonomase*, în „Lexic", nr. 15, 2000
Fontanier, P., *Les Figures du discours*, Flammarion, Paris, 1830 [reeditat 1968]
Fontant, M., *Sur le traitement lexicographique d'un procédé linguistique: l'antonomase de nom propre*, în „Cahier de lexicologie", nr. 73-2, 1998
Fouquelin, A., *La Rhetorique française*, în Goyet, F. (éd.) *Traités de poétique et de rhétorique de la Renessance*,Le livre de Poche, Paris, 1990
Fromilhague, C., *Les Figures de style*, Nathan, Paris, 1995
Gary-Prieur M.N., *Le nome propre constitue-t-il un catégorie lingvistique* ?, „Langue française", 92, 1991
Gary-Prieur, M.N., *Grammaire du nom propre*,Presses Universitaires de France, Paris, 1994
Gary-Prieur, M.N., *Prédication et référence: quand un prédicat devient désignateur, et inversement*, în Forsgren M., Jonasson K., Kronning H. (éd.), *Prèdication,*

Scanned with OKEN Scanner

asseertion, information, actes du colloque d'Uppsala en linguistique française, 6-9 juin 1996, Uppsala: Acta Univarsitatis Upsaliensis, 1998
Gary-Prieur, M.N., *Quand le référent d'un nom propre se multiplie* în „Modèles linguistiques", 11-12, 1989
Gary-Prieur, M.N., *Les noms propres au figuré*, în Léonard, M. et Nardout-Lafarge, E. (ed.), *Le text et le Nom*, XYZ, Montréal, 1996
Gary-Prieur, M.N., *L'individu pluriel. Les Noms propres et le nombre*, C.N.R.S. Editions, Paris, 2001
Graur, Al., *Dicționar de cuvinte călătoare*, Editura Albatros, București, 1978
Graur, I., *Nume de persoane*, Editura Științifică, București, 1965
Graur, Al., *Între numele proprii și cele comune*, în „Limba română" XIX, 1970
Grevisse, M., *Le Bon Usage*, Duculot, Gembloux-Paris, 1963 (reeditat 1964)
Grevisse, M. et Groosse, A., *Nouvelle Grammaire française*, Gembloux-Paris, Dūculot, 1980
Guéraud, J.F., *L'antonomase en question*, „L'Information grammaticale", nr. 45, 1990
Guțu-Romalo, Valeria, Henry, G., *Dictionnaire des mots qui ont une histoire*, Tallandier, Paris, 1989
Hristea Theodor, coordonator, Mioara Avram, Grigore Brâncuș, Gheorghe Bulgăr, Georgeta Ciompec, Ion Diaconescu, Theodor Hristea, Rodica Bogza-Irimie, Flora Șuteu, *Sinteze de limba română*, Editura Albatros, București, 1984
Imbs P. et Quemada B., *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIX-e et du XX-e siècles (1789-1960)*, Klincksieck, Paris, 1918-1994
Iordan, Iorgu, *Dicționar al numelor de familie românești*, Ed. Academiei, București, 1983
Jespersen, O., *La Philosophie de la grammaire*, Minuit, Paris, 1924 (reeditat în 1979)
Jonasson, K., *Le Nom propre. Constructions et interprétations*, Duculot, Louvainla-Neuve, 1994
Jonasson, K., *Les noms propres métaphoriques: construction et interprétation*, „Langue française", 92, 1991
Jonasson, K., *Sens dénotatif, sens conotatif et noms propres modifiés*, în Lindvall, L. (éd.), *Actes du congrès des romanistes scandinaves*, Lund 10-14 août 1987, Lund University Press, Lund, 1990
Jonasson, K., *Le point d'ancrage référentiel des noms propres métaphorique*, în Lorenzo R. (éd) *Actes du XIX e Congrès International de Linguistique et de philologie romanes (Santiago de Compostela, 1989)*, Coruña, vol. 4, 1993
Jonasson, K., *Le nom propre en fonction d'attribut*, „Studier i modern sprakventenskap", 10, 1994
Jonasson, K., *Metaphores in absentia et la lexicalisation des noms propres*, în Actes du XI-e Congrès des romanistes scandinaves, Trondheim 13/17 août, 1990
Kleiber, G., *Une métaphore qui ronronne n'est pas toujours un chat heureux*, în Charbonnel, N. et Kleiber, G, (éd.), *La Métaphore entre philosophie et rhétorique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1999

Scanned with OKEN Scanner

Rey, A., *Dictionnaire historique de la langue française*, Paris, 1982
Rey-Debove, J., et Rey A., *Préface fu nouveau Petit Robert*, în „Le Petit Robert", *Dictionnaire de la langue française*, „Dictionnaires Le Robert", Paris, 2000
Riegel, M., Pellat J.-C., Rioul R., *Grammaire méthodique du français*, Presses Universitaires de France, Paris, 1944, reeditat 1994
Roig-Miranda, M., *L'autonomase vue de France et d'Espagne*, în „Verbum", 1-3, 1993
Sancier, A., Fromilhague C., *Introduction à l'analyse stylistique*, Bordes, Paris, 1991
Saussure, F. de, (Bally C. et Séchehaye A. éd.) *Cours de lingvistique generale*, Payot, Paris, 1915 (reeditat 1972)
Seche, Luiza, *Despre formațiile de tipul „eminescian", „arghezian" în critica românească contemporană*, în „Limba literară", p. 62 (556)
Siblot P. et Leroy S., *L'antonomase entre nom propre et catégorie nominale*, „Mots" 63, 2000
Siblot, P., *Comme son nom l'indique*, Thése de doctorat D'Etat, Université Montpellier III, 1985
Siblot, P., *D'un nom l'autre*, „Nouvelle revue d'onomastique", *29-30*, 1997
Siouffi, G. et Stenckasdt, A., *La norme lexical*, Presses de l'Université Paul-Valery, Montpallier, 2000
Slavici, Ioan, *Gramatica limbii române*, București, 1914
Stati, Sorin, *Cuvinte românești-O poveste a vorbelor*, Editura Ştiinţifică, București, 1964
Suhamy, H., *Les Figures de style*, Presses Universitaires de France, Paris, 1981
Tamba, J., [...] *Méthapore et classification* [...] în Charbonnal N. et Kleiber G. (ed.), *La Métaphore entre philosophie et rhétorique*, Presse Universitaires de France, Paris, 1999
Teiuș, Sabina, *Despre conceptul de nume propriu și sfera onomasticii*
Zogeby, K., *Grammaire française* (Berg M., Merad G., Spang-Hansen, E., éd) tome I, Akademisk Forlag, Copenhague, 1982
Tomescu-Ichim, Domnița, *Gramatica numelor proprii în limba română*, Editura All, București, 1998
Uritescu, Dorin, N., *Mic dicționar de termeni actuali. De la chioșcari la vesternizare*, Editura Humanitas, București, 1993
Uritescu, Dorin, N., *Degradarea unităților frazeologice în limba română*, Editura Vox, București, 2006
Van de Velde, *Le défini et l'indéfini*, „Le Française moderne", 62-1, 1994
Wagner, R., L. et Pinchon, J., *Grammaire du français classique et modern*, Hachette, Paris, 1962

Scanned with OKEN Scanner

Cuprins

Notă introductivă 5

Cuvânt înainte 7

PRELIMINARII LA STUDIUL CREAȚIEI LEXICO-SEMANTICE
ȘI STILISTICE numite în studiile de specialitate: antonomază 11

ANTONOMAZA – SCURTĂ ISTORIE A TEORIILOR CARE O CUPRIND 27
Antonomaza – modalități de abordare din perspectiva ramurilor moderne
ale lingvisticii 61

NUMELE PROPRIU – ÎNTREBUINȚĂRI DISCURSIVE.
IPOSTAZE ANTONOMAZICE 83
Numele propriu, numele comun și secvențele lingvistice perifrastice
în construcția antonomazei și în afara ei 85
Întrebuințări nontropaice ale numelui propriu 85
Întrebuințări tropaice 92
Compuse antonomazice lexicografiate sau numai lexicalizate 99
Antonomaza numelui comun pentru numele propriu 101
Antonomaza apozițională 104

ÎNCADRĂRI SINTACTICE 107
Antonomaza – încadrări sintactice 109
Antonomaza apozițională 115

CLASIFICAREA ANTONOMAZEI 127
Numele propriu pentru numele comun 129
Prototipul antonomazei numelui propriu pentru numele comun 151

ABORDAREA ANTONOMAZEI DIN PERSPECTIVA PROCESELOR
LINGVISTICE CARE ÎI SUNT PROPRII 155

LEXICALIZAREA, DEZLEXICALIZAREA ȘI LEXICOGRAFIEREA 157
Inițialele secvențelor lingvistice în procesul lexicalizării și în cel
al dezlexicalizării 159

Scanned with OKEN Scanner

ANTONOMAZA REPREZENTARE ŞI REFERENŢIERE 167
VARIAŢIA NUMĂRULUI 179
Variaţia numărului 181

RELAŢIA ANTONOMAZĂ – CONTEXT 185
Rolul discursului în crearea sensului 187

DISTINCŢII NECESARE PENTRU CLASIFICAREA: IN PRAESENTIA IN ABSENTIA ŞI IN DISTANTIA 203

DISCURSUL ŞI TIPURILE DE NUME PROPRII UTILIZATE CA ANTONOMAZE ÎN CUPRINSUL LUI 209

ANTONOMAZA – REALITATE LINGVISTICĂ INTERPRETATIVĂ 215

DIALECTICA PROCESULUI DE CONCRETIZARE ANTONOMAZICĂ 227
Dialectica procesului de concretizare antonomazică 229

OMONIMIA ANTONOMAZICĂ 239

ANTONOMAZA CA NUME DE INSULTĂ 249
Introducere în cercetarea sociologică a procesului şi fenomenului antonomază 251

DERIVATELE ANTONOMAZICE ŞI ARGOUL 255

VALOAREA DOCUMENTARĂ A ANTONOMAZEI 259

ANTONOMAZA CUVÂNT – MARTOR 271
Panorama societăţii româneşti postrevoluţionare, oglindită în utilizarea antonomazică 273

ANTONOMAZA – ASPECTE ETIMOLOGICE – 277
Etimologie ascunsă şi cea pierdută (uitată) a unor antonomaze lexicalizate şi lexicografiate în limba română 279

FORMAŢII ANTONOMAZICE CUPRINZÂND ANACRONISME 283
Similitudini istorice, cu inversiuni referenţiale nepermise 285

ANTONOMAZA – PREZENTARE GRAFICĂ ŞI FOTOGRAFICĂ – 289
Prezentarea antonomazică în imaginea grafică şi fotografică 291

Scanned with OKEN Scanner

VALORI STILISTICE 299
Antonomaza numelui propriu pentru numele comun 301
Antonomaza perifrazei numelui propriu pentru numele comun 305
Antonomaza perifrastică a clișeelor internaționale propriale 308
Antonomaza numelui comun pentru numele propriu 311
Antonomaza perifrazei comune pentru numele propriu 313
Antonomaze ale numelui propriu pentru numele comun, lexicalizate și lexicografiate 315
Antonomaze ale numelui propriu pentru numele comun, lexicalizate, dar nelexicografiate 318
Derivate antonomazice 321
Compuse antonomazice 325
Unități semantico-sintactice stabile cuprinzând câte un element lexical obținut prin derivare antonomazică 332

O PARALELĂ NECESARĂ. REFERENȚI INIȚIALI CU FOLOSIRE INTERNAȚIONALĂ și REFERENȚI INIȚIALI CU FOLOSIRE NAȚIONALĂ ÎMPRUMUTURI ȘI CREAȚII ROMÂNEȘTI 335

ABREVIERI ȘI SIGLE 343

BIBLIOGRAFIE 345

Scanned with OKEN Scanner

Profesorul **Dorin N. Uritescu** este absolvent al Facultăţii de Limba şi Literatura Română – Universitatea din Bucureşti şi al Facultăţii de Filozofie – Universitatea „Al. I. Cuza“ din Iaşi, doctor în filologie, magna cum laude – Universitatea din Bucureşti.

A publicat peste 200 de articole şi studii de lingvistică şi este autor a 16 lucrări ştiinţifice cu caracter preponderent normativ sau de cultivare a limbii.

„Scrisă inteligent, într-un stil propriu, adecvat obiectului cercetat – ***antonomaza*** – înţeleasă ca trecere a unui nume propriu în categoria numelor comune şi a unui nume comun în categoria numelor proprii, cartea prezintă clasificarea acesteia după diferite criterii: provenienţă, mod de receptare, prezenţa sau absenţa în dicţionare, examinarea ei din punct de vedere sintactic, omonimiile pe care le dezvoltă, „etimologia“ unor termeni supuşi acestei transformări semantice, legăturile ei cu psihologia colectivă, cu diverse aspecte de sociologie urbană.“

prof. univ dr. Grigore Brâncuş, membru corespondent al Academiei Române

„Volumul d-lui Dorin N. Uritescu urmăreşte şi reuşeşte o îmbinare armonioasă şi fericită între efortul de încadrare, în perspectivă explicativă, a fenomenului ***antonomazei,*** pe de o parte, şi investigarea sistematică a celor mai diverse faţete în care se prezintă acest fenomen în realitatea vie a vorbirii româneşti contemporane, pe de altă parte. Noua încadrare a antonomazei în perspectiva unei abordări „dinamice“ a semanticii discursiv-textuale promovează o *redefinire fundamentală,* în extensiune şi în comprehensiune a lucrării pe care o prefaţăm.

Cartea are marele merit de a fi scrisă cu o acurateţe şi o prospeţime a expresiei cum rar se atestă în lucrările de lingvistică. Într-o epocă în care disciplinele umaniste, în ansamblul lor, tind să îşi piardă vertiginos atracţia pentru o arie mai largă de cititori, cartea lui Dorin N. Uritescu poate trezi interesul genuin al oricărei minţi deschise spre cunoaştere şi poate furniza o lectură fascinantă pentru intelectualul de orice formaţie.“

prof. univ. dr. Mircea Borcilă

Scanned with OKEN Scanner